

CARDANI
ARCANA
POLITICA

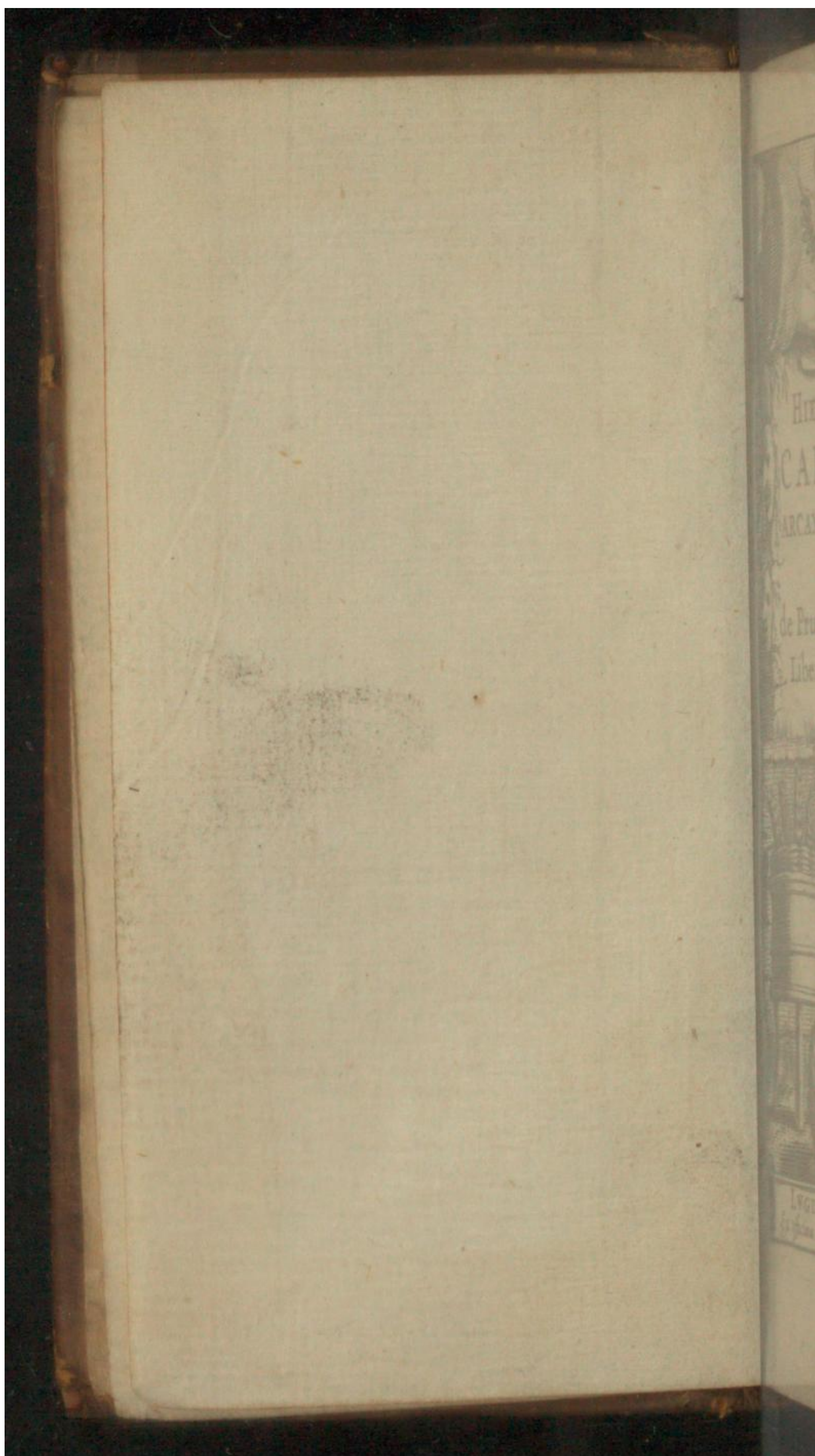

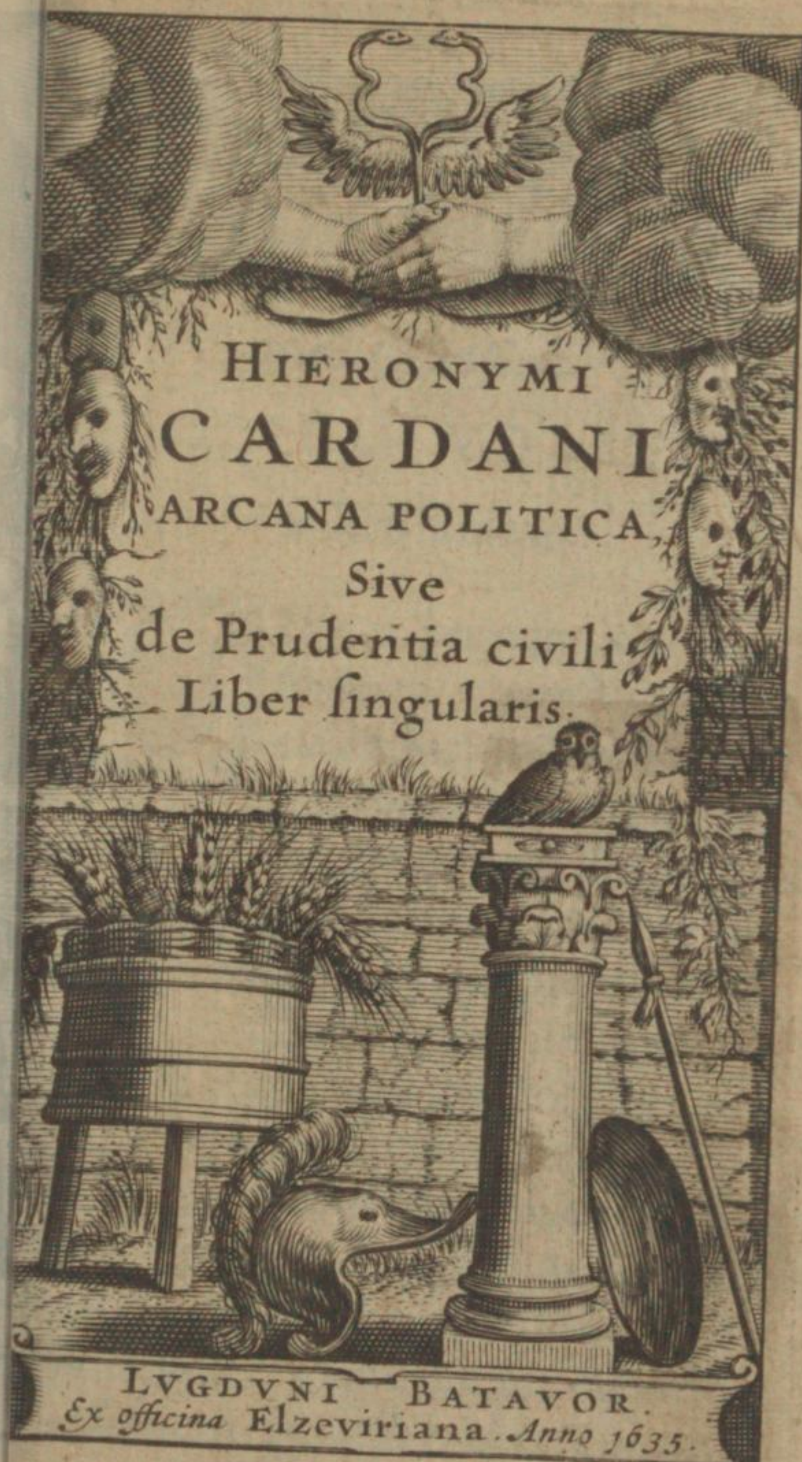

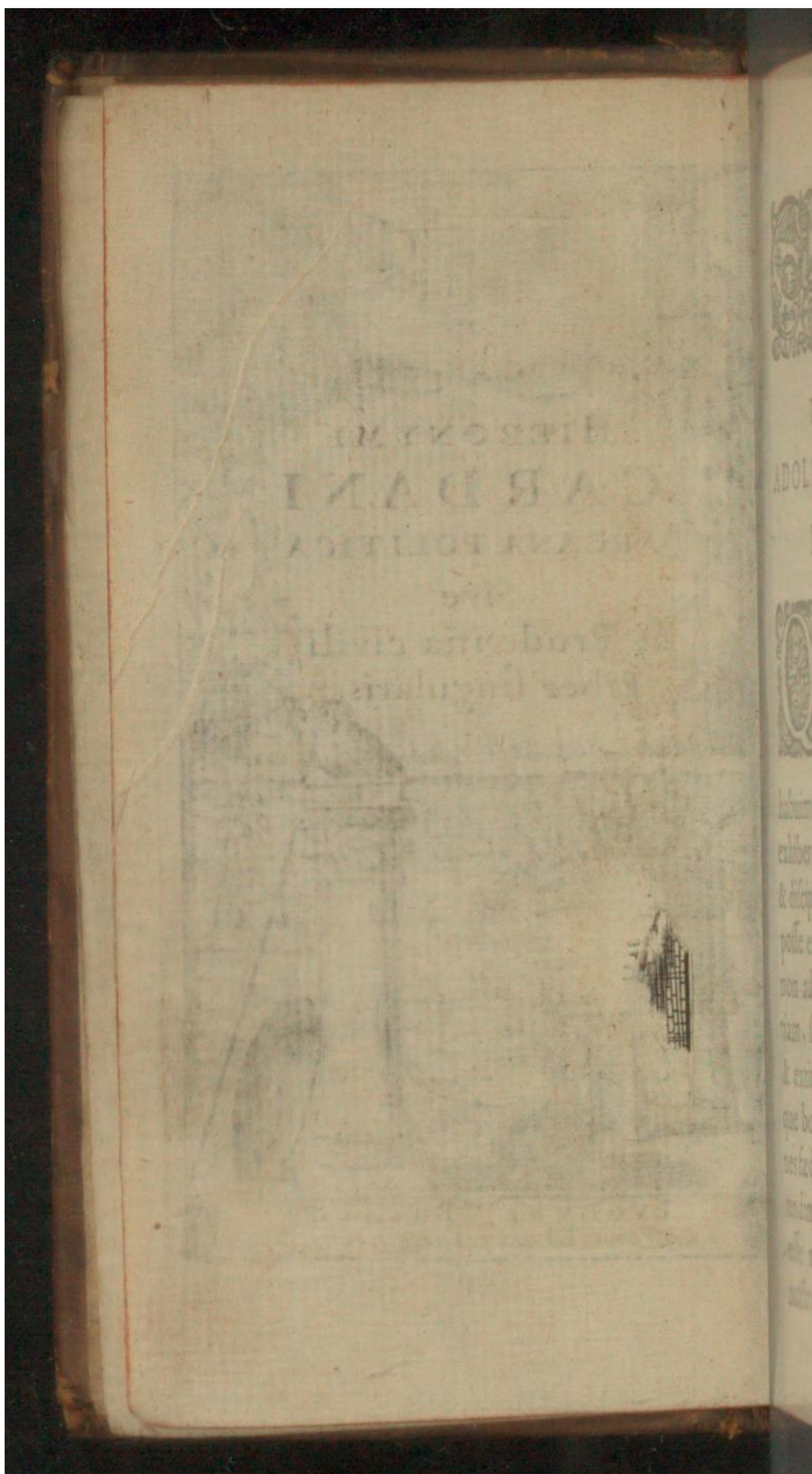

G
1—6

Christie
21/11/05.
75

HIERONYMI
CARDANI
ARCANA POLITICA,
Sive
de Prudentia civili
Liber ſingularis.
LVGDVNI BATAVOR.
Ex officina Elzeviriana. Anno 1635.

Viro Clarissimo

ADOLPHO VORSTIO,

Medico summo.

QUAM primum ad hanc spartam ornandam accessimus, Vir Clarissime, nihil prius aut antiquius habuimus, quam ea orbi litterato exhibere, quibus bonarum artium & disciplinarum studia promoveri posse existimabamus. In quibus non ad typorum modo elegantiam, sed accuratas recensiones, & extirpanda errata, quæ plerasque bonorum scriptorum editiones fœde deturpaverant, sedulo attendimus. Quod hic potissimum esse non ignoras. Nec conatui nostro viri eruditi defuere. Quo-

rum industriæ & diligentiæ plurimum debemus. Et quanquam præstantissimos veterum autorum, in quibus cordatam sapientiam, cujus umbram vix hodie possidemus, latere accepimus, tersos emendatosque dare præcipue contendamus, non tamen ita antiquis insistendum est, ut recentiorum scriptorum, quos aut nostra, aut parentum ætas tulit, præclara opera negligere videamur. Quippe in iis plurima extare, quę & ad illustrandam antiquitatem faciunt, & veteribus aut plane non, aut non ita tradita, aut ignota, nemo inficias ire potest. Sæculum unumquodque nova magnaque ingenia protrudit, quæ subinde aut paria antiquis, aut eos excedunt. Nec enim ætas ad sapientiam, sed animus facit. quem ubique locorum & semper suum quisque habet, sequitur & ostendit. Quæ causa est, cur in excudendo Hieronymi

ronymi Cardani de civilis ſapientiæ arcanis opuſculo, eleganti illo, ut omnium judicium eſt, & erudito, paſſi non ſumus operam noſtram deſiderari. Et ſimul prolixum noſtrum in te animum publice profiteri voluimus. Nec alii quam tibi hoc ipſum debebatur. Cardanum ad te ferimus, medicum cum antiquis merito comparandum, cujus infinita & induſtria & doctrina & experientia cum ingenio divino conjunctæ, & tot æternis ſcriptis probatæ, eruditos omnes in ſtuporem rapuere. Difficillimas in Medicina, Aſtronomia, totaque adeo rerum natura partes excutiendas ſuſcepit, & mirifice illuſtravit. Sed & ad vitam, qua publice, qua privatim domi foriſque bene inſtituendam invidenda multa redolavit. Inter quæ vel primum eſt, quod nunc damus. Et tu quoque medicinam ita imbibiſti, (imbibiſti autem pe-

 nitus)

nitus) ut qui de cæteris bonarũ artium atque disciplinarum partibus disserentem audiverit, in omnibus probe subactum atque versatũ non possit non statim judicare. Quod ingenii tui summæ felicitati, cum qua assiduam diligentiam conjungis, totum debes. Nihil jam dicimus de scientia herbarum, quam Botanologiam vestri vocant, in qua parem tibi Europa non habet: nihil de tot linguarum, etiam orientalium, cognitione; quæ laus tanto magis tua est, quanto minus eorum, qui medicæ artis scientiam sine hoc præsidio profitẽtur. Sciunt hæc omnes, qui te norunt, & docentem audivere. Ut suffecerit nobis tollendæ adulationis suspicioni ad famam publicam provocare. Accedebant ad ista tot non modo summi parentis tui, cui Academia nostra æternum debebit, sed etiam tua merita. qui totiens re consilioque nos juvisti. Et quia talem te

semper

ſemper experiri deſideramus, talem etiam hic agnoſcere debuimus. Proinde ſit hoc & animi in te noſtri, & tuorum in nos meritorum perenne monumentum. Vale, vir eruditiſſime, & publico tuoque bono diu vive. Lugd. Bat. CIↃIↃCXXXIV. Octob. XV.

Famæ tuæ æternum

devoti

B. & A. ELZEVIRII.

TABULA,

Seriem Sectionum & Capitum hujus libri proponens.

UNIVERSALIS INSTITUTIO.

1. *Causa scribendi hoc opus, & nominis: tum generalia præcepta.* Pag. 1
2. *Ordo hujus libri: & de ordine multa.* 15
3. *Opus hoc propter quos factum.* 23
4. *Dubitationes quædam: & an divinatio utilis?* 24
5. *Fortunam in humanis rebus plurimum posse.* 30
6. *Hominis natura, ac mores. Et de caussis nostrarum civilium calamitatum.* 32.

QUIBUS NON OPUS SIT HOC LIBRO.

7. *Qui finem quærunt, quem habere non possunt.* 42
8. *Qui finem quærunt, quem habere nolunt.* 43
9. *Qui rem noxiam aut omnino turpem quærunt.* 56
10. *Qui aliena à professione quærunt.* 47
11. *Qui ea quærunt quæ retinere nequeunt.* ibid.

12. De

12. *De ineptis hominibus, & actionibus.* 48.

PRAECEPTA COMMVNIA.

13. *Necessarium esse ut sciamus finem, quem volumus.* 49
14. *De duplici fine in hac vita.* 50
15. *De summo bono in civili vita.* 51
16. *Animum esse virtute instruendũ.* 56
17. *De temporis compendio.* 58
18. *Locum tutum ad habitandum, esse eligendum.* 61
19. *Ferenda esse multa in hac vita.* 63
20. *Actionum & verborum divisio.* 64
21. *De virtutibus extra nos.* 65
22. *De solertia.* 67
23. *De moribus.* 69
24. *De comitate.* 73
25. *De existimatione retinenda.* 75
26. *Quæ vitanda.* 78
27. *Mala occultanda.* 83
28. *Mala verbis mollienda.* 86
29. *Sermonem brevem esse debere.* 87
30. *De juramento.* 95
31. *Silentii laus.* 96
32. *Lentum in deliberando esse oportere.* 100
33. *Hominum mores scire convenit.* 101
34. *Potentium de rebus opinionem scitu esse necessariam.* 103
35. *Cognoscere quæ in urbe aguntur.* 105

36. *De præparatione. Vbi de modis parandi opes.* 106
37. *Familia.* 110
38. *Res domestica, & ejus conservatio.* 121
39. *Oeconomica distributio, & præcepta.* 137
40. *Societas & conversatio: & de Officio & Pietate.* 155
41. *Amici.* 165
42. *Occasio.* 169.

SINGVLORVM TRACTATIO GENERALIS.

43. *Quomodo animi & corporis firmitas servetur.* 169
44. *Quot modis homines in officio contineantur: & de beneficiis collocandis: Veneratio quid.* 172
45. *Scientia animi.* 175
46. *Homines singuli quibus capi soleant.* 187
47. *Homines singuli quomodo ad amicitiam alliciantur.* ibid.
48. *Tentãdi homines ante necessitatẽ.* 190
49. *Quæ in eo quod quæritur sint consideranda.* ibid.
50. *Cum quo negotium sit, advertendum.* 192
51. *Metiendas esse proprias vires ante omne negotium; & quomodo.* 193.

GENE-

GENERALES MODI SPECIALITER DECLARATI.

52. *De ſimulatione.* 196
53. *De diſsimulatione.* 201
54. *De perſuaſione: ubi de dilẽmate.* 203
55. *De vi.* 229
56. *De natura.* 232
57. *De tempore.* 233
58. *Scientia rerum, morum, ac potentiæ.* 234
59. *De decore.* 336
60. *De executione.* 239
61. *Verbis pluribus quando uti liceat.* 242
62. *De dolo dignoſcendo.* 243
63. *Captatores quomodo eludendi.* 246
64. *Quando à conventu diſcedendum.* 254
65. *Proxeneta.* 255
66. *Proxeneta quomodo in amicitiam alliciatur.* 256
67. *Proxenetæ uſus.* 259
68. *Quomodo cum tanta improbitate hominum cõverſatio ſtare poſsit.* 261
69. *De his quæ definiri non poſſunt, nec habent caput proprium.* 266
70. *Hiſtoriam rerum præteritarũ multum prodeſſe & ad ferendum, & ad deliberandum, & ad exequendum.* 268
71. *Res magnæ quomodo per Proxenetam* *tractan-*

tractandæ; & de quodam alio nobiliore genere. 271
72. Res periculosæ quomodo tractandæ. 276
73. Domesticorum sollicitatio, & cautio. 277
74. Quomodo homines ad magna pericula inducantur. 298
75. Verborum vis. 303.

SPECIALIS AGENDORVM EXERCITATIO.

76. Homines quomodo captandi, juxta conditionem uniuscujusque. 306
77. Amicorum usus, & familiaritas. 309
78. De negotiatione cum amicis, magistratibus: & absolutione impetranda. 312
79. De amicorum vitiis. 315
80. Vbi amicus tuo periculo erret. 325
81. De conversatione cum Principibus. 327
82. De calumnia apud Principes abolenda. 341
83. De servitute Principum. 345
84. Vbi te à Principis servitute subduxeris. 350
85. Vbi manendum sit in patria cum periculo. 351
86. De itinere. 354

87. *De habitatione extra patriam.* 357
88. *De procuratore in patria relinquendo.* 367
89. *De hospitalitate.* 369
90. *De existimatione civili.* 374
91, *De captanda autoritate vel existimatione apud populum.* 382
92. *Artificum præcepta specialia.* 393
93. *Vbi fortuna votis adversetur, quid agendum.* 422
94. *Vbi cum impari colluctari necesse sit.* 424
95. *Similibus præceptis, in diversis casibus uti oportere: Vnde ex aliis capitibus petenda esse auxilia.* 427
96. *Errores quomodo corrigendi.* 429
97. *De consilio, & officio non numerata pecunia.* 434
98. *De negotiatione cum minimis.* 438
99. *De negotiatione cum incognitis.* 440
100. *De communi sermone, laudeque propria, & suorum; & scommatibus.* 443
101. *De epistolis conscribendis.* 463
102. *De dolo ac seductione.* 469
103. *De eripiendo ab invitis.* 472
104. *De æmulis.* 475
105. *De delatoribus.* 489
106. *De insidiis: ubi de exploratore.* 490
307, *De invidia abolenda.* 500
108. *De contemtu & irrisione.* 501

109. De

109. *De calumnia apud populum eradicanda.* 505
110. *De contentione.* 518
111. *De injuria accepta.* 520
112. *De judicio,* 525
113. *De hostibus, ubi de reconciliatione.* 531
114. *De inimico exitiali.* 533
115. *De ultione.* 535
116. *Vbi in arbitrio sis negotiatoris.* 538
117. *Vbi omnia tibi sint adversa. & de mœrore.* 539
118. *De his qui gravibus vitiis obstricti sunt.* 543
119. *De filiorum cura.* 547.

DE DVBIIS.

120. *Quum duæ conditiones simul repugnantes proponuntur.* 553
121. *De contrariis indicationibus.* 554
122. *Opes an honor præferenda.* 559
123. *De gloria.* 561
124. *Quæsita circa gloriam.* 564
125. *Quantum decipiamur circa finem.* 566.

DE HIS QVAE SVNT SVPRA INSTITVTVM.

126. *De* παραδοξοποιοῖς, *& fascito.* 568

127. *De axiomatibus.* 572

128. *De Geniis, Fato, Astrologia, & Fortuna.* 580

129. *De divina natura.* 585

130. *Exempla.* 587

131. *De vita senum, quasi exemplari.* 596

132. *Peroratio.* 601.

FINIS.

EPI-

EPIGRAMMA

DE

HIERONYMO CARDANO.

Spiritus hunc proprius verſat, præcordia raris.
Dotibus extollit, ſidera clara movet.
Neſcio quid dicam, mirabor: nil latet iſtum;
Quam legiſſe putes ſcribere plura ſolet.

HIERONYMI CARDANI, MEDIOLANENSIS PROXENETA

SIVE

DE ARCANIS PRUDENTIÆ CIVILIS.

Liber ſingularis.

CAPUT I.

Cauſa ſcribendi hoc opus, & nominis; tum generalia præcepta.

QVum homo animal ſit natura gregarium, (appellamus id in illo civile) non ſolum aliorũ obſequio potentiam ſuam auget, verum opus habet. Solus enim vel ab ipſo ortu (ut Ariſtoteles inquit) alieno auxilio indiget, quia ſibi non ſufficit. Cum alia animalia gregaria ſocietate juventur, atque gaudeant; ipſe homo ægre ſolus, etiam vi-

 ribus

ribus & ætate florens, vitam ducit; ut societate opus habeat. Cum ergo solus, propemodum nullus sit, tantum valet & potest, quantum aliorum auxilio fretus atque munitus est. Ea autem potestas multis modis paratur: hereditario jure, lege, vi quadam, conjuratione, societate, consanguineis, amicis, sociis, opibus, atque potentia, opinione hominum vulgari vel probitatis vel sapientiæ vel religionis, tum clientibus, & patrocinio, multisque aliis causis, quas enumerare longum esset. Atque in his plurimum posse dicimus, eos qui plurimos habent fautores, atque potentes; & qui diligunt eum valde: ipse vero sapiens, ac prudens, & utique efficax, nec adeo vehemens hostis. Persæpe enim, cum omnia alia adsint, hostis potens cuncta evertit. Porro omnia hęc aut nobis adsunt, aut comparantur. Et quibus adsunt, indigent solum ut uti eis norint; aliis necesse est, ut parent, & ut uti didicerint. Duplex labor. Ea igitur actione & parantur & exercentur. Cum vero corporis perfectio forma sit, formæ autem operatio; harum duarum partium vis tota in operatione atque ea erga homines, consistet. Oportet ergo dividere totam hanc rationem; in ea quæ supponuntur, ut sunt regnum, potentia, consanguinei, sonticus mor-

morbus; & quæ parantur, ut amici, opes, authoritas: quæ etsi habeantur persæpe, plurimum tamen sunt in arbitrio casus, & omnium horum usura. Iam vero, ut omnia facilius intelligantur, finem ipsum proponere oportet. Hic finis est bene beateque vivere. Quodsi illum adipisci sine opibus, amicis, potentia atque hujusmodi liceret, utique non solum melius esset, quam cum his, sed prope divinum. namque hoc ipso cælestes præferuntur longe nobis, quod nullis indigeant ad bene beateque vivendum. At conditio nostra etsi hujusmodi sit, ut in adipiscendo hæc, & in eorum usu, multa incommoda patiatur; multo tamen minus malum est, finem cum his consequi, quam sine illo, innertem & sordidam vitam ducere. At Philosophi, maxime Stoïci, conati sunt quod Diis conveniebat, hominibus tribuere. Qua in parte dum admirabiles videri se putant; & falsi, quod ipsi alio more vivant, quam doceant; & inanes, quod facta verbis non respondeant; & impii, quod ea quæ Deorum sunt, mortalibus adscribant, deprehenduntur. Propositum igitur est, bene beateque vivere secundum conditionem & actionem, ut his quæ habemus, recte utamur; & eorum quæ non habemus, & tamen haberi possunt, partem illam, si

ea opus esse duxerimus, adipiscamur. Iam ergo finis unus est, genere, specie; at valde differens: quippe regis, pauperis, juvenis, valde senis, sani & morbosi. Multa vero circa hæc contingunt dubia: veluti primum, an præstet parare, aut non parare? secundum, an necessaria sit affectuum imminutio, postquam felicitas, etiam juxta Epicurum, est reposita in indolentia. Hanc ergo libenter in indolentia non solum præsentium reposuerim, sed etiam præteritorum, & futurorum. Vt feliciter vivere, sit, nullis indigere, nec memoria præteritorum torqueri, & securè vivere. An ergo valde utilis sit quædam durities animi, adversus calamitates? Videtur autem necessarium id omnibus miseris, ut post quã non possint quod velint, velint quod possint. Tertiũ, an oblæsis, veluti senibus, felicitas contingere possit? Quartum vero erit circa rerum divisionem: Quintum circa ordinem. Est & unum Caput valde necessarium in hac tractatione, scire quid sit omittendum aut cognoscendum. Multitudo enim confusionem parit; paucitas impedit, ne omnia apprehendamus. Porro de hujusmodi partibus, scilicet de animo confirmando, de parandis opibus, de miserorum conditione, alibi tractatum est: ut abunde sit, ACTIONES HO-

MINVM

MINVM hic docuisse, VT AD CIVILEM PERTINENT CONVERSATIONEM: scilicet ut potentiam, gloriam, laudem, amicos, securitatemque comparemus; & ut fruamur his, quæ nobis fortuna dederit. Cæterum ut in his quæ diximus, recte versemur, adhibenda est ratio ex parte conditionis nostræ, & illorum cum quibus negotium est; tum temporis, loci, quantitatis, modi, & reliquorum omnium, quorum mensura est decor & honestum. Etenim meta necessariorum est, ad vitam honeste ducendam. Hæc autem omnia constituta sunt in solidis bonis; sapientia, incolumitate, filiis, ætate, opibus, honoribus, amicis, potentia, securitate, ut contra, inania, importuna ultio, alea, scorta, luxus, & talia; quæ numerum certum non habent, quum bona sint definita. Est autem exuberans felicitas, quum quis abunde bonis fruitur; & imperfecta, quum quantum satis est; & pro conditione, velut senis, cæci, servi, procul à patria, inter barbaros degentis. Harum omnium una ratio est. Duarum reliquarum (sunt enim omnes quinque) altera sub eisdem regulis propemodum continetur, sed absurda & detestabilis est; velut aleatorum, lenonum, parasitorum; detestabilior sicariorum: altera

etiam ab his præceptis eſt aliena, qualis Philoſophorum. Rurſus quum uſus ipſe omnium in duobus conſiſtat, ſcilicet ſcientia & executione; SCIENTIA omnis ad duo capita reducitur: EST, NON EST, Vnde divinare in ſingulis non arduum eſſet, niſi obſtaret multitudo quęſitorum ad finē neceſſariorum. Velut, an obſidenda urbs? Primum, an ſuſcipiēdæ inimicitiæ? &, ſi ſuſcipiendæ, an ſimul bellum gerendum? &, ſi bellū gerendum, an per incurſiones, an toto cum exercitu, &, ſi toto cum exercitu, an expectandus hoſtis, an regionem ingredi melius ſit? atq; mille hujuſmodi. Peccatur ergo, vel quia nō omnia aſſumimus ad diviſionem, vel non colligimus omnia poſt diviſionem, aut in deliberando in aliquo erramus: & maxime circa tempus, locum, modum, atque menſuram. Contra ille optime egerit, qui rem ad pauca redegerit, ſimulque cuncta collegerit, & circa ſingula recte deliberaverit. At vero alterum caput Eſt EXECVTIO: quæ juxta conditionem eorum cum quibus agendum eſt, variatur. Principum nempe, nobilium, ſacerdotum, populi, ſenum, juvenum, legum, conſuetudinum, & (quod maximum eſt, inimicorum, & eorum qui non perſuadentur, aut opinione, aut feritate, aut odio; ut neſcias unde rationem

nem invenire debeas, aut inchoare ſermonem. Omnino vero abſurdum fuerit, credere artem eſſe conſervandæ ſanitatis, & depellendi morbi, & navigandi, (quæ certum non habent exitum, & quaſi ſunt in Fortunæ arbitrio, aut Naturæ;) & ubi cõſilio res agitur, faciendę veſtis ad amuſſim corpori convenientis; non eſſe vero artem bene vivẽdi & civiliter, cum ipſa civitas tota ratione atq; conſilio gubernetur; Eam itaque rationem & artem quum alterius auxilio melius exercere & adjuvare liceat; eumque qui id poſſit προξενητὴν appellare ſoleant, merito huic libro nomen PROXENETAE impoſuimus. Nam etſi hujuſmodi hominem variis nominibus vocari in uſu ſit, ut in via itineris ducem, ubi nihil agat, ſed ſolum doceat; conſultorem in magnis rebus; qui ſine pretio nos juvat, amicum; in turpibus cauſis, lenonem; Proxenetam tamen dicimus, quod eum, qui id proprie agit, & pluribus in cauſis hoc officio fungitur, ſic vocemus. Quantum vero proſit hoc ſtudium, ex eo conjicere licet, quod in omnibus negotiis pari viri fortuna conditioneque, alii feliciſſimi & glorioſi evadunt; alii obſcuriſſimi, ſordidi atque infeliciſſimi. Conſtat igitur, in horum cogitationibus atque vi agendi re-

positam fuisse utramque sortem, & bonam & malam, (seu utrumque statum, altum & imum) aliorum, & mediocrem. Plurimum tamen potest in hujusmodi, natura, etiamsi ad artem comparetur. Sed velut in Musica & Medicina plus potest absoluta ars cum mediocri natura; quam excellens natura cum mediocri arte. Est enim natura potentiæ similis, ars vero actui. Quapropter quantavis brevitas, studio & promtitudine adjuta, propter occasiones, utilior est ad actiones absoluta tractatione. Quam tamen ut legas, & in ea exercearis, laudo. Porro, ut dixi, principium tractationis atque cognitionis est ordo. Ordo autem ex separatione oritur. Separatio igitur principium est operationis, cognitionis atque scientiæ morum uniuscujusque. Qui quærit confusionem, omnino malus est, aut stultus. Qui quærit distinctionem, veritatis amator est. Non est autem prorsus probitatis signum, veritatis amor; (nam & latrones cupiunt scire, an capti pecunias habeant) sed simplicior veritatis amor. Recte invexit Anaxagoras (nescio an ad hunc finem) mentem illam quæ perpetuo segregat ac separat. Hoc ipso probos ab improbis dignoscere licet. Perverse occiditur, quisquis multis de causis non
una

una occiditur. Sed multæ causæ animum malum ostendere possunt: factum non debet ita distorqueri. Propterea sapiens hoc ipso signo perversitatem hominum deprehendet: item in disputationibus & in libris, confusio argumentum semper est improbitatis, maxime ubi de utili tractatur; aut imperitiæ, ubi indifferens est argumentum. Porro confusionis multi sunt modi: permutatio, obscuritas, insinuatio, exclamatio, iracundia, simulatio, prætextus Reipublicæ periculi: non convenientium, non verorum commemoratio, loquacitas: impedire respondentem, deterrere defensores, adversus religionem inanis suspicio: plurimorum testium vel improborum vel non ad rem facientium exhibitio, instantiæ judicii: sed nihil manifestius, quam cum ex pluribus calumniis diversorum generum conantur unum efficere crimen exitiale. Confusio denique ad quinque capita redigitur, tractationem aut verba majora re ipsa; defensionis perturbationem, qualiscunque sit; corrupta testimonia, & simulationem suspiriis, gemitu, lugubri amictu, occlamationibus. Memineris quoque conditionis nostræ, quæ undique angustis conclusa est spatiis. Si felicitatem requiris, cohæret miseriæ; si spatia vitæ, mors,

non ſolum ſenecta, infantiæ jungitur; ſi ſtatum, humilior es & infirmior cæteris animalibus, imo plantis. Propterea velis quæ poſſis; & moderare cupiditatem, & adverſa fer. Nullus mortalium ſenectutem ſine magnis incommodis tulit. Valeat Cato Senior: nonne & is filium amiſit juvenem, ut infantem ſuperſtitem ſolum reliquerit? Ita eſſe, non eſſe, velle, nolle, invicem junguntur. Quid aſſequi poſſe ſperas, aut qua ratione, quum neſcis quid tractes? Etſi nil aliud eſſet incommodi, exiguo bono quam magna mala permutas, imo accerſis! Singula ætas tot experimenta adfert, ut non opus ſit exemplo. Vt ergo non confundaris, etiam abſque dolo confuſio irrepit, ignorantia, celeritate, negotiorum multitudine: ubi Ordo non niſi induſtria habetur. Omnia itaque non ſolum apud miniſtros, ſed etiam apud te ipſum ad conſuetudinem ſunt redigenda; velut veſtes, claves, ſupellex, certis ſemper locis collocandæ. Negotia horis (hoc vulgatum eſt) imo ſtatis diebus perpetuo exequenda: Si quid omittatur ex conſuetudine, literis mandandum, ne vel obliviſcaris, vel impeditum detineas animum: quem perpetuo purum, ad majora & non expectata, maxime ob ſycophantas, habere oportet: Scire etiam quid maxime devitare

vitare oporteat: ejuſmodi eſt mors, non ſolum præſens, ſed quæcunque vitam breviorem efficiunt. Quid enim intereſt ſeu vitam præſcindas cum parum jam ſupereſt, ſeu multo ante: niſi quod in hoc latet te jactura; quæ quanto magis ignota eſt, eo gravius & inconſideratius peccare ſoles. Atque hoc in juvene: in ſene autem deſcendentium vita & ſalus potior eſt utcunque; quo magis poſteritati conſulere poſſis. Proxima huic jactura temporis eſt: quandoquidem id ſolum vivimus, quo operamur; Nam perpetuo dormienti quid intereſt ſeu poſt diem, ſeu poſt mille annos pereas? Tertio loco habenda eſt libertas, cum vita & virtus in opere ipſo conſtet. Duorum vero quæ ſequuntur, incolumitatis ſcilicet atque virtutis, non una eſt certa ratio: ſed illud præponendum, quod, ſi pereat, longius affert detrimentum: velut Virtuti ſurditatem, claudicationem, imperitiam magis fugiendam dico. Poſt ſunt opes & gloria, de quibus ſuo loco dicendum erit. eſt enim longa diſſertatio. Vltimo loco ſunt amici criticis viris etiam propriæ ſaluti præpoſiti. Sed nos trita ſequimur, non imaginata ſolum. Conandum eſt autem, ut non ſolum, quemadmodum diximus, omnia ad duo cogitatione deducas; ſed ut ita expedias,
ut

ut ad contrariorum ſeu oppoſitorum neceſſitatem perducas, & verbo noveris explicare. Solet enim brevitas ſermonis multa commoda afferre; & maxime quum negocium eſt cum prudentibus aut peritis negocii vel uſu. nam ad ſervos, & ancillas, & ſtupidos, forſan conciſa brevitas inutilis erit: ad eos autem qui intelligere poſſunt, multis ſenſibus, paucis verbis coactis, majore impetu animum percellit, lucem affert, nec oblivione prima evaneſcere patitur, & faſtidium non parit, autoritatemque dicentis dum auget, auget & in audiente voluntatem gratificandi: unde in Laconibus tantum in honore habita. Quantum vero poſſit hæc una ars, apparet vel in pila luſoria, quæ leviter icta non offendit; eadem à viro robuſtiſſimo impulſa nocet non parum; multum abeſt tamen à mortis periculo: eadem impulſu bellici tormenti tranſverberat hominem totum, ut ilico intereat. Ergo ſi homo eandem vim habeat, cur non idem faciat? Non ergo in rebus ipſis defectus aut vis, ſed in agentibus. Anima ergo quum immortalis ac infinita ſit, & mens; neque in ipſa, neque in rebus, ſed in ſcientia atque uſu defectus erit, ut non ſolum ad incredibilia, ſed ad omnia etiam inſperata pervenire poſſit. Gnaviter

ter ergo amplecti convenit hæc præcepta, atque exequi non dubia ſpe aut mente. Namque res hominum, & actiones, & vitæ, metam habent; ut perſæpe quæ omnino aſſequi non confidis, facile obtineas. Signum autem malæ negociationis eſt, ut inquit Ariſtoteles, quod falſa bona in temporis proceſſu in vera vertuntur mala. Ideo etiam fictas voluptates refugere oportet, & veris inſiſtere. Neque enim illæ beatum faciunt, nec ſimul cum his eſſe poſſunt: Vt alea, meretrices, ocium, ſocietas adoleſcentium & nepotum, crapula, poëſis vulgata, aſſiduum Muſicæ ſtudium, pernoctationes, piſcatio, & venatio, ſpatiari, imitari mimos, ludis & ſpectaculis adeſſe, Chymiæ operam dare, adfabulari, cum ſuis vitam velle ducere. Maximum enim axioma ſtatuere oportet; Improbum, ſtultum eſſe: unde id, Sapientem, bonum eſſe. Nam ſeu judex furetur, rapiat, cruciet, congreget multa; ſeu imperitus in arte, in uſu ſit, celebretur, tu autem penitus contemnaris, manet propoſitum. Feliciter ei cedant omnia. Primum eſt periculum legum, inde conſcientia ſceleris, & metus ab his quæ feruntur poſt mortem: Proclivis lapſus, ut neceſſario impingas, velut impunita ſit improbitas, dilapſis opibus ſeu vitiis propriis, ſeu aliena

vi,

vi, fraude, aut casu, ut nihil tibi supersit præter infamiam, consceleratum pectus, vel infortunium, ut partis postmodum uti non possis. Nil horum. Sed sit. Quid si filius non adsit? parasti inimicis. & si aliquando desinat stirps, inanis opera omnis fuerit tibi; non nisi peccata relinquuntur. Supersit, ut sit æterna, & opibus abundans; nihil plus tibi, vel illis, quam insidiæ. Quæris uxorem castam? plus habet custodiæ opulentus, quam pauper. Sed vide quid ex adverso? adulteros potentiores & cautiores custodum perfidia; ut in eis malum sit: Lascivia major in opulenta femina: majorque peccandi securitas; Occasio ex te major, meretrix, cinædus; ut nulla magis ex re irritetur mulier. An non hæc quinque possunt plus uno? Delicatius vivitur: nihil est quod melius obsonet fame. Sed scis ubi error latet? Quod arbitraris, eos qui boni dicuntur, esse sapientes; vel stultos esse malos. Id quum arbitraris, certe magna omnium confusio oritur. Vt vero intelligas quantũ ameris à tuis, vel his qui possunt; hi amant, qui tibi etiam metuunt; oderunt, qui metuenda fingunt non credere, vel non credunt; hoc minus est: vel etiam rident, quod natura medium est. Illius præterea memineris Cæsarei.

Nam

Nam si violandum est jus, Imperii gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas.

Quod si nec hoc verum est, aut justum, aut honestum, vel etiam utile; quanto minus in frivolis rebus, in quibus non repositum est quod optimum est; utilitatis vero & securitatis maxima pars deest, nec ab ullo defendi, nedum probari vel excusari potest? In universum, quum sint tria genera actionum: utile, honestum, quod circa sapientiam, virtutem cultumque Dei versatur; & jucundum, quod circa voluptates; nec potis sit mortalium quisquam omnia assequi, præcipue senex, & qui domum non bene constitutam ex suis habeat, quum primum ad vitam sit necessarium, secundum gloriosum, & finis ipsius hominis, sine quo nec hominem esset præstet: oportet, qui volet beate vivere, id est, sine molestia, voluptatem sponte abdicare, & eam in præcedentium possessione constituere.

CAP. II.

Ordo libri, & de Ordine multa.

ORDINE autem exquisitissimo uti, etiam in singulis, haud arduum est: at in pluribus ordinibus, quique etiam se com-

complicent, non facile. Exquisitissimus ordo est, qui ad unum omnia deducit: & in quo nec repetere, nec omittere quicquam cogimur. Vnde illa consequuntur quæ optimo ordini sunt propria: summa brevitas, claritas, ut memoria facillime omnia contineri possint, & ut quæsita se statim offerant. Quod vero difficillimum esse in hoc videtur, (ut dixi) est complexio generum invicem: velut Aulicus ad Principem & æmulos refertur: & rursus æmulorum insectatio apud Principem & Populum. Porro quum in ordinibus à prioribus semper incipere conveniat: priora autem alia natura, ut Substantia Accidentibus; alia ordine, ut causæ effectibus, & simplicia compositis; & cognitione: Ea autem duplex; sensus, quæ ad tradendam doctrinam opportuna non est; & mentis, in qua generalissima præcedere necesse est: tum quia simplicia, (hæc autem compositis ordine priora;) tum quia idem sæpius repetemus: velut si dicamus, Quid est Homo? &, Quid est Equus? dicimus in utroque, Quod est Animal: at si Animal in Hominem & Equum diviserimus, non ita. In simplicibus quoque & causis; quamquam in naturalibus non eadem priora sunt; in his tamen non mutatur ratio, ut tam à cau-

ſis & ſimplicibus, quam generaliſſimis ſit inchoandũ. Ergo à ſubſtantiis primum, inde generaliſſimis ac ſimplicibus inchoandum erit. Quæcunque autem in pauciora deducuntur, generaliora manent: ut Animal in perfectum & imperfectum; quod in bipes, quadrupes, apes, & multipes. Iuxta hoc ergo primum dicemus de his quæ in ſe & extra comparantur: Deinde dividemus ea quæ extra ſe comparantur, in actiones, verba, geſtus & res: Tertio res ipſas in domus, apparatum, ſubſtantiam; amicos, inimicos, dominos, & conſuetudinem. Vt vero habeamus, finis duplex: poſſidendi, & utendi tantum. Hæc autem vel ex nobis, vel alterius ope atque conſilio. Cæterum quum duo ſint habendi modi, emtio & tranſmutatio, de tranſmutatione hic proprie agendum eſt. Hæc autem triplex: rei, verborum, & actionis, tum quæ ex his componuntur. Rei in actionem; ut qui advocatum conducit: Verborum cum rebus; ut qui puellam abducit à matre pollicitationibus. Præparamur autẽ ad hujuſmodi tranſmutationes cognitione rei, & morum, & potentiæ illius cum quo agimus, & occaſione, & providentia, & ſimulatione, diſſimulationeque. Executionis autem pars una eſt generalis, ipſum ſcilicet exequi: ſpe-

cies autem, perſuaſio, dolus, & vis: cauſæ vero duæ fortuitæ quaſi, ſcilicet natura ac tempus. Sunt enim hi modi habendi, ſed non in nobis.

In tractando autem viam ab Hippocrate traditam, quam obiter in libris De dentibus ſervavimus, imitabimur. Conſtituto enim uno tamquam exemplo tam in omnibus, quam in ſpecie, abſolutiſſimam illius faciemus tractationem; reliquoſque ad eam normam reducemus. Et quum de illius æmulis loquamur apud Principem, eadem de æmulis apud Populum, tum etiam de exiſtimatione apud utrumque: & quæ de æmulis, eadem de his qui frigide nos juvant, addita [dicenda &] intelligenda erunt: in quibuſdam evidentioribus diſcriminibus plura dicturi. Erit autem, ut reor, medici exemplum ſatis accommodatum: quod ars ipſa inter operarios ſit nobiliſſima; artifex vero inter plebejorum humilitatem, & patritiorum ſpiritus quaſi medius: diſciplina, maxima ſolertia indiget: medicus cum pluribus verſatur, verba rebus commutare ſolitus. Vtriuſque Fortunæ caſus, & doli parem difficultatem faciunt, & mihi belle ex æquo nota, opera atque operarius. Iuxta hæc igitur ſeptem ſervabimus ordines: quorum primus erit inſtitutionis totius operis,

ris, in octo partes principales divisi, ad Aristotelis imitationem: quod pulcre Theodorus Gaza in sua Grammatica expressit. Dicemusque in eo ordine primum de necessitate, utilitateque ac ordine hujus libri; tum his, quibus non convenit hujusmodi lectio: & quæ præter hæc plurimum possunt, velut Fortuna; & quæ ad intelligentiam præmittere oportet. In secunda autem de his, quibus parum utilis est lectio hujus libri. In tertia vero de generalibus præceptis servandis, ut qui ex hoc opere fructum habere velint, præponant. In quarta de singulorum tractatione generali. In quinta de universalium tractatione. In sexta de singulorum speciali consideratione, atque executione: estque pars ob id merito longissima. In septima de dubiis. In octava de his quæ sunt supra institutum. Hicque ordo primus libri totius.

Quod ad tractationem autem ipsam attinet, secundus ordo est ipsorum ordinum, ut priores sequentibus anteponantur. Tertius, ut generaliora specialibus; donec ad ultima pervenerim. Quartus, ut quæ dicenda sunt de singulis, dicantur. Quintus, ut & in his quæ de singulis dicuntur, ratio ordinis ejusdem habeatur. Sextus, ut omnia hæc & quod

ad ſpeciem attinet, & quoad ea quæ de illis dicuntur, ad illud exemplum referantur, & limitatione & conditionibus adjectis, in quibus differunt. Septimus ordo eſt, ut quartum & ſeptimum ordinem eximamus, quoniam in ſpecies non deducuntur. Sed de quarto ſufficit ſcire, quod alia quæruntur poſſidendi cauſa, alia uſus ſolum. De ſeptimo, quod etiam diximus, tranſmutationes eſſe de tribus, re, verbis, & actionibus: & quod aliæ ſunt ſimplices, aliæ compoſitæ. Rurſus in hoc eodem ordine eſt, quod generalia primorum trium ordinum duplicem habent tractationem; & propriam, ut diducuntur in ſua membra, deſcribunturque in ſuis locis; & generalem, ut in quacunque alia tractatione ſubintelligi ſolent. Eſt tertia pars etiam hujus ordinis, quod quæ ſolum habent uſum, ſuam habent tractationem, ubi de executione agitur; aliorum uſus cum ipſa reparanda explicatur. Quo etiam fit, ut membra hæc diverſimode deducantur in Capita, non ſolum ob magnitudinem ipſorum, ſed capitum quæ ſub his continentur, multitudinem. ex quo orta eſt compoſitio Tabulæ, ut tractationem ordinatam facilius conſtrueremus; & in illa, tamquam in ſpeculo, reluceret tota Operis ſeries; &, ſi quid opus eſſet invenire, facilius

cilius quærenti occurreret. Tanta fuit diligentioris ordinis neceſſitas in hoc Opere, quoniam natura ipſa nullus erat ordo, à quo ſolent juvari qui de Naturalibus aut Mathematicis ſcribunt. Quamobrem & hic omnibus generaliter utilis erit. Sed præter ordinem quædam adjicere, & ante neceſſarium fuit: quamquam & in primo ordine ex his ſeptem, de horum uno dixerimus: ſcilicet non utilem eſſe hunc librum omnibus; & quinam ſint illi. hoc enim extra ordinem eſt. Deinde quod quædam videantur ſub multis ordinibus etiam repoſita: ut domus apparatus, ſub tertio, & quarto, & ſexto ordine; ita & amici & ſubſtantia: quod & verum eſt. Attamen, ut dixi, hujuſmodi ſub tertio ordine collocabuntur, quod res illa quæratur, non uſus tantum. Et ut domus apparatus, hæreditate nobis relictus, triplicem habet uſum; & ut eo alia paremus, ad tertiumque ordinem pertinet; & ut paretur, ſi non habeatur, ſicque ad ſextum; & ut in ordinem redigatur, & ut fruamur: quoniam hæc omnia disjungi non poterant, & uſus cum re conjungebatur, neceſſarium eſſe cenſui, ut ea pars ibi tractaretur, ubi primum de illius neceſſitate agendum eſſet. Simili ratione etiam, parare domum, & ad tertium, & ad ſex-

rum, & ſeptimum & nonum ordinem referri poterant. Sed nos, ut diximus, quæcumque pro mediis eſſent neceſſaria, ad tertium retulimus ordinem; quæ vero nobiliora, ad ſextum & octavum: Vſum autem & executionem (quod ea eſſet pars nobiliſſima) ad ultimum; ne in unum plura, quam par eſſet, congeremus. Iam vero in re adeo difficili, exemplo utamur. Calumnia & caſus & ab inimicis & æmulis ſpargitur, & apud Principem, aut Populum, vel Socios: quæritur merito ob id, ad quem referri debeat? Ad rem cauſamve, aut apud quem? Videntur res pauciora habere capita, & facilius diſtingui; velut Calumnia ab inimicis, æmulis; caſus ad Principem, Populum, Socios: At inimicorum tractatio plura habet capita, quam res atque hominum ordines. E diverſo, accidentia ſubſtantiis diſtinguuntur; non ſubſtantiæ accidentibus. Calorem dividimus, igne, ſole, motu: quoniam quod dividitur, rectius dividitur accidens per ſubſtantiam; & quod unius eſt rationis, per cauſas ſuas. Hoc eſt, quod difficultatem facit. Melius igitur eſt, ut, quod proprium eſt tamquam dividentes, ad quod majoris eſt energiæ transferamus. Ita ſingulis tractatio ſua reddetur, & tractationes æquabuntur. Nam ubi plura

erunt capita, ibi erit brevior tractatio; velut de Calumnia generaliter ſuo loco agemus: poſt vero de Calumnia ab inimicis, ubi de inimicis tractabitur; id tantum ſuperaddentes quod ad Inimicos attinet: demum ubi de Principibus agitur, & de Calumnia apud illos & ab Inimicis conflata ſpecialiter agetur. Recurrere in hujuſmodi ſemper ad generales rerum tractationes convenit; vt in illis ad ſpeciales ſimiles.

CAP. III.

Opus hoc propter quos factum.

EGo fallendi artem, & non ſancte viam obtinendi, non ea ratione defendam, quod Rhetores eam doceant; quamquam & pernicioſiorem, ut quæ injuſte ſæpe agere doceat: verum cum Ariſtotele dicam potius:

Αἰσχρὸν σιωπᾶν, Ξενοκράτην δ' ἐᾶν λέγειν·

(*Turpe eſt facere, Xenocratem autem ſinere loqui.*) Quanto turpius, indoctam plebem improbam, ſapientibus ac bonis illudere? Equidem fallere bonos haud decet: recordantibus nobis, quam odioſa ſit etiam ſine metu ſcelerum memoria; & quam brevis vita noſtra, & hæc elementaris regio, Cæli comparatione, parva: cujus quod incolunt homines

nullam habet prorsus quantitatem, sed instar superficiei est; cujus etiam privatæ conditionis est, qui partem notatu dignam possidet; sed vel tantillum. Casus quoque mortalium, & instabilem Fortunam, & factorum oblivionem animadvertere decet; ut quam minimi momenti sint hæc omnia nostra; quę tamen, quę circa nos sunt velut spectatores (beatam ipsi agentes vitam) videant; ut & pudere & vereri malefacta debeamus. Verum, quia multi improbi sunt, & licet ἀλωπεκίζειν πρὸς ἑτέραν ἀλώπεκα, [*vulpinari cum alia vulpe*]
(Vt apud Virgilium:

Olli; sensit enim simulata mente locutā;
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat?

Non exspectandum est, ut fallaris, aut lædaris; sed hujusmodi viros prævenire oportet; quos fallere non tam utile est, quam est gloriosum: at si eodem expectes, ut par solum pari referas, sæpius succumbas.

CAP. IV.

Dubitationes quædam: & an Divinatio utilis?

MERITO igitur dubitatum est an liceat male agere? Consulto nequaquam.

quam. Sed tamen natura male agimus: inquit enim David: *Quia justus nemo in conspectu tuo esse potest; si à nobis exiges rationem actionum nostrarum.* Adeo prona est mortalium natura ad malum, oppugnantibus nos sensibus, tum mundi illecebris, necessitatibus, incommodis, atque occasionibus. Vitanda præsertim odiosa Deo ἀχαριστία *(ingratitudo,)* sævitia in innoxios ac miseros, rapinaque in pauperes, impietas, & ambitio nimia. Quod si in aliis errare oporteat, erremus minus quam possumus. Ad Deum legesque attendere debemus, & minimo periculo nostro rem peragere; atque ita, ne frustremur; ut sit etiam in malo quædam recti species; & in vitio, virtutis imago. Similiter & à vi potius, quam dolo, abstinendum; veluti à dolo potius, quam persuasione. Est enim persuasio, dolus amicus. Vis enim eripit ab invito; sed injuriam addit. Dolus difficilius evitatur, sed ultioni locum relinquit. Et generaliter, quum ad eosdem referuntur, vis deterior est dolo. Dolus tamen erga amicos, vis in inimicos deterior habetur. Numquid autem veniat dolus quandoque; excusandus, quum in utilitatem utriusque cedit, aut unius voluptatem, alterius utilitatem, velut in comœdiis, dubitatione dignum

est. Et certe si finis bonus est, ne periculum sit, ut parentes ob dolorem prius periclitentur, seu quod stupidiores ingenii, seu quod multos habeant filios, aut quia intelligant esse in maleficio beneficii partem, vel quod jam mortui sint, excusari potest & dolus & vis. Quocirca etiam aliqui tentarunt injuriam pecunia in hujusmodi sarcire. Verum satisfacere quovis modo omnino melius est, quam non satisfacere: nec damnatur quod bonum est, modo conjunctum non sit cum confidentia prioris sceleris, aut futuri. Persuasio etiam quum violenta fuerit, dolum apertum sapit; & tamen admittitur. Verum si non meliore ille conditione usus erat, dolus non dici potest. Eme quanti poteris: vendere cuique licet minore pretio quam justo. Multum refert cum quo liciteris. Fraus enim in imperitos, miseros, simplices, viduas, pueros, rusticos, numquam admittenda: sed nec cum filiis familias, & qui corio suo erroris pœnas dominis lüere coguntur, neque ultra dimidium justi precii: nam infra & in cæteris. Quamquam persuasio doli pars sit, permiserunt leges, ne tot contractus irriti fierent; levius malum ferendo, non probando. Quæ vero sit ratio bene agendi in flagitio? ut mitius, honestius,

neſtius, occultius admittatur, quam fieri poteſt: in ipſo reluceant virtutis partes magnæ; & virtutibus admiſtum ſit, ut oliva ſali. Rarius committatur: nec loquaris de illo. damnare enim ſtulti; gloriari pene impii, ſane inſolentis. Ornetur liberalitate, magnifico apparatu, diſciplinarum liberalium exercitatione, prudentia, fortitudine, exemploque virtutis, gloriæ imagine, pietate, gratia: medicos egregios imitatus, qui multa præclara pharmaca, paucis miſcentes venenis, generoſam efficiunt antidotũ, velut Theriacam: & qui aromatibus ac melle condiunt Aranciorũ cortices, diu maceratos & coctos. Verum hæc tota ratio tribus abſolvitur: ut adipiſcaris, ſecure, atq; glorioſe. Quanto igitur magis legibus talia ſunt obnoxia, eo occultius tractanda, ac rarius; quo turpiora, gratioſius; quo difficiliora, diligentius. Conſtat igitur, & male agendi quandam eſſe rectam rationem, quemadmodũ dictum eſt. Dubitari etiam ſolet an præter hanc, ad providentiam, & rectam agibilium rationem, ſit aliud ſolertiæ genus; velut ex Aſtrologia, omnibus aut ſortibus ſumptum? Equidem divina ego prætulerim ſemper; hoc enim demonſtratum: deinde quod noſtra ſapientia & tenuis admodum ſit, & ex illa pendeat; nec finis ipſe

huma-

humanæ negotiationis certus ſit: ſed, juxta Satyricum,

Evertere domos totas, optantibus ipſis,
Dii ſuperi.

Scio quod optem, non quid utile mihi ſit: &, ſi etiam utile eſſet, neſcio an conſequi poſſim. Eadem ratione ſomniorum monita noſtræ huic ſolertiæ, quum contigerint, præferenda duco, quod iis nonnullis maxima contigere. Cæſar orbem occupavit: Galenus clariſſimus medicorum factus eſt: Nos immortalitatem ex ſcriptis conſecuti. Quæ humana providentia majora ſunt. Dicam autem quid mihi contigerit nuper; ut intelligas quam minimis Deus ſervet aut perdat quem velit: (omnia enim ſic ſe habere exiſtimandum eſt; licet Deus non det, niſi ad exemplum, quibus vult: ut hæc intelligant.) Exciderat tertio ante die quum ex Mediolano diſcedere Bononiam verſus decreviſſem, altera cuſpis ſeu clavus ligulæ laneæ thoracis: ea tamen, quod anterior eſſet, uſus ſum, licet incommode, per totam eam ac ſequentem diem: tertia, quum diſcedendum eſſet, quaſi fatigatus hoc tædio, ſocordiam meam reprehendens, & quod ligulas ſervarem in arca, ex earum genere, quas Bononiam deferri putarem; quaſi avaritia tam exiguæ rei motus, ad ar-

eam accedo; quæ non facile aperiebatur: eaque aperta, ſtatim occurrunt ſeptem libri Commentariorum in Hippocratis Aphoriſmos; duodecim Contradicentium medicorum; ſex Theonoſti: & in univerſum præclara tota illa mentis ſupellex, propter quam Bononiam ire decreveram. Et ſi omiſiſſem tunc, quum nulla relinquerentur Papiam uſque memoriæ ſemina; nec poſt recuperandi, niſi ferme toto emenſo itinere, facultas; palam eſt, perditum iri. Videtur ergo in his, quorum eſt aliqua certa divinandi ratio, (etſi non plane divina exiſtimetur,) modo miraculi ſpeciem præbeat, non ex artis imbecillitate error proficiſci, ſed potius ob imperitiam noſtram. Quandoquidem quum actio ipſa, velut in ſementibus, ſole, & terræ auxilio, ac cultu ipſo prodeat, obſervationem [putarim] nec impedire curſum rei, nec eſſe ejuſdem rei: nec ſine illa perſæpe abſolvi poſſe quod quærimus; ſeu naturalis ſit, ſeu ex medioximis auxiliantibus proficiſcatur. At fidere fortibus & vanis conjecturis, levibuſque ominibus, tam ſtultum eſſe reor, quam juvari ab hujuſmodi (ſcio enim qui Virgilianis ſortibus aſſidue addicti, ad ſummos evecti ſunt honores) eorum eſſe, qui quaſi ludentem Fortunam in gremio habent.

Atque de divinis sortibus alibi dictum est: de Somniis etiam integro uno volumine: quid vero mihi evenerit ex observatione evidentis miraculi, in Paralipomenis, (lib. 7.) Laudo etiam, ut divinam supplicationem efficacem ac perbrevem, ad numerum compositam, quæ te dirigat, feras. Nam vel fide continentiam & animi lucem augebit.

CAP. V.

Fortunam in humanis rebus plurimum posse.

VNVM hoc sat est, Fortunam plurimum posse, seu aliquid divinius. Sed poterat forsan hoc totum prætermitti: Verum veritati dum studemus, & illud commodi accedit, ut integre rem assequamur. Constat enim, etsi gnaviter rem geramus, nulla industria effici posse, ut feliciter res cedant: imo ut existimationem retineamus. Sed sufficit tunc exitium fugere, ac vitare extermas calamitates: in quas exarmati virtute, impelluntur; fortes & prudéntes tandem pervincunt (etsi ægre) & elabuntur: soli beati, evadunt: qui cum Fortunæ beneficio, & faventis Genii successu, virtute atque industria exornant quicquid quasi rude Dii obtulerint, aut fabricaverint. Equidem quum in Fortuna major sit vis, non

non tamen adeo perſtat in ſuis blandimentis; neque poteſt quæ præſtiterit exornare. Illud vero cavendum in adverſa Fortuna: *Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito.* Ne rem perperam interpreteris: nam bifariam peccari ſolet: vel in virtutis certamine; ut in bello, aut ſcientia, aut integritate cedendo: aut in civilibus contentionibus, vel contra Principum odia certando. Sed imitare optimos naucleros, qui in magnis procellis, anchoras mittunt; aut etiam contra quam ferebantur, ferri ſe patiuntur, temporique cedunt. Illud advertendum, quod quaſi divinitus accidit animis torpor quidá, ac quaſi deſperatio omnium, exitio proxima, vel ſigno, vel cauſæ: Et ſi non occurras, certe ſi occurras etiam, magno periculo. Eſt autem cacodæmonis quaſi indicium, urgentis, quum ante calamitatem alacer eſt homo, & quaſi incautum opprimere volentis, poſt calamitatem decidente animo, ne ſe recolligat. Quandoque tamen, (quum his omnibus præfinitum tempus eſt,) unicum præſidium eſt in Deo confidere, & virtute pugnare, nec ſe deſerere; non ſolum ob ſpem, quod finem habitura ſint hæc mala; ſed quod nemo nolentem infelicem facere poteſt; nec quiſquam felicem. Ideo utraque animi diſpoſitio, velut & Fortunæ, debet eſſe ſuſpecta.

CAP.

CAP. VI.

Hominis natura, ac mores: & de caussis nostrarum civilium calamitatum.

COGNOSCERE autem antea oportet humanæ naturæ conditionem: atque id præcipue. Sufficit autem Dei Providentia atque benignitas, ut intelligamus, vel singulis hominibus, vel universis utilius nihil esse. Nam secus, numquam potui intelligere, cur melius fuerit nobis nasci; quam cæteris animalibus: hominum genus grave sit, & sibi ipsi majorum calamitatum etiam causa. Sed non est hic locus: ea potius consideranda, quæ ad institutionem nostram pertinent: quale id primum, quod cujuscunque hominis corpus, quantumcumque formosum sit, & per ætatem vel sexum commendatur, totum odiosum est. Sub cute enim fœdum & invisum: & quilibet sarcinam magnam stercoris atque vermium secum defert. Vt siquis recte consideret, ne mulierem quidem ullam corpori suo propinquam habere sustineat, nedum ut armare possit. Quum vero ad animos respicimus, cogita tanto magis parvũ esse unumquemque, quanto magis sapit; ut bonum sperare non possis, nisi qui vitio naturæ, vel ætatis, aut sexus, aut alia quavis causa stupidior

sit,

sit. Quum vero dicunt, hos homines illis esse meliores, ne credideris. Ex æquo enim omnes sunt pessimi: verum alii alio modo. Etenim differunt homines inter se, præcipue ætate, atque id maximum discrimen est; inde educatione; post gentium natura; demum familiis, ac sexu. Vitia vero maxima sunt, sævitia, avaritia, atque ambitio. Atque in his erga alienos, pares ferme sunt: nisi quod qui culti magis sunt, nec nomen Barbarorum habent, hæc omnia modestius agunt, blandioribusque verbis utuntur, minoribusque causis ab incepto desistunt; non quia meliores sunt, sed quoniam magis timent, & arctioribus legibus continentur, & verecundiæ capaciores sunt. In suos autem discrimen non leve est: nec id negaverim, quandoquidem Afri, fratres & filios vendant; Anthropophagi vero & comedant. Ergo beneficium ac fides, quæ duo sunt bona in humano genere, his fundamentis innituntur, amori, gloriæ, cupiditati, utilitati, simplicitati, metui, & sapientiæ. Amori quidem, ut in cognatis, & his cum quibus voluptatem Veneris, aut conviviorum, aut aleæ, vel venationis capimus: quoniam ab affectu vincimur. Gloriæ vero cupiditate, Reges boni videntur: atque eo magis, quod illa mini-

ma eis videntur, quæ nobis magna apparent. Simplicitate, pueri, mulieres, vulgique major pars. Metu vero fidem ſervamus potentioribus, vel ob leges. Vtilitati quæ fides eſt inter mercatores? Niſi enim hoc vinculum cuſtodiretur communi quodam conſenſu, omnium res periret. Demiror autem, quod, quum amicitia tam utile eſſet bonum mortalibus, & multo melius, quam mercatorum conſuetudo; & res nullius ſumptus, tam pauci tamen eam excoluerint: ut à Menedemi & Aſclepiadis ætate, tot jam ſeculis interceptis, innumerarumq; gentium multitudine, nullum exemplum inveniatur integræ amicitiæ. Sed nec illud Menedemi & Aſclepiadis, ſuſpicione aſſidui ſtupri caruit: quod ſi adfuit, nolim ejuſmodi amicitia gaudere. Nam quæ de quibuſdam refert Valerius Maximus Romanis amicis, non tam amicitiæ, quam cujuſdam iracundiæ exempla docet, quum alter alteri, unico illo actu ſupereſſe nollet: quod etiam mulieribus multis commune eſt. At vero aliud eſt, cum alio perpetuo multis annis ſine querela vivere; ſic, ut quod unus velit nolitve, alter item velit nolitque; perpetuaque fides vigeat inter illos. Multi enim ex his, qui eo impetu morti ſe dederunt, querelas, moroſitatem, faſtidiaq; longæ

conver-

conversationis, ferre nequirent. At forsan dices, Nonne frater, aut filius, amici officio fungitur; atque id frequens est? Fateor: atque id aliquid est, si cui beate contigerit. Sed nec tantam autoritatem habet, nec adeo solida est amicitia; ut quæ ex dissimilibus firmiter non coaluerit. Sed si alter in alterius morte mori velit, desperatione æternitatis, aut impotentia amoris accidit. At tantum abest, ut hęc impatientia amicitię indicium sit; ut qui impatienter amant, amici esse non possint. Forsan amicitiæ exemplo propiores fuere Diocletianus & Maximianus: de quibus, quum Principes fuerint, non habeo quod dicam. Vnum mihi videtur, vix fieri posse, ut amicitia sit inter alios, quam inter sapientes, quos Philosophos dicimus. Hi enim, cognita mortalium rerum utilitate, tum vero omnium instabilitate, ac brevitate ævi; intelligentesq; quam Deo proprium sit, bene agere, omniumque divinorum in unum consensum; facile amicitiam integre colere possunt. At sunt qui Cratem ac Polemonem Athenienses, velut par alterum, subjungere audeant. Et hæc de generali hominum statu. Specialiter autem homo, qui Civilibus negotiis operam dare vult, consideret humanæ vitæ brevitatem, instabilitatem hominum:

Quantaque interponat Fortuna inter initia atque fines negociorum: Quemque sui boni causa facere: Non omnium mentes adeo esse perspicaces, ut quæ tu vides videant; contra, plures videre, quæ tu non videas: Illorum consilia, & eorum quibus credunt: Perturbationes quoque, & impetus, & quæ placent mane tibi, non placitura forsan vesperi, aut minus: Quodque, dum vivere cupis vel melius, vel gloriosius, ipsum jam quod vivis, amittas. Insidiis plena, quæ offeruntur, bona; quæ quæruntur, impedimentis, difficultatibus, & laboribus: Similitudinem vitæ carere jucunditate: nova esse incerta, & periculosa: Magna difficulter haberi; parva non satisfacere: Vtrum mala sint discessura, incertum nobis esse, donec opprimant nos: Sine malorum experientia, nihil esse dulce homini: Gloriam tempus eripere; servos nos reddere: abjectum vivere, & in contemtu, nec tutum, nec suave: Hóminum blanditias esse suspectas: Iram timoris plenam: Ab incognitis nihil esse commodi: Amicitias potentiorum graves esse, pauperum damnosas: Fidem cujusque fragilem, aut suspectam: quam si tu serves, in periculo verseris, ne decipiaris; si frangas, infamiæ & legibus obnoxius es; si

testes

testes requiras, ne irascantur, periculum subis: Denique, quod, maximum est, plures esse, quorum votum ac voluptas non alia sint, quam etiam precario lædendi & malefaciendi; in quos incidere, maximum certe est infortunium: Vt tandem intelligas, nihil haberi posse, nisi mera vi. Est enim vis, quum dolo, aut potentia, aut spe illi proposita, aut nimio affectu, aut nimia ejus verecundia, aliquid extorques. Omnia tamquam in tabula depicta, quovis momento præsentia habere te oportet, si velis hujus libri fructum uberem capere. Existimo autem hoc factum, ut esset vita beata, solius sapientiæ præmium: & ut sic ad cultum sapientiæ homines incitarentur: ex quo ad Dei cognitionem & venerationem pervenirent: ut tota perfectio humana tandem in unum & idem redigeretur. Causa autem cur homines adeo blandiri sint assueti, non est quod sic prudentes decipere posse sperent: (nota enim est techna:) sed quoniam adolescentes, pueri, mulieres non principales, homines rudes, ut rustici, atque operarii, & qui natura simpliciores sunt, tum qui beneficiis eos affecerint, hoc dolo decipiuntur: inde ex consuetudine etiam viros prudentes aggrediuntur; quos tibi & suspectos ob id, &

inimicos faciunt. Haud enim obſcurum eſt, hujuſmodi peſſimum genus hominum eſſe, quod miſeros quoque affligit; ibi ſuam exercens nequitiam, ubi miſericordia & benignitate opus eſſet. Quapropter & in hoc poſtmodum falluntur, quum eiſdem blanditiis utuntur erga prudentes; unde non aliud quam odium promerentur, Difficile autem eſt, mutare pro occaſione mores. Mercatores autem, & opifices, præcipue qui ad divitias & exiſtimationem curſu quodam continuo blandientis Fortunæ pervenerunt, tum etiam plerique nobiles, tempori ſerviunt. Quocirca & hanc eſſe viam ad ea perveniendi, exiſtimandum eſt. Et hujuſmodi homines omnes abſque affectu erga te ullo eſſe credas; Itaque & tu erga illos talis eris. Quos tamen ſi læſeris, quam graviter injuriam exceperint, intelliges: Sunt enim inexorabiles, niſi commodi proprii cauſa: atqui ſecus violenti ſunt. Ex his pauci ad felicem ſtatum perveniunt. Sunt autem omnes ad opprimendum alios, quam ad evehendum (ut recte inquit Dion) paratiores: niſi quam mutuam ſibi præſtent operam. Nam ſecus, ira, odio, æmulatione ad perdendum moventur: qui affectus magis urgent, quam amicitia, qua ſolemus promovere. Sed & facilius eſt everte-

evertere, quam evehere: eoque potius inclinamur: Ducimur & ad hoc consuetudine; & quod nobis atque aliis omnibus ferme prosumus, quum quempiam evertimus; aut ne evehatur, obstamus. Quod nisi obstaret infamia, & metus eadem patiendi, vix cuiquam pateret via ad honores: ob id etiam occulte in his adversari consueverunt: neque periclitantibus jam; cui bono enim? Ob hæc etiam, juxta perturbationes plus vel minus controversantur: Nobiles de honoribus, ob ambitionem & iram; pauperes ob rem: sunt enim magis avari; leves, perfidi, latrones, & milites sævi: Libido omnibus communis est. Verum potentiores, qui de Deo bene senserint, longe meliores sunt plebejis, ob naturæ substantiam. Sed tamen plerique, maxime qui administrationibus præsunt, mẽtem opinantur esse superstructionem principiis atque animæ per ea intelligenti; ut, quæ sequuntur, quasi in alimentum transeant: Et ut homo per calorem concoquit, ita animo per insita principia unum fit cum ipsis intellectis; quæ (ut dixi) nutrimentum fiunt animæ substantiæ: adeo parum differunt ab anima humana, quæ tenuissima est. Generaliter autem civiles homines metam justi & honesti, leges statuunt: ut quicquid per

eam licet, honeſtum eſſe contendant, etiamſi ſit horribile, & infandum: Velut filium coram parente utroque innocente, ſed judicio damnatum, occidere: Servum crudeliter mori ſinere: Permittere injuriam inferri ei, quem occulte oderis: atque hujuſmodi. Sed & circa leges peccant: dum quæ ſecrete peragunt contra illos (quia probari nequeunt) teſtibus ſecundum leges peracta volunt. Vt illud, ſecundum leges fieri, interpretentur, quod judicio legum damnari non poteſt, non quod contra legem non ſit. Ita executionem legis pro lege ducunt. Contra, aliquid melius aliqui peragunt, ut honoris cauſam tueantur: hique præſtantiores habentur: & rurſus qui ex fide cum ſuis factioſis agunt; quamquam id etiam latronibus commune ſit. Hæc ſunt illa duo, in quibus ſupra legem homines habentur meliores, illud unum, quod frequentius evenit utroque horum, & in quo magis peccant, quam ex aliis duobus laudem mereantur; in quo ſunt deteriores. Atqui hæc communis opinio eſt eorum qui boni habentur: & nunc apud omnes gentes, & olim, uſque à tempore Socratis (qui ejus autor fuit) in hanc diem propagata. Cogita modo, quales ſint & eſſe debeant hi, quos malos ſolemus appellare? Vnde ad hæc intentus,
&

& oculos ſemper habens, cum hominibus verſaberis, negociaque exercebis. Cauſæ autem omnium malorum noſtrorum, atque difficultatum, sunt tres præcipue: ſiniſtra opinio de animæ immortalitate: leges pravæ, atque conſuetudines: & præſentium ſecuritas; tamquam neque mors, neque aliud quicquam malum futurum ſit. Vnde homines pro præſentibus commodis ita pugnant, ac ſi perpetuo victuri eſſent: Ob idque bonis & egregiis viris & moderatis faceſſunt negotium, ſummis viribus decertantes. Qui ſi cogitarent quam prope ſit mors, plurimi (ſi non omnes) mitius agerent; cæteris vero commodior conditio vivendi relinqueretur. Et leges quidem emendare liceret: Oblivio autem conditionis noſtræ, cum affectu vehementi præſentium, non niſi aurea ætate ceſſare aut deſinere poteſt: Expectatio quoque eorum quæ poſt mortem conſequuntur, ſolum ab his intelligitur, quibus Deus id apertum eſſe vult: qui optimi vel eo indicio cenſeri poſſunt. Maximum autem, & quod cunctis bonis opponitur (dico pietati, religioni, juſtitiæ, amicitiæ, decori, ſtudiis, ſapientum præceptis, virtutique omni, atque humanitati, & propter quod tot præcepta hujus libri fruſtra

conſcripta videntur, licet falſo) eſt hemiſtichion illud Satyrici:

Quid enim ſalvis infamia nummis?

Ob id, quum aliquando periclitemur in eligendo, ſpectare oportet præcipue generis nobilitatem, ordinem & actiones illius: quæ ſi non conveniant, melius eſt tuto agere, quam verecunde.

CAP. VII.

Qui finem quærunt quem habere non poſſunt.

VERUM nec præſentis libri inſtituta omnibus utilia erunt: oportet enim ob difficultatem judicio præditos eſſe: aliis non. Nam his qui adeo ſtupidi ſunt, ut quærant quod prorſus illis denegatum eſt, quid conferent? & quamvis excuſent ſe quæſiſſe negociationem, non rem, exercitationis ſolum cauſa, nil dicis. Neque enim quæſiſti quod habere non poſſes, ſed quod facile. Hujuſmodi convenit, quum per ſe negociatio ipſa jucunda eſt, aut glorioſa, vel utilis; qualis eſt litigantium; & Romæ olim qui accuſabant & defendebant: aut ſi per illam ad majora promoveris. Hæc omnia certe licent: modo in negotiatione ipſa non turpe ſit excidiſſe. Sed tunc non quæſiſti quod habere non poſſis, ut dixi; ſed quod facile adeptus es.

CAP.

CAP. VIII.

Qui finem quærunt, quem habere nolunt.

SED neque his qui frui nolent, neſcio qua ratione ducti, quærunt: credo hoc argumento decepti, quoniam eo quod obtinent fruituri ſint, ſi non habeant quod velint. Hos ſic refelles: Si enim obtinueris, habes quod habere nolis: tum maxime, quum quod obtinere vis, cum eo quod jam habes, eſſe non poteſt; ut ſi profitearis Papiæ, & Bononiam eas: Si non obtinueris, victum te credent homines; nec non voluiſſe, quod tam aperte ſequi viſus es. Equidem hoc malum conſilium eſt; in quorum altero turpitudo, in altero miſeria eſt. Solum his licet, quibus nec magnum eſt dedecus vinci, etſi glorioſa res ſit; nec magna calamitas, ubi obtinueris: ſed rerum eventum Fortunæ libenter permittunt, quoniam incerti ſint præſentis ſtatus, tum vero futurorum commodorum: aut ſi hæc agendo ab incommodis præſentibus non paucis ſe liberent: tum etiam, quum diverſa ratione (atq; hæc præcipua cauſa) aliis atq; aliis conſulitur: velut ſi in patria manendo, tranquillitati & ſtudiis vacas; extra patriam migrando, opibus, honoribus, & filiis; tum vero & quædam commoda

moda expectas; quæ quanta sint, nisi expertus, scire posse non speras: præcipue autem, quum ad priorem conditionem tuto reverti licet: demum, si in ipsa mutatione sit jucunditas.

CAP. IX.

Qui rem noxiam, aut omnino turpem, quærunt.

SIMILITER si noxiam rem, & turpem, & cum periculo quæras, velut alienam uxorem. Victoria enim hæc atque industria nulli usui esse dici potest. Quinimo si jam processisti, jam magna es in spe, abrumpe quæ egeris: Melius est partem periclitari, quam totum. Infausta est illa sapientia, quæ te ad exitium ducit. Quomodo utilia tibi dicere potes esse præcepta, per quæ periclitaris? Imaginare mala, quæ sequantur, non ut nunc, quum optas, sed quum potitus fueris, ac inutili voto satiatus; & jam execraberis, quod nunc adeo probas. Tales sunt uxores inconsulto ductæ; atque omnes provinciæ negotiaque supra vires nostras susceptæ; & quanto diuturniores. In quo genere etiam sunt amores immodici rerum vetitarum, inconstantium, vilium, turpium; damnosi, atque labore pleni, jacturaque. Noli cogitare, quantum ames, sed quantum ameris.

ameris. Vbi tua te deſeruerint; irridebéris, odiumque declarabunt. Ob id meliore es in conditione quod malum tuum non intelligis. Quod etſi amaveris, vide quid ames. Sarcina ſtercoris eſt puella formoſa, puerque: abducito cuticulam, plane ſepulcrum eſt, & fœdius etiam olet, & horribilius eſt. Cogita quot fœdis viris ac ſordidis ſe ſubmiſerit; quæ & qualia paſſa ſit, oſculando, & illuviem corruptam recipiendo. Si te ſolum amat, quod vix fieri poteſt; ſi præcipue te, quod raro evenit. Sit puer; ſi caſtus, non plus aliis omnibus pateris, ſi non poſſideas: ſi proſtitutus, quis ſanæ mentis ad hoc facinus impelli poterit; quantumvis ille ſit Muſicus, jucundus, ſcitulus? At quot millia hominum non potiuntur! nemone beatus ob hoc non eſt? Quam brevis, quam caduca, quam fragilis conditio ejus formæ, atque gratiæ! quæ tamen tota fucata eſt, & inconſtanti ingenio, ob ætatem, ſita. Tu illum amas perdite: at ille quidvis aliud potius cogitat. Vnde & apud Virgilium:

Te Coridon, ô Alexi?

Dixerat enim ante de ſtudiis puerilibus, venatione, capreolis, avibus, quibus denique omnes cupiditates explentur. In univerſum plus quam oportuit, dictum eſt, ſi mens medelam aliquam reci-

pere

pere poteſt. Nam manifeſtum eſt, brevi omnes tales evadere, ut, quod agere cupis, ſi quis agere te cogat, pro ſupplicio ſit. Tum vero utilis hic liber erit, quum non exitiale malum eſt in vitio, vel clavus clavum pellit, &c. ut, deſerere [amicum] eſt pernicioſiſſimum. At ſi res odioſa non mala; amplecti occaſionem decet, non quærere: ut ſi latroni cor viventi (prætoris juſſu) eximatur; rogabimus ante, ut eo exempto ſignificet, an cognoſcat: nam ſi rite operatio ea perficiatur, aliquamdiu ſupervivet, etiam vocis compos: ſimiliter an capite præciſo aliquid videat [vel ſentiat.] Hæ enim Indorum ſunt contemplationes admirandæ; in quibus occaſione utemur, ad definiendum quæſtionem, de membrorum principatu, & animi immortalitate: non tamen curabimus odioſum factum. Et in univerſum terminus rei, tum modus, eſt honeſtum & tutum. Quidam enim adeo deſipiunt, ut ſapientes ſeipſos exiſtiment, quod (pietate & pudore poſthabito) fallant ſuos, & bene merentes, aut etiam interpoſita fide: adeo ut, tamquam de pulcro facto, etiam glorientur: quos aſpernari decet. nam ſi ſic; finis nullus huic diſciplinæ impoſitus eſſet, ſed eo ventum foret, ut quiſque hoc ſapientior haberetur, quo deterior & impuden-

pudentior. At humana res non his constat; ſed ut probari poſſet, & utilis eſſe: utilis aut honeſta eſſe non poteſt, quum limites converſationis exceſſerit.

CAP. X.

Qui aliena à profeßione quærunt.

QVIBVSCVNQVE etiam aliena à profeſſione ſua quærentibus, quum ea nobilis fuerit, non eſt uſui hic liber: quippe qui & gloriam artis evertant, & tempus (rerũ omnium pretioſiſſimum) ſuffurentur, & minus fiant ad artis opera diligentes.

CAP. XI.

Qui ea quærunt quæ retinere non poſſunt.

QVI vero ea quærunt quæ retinere non poſſunt, his non juvantur præceptis. Stultum enim eſt tot præceptis quærere, ut & in quærendo perdas operam, tempus, pecunias; & poſtquam fuerit adeptus, cogaris relinquere; tum maxime, quod id raro accidit, ut ſine dolore, jactura, dedecoreque finiri poſſit. At quam multi in hujuſmodi decipiuntur! quoniam pauciſſimi recte) quod ſapiens ille præcipiebat) finem negotiorum inſpiciebant. Quædam enim ſunt in mortalibus, quæ facilius comparantur, quam retineantur: ea ſunt, quæ na-

tura

tura nobilia ſunt, & cum pluribus conjuncta, ut amicitia, tum Principum maxime; & conſuetudo cum exteris. At contra, quædam, etſi difficulter parentur, ſemper noſtra ſunt: è quibus primum eſt Virtus ipſa, deinde Opes. Vnde ſapientes his maxime duobus incubuere. Quædam varie ſe habent; ut filii.

CAP. XII.

De ineptis hominibus, & actionibus.

INEPTI impatientes, inefficaces, pertinaces. Impatientes fiunt, vel quia calidi nimis natura ſunt, vel quia ferre moram nequeunt, aut quoniam judicio carent. Inepta actio eſt, non poſſe carere his quæ neſcis. Aſpice quid detrimenti afferat, non canere, quum inepte id agas; ſi omnino abſtineas, quam liber ſis? non poſcis riſus, contemptus, odium, tædium aliorum, jacturam pecuniæ. Inefficaces, minus periculoſi. Infeliciores, tum deteriores ſunt, qui verboſi ſunt. Similiter ex impatientibus pertinacium mala conditio, qui nolunt doceri: & quum vita humana tota plena ſit diverticulis, & obliquis callibus, dum in eodem propoſito perſeverantes progrediuntur, neceſſe eſt ut impingant & collidantur. Nam de ſtultis quid eſt, ut dicam, quod inepti ſint; quandoquidem nulli rei apti ſint?

ſint? In univerſum, præceptis his non juvantur vel generi inepti, ſtupidi, ſtulti, ſegnes, rudes rerum, & inexperti; vel vitiis immodicis laborantes, aleatores, ſcortatores, avari, tardi, gulones, ebrii, perſuaſibiles, pueriles: vel etiam laudabilibus nimis incumbentes; ut ſtudioſi, juſti, fideles, miſericordes, honeſti, pii, contemplantes. Velut ergo, quamvis deprehendiſſem ſubtili via domeſticum furem, dum per amorem & miſericordiam differo miſſionem, ducentos coronatos ille clavibus adulterinis eiſdem mihi ſuſtulit, & aufugit. Sic impediuntur nimis timidi: Et iracundis etiam in irritum res cedit: Loquacibus occaſio ſubtrahitur. Vt præſtent impigri & experti, ſine tot præceptis, & etiam ſecus, multis vitiis laborantes, ſi ſolertes ſint.

CAP. XIII.

Neceſſarium eſſe, ut ſciamus finem, quem volumus.

MANIFESTVM igitur, quod ei qui optime vivere velit, & minore cum incommodo, primum ſcire ſit neceſſarium quid velit: atque id tam generaliter in toto curſu vitæ, quam ſpecialiter pro ſingulis occaſionibus. Et, ſi id promptum eſſet deliberare, plurimum prodeſſet. Attamen, ex his quæ dicta ſunt

de multiplici fine malo, & ex conjectura eorum quæ ſequuntur, tum longo uſu atque experientia, (unde ſapientes ſolent exiſtimari ſenes, etiam in ceterorum animalium generibus) perſæpe collimamus.

CAP. XIV.

De duplici fine in hac vita.

HACTENVS de his quæ in nobis, dictum ſit: quæ quamquam etiam exterius diffundantur; ea tamen non niſi generaliter attigimus. Alia eſt comitas, aliique mores; quos habere decet unumquemque, alii quibus uti oportet. Sed quorſum? niſi hunc ipſum [finem,] quod eſt in humanis atque extra nos ſummum bonum, cognoverimus. Nempe finem duplicem in nobis conſtituere oportet: alterum (de quo in Theonoſto,) qui eſt ſecundum virtutem; quique vere optimus eſt, & totus in poteſtate noſtra: eo magis recordantibus nobis (quod & in Paralipomenis, lib. 6. ſect. 2. dictum,) vitæ noſtræ curſum ferventi in lebete aquæ aſſimilari: quæ quantumvis intumeſcat, ubi magis proceſſerit, ſemper minor fit, & ſiccatur. Quamobrem optima vita eſſet, ſibi ipſi vivere, conſcientiæ, virtuti, ac ſapientiæ, beate ac feliciter. Atque id eſt

ad ſum-

ad summum sapientiæ ac bonitatis pervenire, ut Genios imitemur, nullis indigendo; & quibus delectamur, abundare. Vulgari autem ratione magis dictum sit: Finis noster quadruplex est: Dei cultus; prolis procreatio, (aut fraternæ educatio;) atque invenire aliquid, quod mandatum literis humano generi utile sit: ultimum est, aliquem alumnum relinquere, qui excellentis alicujus peritiæ sit. Qui nihil horum fecerit, si quidem virtute caruerit, tanquam cespes dici natus est: sin autem insigni virtute præditus, sicut flos; qui mane oritur, vesperi evanescit. Porro cultor Dei eximius, ut suæ pietatis exempla relinquat; necesse est. Illud sane gravissimum in hac vita est, ut vel perturbationibus animi torquearis à te ipso; vel si careas eis, ab aliis: nam quietos, inquieti maxime aggrediuntur.

CAP. XV.

De summo bono in civili vita.

ALTERVM est multitudini jucundius, civili vita vivere, & beatum esse cujus (ut dixi) finis est multitudo potentium amicorum, & cum illis arcta conjunctio. Quod &, si ad hæc accedat veneratio quædam in illum, & ut arbitrentur sine eo non bene esse posse, tunc

ad faſtigium felicitatis & faſtus humani is homo pervenit. Magna vero pars hujus in ſanguinis cognatione, & maxime in affinitatibus, repoſita eſt. Eſt enim regnum humanum hoc animalium dominatione pulchrius, divino ſimile quodãtenus, verum longe vilius & infirmius. At optimum bonum in regno, regnare. Regnare igitur apud homines ſummum etiam bonum erit. At regnare hoc ipſum, eſt omnibus aliis poſſe imperare, atq; ab illis coli : id fieri non poteſt, niſi cum illis vinculo quodam conjuncti ſimus, noſque revereantur. Vt vero hoc fiat, neceſſe eſt ut vel unius cauſa vel plurimum id agant. Metu quidem unius tot contineri non poſſunt, tum maxime quod ſui ſunt reges gentibus; nec nos reges inſtituimus; non enim illi hoc libro indigent; plurimæque Civitates ſine regibus ſunt. nec ſi omnes quorumdam metu id agant, poterunt & illi unius metu agere. Reliquum eſt igitur, ut ſummũ bonum conſtet in amicitia (ut diximus) multorum, atque potentiorum, arctaque, & cum veneratione conjuncta. Hujuſmodi enim regnum in amicitia, & metu, ac honoris exhibitione conſtabit. Quocirca neceſſe eſt, ut, ubi non unus eſt rex, ibi plurimos eſſe reges ; imo (ut ingenue fateamur) tyrannos. Quanto

quiſque

quisque ergo ab hoc summo bono humano remotior est, eo infelicior atque abjectior, & comtemtior. Quicunque vero sine his, atque excellenti virtute, tum sumtu ullo, hoc bonum adepti sunt; hos admirari decet, tamquam homines, qui hac in parte multum profecerunt. Videntur ergo ad hanc felicitatis viam quatuor modi procedendi esse: opes, virtus digna, sauguinis conjunctiones, & ipsa ars; quæ omnibus præstat; quum reliqua, hujus præsidio destituta, jaceant. At vero non in hoc summum in humanis bonum, sed ad illud (ut dixi) via. hoc enim ipso etiam in invitos potentia comparatur; & opes, atque earum usus, & quæcunque in arbitrio hominum relicta sunt. Studere igitur huic oportet. Verum de opibus, virtute, sanguinis conjunctione, quoniam non leve negotium est, parare, & parta habere oportet, atq; de ea virtute, qua hominum animi conciliantur, multiplex & longa erit disputatio; quoniam, quum nullo auxilio indigeat, ad hanc pertinet tractationem; reliquum est, ut de arte disseramus. Præsunt homines hominibus hereditario jure, ut Principes, legibus tam divinis quam humanis; religione, vi, seu bellica arte; & necessitate, ut medici. Quum igitur regnum in nostra potestate non sit;

imperium medici non ſit in integros viros, ſed languentes ſolum: in una è tribus præſtare oportet; militari, religione, vel juris prudentia. Sed militaris ſola, reges è privatis facit. Videntur autem plures ſatis commode (ut ſæpius apud Afros) bellicam artem religioni conjunxiſſe. Nam bellica ars ſola actu imperium tenet: quare ſine illa nemo dominari poteſt. At juris prudentia non commovet populos, neque reditus ſubminiſtrat, neque ea parte, quæ communis eſt illi cum religione, autoritate par ei eſt, ſed longe inferior: quare neceſſario Fortuna in horum duorum conjunctione repoſita eſt: cujus facti infinita ſunt exempla, etiam apud noſtros. Porro quidam utuntur, quidam abutuntur, ſeditione introducta: quorum omnium finis plerumque malus eſt, ſeu Deo inviſa origine, ſeu cauſis ad hoc non obſcuris. At militaris fortitudo ut mundior eſt, & præclarior, ita etiam honeſtiores plerumque exitus habet, & finem ſtabiliorem; maxime ſi à tyrannica ſævitia nõ fœdetur. Noſtra tamen tempeſtate, propter tormenta, & machinas igneas, quanto plus in Fortuna, tanto minus in virtute repoſitum eſt. Tametſi autem hæc ſit ſumma felicitatis humanæ, memineris tamen ſine prima nihil eſſe: ea enim etſi non perfecta ſit;
ſine

ſine illa tamé nec perfecta, nec eſſe omnino poteſt. In univerſum porro, ſummum bonum in hac vita ex tribus præcipuis originem ducit; inventis novis, ſecretis, atque cautionum præceptis. Nova enim inventa, contemplationis fructus ſunt præcipue; ſecreta, operantium; cautiones, agentium. Vniverſa autem vita hominum in hæc tria diſtribuitur, ut plerique omnibus, ſed diverſo tempore, participent. Quumque in nobis omnia ex animo in corpus & fortunam proficiſcantur, manifeſtum eſt quod ex his perfecta felicitas nobis advenit. Aut igitur nullum in humanis bonum, (quod multi exiſtimant, ob tantas turbationes, vitæ brevitatem, inanitatem ipſorũ bonorum, ac inconſtantiam, ut ſecuritas omnis explodatur) aut ab his tribus pendet. Et quamquam in pleriſque aliis aliud ſit hoc eſſe ab hoc eſſe, ab his tamen eſt felicitas, atque in his felicitatis eſt perfectio. Eſt vero & aliud potentiæ civilis genus quaſi nothum, quod nullis pene innititur bonis, ſed conviviis, alea, blanditiis, pompis, denique omni luxuria atque libidine refertum eſt; [ideoque indignum] bono viro; atque etiam periculoſum, & ſolicitudine ac anxietate plenum. Fundamentum habere ſolet à magiſtratu; namque cum eo facilius eſt potentiam

comparare: ſed & ſine illo viſi ſunt aliqui obtinuiſſe rempublicam. Conſtat maxime tribus pręceptis: annonæ abundantia, & ludis, propter plebem; luxu & alia, ob potentiores, ſed juvenes; calliditate, conſilioque, tum audacia, ob eos qui rempublicam adminiſtrant. Adeo vero hoc ſerpit malum, ut in quibuſdam Italiæ civitatibus etiam per adulteria uxorum, conjugum (præſertim ſeniorum) vota adipiſcantur: quum potius in contrarium res cedere deberet; & ſola ſuſpicio injurię irritare animos illorum. Id accidit; quod laſcivę uxores magis demulcent virorum animos, ut in nullius magis ſint, quam adulteri poteſtate. Propterea amicitiam mulierum obtinere, eſt in pleriſque civitatibus, dimidium earum poſſidere. Dicemus autem plura de hujuſmodi præceptis ſuo loco. [ſectione 47.]

CAP. XVI.

Animum eſſe virtute inſtruendum.

ANIMVM igitur primum inſtruemus virtute ſumma, & ex virtutibus quam maxime neceſſariis: patientia, conſilio, quod eſt prudentia patiens & efficacia. Nulli infeliciores ſunt in humanis, impatientibus, quod paſſim, velut indumentis ſentes, quæ animum vellicent, ſeſe offerant: quæ ſi perſequi ſtudeas, non aliter

aliter quam laquei ſturnos, ad exitium te perducant: multi, alioqui inclyti, dum nimis ſtudioſi ſunt horum, perdidere ſeipſos. Ob id tam laudata moderatio: quæ patientiæ ſpecies eſt, à judicio profecta. Aliqui tamen (eodem corrupti ſunt hominum mores) etiam impatientes, fortunati ſunt, quod plus præſidii in efficacia & ſolertia, quam jacturæ in impatientia eſſet. Videtur enim naturâ quoquomodo efficacia patientiæ eſſe contraria. Tales, dum juvenes ſunt, ſuperatis periculis, felices ſunt; in ſenectute, quum vitium maneat, langueſcat virtus, non ita. At ſi ſolertia aberraverit, in grãdes decidunt calamitates. Verum nec hi omnino patientia caruere: ſed quod uni plus concedunt domino, ab aliorum converſatione eripiunt. Tyrannicos habent plerumque ſpiritus hujuſmodi viri: nam quod carius vendiderunt, ab aliis precario exigunt. Quamobrem fugere illorum converſationem maxime oportet. Humanitas quoque & civilitas neceſſaria ſunt valde: altera, ut conditionis noſtræ meminerimus, reliqua, ut pro dignitate vivamus. Virtutes [hæ] ſunt, quamvis animum indigum illorum intelligas: nam boni per ſe [&c. virtutis] cauſa exercentur. Neceſſe etiam eſt, fortem eſſe: nam timidus multis occaſionibus (nullo

ſuo commodo) privatur: Tum vero etiam audaciam in his quæ digna ſunt, pręferre decet: Si quid occurrat, prudenter obviam ito: Si obſiſtere non poteſt, nihil [mali] cogitato: his duobus fretus; quod optimum eſt cuique quod Dei voluntate evenit; (omnia autem ſic eveniunt;) & quod brevi etiam omnia in idem redeunt. In reliquis, ſi licet, virtute vivendum eſt, velut liberaliter, magnifice; ſin minus, oſtentare; quod ſi nec hoc, ſaltem cavere, ne laborare deprehendaris his vitiis, quæ converſationem gravem efficiunt. Non parum etiam facit ad mores non ſolū ratio ipſa, & conſuetudo, ac ſodales, ſed etiam libri quos legeris, quid enim familiarius, qui diu noctuq; tecum ſint? Ob id impia quæque ablegabis, etiam fabuloſa, ut Apollonii vitam; & improba, ut Macchiavelli meditationes; & inſulſa quæque, velut pleraque, ſcripta nunc Italica lingua. Omnes enim ineptias ſuas in publicum magno malo produnt; eo ſibi ſapientiores ſe exiſtimantes, quo ſunt imperitiores.

CAP. XVII.

De temporis compendio.

QVVM vero omnium actionum vita cauſa ſit; vita autem tempore conſtet: maximum ad præclara negotia peragenda

genda adjumentum, tempus eſt. Iuvat igitur temporis habere rationem: quæ conſtat vitę lõgitudine; & ut quod ſupereſt, utilibus tantum præclariſque negotiis, aut neceſſariis impendatur. Porro de vitæ longitudine ſuis locis actum eſt; munuſque præterea Dei videtur. At tempus colligere, magis noſtrum eſt: non tamen ita, us prorſus noſtrum dici poſſit. nam eſſe neque id, neque aliud quicquam vel cuiquam alii poteſt. Colligitur ergo tempus triplici ratione (atque in hoc demiror Senecam, quum pulcre de hoc argumento luculenterque ſcripſerit, in tanta copia jejunum fuiſſe:) ut primum nihil temporis à ſtudiis vel cogitatione vacuum tranſigatur: ſecundum, ut quicquid per alios fieri poſſit quavis pecunia, etiam id facias: tertium, ut in ſingulis induſtria, inventiſque, tum auxiliis, quod facere inſtituiſti, id poſſis quam celerrime abſolvere. Ergo & edendo, & alvum exonerando, & antequam dormias, & quum expergiſceris, & dum lavaris, dum fricaris, dum ſpaciaris, dum jocaris, dum alea ludis, meditare aliquid generoſum, aut legendo, ſi potes, aut audiendo anagnoſtam: qui mos fuit antiquis, & nunc Phratrii obſervant in menſa: aut ſi decor aut commodum non ferat, cogitatione ſolum id ages. Relinquitur

unicus

unicus locus dubitationi, quum iter agitur, aut per civitatem itur: Idque tantum temporis liberum operi, ob periculum, relinquere vellem; aliud nullum. Si consilium petat nobilis, mendicus, aut ab utili amico transmissus, da: In reliquis exige historiam scriptam, aut lotium: Si causatur, aut producit, amanda. Si jam habet in historia, se prodet: in lotio, ad breve tempus consule; nam statim detegetur. Vnicum est, observare affectum. Et scias quod, ut temporis compendium, plurimum facit ad res præstantes, & virtutem assequendam: ita ad reliqua, velut opes, ornamenta domus, filios etiam, & amicos, jactura (ut ita dicam) illius est necessaria. Vt qui voluerit sequi Senecæ præcepta, (quæ ille tradidit vere, sed non ipse servavit) necesse sit aut carere multis commodis; aut illa habere, sed imperfecta, manca & incompta. Ob hoc ministri, qui ob voluptates, & ut desidiæ tempus habeant, præpropere mandata peragunt, prorsus sunt inutiles. Male enim cuncta absolvunt; & compendium temporis in eis nihilominus perit.

CAP.

CAP. XVIII.

Locum tutum ad habitandum, eligendum esse.

ANIMO inſtructo, elige habitationem, ubi tutus ſis à vitæ periculo: nam ubi timueris, etiamſi timor ille ſit inanis; neceſſe eſt tamen ob id plures perire bonas occaſiones; totamque vitæ rationem confundi, & cum dedecore vivere, aut ſaltem ſine debitis honoribus. Quum vero quinq; ſint maxime homini expetenda; maximumque horum, quamquam non magnum, (quid enim hominis magnum?) procreatio filiorum, & ut illis inſit amor generandæ ſobolis: nam ex his duobus (ſi ſuccedat) & Regna & Imperia neceſſario in ſtirpem ſuam concedent: quod & Moſes vidit, & natura ipſa docet: Vnde libera ut ſit procreandæ ſoboli via, oportet, quodque ad dulciſſimam vitam pertinet, ſi temperate agatur. Chriſtum vero intus gerere; quod & melius longe eſt, quam extra, ut noſtris temporibus, quum ſumme miſeri ſumus. Tertium, ut opes parentur. Quartum, ut vitæ ac robori conſulatur. Extremum, ut bene inſtituantur: quod quale ſit infra docebimus. Hominibus autem ſingulis non eadem; ſed diverſa homini erudito, aut in arte præſtanti,

ſtanti, aut qui in vitæ diſcrimine non le-
vi verſetur, tutior eſt locus, ubi Prin-
ceps, & magnus, habitat, præſertim ſa-
piens & bonus: nam tales ibi plures eſſe
neceſſe eſt: poſt ſub paucorum poten-
tia, aut prope Principem: inde Repu-
blica multorum, aut miſto genere. Ma-
gni Principes favent quibuſcunque præ-
ſtantiſſimis. norunt enim; ab his ſo-
lis bona ſperari poſſe, & gloriam: ne-
que etiam ibi adeo valent conſuetudi-
nes pravæ; cum quibus vivere, qui re-
cte ſentit, non poteſt; nec eas evertere:
Nam unum vincere etiam potentiorem,
artificii eſt; conſuetudinem evertere vel-
le, eſt populum vincere; præſertim ſi
advena ſis: periculoſum autem, ſi ſe-
nex. Impotens enim, etſi voto potia-
tur, fructu frui nequit. Conſuetudi-
nes autem quæ à Principibus ortum non
ducunt; omnes malæ ſunt: quoniam
ab imperitis & improbis naſcuntur: qui
ſimplicibus dolis & aſſidua opera impo-
nentes, omnes vel vi in ſuam trahunt
ſententiam: quos plebeji admirantes, ob
opes & exiſtimationem imitantur; & in
Republica (ob factiones) habent defen-
ſores; ſed apud principes veritatis con-
ſcios plectuntur.

CAP.

CAP. XIX.

Ferenda esse multa in hac vita.

ILLVD etiam tibi proponas, ubicunque, & quomodocunque vixeris, ferenda esse multa in mortalium genere. Propterea multi in graves incidunt errores, dum insolita sibi pati videntur. Etenim homines, dum infanda se pati putant, quandoque ex levibus incommodis in periculosas calamitates se ipsos protrudunt. Vt summum certe bonum sit in sapientia; non solum quod per illam quæ ad felicitatem conveniunt, parentur, & lenimenta dolorum offerantur; sed multo magis, quod per eam intelligamus, & esse ita, & necesse esse ut statuamus finem nostrum in his quæ sunt extra Fortunæ arbitrium: quod etsi noluerimus facere, cogimur, ob brevissimum tempus, in quo res mortalium singulas consistere cernimus: adeo ut ferme omnia sint momentanea. Optimũ autem est, non solum ex adversis, sed & ex erratis fructum colligere: atque eum triplicem maxime: Vt ex malo bonum elicias, quemadmodum in libris huic arguméto dicatis docui: Vt in posterum constanter abstineas; edoctus, ipsa non solum ab eo genere erroris aut occasionis, sed etiam cujuscunque similis [orta esse:] Vt noxæ,

Vt noxæ, quam paſſus es, ita occuras, ut eam multiplici numero ſarcias. Veluti ſi hoſpitẽ importune ſuſceperis, per quem & res perierit, & non bene dormieris; non ſufficiat rem reparaſſe, & ſummum, ſed duplum eorum quæ amiſiſti; reliquis inutilibus non ſolum tunc ſpeciatim contemptis, ſed in poſterum generaliter. Qui ſic ſtuduerit, magna ex parte ab adverſis allevabitur. Quæ ſarciri non poſſunt, nec etiam in poſterum vitari, æquo animo ferenda ſunt, ut dixi.

CAP. XX.

Actionum & Verborum diviſio.

CONSIDERA poſtmodum, quod quum actionum noſtrorum quædam ſint honeſtæ, aliæ turpes; turpium vero aliæ adverſus leges, quædam neglectæ; quæ adverſus leges, aliæ pœna gravi mulctantur, aliæ levi, aliæ nulla: liber hic non de his eſt quæ gravi pœna à legibus puniuntur, ſed aliis omnibus. Quocirca etiam nec omnibus communis eſſe debet: quibuſdam enim pro ſica, aliis pro veneno eſſet: verum bonis bona ſunt omnia, quum animus æquus eſt. Eique tam diligenter intendendum eſt ſtudio & opere, quanta cum induſtria conſcriptus eſt. Actionum quoque atque verborum aliæ bonæ, aliæ malæ: & utræ-

qu

que ad rem ſpectant, aut ad honorem, aut ad gratiam, vel ad fidem. Vnaquæq; rurſus trium ultimarum eſt vel temere vel compoſito: nam quę ad rem pertinet, etiam dividitur: & in ea ſpectare oportet non ſolum animum, ſed & magnitudinem. Non autem ad injuriam extenditur, quum proprii cenſus cauſa fiat; non ad injuriam aut contemptum; niſi velut in vaſtatione. Aliorum peſſima eſt, quæ cum mala fide eſt; & conſulto; at poſt illam, quæ cum contemptu: & deterior, quæ in exemplum tranſire poteſt. Eadem diſtinctio in verbis adhibenda eſt. Eſt & alia diviſio horum: de qua poſterius dicemus: [12. Axiom.]

CAP. XXI.

De virtutibus extra nos.

VIRTVTES autem in nobis omnes ſunt: operationes non ita. Sed aliæ quidem quaſi extra feruntur. Atque earum aliæ ſunt prorſus in nobis; velut patientia in adverſis; ex qua nullus alius, præter te, juvatur, niſi exemplo; item fortitudo, pietas erga Deum. Quædam prorſus erga alios: liberalitas pręcipue, & juſtitia, & miſericordia: Et liberalitas in amicos; miſericordia in pauperes; juſtitia in omnes; gratia in benefactores. Quędam ex æquo nobis proſunt & aliis,

ut tranquillitas. Sed aliquæ tamen quum extra ferantur, nobis prosunt præcipue; veluti prudentia, solertia, & artium peritia; quæ ad voluptatem sunt, ut sculptura, & pictura, & musica: ad alios enim referuntur; utiles tamen sunt nobis, non aliis. Et quamquam virtutes omnes utiliores sint possessoribus, quam aliis; (est enim virtus, quæ habentem perficit, & opus bonum reddit) nihilominus non nunc de ea utilitate nobis sermo est, quæ nobis ipsis intus convenit; sed quæ etiamsi nostra tota esset, ad alios tamen refertur. Veluti tranquillitatis quum sint duæ partes: una quidem extra nos: quæ utilis quum sit his qui cum nobis versantur, at eo ipso etiam nobis amicos conciliat bene faciendo: altera est in bonis, qua quieti vivimus: non ab hoc tamen his digna est consideratione; verum quatenus cæteris sumus admirationi: Vt ex hoc non exiguum fructum capiamus & existimatione, & lucro, atque potentia. Hanc tamen quum vocamus virtutem extra nos, quæ in nobis sit: [hoc facimus] ad alterius partis differentiam; tum & aliarum virtutum, quæ & fine & consequentibus ad ipsum exterius diffunduntur.

CAP. XXII.

De Solertia.

VIRTUTUM igitur, quæ extra nos ſunt, ornamentum maximum eſt. Summopere vero ob id in illis exercere ſe oportet. Inter quas eſt prudentiæ genus illud, virtuti perquam ſimile, atque huic negotio accommodatum, (ob importunam actionum noſtrarum celeritatem; in qua nec agendi tempus ſuppetit neceſſarium;) quod Solertiam vocamus. Nec tota ſub prudẽtia continetur, quum etiam ad malum finem tendat: & eſt extemporaneum conſilium recte agendi. Et quamquam etiam ſolertia longa meditatione quandoque opus habeat, ob rei difficultatem; promptus tamen ſemper eſt ſolers. Quot periere, quamvis prudentes, quod ſolertes non eſſent! alii, ob occaſionem quæ auxilium invenire non ſinebat: alii, quod minus eſſent exercitati: alii, quod quæ agere oporteret, minus eſſent honeſta. Atque his tribus à prudenti ſolers differt. Differt & ſolers ab eodem, quod tutiorem viam eligit, ille honeſtiorem: & quod ſolers quædã habet circa modos; prudens autem finem ſolum, & quæ ſunt ad finem, ſpectat, non ultra rimatur. Salutii Princeps ſecretum quoddam propalaverat Præfecto, &

familiari ſuo, dum ſimul adeſſent: Audivit paullo poſt recitatum id eſſe in menſa à Mediolanenſium Regulo. Queſtus eſt cum familiari illo (quod Præfectus extra omnem ſuſpicionem eſſet) detectum eſſe arcanum ſuum: rogabatque eum, quiſnam prodidiſſet? quaſi illum malæ fidei inſimularet; quandoquidem conſtaret, nullum eſſe reliquum, in quem conferri culpa poſſet. Cui familiatis, Tu ipſe, inquit. Obſtupuit Princeps: rogavitque, Quomodo? tum ille, Tu ipſe, non alius, hoc propalavit. nam ſi non dixiſſes, nemo ſciret. Ita ſe liberavit à ſuſpicione: nec Præfectum vel tacite inſimulavit, ſed Dominum potius ſtultitiæ. Neq; enim obſcurum erat, perinde fuiſſe, ac ſi dixiſſet: Vt nobis perperam aperuiſti hoc: ita & aliis. Nos quum illos, qui ſint neſciamus, & roges; te ipſum prodimus, quem ſolum agnoſcimus, autorem. Ergo prudentia in hoc non ſatis feciſſet. Si enim hoc ſolum dixiſſet, Neſcio; ad tormenta adactus eſſet; ſi criminis Præfectum inſimulaſſet, nec innocentiæ ſuæ fidem feciſſet, & exitium ſibi ab illo comparaſſet. Quemdam de inimico meo maledicentem, tacere juſſi; admonens, Collegium medicorum abblandiri ei, & Senatum favere. Ita nec viſus ſum nugis his operam dare; & unum dede-
coris,

coris, alterum etiam gravius insimulavi. Duæ autem sunt virtutes præcipuæ homini ad felicitatem: prudentia apud potentes in pretio: & fortitudo, apud plebem & imperitos; est enim potentibus metui, & apud sapientes eo minus admirationi, quod proxima sit stultitiæ. Porro solertia quum ad malum vertitur, versutum hominem reddit. Vnde Polybius de Agathocle: Neque aulica industria, nec versutia singulari. Quamvis non admittant hoc verbum ut latinum. Deinde ex versutis, quum ad extremum devenerint, vafri appellantur.

CAP. XXIII.

De moribus.

PORRO quum alia de rebus ipsis scribantur; atque in his diffuse & clare scribere jucundum sit; alia de cogitationibus ipsis, cujusmodi quæ de moribus, & ex his quæ sciuntur, quasi superflua videantur, [iisque] qui nesciunt, onerosa: ob id ordinate breviterq; scribere oportet; &, ut usui tantarum rerum brevis oratio satisfaciat, etiam præcise. Videntur autem mores, animę virtutum, ac vitiorum imagines. Sed exterius feruntur aliter, quam intra sint: & quædam tam virtuti proxima, ut inter virtutes adnumerentur; velut comitas & exi-

ſtimatio. Plurimum autem intereſt in
his, qualis natura ſit, ceu in lignis ſtatua-
rum: venoſa enim difficillime celari poſ-
ſunt. Vſus tamen cuncta domat. Quapro-
pter qui mediocres natura ſunt, nec ni-
mis concitati, aut remiſſi, hi ad morum
inſtitutionem apti ſunt. At ſiqui nimium
in alterutro peccent, difficillime ſuperan-
tur: & quamvis bene inſtituantur, mul-
tos tamen admittunt errores. Decet igi-
tur primum animum inſtruere, velut
equum freno, ut quaquaverſum pro op-
portunitate facile circumagatur. Præfe-
rat pietatem, & veritatis ſtudium. nam
& cultus ipſe nos Deo gratos reddit, &
hominibus venerabiles. jam vero pluri-
mum abſunt à legum metu, & criminum
ſuſpicione: ob idque, etiamſi peccent,
râro deprehenduntur. Quibuſdam etiam
ſuæ ſortis oblitis, ad fallendum via &c.
Nam ut pietas optima eſt; & illius ſi-
mulatio his qui non tam ſunt quam ſe
putant ſapientes, ad homines fallendos
anſa gravis; ita inhumanum, & pror-
ſus infelix, contemptus Dei. At verita-
tis cultus facit, ut melius mentiri ſcias,
& mentienti magis credatur: velut è di-
verſo mendaci veritas fidem non ha-
bet. Etenim nemo tam belle & appoſite
mentiri ſciet, quam qui mendacium ve-
ritati aſſimulare noverit. Vnde illud in
Attici

Attici vita: *Mendacium neque dicebat, neque pati poterat.* Magis etiam circa geſtus peccatur; quia homo facilius in eis labitur, & facilius deprehenditur, ut qui viſui ſint expoſiti. Quamobrem diligenter cavendum, ne incompti ſint, aut præter regionis conſuetudinem: aut enim rudem nimis, aut durum, aut ſtultum te exiſtimabunt. Itaque ab omni extremo remoti ut ſint, facias oportet. Cum regibus etiam ab intimis eos condiſces. Præter reliqua, nec multum diſtorquere corpus oportet, nec inclinare, nec mimorum more celeriter movere, aut traducere, aut fœdam in ſpeciem conformare. At caput nudare, modice flectere, decens eſt; & ſignificationem &c. habet, & in potentiorum regum aulis familiare. Reliqua quoque à venuſtate non abſint, motuſque continui, & tardi, ut etiamſi à conſuetudine alieni ſint, laudem tamen mereantur. Sermones quoq; non præcipites [ſint, ſed] accommodati loco & tempore; ut in quibus potius aliquid deſideres, quam ſit quod abundet. Difficile eſt ſcribere ſemper quod ſatis eſt, tum maxime in hujuſmodi argumento. Alii enim culpant ordinem, alii rem, alii modum, alii elocutionem, alii judicium, quidam intempeſtivam feſtinationem. Hic vero nemo non

conqueritur: vel quoniam superflua non indigentibus, vel his qui indigent & sapiunt, numquam satis. Subtilis admodum est hæc ratio: nec quisquam tantum illi credat inesse subtilitatis: imo etiam structuram exigit absolutissimam, difficillimamque: quoniam de his est, quæ non sunt. Media autem est ratio historiarum, atque hujusmodi quæ non sunt, fuerunt tamen. Has delectat legere, prout de rebus magicis aut artificiosis fuere: minus tamen ab hominibus requiruntur, minusque delectant, quam, quæ de his quæ sunt, scilicet artibus, tractant. Ob hoc (quod ad subjectam attinet materiam) tractatio de moribus humilis est atque despecta; quod ad finem, non ita. Videndum est igitur, ut mores sint graves, suaves, benigni, æquales, compti, jucundi, mansueti. Tantum enim possunt, ut illud jam in proverbium cesserit; *Sui cuique mores fortunam fingunt:* quod in Attico apparuit. Ad benignitatem in universum declinare oportet: improbitas enim, non, quod multi putant, ob bonum est habentium, sed ob aliorum supplicium. *Dii enim* (ut Hippocrates inquit) *maxime humanum genus odere.* &c. Verum quum nil tam salutare homini sit, quam recta animi institutio, & patientia quædam, & virtutis ac veri-

tatis,

tatis, & pietatis syncerus quidam amor, quibus Deo & viris &c. [aut viris sanctis] conciliamur; quieti mente vivimus, adversa æquo animo toleramus, non commovemur inepte, neque intempestive, neque supra modum: multaque ridemus, quæ secus acerbe essemus vindicaturi: famam nobis bonam comparamus, & ad agenda liberi atq; muniti accedimus, quum etiam multos ex hoc nobis amicos paremus; & multi sint, qui nobis fidem tribuant, & sponte se subjiciant; tam lenibus etiam verbis ac moribus demulceantur; tractarique se permittant. Id maxime consequemur lectione eorum librorum in quibus talia exempla continentur; velut præcipue in literis sacerdotum B. Pauli ex India transmissis. nos magis movent, quod nostri temporis sint: & ex antiquis Martyrum vitæ, & patientia; & Patrum in Eremo conversatio.

CAP. XXIV.

De Comitate.

EORVM autem quæ extra sunt, optimum est comitatem in omnibus (existimatione illæsa) præferre. Est autem comitas, mansuetudo quædam compta, atque jucunda, exhibita juxta rationem personarum, loci, temporis, le-

gum, consuetudinis, atque cæterorum necessariorum, ad quæ respicere oportet. Tantum vero potest una ipsa comitas, ut ea sola (modo in aliis non pecces) plures amicos tibi sis comparaturus; quam si, ea ipsa carens (etiamsi non delinquas circa illam) optimis alioquin moribus sis institutus. At bonos amicos non ita paraverit. sed opinione, quod potens sis, & officiosus. His ergo tribus, (modo vitio careas) constat tota hæc ratio humani fastigii adipiscendi. Sed illa extra propositum, nunc de comitate tantum agentibus. Constat igitur comitas in agendo, negando, excipiendo. Infimum ergo leviter salutabis; nobilibus præsentibus: nil tamen vetat, ne eum seductum, comiter excipias: alium monebis, ut tum discedat; si quid habet negotii, redeat; constituens diem horamque. Præter omnia cave, ne postquam expectaverit, excuses: est enim malevolentis animi. Quosdam recipies, sub conditione, si breve sit negotium; aliter, ut redeant, horam non constitues: plus enim justo tribues ei, quã cæteris; nisi sit amicus, aut illi debeas. Similiter & in petitionibus aut da, aut difficultatem ostende statim: nam negare promte, nisi amicis aut prudentibus non debes: animum enim tuum malum esse

puta-

putabunt, qui tam promte negaveris. Sed & quod das libenter, non tamen ſtatim dabis: minuit enim rei hoc exiſtimationem: Et quod negas, ita negabis, ut invitum te id agere credat. Conſtat præterea comitas vultu, verbis, geſtu, convivio domeſtico, exiguis donis; non ſolum ſi des, ſed, ſi recipias; denique ſalutatione illius, atque ſuorum. Æquales, velut digniores, excipies: honore illos afficiens. Eſt & Principibus comitas; quæ in quadam jucunditate, & officiorum promtitudine conſiſtit: & ſi te minime indignabundum deprehenderit.

CAP. XXV.

De exiſtimatione retinenda.

PORRO exiſtimationem retinebis, ſi tuæ conditionis in converſatione memineris; & ſeveritatis, in comitate; & in gravitate, facilitatis. Vnde illud de Attico, qui ea ætate fuit exemplar civilis prudentiæ: *Vt difficile eſſet intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent.* Fac etiam, ut poſtquam per comitatem cogeris plus aliis tribuere, quam debeatur, tum in conſuetudine, tum in affabilitate & honoribus; ut homines intelligant, magnam tibi cum illo intercedere amicitiam: nam hoc & illi favet, & jucũdum erit, & lenitatem tuam

excuſat. Cæterum non niſi tamen cum æqualibus aut potentioribus verſaberis: aut, ſi nõ potes te explicare, è tuis quempiam illi adjunge. Tum vero equis, famulis, veſtibus, ornatu cujuſvis generis, moderatione, gravitate talem te exhibe, ut plus ab his, ſi tales eſſent apud alios, quales apud te ſunt, diſtare videantur, quam vere diſtent: ut dici rurſus de te queat, quod ille de Attico ſuo: *Hic ſic ſe gerebat, ut communis infimis, par Principibus videretur.* Atque inter reliqua actionum rationem habebis, ut ſint generoſæ, & à conditione tua non alienæ: nam quum omnia ad ornatum faciant exiſtimationis illius, tamen nobilitas & magnitudo tota ex operatione pendet. Dictum enim Philoſophi eſt, quod operatio eſt cauſa cognitionis formæ. Ad exiſtimationem autem pertinet non parum, ne dicas aut ſcribas quod optime exercere non noveris, velut in muſica & arte militari. Vnde etiam illud ſcite ab Hannibale dictum celebratur adverſus Philoſophum de bello agendo diſſerentem. Similiter ut ne (quod multi faciunt, exiſtimantes, fidei, autoritatis atque amoris opinionem augere) proponas lucra, aut honores incertos. Deluſus enim plus vanitatis in te; quam ſi ſucceſſerit, gratiæ, conſequeris.

ris. Tametſi enim amoris tui erga illum magnitudinem teſtari videaris, plus tamen conſequeris gravitatis opinione, etſi mediocriter amari ſe putet, quam ſi eximie, cum levitatis aut fuci, quorum alterum in te eſſe neceſſe eſt, exiſtimatione. Nec ſolum autoritatem, ſed & cauti atq; periti opinionem retinere decet: ut diſſimulare tantum conveniat cum his, quorum fidei ſummam rerum committere oportebat, ut minore jactura maximum periculum redimas; vel ſi in minimis occulte facias experimentum de his quos amovere licet. In cæteris, etiam principalibus, non ſolum privatis, retinere exiſtimationem, non modo expedit, ſed etiam exemplo Scipionis & Sertorii, augere. Quoniam decipi, vel comtemni, damna affert, quæ corrigi non poſſunt: quæ etſi ulciſcaris, non tamen adeo deterret ultionis exemplum, quantum audaciæ præbet, aliorum temeritas: neque eorum damna jacturam tuam reſarcire poſſunt. Itaque ut incauti eſt, non diſſimulare prudentiam; ita in his quæ ſummam quandam referunt calliditatem, & in quibus à communi conſuetudine deviandum eſt, qualiſcunque exceſſus ad vitium pertinet, noxiusque eſt.

CAP.

CAP. XXVI.

Quæ vitanda.

PORRO nihil tam huic causæ necessarium est, quam ut nulla in re delinquas. Primum igitur, ubi principatum quasi adeptus fueris aliqua in re, eam non in dubium revocabis, sed in alieno negotio contendes: velut si professor sis, & medicus, omnes autem in profitendo tibi cesserint, certabis in medendo. Nam quicquid in contentionem proponitur, non nisi incrementum rebus tuis afferre potest. Cave tamen, ne tam dispari conditione pugnes, ut stulti opinionem subeas. Vt enim prudentis opinioni omnia pervia sunt; ita stultis omnia excidunt: nec quicquam est tam firmũ in humanis, quod à stultitiæ opinione sit tutum. Quamobrem etiam & illi maxime errant, qui excellentem aliquem virum in communibus causis oppugnant; quum id per quod excellunt; intactum relinquant: neque enim unquam plus excellere quacunque in re aliquem posse puta, quam quum mediocriter excellueris, & te illi non contuleris. Omnis enim comparatio discrimen minuit inter eos, quorum vel unus mediocriter excellit, vel alter jam opinionem clarissimi viri in

ali-

alia parte ejuſdem artis adeptus eſt. Atque hic primus error. Secundus eſt illorum qui libros intempeſtivius edunt. ipſi enim te exarmant, & anſam maledicendi æmulis præbent. Sed etſi retineas, majora æſtimabuntur. Quodcunque enim incompertum eſt, majus ſemper fingitur; quoniam in infinitum tendit animus, & voluntas, & ſpes etiam: At vires humanæ paululum progrediuntur. Vt tamen non ſolum intelligere, ſed & ſperare hominibus liceat, aliquid edendum eſt, quod abſolutiſſimum ſit undequaque; dico argumento, multitudine ſententiarum, gravitate, acumine, ordine, brevitate ſermonis; denique non ſolum elegantia, ſed & ſplendore. Verum his omnibus nihil habes, ſi judicium deſideretur. De tertio errore, qui ſit circa epiſtolas nuncupatorias, dicemus ſuo loco [101.] Nunc autem intentum proſequamur. Quartus error in omnium ordine, eſt circa laudationem præſentium: nam multa ſubis pericula: alii enim adulatorem; alii ſe irrideri, aut eos qui audiunt ita credere, exiſtimabunt: &, ſi mali ſint, malum eſt malos laudare: Deterior eſt malo, qui malum laudat; quod malus ſolus peccat, & perturbationis cauſa; laudator autem, nulla perturbatione, in exemplum omnium.

Inde

Inde si peccet quis à te laudatus, non potes amplius, citra vanitatis suspicionem, illum accusare: & ille licentior erga te, securitate fretus, evadit; tu inimicum pro Mecenate comparas. Societatem quoque infamium devitare oportet: tum ingratorum, levium, atque petacium. Vbi Fortuna te evexerit, magis cavendum est, quam antea: nam si considerис, ægrius relevaberis. Propterea quum offertur quid, quod suspectum habes, antequam refutes id, considera an toto genere melius carere sit? forsan enim minima pars totum trahet: ut mihi contigit, quum curam Episcopi Bononiensis rejeci. Affectus præterea nimios, maxime turpium aut levium rerum, inconsulta verba atque actiones, nescio quid magis damnem, aut in quo majus crediderim esse periculum aut dedecus. Ne cujusquam vitii, quod consuetudini noceat, velut avaritiæ, invidiæ, perfidiæ, maledicentiæ, stultitiæ suspicionem subeas. Vultum habeas in omnem fortunæ eventum ita compositum, ne affectus animi prodat. Semper illud in mente versato, Cui bono? A dicteriis abstineto: quæ plurimum obesse solent, juvare parum possunt. Quædam tamen gravitatis & salis plena, sunt quasi necessaria: quorum uno tanquam familiari uti potes,

potes, exemplo veterum, eoque perbrevi, nec nisi ad calumniam refellendam. Quare de hoc, loco suo dicetur. Quum res peracta est, melius est silere. Quid enim prodesse possunt conatus? Imitare bonos medicos; qui lethalibus morbis manum non admovent; satis intelligentes, eos citius morituros; eamque tractationem, dedecori futuram autori. Cave etiam ne dum nimium times, inimico aperias nocendi modum; aut in quo maxime vel animos illi addas. Destinato igitur primum in singulis, an quod quæris, è re tua sit? inde, an consequi possis? post, an retinere? demum quomodo consequi & retinere possis; ac qualiter uti debeas? Summa autem omnium ad adipiscendum est, ut placeat, etiamsi per fascinationem liceret. In hoc summum præsidium ac firmum. Quum vero actionum aliæ sensim fiant, ut artium lucra; aliæ per præparationem, ac potentiam; ut qui magistratum quærunt; quique arcana scrutantur; qui literis operam dant, qui sacerdotium Principis gratia aucupantur; Atque in eadem actione diversitas hæc: ut qui præmium accipiunt ab omnibus, & qui non accipiunt, sed expectant, majus, minus: & qui nec illud accipiunt, sed amicitia eorum ad magna negotia utun-

tur: Quidam non patiuntur moram, natura vel consuetudine, ut artifices sedentarii. Neque pigebit quemquam tam multiplicis studii in hujusmodi negotiatione, quum meminerit structuræ admirabilis corporum nostrorum; quam Deus ob multiplices usus nobis tribuit. Itaque non minus de salute nostra debemus esse solliciti, tanto exemplo. Præterea cavendum est (in quo omnes errant) ut quum omnia minima sint ab initio, ne perturbatione aliqua majora fiant. Quinimo melius est aliquando cedere, aut dissimulare, aut diluere. Itaque hoc solo præcepto maxima pars infortuniorum & contẽtionum exitialium dirimitur: ut contemtu omnia, &c. repleta sint litibus, inimicitiis, ac inde calamitatibus variis. Pro mensura autem statuendum, tam actionum quam sermonis, illud in quo maxime falluntur adolescentes & stulti; risus scilicet astantium. Nam hi, quo magis se placere putant, &c. pergunt; non animadvertentes, non bene canendo, aut pulsando aut pugnando, aut tacendo, aut recte differendo excitari risum; sed male, aut importune, aut non pro dignitate. Quod si æmuli sint, aut inimici; etiam parum profeceris, quamvis rideant non causa tua. Solum id cogimur, quum

inter-

interrumpentes munus publicum, nituntur risu nos à cœpto deterrere, tamquam fatuos. Id ergo etiam plane argumentum est, risum esse contemnentium, non laudantium, aut probantium. Conveniet mulieribus, quas amamus. stulta enim res ad stulte agendum opportuna est. Ob id cum scortis maxime hujusmodi conveniunt: cum ullis aliis nequaquam; nisi sit narratio historiæ; in qua prælucet in narrante sapientia, in argumento insana hominum facta. Generaliter autem in omnibus; qui studet utilitati, caveat diligenter, ne quicquam non utile dicat, aut faciat. Nam & quæ nunc utilia non sunt, aliquando prodesse poterunt. Maximum autem malorum est, ea agere non cautissime, quibus detectis fias invisus omnibus, & inutilis; adeo ut vivere pigeat. Talia sunt scelera metum significantia, ut venenum propinare. Melius est ergo, omnino abs-stere.

CAP. XXVII.

Mala occultanda.

VERVM ut ad singula deveniam, quæ cavere oportet; illud primum est, ne mala tua detegas. Vtpote vitia animi (quis adeo stultus?) adversus leges, existimationem: [anne] ut te refugiant ho-

mines? Corporis? cui bono? Majus enim malum est in contemptu, quam spes in misericordia. Semper mala animum addunt inimicis, & æmulis. At ostentare vitia, etiam flagitiosis odiosum est. Amant plerique flagitiorum præmia; flagitia damnant: Præcipue quod hujusmodi exemplo offenditur respublica; ut videaris eam contemnere, aut tibi similem esse putare. Et qui publice peccat, bis peccare videtur, & judicio potius, quam natura: ut etiam bifariam minus venia dignus habeatur. Quinimo ostentare bonas actiones, non laudare, bonum est, & ad publicum pertinet exemplum; juxta illud: *Et facite, ut opera vestra luceant coram hominibus.* Convenit etiam dissimulare dolores in casibus adversis, & vultum præferre lætum atque serenum: magisque etiam judices hoc flectit ad misericordiam; & amicos ad ferendum auxilium hortatur; quam si demissum & flentem videant. Plus enim potest recordatio dignitatis, & virtutis opinio, ad misericordiam, quam calamitatis magnitudo. Tu interim existimationi consulis: &, si in extremis non sis, abjecisse spem non putabunt. Certum est gloriam lucri facere; secus abjicere spe exigua & inani. Mala solum ea detegenda sunt alteri, si occurrat, quum in pristi-

num

num statum restitui possis; tunc amici metu magis quam voluntate auxilium ferunt: tum his qui sint conjunctissimi, quum juvare possunt. Plerunque judices pro conjunctissimis repræsentatione doloris ad misericordiam flexisse juvit; & pro temetipso: ut re potius ac habitu calamitatem tuam, quam voce ulla testeris. Quamobrem Græci (quorum in his summum studium fuit) squalidi, prolixa barba, depexis capillis, obsoleta veste, lugubres & taciti stabant. Horum quidam flentes, quidam siccis oculis. hoc virile, illud potius muliebre. Sed & in his multum refert, apud quos homines. & ubi mala occultare licet, faciendum est: exigua enim merces detegenti proposita; plurima pericula atque damna. Quodsi omnino detegi præstet, commodius per alios est id agere. Vbi vero publica est calamitas, & nemini ignota, stultum est conari eam tegere: nam majorem illam esse etiam, quam sit, existimabunt. Multo stultius est, illam narrare: nam scientibus quorsum? ut de ea glorieris? ignorantibus si dixeris, nil tam certum esse scias cuiquam de tuis rebus, quam quod tu dixeris. At si cogaris, excusationis causa, semper melius est proferre speciem, quam rem; & genus, cuam speciem. Velut si herniosus sis, dicas,

 impe-

impedimentum pati in ambulando: vel etiam, ſi dicas, male valere, longe melius; &, ſi potes, parum adde. Sed neque bona oſtentare decet: (eſt enim invidiam ſibi fruſtra comparare, dum oſtendis magis antecellere te velle videri, quã antecellere:) verum conſuetis inniti ac mediocribus tutis potius, quã ſpecioſis.

CAP. XXVIII.

Mala verbis mollienda.

QVOD SI de malis loqui aut ſcribere cogeris, ita ſententiæ ac verba mollienda ſunt, ut nec autori dedecori, nec ei qui intelligit, malo ſint exemplo, imo recte vivere volenti locus quo proficiat relinquatur. Res eſt parva: ſed quam præſtare magnum ſit. Ita enim rem è re exoriri; ſententiam ſententiæ inſeri oportet, ut novum recipiat ſenſum; miteſcatque, velut in olere tranſplantato, acerbitas facti aut dicti; & ex poſteriore oratione ratio prioris habeatur; ex priore vero lumen ſententiæ poſterioris. Quæcunque etiam vitioſa ſunt, breviter pertranſibis; ac ſic, ut in eis quippiam deſiderari videatur. Quum majori conſulere cogeris, ut patri, patruo, matri, fratri majori, (nam amicis non niſi rogatus) conſilium ab eo pete; ut ea viciſſitudine exiſtimet ſe potius præbere

conſi-

consilium, quã accipere. Dubias res exaggera; claras illi dijudicandas relinque.

CAP. XXIX.

Sermonem brevem esse debere.

QVVM vero propositum actionis hujus sit, hominum movere affectus; ut, quæ in eorum sunt potestate, obtineas; atque idcirco omnia humana in hoc præcepto contineri videntur (namque & Musici modi, & preces, & oratorum fulmina,& affectus id ostendunt;) maximam in hac parte diligentiam adhibere convenit. Principale autem præceptum esse debet, brevitas. Plurima enim loquendo subis pericula: negotiosum impedis; cogitantem obturbas, aliqua contra causam tuam, contra teipsum facile excident: importunus videberis, nonnullis gravis, quod quæ noverunt, docere velle videaris, superfluus, levis, anxius: verbo deficiente (ut solet casu) sinistre sententiam interpretabuntur; tum maxime, si ignari sint facti: inimici quoque deprehendent causę tuæ debilitatem, aut præsidia, quibus te tueris. Ob id brevitas in cunctis præstantior est, & quod ultima primis magis cohærent. Vnde etiam orta ratio carminum, quorum [versus] qui perfecti sunt, longissimi sunt hexametri. Nam, ut Demetrius Phale-

ræus docet, partium (quas κῶλα Græci nuncupant) non major debet esse longitudo. Periodus autem, quum minimum, duo; tum, quum maximum, quatuor continere partes debet. Igitur quatuor hexametris concludi plena sententia ad summum debet: aliter ultima primis aut non cohærebunt, aut ægrè. Quapropter idem etiam in oratione soluta observari convenit. Quocirca, quum tria sint genera hominum: æqualium, ac quibus imperamus, & superiorum; tum vero causarum totidem, Demonstrativum, Deliberativum, & Iudiciale; brevitas ferme in omnibus præstat, prætérquam in demonstrativo apud populum; [de qua re latius cap. 54. de Persuasione, agetur.] Non jurabis; multo minus Divos execraberis: Non testium nomina, nisi rogatus, adducas: Non argumentaberis; in quo tam multi peccant: Non narrabis quæ tibi acciderunt. Quanto minus arcana tua deteges? nisi coactus: Nam etsi non effutiant, domini tamen tui efficiuntur: & qui amicus est, potest fieri inimicus; & domesticus è domo exire: Tempus omnia mutat. Caveas etiam, ne vitia naturæ, aut casus, aut fortunę mala imprudens commemores. Vt apud Philippum, si quis Cyclopis aut oculi mentionem fecisset, irasce-

batur,

batur, quod [altero] oculo careret, quamvis pugnando ſagitta ictus illum amiſerit: Et apud Hermiam, quod eſſet Eunuchus, ſi quis gladii aut exciſionis meminiſſet. Quum vero quiſpiam te verborum multitudine provocat, vanus eſt, aut deceptor. Si quis conditionem tibi offerat, quantumvis præclara videatur, diem ad reſpondendum interpone; illudque tecum dicito: Hic forſan multis jam antea annis, certe diebus, præmediatus venit ad me: ego inſanus extemporanee illi reſpondebo? Et quanto magis inſtat & urget, tu eo lentius procede: doli enim ſuſpicionem auget. Nam ſi bono animo offert, & è re tua putat eſſe quod proponit, libenter moram hanc patietur: ſi decipere vult, habes cavendi anſam. Multi hujuſmodi importunis flagitationibus prehenſi fidem fregerunt; alii ad rixas devenere; alii obruti, deceptoribus ſuccubuere: quidam gravioribus damnis atque incommodis affecti, vix tandem ſervati ſunt ex jactura: qua? verbi tandem temere prolati: cui bono? & ubi merces tantæ jacturæ? periculi, laborum, atque curarum? Ob id, quum tales homines nece digni ſint, nec lex illis pœnam ullam propoſuerit; reliquum eſt, ut ne alloquatis, neque admittas ullo modo venientes,

nec cum tuis patiaris verſari. Nihil enim damnoſius, aut periculoſius iis, qui ſine ſpe ulla commodi, tanta detrimenta afferant. Tabulas quoque longas, quin etiam hiſtorias, narrare cuiquam caveas. Anuum enim mos eſt hic, aut navigantium. Nec quicquam deniq; dicas, quod vel interpellent, vel non libenter audiant: nec narres quid ſomnolentis: Sed fac ut rogent, urgeant, avideque quæ dicis hauriant. Propterea nec niſi amicis & poſtulantibus narrabis quicquam. Sed quum tua negligi animadvertis, quid aliud jam ſupereſt, quam ut etiam te? Ergo vel erras, vel odio illis es, vel contemptui. Quodcunque horum ſit, cur præſtat cum illis eſſe? Diſcedas ergo ſtatim, neque enim tua res agitur. Propterea, ne male hoc tibi cedat, ſi non ut dicas, ſed ut tentes, hujuſmodi ſermones adoriaris. Stultum eſt etiam, attente audire nugas æmulorum, quæ ſapienti faſtidio ſint. Noli iraſci: noli nimium impatienter audire. Figurate præterea in multis communibus ſermonibus loqui neceſſe eſt: quod velut pictura quædam ſic exprimuntur, melius quam ullo verborum quamvis latiſſimo ambitu: nam figuratio oratione quavis propior eſt mentis imagini: quod ſi in malam partem accipiantur, non adeo ſubjacent reprehenſioni,

ſioni, nec tam conſtanter poſſunt convinci. Propterea & figurate, & mutilatis, & involutis ſermonibus, uti oportet. Cum quibuſdam tamen omnia clare expedire convenit: Amicis, primum illis qui nihil ſibi putant proprium: quales fuere Pomponio Attico Q. Gellius Canius, & Ciceroni Atticus, & Menedemus cum Aſclepiade. Et coram judice, ubi cauſam tuam defendis; tum maxime quum pro amico [loqueris.] Cum domeſticis præterea, ubi quid mandas, melius fuerit, decem verba perperam adjeciſſe, quam unum neceſſarium prætermiſiſſe. Cum his etiam qui diſceſſuri ſunt, (& ubi epiſtolas mittere non tam tutum eſt) uberiori oratione uteris. Semper autem ubi quempiam de negotio inſtruis (modo fidus ſit) abũdanti ſermone uteris. Sunt etiam communes ſermones, de quibus ſuo loco dicetur: Sicut & de verbis quæ habentur cũ potentibus viris, qui tua ſcire deſiderant, & amici ſunt: Et quum ad fallendum compoſita ſunt, coram æmulis, exploratoribus, & inimicis, qui ſe amicorum loco haberi putant. In cæteris memineris linguam te unam habere, atque illam reconditam; duas vero aures, atque patulas. Obſcænis autem nullus eſt locus; niſi forſan cum ſcortis, & nemine præſente. Cavendum

eſt præ-

eſt præterea, ne tantum diligentiæ in minimis ponas, ut magnorum & generalium præceptorum obliviſcaris, aut negotiorum: quod ferme neceſſarium eſt accidere his, qui non recta ratione hujuſmodi levitatem affectant, imo perſæpe nugaces efficiuntur. Namque & in conviviis, quum vino incaluerint, aut colloquiis aliorum irritati, aut quia petant, interrogent, caſu vel doloſe, aut quoniam talis natura ſis: velut ſcriptoribus, profeſſoribus, concionatoribus, atque his qui multum de ſe pollicentur; primum quidem hujuſmodi viris eas occaſiones effugere præſtat, congreſſum ſcilicet potentium, inimicorum, æmulorum, incognitorum, maledicorum, irriſorum, inſidiarum ſuſpicionem, convivia, & commercia cum balatronibus. Deinde ſi incidas in hujuſmodi linguam, ubi loqui ceperis, abſoluto primo colo, linguam inter dentes comprime: digitoſque ſub pallio contorque, ſic ut doleant; ut impetum illum dicendi, ac fervorem comprimas; nec in ſermone incaleſcas, aut verbum imprudenter tibi excidat, aut noſtri (quod ſæpe contingit) ſiamus immemores. Sed & nihil de tuis rebus dicas; nec te laudes: verum ad communes ſermones (de quibus ſuo loco dicemus) te convertes. Vna denique

eſt ra-

eſt ratio, nihil incipere, ſed ad interrogata reſpondere. In propoſitis (ſi libet) perſtare, atque continuare licet; tum vero quam breviter & graviter: ut memineris non tui, ſed perſonarum, ad quas ſermo dirigitur. Propterea, ſi ex arte non ſunt, planis ſermonibus, vulgatis etiam [utere;] ſi non omnino veris, tamen veriſimilibus; à contentionibus ac profitendo &c. abſtinens. Pulcherrimum enim eſt, ſcire modum imponere ſermoni, ac illius impetum ſiſtere, velut & currentis equi: nec ſecus, eligere de quibus dicas, & taceas: demum quæ dicas, aut non dicas. Hæc aſſequeris, ſi tui memineris, non obliviſcaris: quod affine eſt ei præcepto, Noſce teipſum. Multi enim (maxime in conviviis) graviſſime periclitati ſunt his rationibus, ut à Pariſatide, &c. Nec quotidie deſunt damnatorum exempla.

Epiſtolarum autem ratio, etſi non multum, ab hac diverſa tamen eſt. Quod enim ſcribitur ad abſentes (unde provocatio non eſt, ſaltem præſens) tanto limitatius eſt: nec periculum adeo eſt, ne inconſulte verbum excidat: ſed & pluribus indiget ut intelligatur, & longius eſſe bebet. Qua ratione quæ ſcribuntur ut ſuperſint, abſolutiſſima eſſe debent, & manifeſtiſſima, quum reſtitutioni

tioni

tioni locus nullus relinquatur. Ac etiam tanto diligentius limari debent, quanto defensioni locus [minor, aut] nullus patet; & quanto diffusius scripta. At rursum epistola sermone brevior esse debet; quod, si aberres, excusationem non habeas, & quod errata facilius deprehendantur; tum vero, quod occasio non desit industriæ, ut plura per pauca significentur: nec est qui te provocet in illa, ut in sermone. Quare præparcum esse decet apud eos qui amici non sunt; longiorem, quam in sermone, ad domesticos, familiares, & amicos. Sed de his suo loco. [101.]

In turpibus præterea causis silentio maxime opus esset. Vix fieri potest ut aliquem commemorando non ostendas: tum vero in controversiis amicorum communium. Quod si omnino cogeris aliquid dicere, imitare pictores: pulchra & jucunda explicant late in pictura; turpia & abominanda involvunt. In rebus odiosis quanto plus, tanto dexterius involve, quæ tacere non potes. Abstine à judicio. Porro damna verborum non meditatorum pręcipua sunt, secreta pandere, viam inimicis nocendi aperire, amicis obesse, & odium sine utilitate quærere.

CAP.

CAP. XXX.

De Iuramento.

NON exiguam partem vitæ noſtræ obtinet juramentum. Eſt autem duplex: ad [ſe, & alios. Ad] alios, quum gravis res agitur. Per hoc conſpirationes, & conjurationes, & pleraque iniqua & æqua confirmari ſolent. Propterea videre oportet & in qua cauſa ſit, & quod fuerit conſilium tuum. Sæpe enim fallendi ratione fit: quod in aliis eo magis conſiderare debes: præcipue autem, an honeſtum, an tutum quod agis. Multis ſolemnibus celebrari ſolet: in templo, coram Sacramento: ſed quod fit epoto viciſſim ſanguine, quod & Catilina fecit, incorruptum manſit. Quod vero ad ſe eſt, in cauſa fit minus honeſta, ſed neceſſaria. Sic milites Romani ſacramento obligabantur, quum militiæ actiones omnes contra honeſtum niterentur: occidere homines, diripere urbes, incendere villas. Sic Salomonem legimus juraſſe, quod occiſurus eſſet Adoniam fratrem ſuum natu majorem, ſine ulla cauſa, quum etiam Arcam Domini tuliſſet, omnibuſque communis parentis laboribus & periculis interfuiſſet; juramento obligatus, ut quaſi ſibi liceret, effecit. Ita ergo pro utilibus adverſus honeſta

admit-

admittitur; non tamen pro turpibus: ideo Salomon non excusatur. Iurabimus ergo, non daturum mutuo, non officium præstiturum ante numeratam pecuniam, non crediturum cuiquam; non beneficium collaturũ ei cui nihil debeas prius. Atque hæc tecum solus, ad roborandum animum. Vbi oportuerit, hoc ei expones; ne privatum officium neganti irascatur. Non tamen publice hoc jactabis, ne inhumanitatis primum te arguant; deinde ne impotentem te, nec tui dominum esse, existiment; præterea levem, qui de eo quod contra bonos mores est, & damnosum, te jactes; demum quod par pari sis accepturus.

CAP. XXXI.

Silentii laus.

SED quum hæc omnia multiplicibus sint turbata volucris, plerumque silentium non solum sufficit, sed etiam præstantius est: præcipue in re controversa, vel ubi timemus ne talis fiat, aut quispiã aliquid petat. Tum vero non solum res & verba celare oportet, sed etiam animum. Vbi enim te habere dixeris, si rogет ut des; aut scire fatearis, ut detegas, requirat, magnam molestiam afferet. Primum infinita est ratio argumentorum: & impudentiæ non deest audacia.

Si di-

Si dicas, Sine hoc vivere non poſſum; dicit, Majora dabo. Si reſpondeas, Non pecuniam, ſed rem quæro; objicit, Et tu ſine ea vivere potes vel tantillum: non vis amico nobili, egenti, tam cupide flagitanti, rogantique morem gerere? mutuo da, ſtatim recepturus. Minus turpe eſt hujuſmodi viris, aliena, & ſine ratione, poſtulare; quam honeſto viro videatur negare quæ non ſine dedecore poſſunt concedi; ubi dederis; nulla compenſatio, longe minus reſtitutio. Itaque hoc ſolum ſilentium, infinitum pelagus diſputationum (in quo ſemper aliquid importuno relinquitur, quod æqui ſpeciem præ ſe ferat) ita exhaurit, ut nec veſtigium ullum ſuperſit, cui uncum poſſit annectere, ut te perturbet. Similiter ſi cum aliquo, de quo male ſuſpiceris, negotium ſit, ne (quod multi faciunt) dixeris, Hoc ago, quamquam male alii de te dicant. Si enim innocentem credis, quid ſtultius, aut acerbius dici poteſt? quum ille ſe ſentiat falſo [incuſari,] & fruſtra ſuam lædi coram exiſtimationem, ab eo quem ſperabat acrem defenſorem habere. tepida enim amici negatio, criminis quaſi confeſſio eſt. At ſi nocentem ipſum credis, palam ad flagitium admittendum hortaris, quum retines ſciens flagitioſũ. Neq; enim turpe aut magnum id exiſti-

 mare

mare videris, cujus, quum tam facile possis, nolis vitare suspicionem. Quanto ergo satius, silentio prætermittere, quod vitare non decrevisti? ut melius etiam fuerit, dixisse, Hoc fidei tuæ committo; quam semper erga me integram sum expertus. Quodsi ei te committere nolis, cui bono, quæso, ingrato facto addere verborum injuriam; ut pernegasse non sufficiat? In quo genere improbitatis etiam illud est, quum beneficii tui causa aliquid à te petitur, non solum negare, sed etiam addere contumeliam. Velut in his, qui ob turpis amoris suspicionem, vel eo prætextu, criminantur qui ipsis bonas conditiones offerunt. Huic autem proximum est, causam silentio præterire, si rem non potes: nec umquam digniorem in medium attuleris, quam sit id quod petitur: hoc enim multi faciunt, nimia cupiditate concitati, exemplo, ut dicunt, Esau. Fatigat enim id amicum; & te judicio carere, & probatione victum, ostendit. In universum, scire tacere, ut philosophus ille regi innuit, non minus est, quam scire loqui. Illud tecum sæpius revolve: Si quæ sciunt, dixero, frustra loquar: si quæ nesciunt, facta mea detegam. Quum vero quod latet, ut infinitum existimetur, causas prætermittere melius est; nisi habeas

beas

beas efficacem, quam huic objicere potes. Sunt præterea alia, & majora, vel ſi cum ſapientiore viro ſermo ſit; non minora, aut plurima, quæ nunc omitto. Sed & id obſervare decet, ne exemplo minorum cithariſtarum, quæ diſcunt, tu quæ non bene noris proferas; verum ea tantum, in quibus jam diu exercitatus: ſed nec illa tota; ut aliquid, quod deſiderent, relinquas. In univerſum illius memineris, ſolum ſilentium integra omnia tibi relinquere. Quamobrem qui accuratius ſciſcitantur, aut deliberationem, aut voluntatem tuam, aut judicium de aliqua re, præſertim ad eos nos pertinente, pro peſſimis hoſtibus habendi ſunt: eo enim minus relinquunt tibi tuarum rerum arbitrium, quo plura intellexerint. Neque enim ſolius pecuniæ aut opum furtum eſt; nec minus evertitur, nec ſerius homo inopia rerum & ſubſtantiæ, quam conſilii. Pejora etiam ſunt hæc in potentioribus, vel quum negotium eſt cum illis. Quod ſi præter id importunius petant, jam res ad everſionem tuam pertinet, niſi interrogatio facti ſit. Sua enim quiſque ſcire cupit, & juvat. Quum ergo impudentius aut tua facta quærunt, aut judicium, vel etiam de alienis, modo quicquam tuum ſit, diſſolúto ſermone; abi, ſi licet; ſi non, dicas, non cogitaſſe

 de hoc;

de hoc; atque occaſionem devita. Sed neq; vitio magno caret interrogatio exquiſita & accurata de tuis rebus, vel de pretio rei tuæ quum nullum pretium illa dignum obtulerit.

CAP. XXXII.

Lentum in deliberando eſſe oportere.

IN rebus autem peragendis lentus ſis in deliberando; promptus in eo, quod deliberaveris, exequendo. Pondus ſingulorum æſtimes: quid quæras? quomodo? quanti quæſiſſe conſtet, ſi non obtinueris? ubi obtinueris, quale tibi emolumentum? qualia damna, aut pericula? Prompte dicitur [quis] exequi [id,] quod prius in portū reducitur, quam ab æmulis aut inimicis ſciri poſſit. Nil celeriter confectum dici poteſt, quod qui impedire cupiebant, ante reſciverunt, quam factum ſit. Neque vero malum eſt in negotiis, ſingula quæq; veſperi in tabellam ex ordine digeſſiſſe, quæ ſequenti die facere oporteat. In dubiis autem rebus callida negotiatione, & ſermone ancipiti, utendum eſt. Deſcendamus in victorum amicitiam, non ruamus. Si Cicero cogitaſſet, poſſe mutari fortunam, nō tantum famæ Philippicis illis ſibi comparaſſet; ſed neque exitium domui ſuæ univeſæ. Adde, quāto periculo te illis adjicis, quali infa-

infamia hos deseris. Quamobrem utrique ut faveas privatis officiis, si potentes sint, consulo. Inclina ad causam necessariam & honestam, potius quam superiorem. Sed, si liberum est, in omnibus eam adhibe moderationem, ne victoriæ primas partes tibi adscribas, nec acriter animos incẽdisse videaris, & ante victoriam ut vinci posse credideris. Quæ noctu deliberasti, ne exequare; majora enim videntur, velut somnia: sed quæ interdiu, post etiam placent. Tutissima autem, quæ & pacato animo probantur. Specialiter autem in unoquoque negotio cogitabis finem, consequentia, difficultates. Oportet autem semper tria præ oculis habere: Quam recte? cui bono? Quid dicent homines? Inde revolve negotium totum, sæpius cogitans, Si successerit? Si non? Quid absoluto? Quid interim? Offensionem perpetuo animis inhærere? gratiam brevi evañescere: tempus, rem, qualitatem, ætatem hominum, fortunam tuam, æmulos, filios. Orbis enim [id est, qui improles sunt, aut celibes] multis causis omnia tutiora.

CAP. XXXIII.

Hominum mores scire convenit.

VT vero quantum & quomodo expediat, scire possis; hominum mores

 ejus

ejus loci noſcere oportet: ut generaliter antea docuimus. Homerum igitur imitabimur: qui quum magnam orbis partem luſtraſſet, nec ſolum mores, ſed inſtituta, leges, conſuetudines, vivendique ritum cognoviſſet, tum naturam, robur, & quid poſſent, ex omnibus unum quippiam, quod etiam omnibus conveniret, conflavit; velut medici Theriacen ſolent, quæ omnibus morbis eſt accommodata. Sic Deus mixtis elementa ſingula impoſuit, ut ſingulorum etiam vires referrent, atque in omnibus aliquamdiu vivere poſſent. nam homines in aquis, & extra aquas vivunt; nec protinus, ut ignis, extinguuntur. Simili ratione quæ ſingulis in regionibus proveniant, quæque aliunde, & unde, vehantur, quanti quomodo, quo anni tempore. Sed & naturam rerum. veluti Bononiæ uvæ ſervantur ad æquinoctium uſque vernale, & ultra; non ita Mediolani. Artificiorum utilitatem. Quid expediat, perfectum, ut domum, emiſſe; an deſolatum, & rude, velut agrum, ut apud Xenophontem. Quædam plurimum mutantur, ut pueri, equi, chelys nova, & quædam in melius. Vt vero ſingulorum mores dignoſcas, tum ex veſtitu & geſtu, ſub quo etiam greſſus comprehenditur; ſed maxime ex ſermone. Ob hoc ſolertes viri ſæpius mutant

ſermonem. Ignaviſſimi ſunt, qui de epulis libenter ſerunt colloquium: poſt, qui de venereis, de ornatu, & de rixis: avari de lucro; improbi de inſidiis: probi de honore: diſſimulatores de Divis: at optimi, qui de virtute. Similiter & temporis & regionis & conſuetudinis & Principum naturam noſcere oportet: Tyranni ferro, Reſpublicæ, & qui arma tractare non ſolent, judiciis [utuntur:] quidam Principes veneno; alii prorſus, licet mali, venenum oderunt; ut Henricus Anglorum Rex; Paulus Quartus Pontifex, Pius Quartus, & Quintus, à vi abſtinuerunt: Quartus oderat judicia injuſta; Quintus etiam graviter ulciſcitur. Sub hoc tamen magis audent, ob morbum.

CAP. XXXIV.

Potentium de rebus opinionem, ſcitu eſſe neceſſariam.

ET quæ qui poſſunt, de rebus ſtatuant, dico Principes, Satrapæ, Magiſtratus, optimates, militum duces, ſapientes, [inquire.] in horum enim manibus pleraque ſunt. Neque enim exiſtimabis (quod jure exiſtimandum eſſet) credere, magnum eſſe aliquid injuſtitiam, legum contemtum, hominis necem. Sed hujuſmodi utinā apud eos aliquanto eſſent majora muſcarum interitu! timent tamen

men tum famam, exemplum, atq; odium propinquorum. Famam quidem, ne dum emanat in populos, audaciam seditiosis præbeat. Exemplum quoque dum verentur, cavent ne (etiamsi possint) inimicos veneno occidant. Sciunt enim, sic à pluribus timendum esse, quam qui timeant. Verum tu tecum dices, Decipiuntur; ne illorum errore captus pericliteris. Itaque & religione & legibus abutuntur; nec solum culpa sua, sed importunorum aulicorum: quibus obsequi, perniciosissimum; non obsequi, periculosissimum est. Explorato etiam, qui vere sit tyrannus: raro enim ejus est tyrannis, qui prodit cum insignibus; sed [talis est] tyranni simia. Atque idem in oligarchia: non enim pauci illi omnes regunt, sed ex his paucissimi, duo aut tres, ad summum quatuor: quibus nihil pensi est, nisi ut potentiam retineant: cæterum lucrum, & odia, ac simultates pro Diis colunt: ut optimi sint, qui amoribus ac familiaritatibus seducuntur. Hos igitur scire oportet; & qui cum illis plurimum possunt. Aliter bifariam aberrabis; & plures esse credendo, quam sint; (ut roges etiam quorum causa pereas, ob illorum intestinas simultates;) & quod credas illos legibus vivere, & honestatis curam habere. At postquam

quam cuique Deus eſt ſua dira cupido; qui nos nihil eſſe putant, cupidinem & vitia, quibus capti ſunt, ſcire oportet. hoc autem tam facile, quantumvis diligentius tegant, ut explicare ſuperfluum fit.

CAP. XXXV.

Cognoſcere quæ in urbe aguntur.

IN tua præterea urbe quicquid eſt, quicquid agitur, diciturve, in digitis habeto. Dico familias, homines, conjunctiones, prædia, domos, mores, actiones, vitam, rem, ſtudia eorum omnium qui in aliquo numero ſint. Et ad hoc paratos habeas atque conductos clientes, qui nil aliud ferme curent: nam lucrum ſuperabit expenſas. Potuit hoc Cicero, diſtentus tot curis orandi, Reipub. tractandæ, ſtudiorum Philoſophiæ, ſcribendi; quique tot aliorum etiam curam ageret: Tu vero, ab omnibus his ferme liber, hoc excuſabis? præſertim quum præſidia parata habueris. Hæc autem maxime in commodis atque potentia tum ſocietate, ſunt repoſita. At potentia amicis & re; commoda vero domo bene conſtituta conſtant.

CAP. XXXVI.

De præparatione. Vbi de modis parandi opes.

EST primum etiam quippiam quod habere oportet, ſemetipſum ſcilicet. De animo quidem ſatis diximus: ſed non ſufficit, niſi etiam corpus firmum pro ætate habuerimus. Et ubi defecerit [corpus,] ſeu per ætatem, ſeu aliter, alium ipſum nos habere oportet, velut filium, fratrem, amicum, familiarem: quod ſi habere non poſſimus, res noſtræ perpetuo fluctuabunt, tametſi diligens fueris. Habere autem, non ſolum providentiæ eſt, ſed etiam fortunæ: & maxime qui noſtra curare velut ut ſuamet: inde qui ſciat, inde quod maximum eſt in hoc propoſito præſtet [& perſtet.] Beneficium naturale hoc filiorum eſt, ubi non degeneraverint. Ergo & animus natura fortis neceſſarius eſt: aliter nec opes, nec conſilia, nec occaſiones uſui erunt. At hunc fingere prudentia poteſt, atque ſupplere; præterquam ubi mors inſtat. At corporis incommoda non tam pronum eſt ſarcire, tum opum vel amicorum defectum. Vt tamen bene valeas, abſtinentia, ſomno, & exercitatione, poſtque medicorum conſilio obtinebis. Exigenda eſt merces ante, præterquam à generoſiſſi-

rosissimis. Præterita enim languescunt; præsentia diffluunt nimis celeriter; futurorum expectatio longa, anxia, fallax. Amici & familiares, clientesque fidi, tantumdem valent (imo plus sæpe) quam tu ipse. Præterea id maxime observa, ut quæ ad finem adipiscendum non solum, sed retinendum, sunt necessaria, tempestive præoccupes: nam neglecta hujusmodi cogimur maximis difficultatibus recuperare; atque tum præsertim, quum æmulus insidiosus adversatur. Velut si medicinam profitearis, ut discipulos circumducere possis ad curandum: hoc autem exposcitur, ut in medendo existimationem retineas. Sed & hic cavendum, ne erres: ut si pecunias multas postules, ne tempus pereat, & paucos habeas infirmos. Itaque ut omnia prius parata habeas, architectos imitatus, temetipsum scilicet exorna tum moribus, & qui uti possis robore; deinde [cave] ne quid obsit: (multa enim ob ritus impedimento sunt:) ne quis tibi fastidium, damnum, aut periculum afferat, subtrahere te oportet non [autem quemquam] contemnere. Et ne tu quicquam delinquas: hæc enim superius sunt declarata. Demum nequa occasio in collocandis tum officiis tum beneficiis pereat. Secus si agas, temporis facies jacturam; & non
adeo

adeo bene rem abſolves; imo quandoque abſolvere non poteris. Licet tamen præoccupare, ac inchoare, in temporis anguſtia, quum ſecurus fueris de neceſſariis. Ergo quum in amicorum potentia, & multitudine, principalia præſidia ſint conſtituta, ut ſuperius docuimus; ita agendum eſt in collocandis officiis ac beneficiis, ne quid pereat. Quoniam his captantur homines; ſi ea inaniter effuderis, non habebis quod exhibeas, ubi oportet. Itaque vel utilis vel honeſti gratia, aut utriuſque, impendere oportet. Vtriuſque, ſi [impendas] in eos à quibus jam beneficium habueris: utilis, in filios, aut eos quos educationi filiorum plurimum profuturos exiſtimabis, & in eos qui juvare te poſſint, ac velint; deinceps ubi glorioſum eſt: Honeſti autem in eos qui tuis lætantur donis; quive pauperes, aut probi, aut conjuncti.

Præterea non ultimo loco ſunt opes: quoniam in locis qui procul à regibus ſunt, & à Satrapis reguntur, & nunc & ſemper omnia potuerunt. quapropter primum comparandæ. Ideoque parcum decet eſſe; nec conſiderare quantum lucreris, ſed quantum ſuperlucreris. Modi tamen brevi parandarum opum ſunt hi: Principũ amicitia, maxime Sacerdotum; & qualiumcunq; etiam pingue ſacerdo-

tium

tium possidentium, quum liberalitate tua permutari possunt: Velut & viduarum divitum matrimonia: Et orborum opulentorum consuetudo intima: quamquam cautos difficile sit capere; simplices, ne prævertantur majore metu, spe, autoritate, sollicitatione, periculum est: Industria nova; quæ multiplex esse potest. Artis notæ, sed lucrosæ, novus etiam cultus utilis, aut speciosus. Alluvionum intelligentia: nam lucrum in emtione & acquisitione. Altior enim [ubi] ripa alveus est, humiliorem inundat, terræ durities. & undæ impetus, &c. Fluminis, ubi sæpe sinuatur, &c. recta ex recto ad rectum: Occurritur aggeribus & alnis. Compertum est pluribus sæculis irritum esse impetum aquarum in radicibus rupum. Alveus ergo quum natura in medio esse debeat, aut exiliet tractu temporis, ut humiliorem locum occupet, aut altiorem subruet: at hoc facilius est, quam ut ascendat. Elatior est in ripa alvei; quia ob id in adversum incubuit, ob altitudinem, & soli duritiem. Explorabis ergo perpendiculo, in quam partem pendeat aqua. nam sæpe quod relinquit, inundari videtur: sed si humilius est, non reliquit. [Alius modus est] & executio creditorum, quæ loco mercedis sunt militiæ, à fisco, & regibus; maxime in fine bellorũ.

Dixi-

Diximus autem de hoc diſtinctè in libris de utilitate capienda ex adverſis: (vide & infra; Sectione 103.]

In ſingulorum autem executione maximum compendium habetur, in tota ratione gerendorum ſingula deſcribere per ordinem; jubereq; ut tui idem mandatum cuſtodiant. Nam non ſolum quicquam oblivione non excidet; ſed ſingula facilius & opportunius efficere licebit; ac nullo pæne cum labore, atque melius. Qui vero non parent, è genere malo ſunt: proximique malis ſunt. Mali enim ſunt & improbi. qui quod malum eſt, præponunt bono, ſcientes eſſe malum; quoniam malo adeo delectantur. Sicut boni ſunt, qui præceptum hoc præcipuum & alia obſervantes, [nihilominus] tamen delinquunt. Sed optimi ſunt, qui non aberrant.

CAP. XXXVII.

De Familia.

QVOD vero difficillimum eſt, eſt domus inſtitutio: adeo ut vix cuiquam ſuccedere poſſit. Sæviant procellæ inimicorum, æmulorum perſecutiones, inopia, judicia iniqua, tum reliqua omnia; non tantum tamen incommodi afferent, quantum domus male inſtituta. Etenim aſſiduum eſt hoc malum, & maximum; in quo

in quo de vita, honore & fortunis periclitatur: nec eſt in nobis, ut facile mederi poſſimus, velut in animi morbis; vel intermittant, aut partem quandam bonorum noſtrorum in diſcrimen vocent, ſed omnia: adeo, ut niſi uxor adſit, aut filius natu grandior, aut frater, aut ſoror, vix te queas explicare. Sed neque filii aut fratres ſufficiunt, quoniam non ſemper domi manent. Oportet autem eos qui domum bene inſtitutam habere volunt, aſſiduum habere cuſtodem. Sed & in hoc periclitamur. Nam uxor & ſoror, & filia, ſi juvenes ſint, in amatores facile incurrunt. deinde famulorum uſus cum mulieribus ſuſpectus eſt: juvenes enim appetunt; à ſenibus appetuntur. At vero ſine his [degere,] ferme impoſſibile eſt. Domus enim ex rebus ac famulis, tum neceſſariis, conſtituta eſt. Neceſſariorum ſi quiſquã perverſus ſit, prorſus fieri non poteſt, ut bene res conſtituatur. Eadem autem eſt ratio patris-familias in domo, & regis in civitate. Porro, quod maximum eſt in hoc negotio, eſt bonos habere domeſticos, & frugi. Senes putridi, imbelles; & ſi quid habeant vitii, corrigi nequeunt: ſi boni ſunt, detinentur ab iiſdem apud quos conſenuerunt; ſi mali, aut inutiles, cui uſui eſſe poſſunt? Pueri rurſus imbelles, & imperiti,

periti, lusibusque dediti: Adolescentes importuni, procaces, petulantes, libidini dediti: qui quum se ipsos regere non possint, quomodo te, remque tuam, mulieres, & pueros gubernabunt? Viri eadem patiuntur quæ senes: & licet imbelles non sint, in mulierum tamen causa senibus sunt deteriores. Mutatio præterea omnis mala est: & tamen quicquid diu feres, in majus vitium transibit. Hæc tamen minora sunt mala, quam [si servis utaris: nam] servitus inhumana est, & nihilo commodior aut securior. Vides enim in Comœdiis quam turpiter servi os oblinunt senibus dominis. Ergo prima ratio est, ut optimos [domesticos] eligas: deinde ut diligenter instituas: demum ut singulis incommodis, quæ ab illis proficiscuntur, occurrere discas. Quod si occasio vel mors domini, aut discessus, aut exilium, aliquem commodum [famulum] ferat, pro bona fortuna habendum est. Eligendi ergo sunt parentibus probis, &, si adulti sint, etiam vita sapientes, solertes, ab omni infamia alieni, summa fide, & ut te ament, venerentur & colant. Sic enim duplici munimine tutus eris. Ab hujusmodi etiã viris quæritur testimonium: & qui tibi insidiantur, ab eisdem initium sumunt. & merito, quum nulla sit via ad perdendos ho-

dos homines hac ipsa paratior. Plures enim adversus inimicorum impetum, & potentiorum vim, magistratuumque licentiam satis muniti, ab hujusmodi machinis obruti sunt. Eligere autem præstat eos qui diu cum domino eodem, gnaro, prudente, moroso, præsertimque sene, manserint: & inter illos, qui forma sint præstanti. Nam qui parvo sunt capite, improbi plerumque sunt, aut stulti, aut gravioribus vitiis impliciti. Strabi etiam valde mali sunt, & gibbi: hi quoque fœdi: & claudi, inepti. Præterea caveto, ut sint incolumes, & in victu modesti, ac temperati. Considerare etiam oportet principaliter illorum mores: an lusores sint, fures, ebrii, inertes, vehementer ægri, aut imbecilles, & [tales] qui cum domino contendunt, & qui de malefactis gloriantur. In universum bonos famulos, à malis sic distingues. Fac ut aliquis domesticorum aliquod ejus malefactum observet, clanculumque deferat ad te. Tu vero vocabis illum; & reprehendes, juxta facti magnitudinem. Si fatetur, & inde minatur ei qui illum accusavit, pravus est: eum amanda, quantumcumque virtute præditus sit: est enim furiosus; & domesticos omnes corrumpet. Quodsi quærit delatorem, aut consulit ut taceant, nec domino revelan-

 da quæ

da quæ fiunt, docet nequiſſimus eſt. Si vero fatetur, & excuſat factum, nec aliud quærit, optimus eſt. Sed ſi negat, & quærit quis dixerit, peſſimus eſt hic, ſed timidus: emitte ſtatim. Si vero negat, nec ultra quærit, malus eſt, & timidus: retineri poteſt. Raro enim bonum invenies. Quod ad fidem attinet, multi Germanis utuntur familiaribus: apud hos enim adhuc manet integra fides. Præſtat & neminem abſque certa fidejuſſione in domum admittere, nec cuiquam tantum committere ut furtum furto defendere poſſit. Eſt indicium ſane magnum cogitantis furtum, ſi cophinum non afferat in domum ſed deterius, ſi apud vicinum, & maxime pauperem, eum habeat. Porro electio œconomorum, puerorum eſſe non debet: quoniam œconomi, præter fidem, oportet etiam ut ſint ſapientes, & ſolertes, optimiſque moribus; tum graves, ut qui autoritate ſua aberrantes coërcere poſſint. at pueri omnibus his carent. Similiter & adoleſcentes rei [domeſticæ] præficere haud tutum eſt, non ſolum ob parvam rerum experientiam, & quod domeſtici dedignentur minori parere; ſed quod immenſis ferantur affectibus. Si tamen ob fidem, conjunctionem, prudentiam, virtutem, quodque lætus ſit, ac comis, aut

inopiam hominum cogaris, multiplicem subibis curam atque laborem, ut instruas illum, ut sit obsequens, & ut errata corrigas, ut contineas. Præterea (quod in usu est apud mercatores & Principes) plures præficere rationibus oportunum: neque enim fallere possunt, quum ordinate disponuntur, nisi concordes omnes sint. At in hoc vel domini supina ignavia abutuntur, aut magno periculo se exponunt, quum ad discordiam pervenerint. Alter enim alterum accusat. Quocirca tutissimum est, plures præficere rationibus, alios qui recipiant, alios qui dent, qui assistant, qui in libros referant, qui computent, qui exemplar transscribant. Verum in Principibus, ob stipendiorum magnitudinem, & socordiam illorum, impensa superat lucrum. Itaque in parvis negotiis forsan præstiterit, non facere. Semper vero tenuem mercedem his constituere præstat; ex adventitiis autem partem, in qua omnes sustentent. Præterea si quis tres alere non possit œconomos, duos aut unum alat. Pauperibus uxor est pro œconomo: periculosum est tamen, quia castigare haud commodum. Quodsi nec hujusmodi adsint, pueri sunt tutiores: verum illos arcere duris clavibus oportet, atque gravibus arçis: & ut nesciant ubi

cariora ſint recondita. Semper etiam decet tabulam habere, in qua negotia peragenda deſcribat, quæ emiſti, quæ mutuo dediſti, quæ facturus es, quæ cogitaſti, quæ peregiſti, aut puer pro te. Et ſcias quod puerorum ſervitus eſt melior, quoniam facilius minis & verberibus continebit eos nummatus, & inimicorum occultorum ſuſpicione: & ſunt magis aſſidui, & maxime in aſſiſtendo, & ſcribendo. Vnde olim Romani tales eligebant, & hos anagnoſtas, & ſervos ob hoc pueros, tametſi viri eſſent, ſolebant antiqui appellare. Sunt etiam tutiores habentibus uxores, aut concubinas: & minus timendum eſt ab illis de furto. Contra vero ad graves labores, & ad tutelam corporis, & ad manifeſta [pericula,] tum vero ad negotia domeſtica inutiles: contemnunturque non ſolum ipſi, ſed domini. At ab improbis hoc ſtudioſe fit, quoniam præcluſam viam furtis vident. Senes meliores ſunt in omnibus ob id, niſi ad arcendam vim. Adoleſcentes, niſi optimi ſint, pejores omnibus, & periculoſiores. Quum famulum in domum recipere vis, fac ut aliquis tuorum, vel œconomus, te laudet, tamquam probum, & qui quod pollicetur abſque dilatione perſolvat; ſed ſubjiciat, vitam exigere admodum parcam; ut vix vi-

vix vivere possint. Si frugi est, respondebit statim, aut non curare; aut, Si vivunt alii, & ego vivam: si lurco simplex sit, venire recusabit; si improbus, cogitabit; inde recipiet conditionem. At tu, si sapis, interposito scrupo, illum ne admittas. Dolum enim meditatur adversum continentiam tuam; ex quo domum universam subvertet: deterior priore; quod ille solum incontinens sit, hic autem etiam improbus. Filios communi utilitate quum à patribus recipis, id præcipuum est, ut patres idem, quod tu, suspiciant, atque despiciant. In universum memineris illud: famulos omnes esse ignavos, & nequam. Neque enim ob aliud serviunt: nam boni à dominis retinentur; mali nulli usui sunt. Est etiam persæpe utilissimum in suis ac juvenibus exemplum imitari Augusti in Cinnam; & patris ignoti in filium, semel ignoscendo omnia errata: (sed semel duntaxat:) nam pro insidiatoribus acerbissimis, in posterum usi sunt fidis ac commodis amicis. (De qua re Seneca de Clemētia libro primo; & Valerius Maximus libro quinto.)

Porro de uxore ducenda, quod, ut dixi, totius domus fundamentum est, imo etiam, quod majus est, naturæ & ingenii filiorum, (dici enim solet: Quales vis filios, talem ducito uxorem,) tum vero

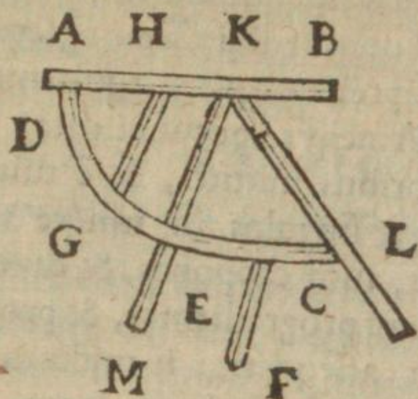
educationis eorum, in opere De utilitate capienda ex adverſis diximus: nunc totum negotium ſub uno verbo, ſeu [verſu] comprehendere licet:

Uxor ſana detur, prudens, fœcunda, pudica,
Forma non cupida.

Servum improbum ex ignis tentatione dignoſces: ineptus in accendendo, ſtupidus, tardus, lentus, & ignavus in negotiis. Si defert ignem poſt, [non autem ante ſe,] nulli operi aptus eſt. Si dominis abſentibus, aut non-jubentibus, neque tum neque alias multa ligna imponit, ipſum ſtatim abdica: deterior enim ebrioſo eſt.

Vt ſuſpectos furti deprehendas, alio tranſlatis carioribus, aut reconditis, in ſuppoſititia tabula aut crypta, vel ἴδια, oblitus quaſi clavium, aut quæ, ut dicam, retinentur, aut nodo impoſito ſeræ, aut cera conſimili tabulæ conjuncta operculo arca, (ſed in his duobus contingit falli caſu) vel quod, ut primum, (ſed illud tritius) optimum eſt, ut aperta claudi nequeat. Id ea ratione conſtat; ut ſit *a b* ſeræ culmen, *c d* repagulum concluſum, & annulo intruſum. Ducatur vi clavis *e f* verſus dextram, premente *g h*, ut fiat *k l*: nõ poterit claudi, obſtante *g h*. Trahatur ergo infra per *m k*: vel intus prema-

premarur (ſed hoc difficilius:) inde circumducatur per eadem.

Aliud: Foramina parva facies in operculo, & arcæ limbo, & lino vincies. quum enim aperitur, franguntur. In uno fallax forſan eſſe poteſt; in pluribus non poteſt. Infinita eſt ſeges horum: ſed hæc ſufficiunt. In omnibus auxilium: in omnibus difficultas. Velut duarum clavium prima facilis, ſed occulta omnino: ſecunda durior, in qua nonnumquam auxiliatorem quærere oportet. Hic modus ſane tutiſſimus. Sed confunduntur perſæpe duæ claves: Denique tutiſſima vere omnia; modo magis rem ames, quam domeſticos.

Vbi furtum in notis perſonis deprehenderis, ſtatim mitte ad urbis portas binos ac bonos: qui interrogent an exierint ejuſmodi ætatis, ſexus, vultus, ſtaturæ, veſtium omnium. Alios mitte ad

cauponas & obſonatores, interrogatum ſi equos his locarint. Hi poterunt redire, monitis hoſpitibus, ſi ſuperveniant. A portis unus redibit, alter obſervabit. Si exiiſſe deprehendantur, equitatum cum literis Principis, pecunia data, pollicitis majoribus mittito, & è tuis unum qui etiam ſingulos in itinere viatores conſulat, tum cauponas, & diverticula. Nam lente progredientes, & prope celeri gradu, aſſequeris: ſi multum abſint, & celeri gradu fugiant, lente. Sufficit enim, ut ſub aurora locum ingrediantur, non una ex porta, ſed ex ſingulis, aliquot relictis ad portas cuſtodibus. Et ſi alienæ ditionis ſint, primum à magiſtratu obtinebis ſatellites, cum præcepto. Quæ autem de terreſtri itinere dixi, eadem in portu & flumine. hæcque via certior eſt, & multo plures deprehenduntur; adeo ut fere omnes. Si vero adhuc in urbe ſint, prope portas cuſtodes adhibebit præfectus ſatellitum, multis promiſſis, & etiam pecunia depoſita oneratus. (vide 106.) Exploratores, etiam illi mittent ad obſonatores & ad caupones, & ad meritrices. Corrumpes etiam aliquem illis familiarem, qui in caſſes (prodens amicitiæ ſpecie) eos deducat. Ita omnino in manibus habebis; licet non mediocri ſumptu. Quapropter rem expende-

pendere oportet. Nam dupliciter circa hoc peccari ſolet: aliis ob ſegnitiam & avaritiam nihil agentibus, quod in non magnis damnis melius eſt: aliis multa in incertum profundentibus.

Cap. XXXIII.

Res domeſtica: & ejus conſervatio.

Res domeſtica autem dividitur in ornamenta, famulos, & neceſſarios. Ornamenta: triclinia, lecti, menſæ, equi, omniaque utenſilia, munda, recteque diſpoſita; tum etiam honeſta, ne aut propriam avaritiam, & vecordiam, aut tuorum ſegnitiem oſtendant. Vnde Cornelius Nepos de Attici cultu domus: Elegans, non magnificus; ſplendidus, non ſumptuoſus. Porro Galenus duplicem veſtium & reliquorum (libro de dign. cur animi mor. cap. 9.) numerum cenſet: nam ſimplex non ſatisfacit, ob caſus qui eveniunt: tum quia fœdari & atteri neceſſe eſt. Omnis enim vita in mutatione poſita eſt: plura cuſtodia egent, & aliorum uſui ſunt [deſtinata;] quum mutuum dare neceſſe ſit. Verũ quum domus res omnis trifariam diſtinguatur, alia enim abſumitur in dies, alia atteritur, alia manet: his quæ manent, cuſtodia ſolum debetur: his quæ atteruntur; cuſtodia & conſervatio: his

quæ abſumuntur, triplici opus eſt diligentia, atque in ſingulis majore cuſtodia, conſervatione, diſtributione: atque id magis in his, quæ majorem afferunt voluptatem. Velut vino, & lignis, & pani, caſeo, ac reliquis modus ſolet adhiberi: ut famulis panis & vini unciæ quinque pro jentaculo aut pro antecena exhibeantur; pueris panis duntaxat, & his qui liberaliter educantur. Cæterum duas habere oportet cellas vinarias, ſuis clavibus concluſas: alteram vini meraci potentis; alteram loræ, aut vappæ. Hauriatur cirneis parvis, ſi insolentiores ſint famuli atque ancillæ: aliter res peribit;&, quod deterius eſt, multa admittent errata;quod vero peſſimum eſt, etiam dominum contemnent, tamquam negligentem, rudem, & ſtolidum. Vt vero ſerventur, aut emantur, ſuis temporibus, duplici œconomo indigent, ſi res familiaris magna ſit; & tertio, qui diſtribuat. Res infinita eſt, & ſingula referre velim. Ad eos autem qui mutuo petunt, potentiam pro actu objicies: ut in cadis vinariis, quia impeditos dicere non potes (multa enim ex hoc ſequuntur incommoda) dices expectare novos. Singulas etiam res numero & ordine deſcriptas partiri in familiares oportet: velut carpentum, cum his omnibus quæ ad

ipſum

ipſum pertinent, aurigæ: cætera omnia ſub clavibus ordine ſuo, & geminatis, obſignata habere convenit: ut etiam ſi quoquomodo primas fallant claves, extra ſpem ſint habendi. Hæc duriora videntur præcipiendo: nam uſu facillima evadunt. In vilioribus, & utenſilibus, interulis, mappis, linteis lecti, quæ improbi dum lavant, commutant, (eſtque hoc malum pæne immedicabile) nullum inveni præſtantius auxilium, quam acu pingere prægrande ſignum, & dimenſa quantitate, velut N; ut ob difficultatem non audeant [delere;] duobus autem parvis, ac quaſi neglectis, deprehendantur: quæ dico adeſſe oportere, ne alterum caſu pereat: grave eſt enim hominem furti falſo inſimulari. Memineris præterea in igne tractando ut ſummam omnes adhibeant cuſtodiam, & ſemper ante deferatur, & ut hoſtis atrociſſimus tractetur. Quippe nulla res, ubi non opus eſt, celerius augetur, & in immenſum: ubi illius opera uti neceſſarium eſt, frequentius extinguitur. In cæteris autem, à vino atque lignis, omnia ſub clavibus, & quanto paucioribus ac firmioribus (quæ eximi nequeant, ſiquis vel paululum aberret, niſi certa, & occulta ratione) concludantur. Sicut ex *A* cubiculum *B* aperiatur, ex *B* in *C* penu:

D ſolum

D solum intus. Claves quæ bis aut ter circumverti possunt, produnt dolos.

A | B || C D ||

In domesticis quoque rebus habendis servandus est modus: scilicet ne Lucullum velimus imitari, qui quinque millia vestium mutuo dedit Pompejo roganti. Sufficiant pro æstate duæ vestes; totidem in hieme; totidem pro mediis temporibus: Eademque ratio servetur in caligis & thoracibus, & capitis integumentis; præterquam in linteis, quæ debent esse multo plures. Nam plures his vestes, exeduntur à tineis, & à pulvere; furto obnoxiæ sunt; à plicis finduntur; perit sumptus: pauciores non sufficiunt. Hancque puto fuisse sententiam Galeni. Ne fidejubeto pro aliquo. Gemmæ emendo & vendendo plurimum decedunt è pretio; præter quatuor: margaritas, smaragdos, adamantes, & carbunculos. Causa horum est, quoniam nulla istarum ad magnitudinem conspicuam crescit: quumq; pulcræ sint, ob id necessario prætiosæ. ea de causa, quum exiguæ sint, facile à mulieribus gestari possunt in digitis, tum etiam à Principibus. quamobrem, quum usus frequens sit, venales redduntur; & quum venales sint,
pre-

pretium retinent. Erano puta, & sapphirus, & chrysolitus, & ejusmodi, quamquam raro pulcræ sint, quia tamen in magnitudinem conspicuam excrescunt, parvæ non possunt esse pretiosæ, magnæ commode gestari nequeunt, maxime in digitis : ob id venales non sunt; & quum venales non sint, pretium retinere nequeunt. Quamobrem caro emuntur, vili venduntur. Sapphirus tamen, & balasius, quoniam non adeo excrescunt, pro monilibus in usu sunt : ideo pretiosæ; sed tamen plus medietate decedunt è summa : quum reliquæ quatuor paulo plus auro amittant, scilicet quinta parte. Verumtamen omnium minime jacturam fert margarita & carbunculus : margarita quidem, quoniam plures in usu sunt simul in collaribus pro mulieribus; & ornando capite, & vestibus; tum vero singulis in monilibus & in auribus utuntur ; & in vestibus reges; & aulici, reges imitantes: carbunculus ob pulchritudinem & duritiem : quum smaragdo durities desit; adamanti pulcritudo, si ad carbunculum comparetur. Adamas etiam sæpe ad magnitudinem nucis excrescit. Carbunculus verus, quod sciam, numquam visus est, quamquam de Fadis, &c. [Indis] multa fabulentur, Ob id pretium manet carbunculo & marga-

ritæ

ritæ pæne immotum; proxime smaragdo, & adamanti. Fragilium autem vasorum & statuarum usum Principibus relinquamus.

De reliquorum autem omnium conservatione non ita agendum est, quasi rem rusticam tractemus; sed ut per capita & methodo non vulgari eam ostendamus ita breviter, ut nihil possit dici absolutius. Res ergo quæ servantur, sunt sex generum: Cibi, potus, vestes, ornamenta, plantæ & animalia. Quæ corrumpuntur, sunt tria elementa, & qualitates (calidum & humidum præcipue; frigidũ etiam immodicum quoniam gelu omnia corrumpit, & his omnibus quæ non sua natura corrumpuntur, noxium est: ut oleo maxime, & aceto, & melli: hæc enim calido gaudent, quia putrescere non possunt:) & vasa, & motus: atque talia. Sed animalia generantur partim à qualitatibus, velut calido & humido. Commune omnibus est munditiεs à pulvere, ab illuvie, à sordibus, & ab udo. Vnde jam excluduntur per hæc pulvis & aqua. Animalia igitur, præter munditiem summam (quam dixi omnibus quæ conservari postulant, esse communem) gaudent cibo, potuque bono, & moderato, aere libero, sole, & exercitatione. Frigus moderatum etiam

con-

confert: velut & ſiccitas. Dixi, calidum paucis, humidum nullis convenire. Propterea & teſtudines & paguri & limaces, & ranæ fictilibus & farina impinguari ſolent, & cancri & ranæ puris aquis; cibo autem eodem. Equi tamen, & boves calido præſepi gaudent: quoniam quod exerceri debet multum, aut impinguari, calido loco indiget, non frigido. At plantæ à frigido immodico arceri debent, alię condi, aliæ paleæ, & fœno, manipulis alligatis, ab imo autem ſtercore circumdari. Omnium [plantarum] ferme vita conſtat aqua & fimo; nocte tamen rore; die, ſole; omni tempore aura gaudent: ſed fimus unicuique proprius. Mundities in illis eſt, reſecare quod putret, verno tempore, quum germinare volunt. Ob id loca aprica, & ad meridiem ac orientem poſita amant; utque imbre foveantur, naturale enim eſt earum alimentum: quo etiam piſces gaudent, & homines etiam: quum nullus ſalubrior ſit potus. Ornamenta vero, ut picturæ, maxime à ſole atque udo læduntur. Gaudent libero aere: ſed velantur, ob pulverem, quo nihil eſt nocentius; ut etiam tapetis, ac veſtibus: unde excuti [debet pulvis] virgis tenuibus à veſtibus ac pellibus: [quæ] inde condi arcis concluſis debent, cum abſinthio ſiccato in furno;

ſed in

ſed in arcula poſito, aut pyxide; nam in pulverem ſi tranſeat, & ipſe autor eſt corrumpendi illas: loco autem frigidiſſimo ſicciſſimoque, ut tutæ ſint omnino ab injuria teredinum, quæ maxima eſt. At picturæ ſi illitæ ſint atramento tenui atque optimo, ab omni injuria aeris tutæ ſunt, ſed etiam pulveris, modo cura adhibeatur. hodie id vdi genus vernicem appellant. Sed ciborum potuumque multiplex corruptionis autor motus (omitto nunc communia, udum, & pulverem, & ſolem, &, ſi fructus ſint, contactum, quia humido alieno corrumpuntur, torpore exeduntur, conſortio incaleſcunt:) reliquorum vas & aer cauſa putredinis eſt. Ob id vas quidem corrumpit quæ continentur; illa vero ab aere corrupta, viciſſim vas corrumpunt: alia autem aerem vitiant; & aer etiam vas corrumpit. Aer igitur ex toto arcetur, aut immobilis redditur, aut per flatus erigitur. Exemplum capiam ab immutato. Bononiæ quum aer deterior ſit, quã in pluribus aliis urbibus, ſervant tamen uvas quaſi violenta diligentia ſiccas, & ſanas; & nondum perfecte maturas appendunt filo in cubiculo frigido ſiccoque, huic operi dedicato, undique concluſo, ut nè rimula fatiſcat. Eam ſingulis quatuor diebus cum candela accenſa inviſunt; ſingula-

gulàque grana explorant; & quæ minimum marcoris contraxerint (alia non tangentes) forficula leniter præcidunt. servant illam immaculatam & optimam; ferme ad æstatem usque; frequens est, magna cum admiratione omnium advenarum. Aliud: In Vmbria proximisque regionibus condunt triticum in cameris sub terra, loco siccissimo, obstruentes ita, ut ne novus aer penetrare possit. Vincitur ille à vapore tritici: unde etiam tum eo imbutus, tum propria immobilitate corruptus, enecat homines, si eis apertis statim ingrediantur. Ob id illi, apertis [cameris] tribus aut quatuor diebus sinunt perflari locum, donec lumen inductum non extinguatur. At sub terra etiam vinum & aqua optime servatur, licet humido loco: quoniam ipsa humescere nequeunt, & ob id nec corrumpi; sed solum à calore vel minimo: à frigore autem, ut dixi, non nisi maximo. Dolia itaq; servantur bifariam: vel purgata ab omni sorditie, & siccata, & conclusa superius; aperto autem ostio, ut omnino, tamquam nova, nihil pati possint, neque ab humore, quum munda sint; neque ab aere, quum liber sit: ostium enim quam maxime patet. Alia via tutior est, ne quid residui, & melior, quum nō siccentur vasa, quum

odorem corrupti ligni ob id induant. Sed optimum [aerem] conservant ex optimo vino intus servato, aut aceto, concluso vase & immoto: à quo enim corrumperetur? nam aer inficitur à vino; vinũ natura incorrumptum servat aerem; & vas servatur ab utroque; & rursus vinum à vase & aere, tum etiam aer ab ipso vase. At motus, quum non est continuus, corrumpit vinum, quia aerem novum inducit, qui ipsum debilitat. Ob id nec vinum transmutare convenit, nisi quum ex musto transit in vinum defecandi illud causa. Aliter aut plena vasa esse oportet, & immota, & conclusa; aut paucum & exiguum, atque conclusum & immotum; aut quotidie hauriendum. Acetum autem, ut dixi, servat etiam magis vasa; sed sapore suo & odore illa imbuit. Aqua autem in cisterna servatur, & in vase aquæ fluviorum pleræque, & pluvia. Sed cocta tutius servatur, & melior est: ut contra, gelu semel concreta, in posterum, nisi & ipsa coquatur, mala est. Horreis vero valde altis, & ad septentrionem expositis, aut ad aquilonem, qui medius est inter orientem & septentrionem, servantur segetes & legumina, & fructus. Carnes autem salitæ humidiore loco potius, quam tam excelso, contineri debent: quia cum sale humidi multum habent,

bent, quo ſuaves ſunt: id ſi ſiccetur, vel cariem contrahunt, vel inſuaves (ſublata parte pingui) evadunt. Debent enim eatenus ſiccari carnes, ut aqueum totum humidum, & quicquid ex ſanguine ſupereſt, & incocta pars omnis abſumatur: aliter aut putreſcit, aut vermes gignit, aut rancida evadit. totum autem id quod pingue & concoctum eſt, & integrum atque incolume, ſervetur. Sed ut ad horreum redeam, non ad boream ſpectet, quamvis frigidus ſit; is enim ventus orientalior eſt, quam decet: multo minus ad alias cæli regiones, aut ventos, niſi quæ inter ſeptentrionem & aquilonem poſitæ ſunt. Parietes amurca mixta luto illinendi ſunt, & olivæ aut oleaſtri ſarmentis uſtis: nam curculiones hæc prohibent: neque ſi infeſtent frumentum, movere [illud] debemus: nam immoto intra palmum ſubſiſtunt, ait Columella. Creditum eſt, ſulphur, & origanum & conyzon omnibus his fœdis animalculis inimica eſſe. Poma omnia palea ſubſtrata ſervantur. Dico quæ mala vocantur, & cotonea, pyra, ſorba, meſpila, tricocca: ſed Punica peculiarem quandam diligentiam, non ſolum quia facilius corrumpantur, ſed ob nobilitatem, expoſcunt. Itaque in frumento ſepeliri ſolent; ſeu quod illo omnis

injuria aeris arceatur; ſeu quod ſic melius refrigerentur; aut quoniam frumentum, attracto humore ad ſe, illa ſiccet. Fructus paſſi, ut uvæ paſſæ, Creticæ, Illyricæ, & quæ ſine acinis, tum ficus compreſſæ & aſtrictæ, loco frigido mediocriter humido in vaſis vix ſeneſcant.

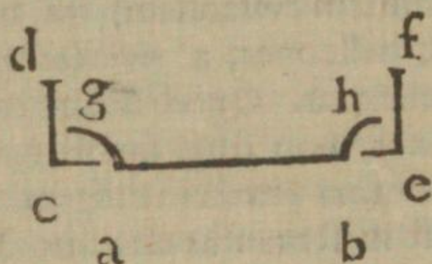
Ex principalibus autem præceptis etiam Ariſtotelis eſt, ut ubi fidi miniſtri ſunt, & prudentes, diſtributioque recta, ut quæcunque ſervari poſſunt, annuatim & tempore quæque ſuo coemantur: at vero ubi aliquid illorum deſit, nimis malum eſt, minutim omnia emere. Vt emere diſcas, quod alias dixi, pro norma tibi propone illos qui magno incommodo id tamen bene agunt. Velut Iudæos, qui invisi omnibus, & à magiſtratuum tutela alieni, coguntur emere vinum, frumentum, ligna, quum nil permittatur habere ex redditibus. Pecunias exiges ſolus extra domum, ne tui reſciſcant: quia minutim colligendo ſoli domeſtici poſſunt noſcere opes tuas, & ab his etiam in alios fama vulgatur. At ſi magna ſit ſumma pecuniarum, melius eſt ut ſecrete ad te in domum deferantur, & in cubiculo recipias: nec condas antequam diſceſſerint: ſed eis abeuntibus, finge aliquem ad alium quempiam mittere, cui pecuniam numeres: poſt ſtatim condas; atque

hoc maxime, si inquilinus sis, aut sine secura familia. Fœnum & paleas ac talia constringe valde, ut sint tuta ab ignibus.

In curatione etiam sumptuum quotidianorum oportet præficere aliquem, qui mensæ reliquiis colligendis intentus sit: quod etiam in usu est apud Principum œconomos: sed (ad sordidi domini infamiam evitandam) ita, ut fures solum & helluones, ac eversores mensæ deprehendas. Quod si quis eam curam refutet, non frugi familiarem esse scito. Summa præterea diligentia adhibenda est in servandis clavibus, & scripturis. Claves & plures sint, & conformes usu: at quæ non nobis sæpius sunt necessariæ, vel etiam sub quibus pretiosiora continentur, sub aliis [clavibus] debent servari. In scriptis omnia servanda, etiam inutilia; modo periculo careant: unde bifariam peccatur: solum ex inutilibus, epistolæ incognitorum virorum, quæ nihil continent, etiamsi petant impudenter, usui esse possunt. Ad vitandam autem confusionem, quatuor arcis opus est, præsentium, præteritorum, salutationum, & inutilium.

Tutela in cognitione, ut dixi, aut difficultate. Hæc in ignorantia,, ordine, duritie, tempore. Est quod ambo amplectatur, antequam detegatur. nam tem-

pus omnia revelat: & circa aliam arcam negocieris: quæ magnis laboribus ubi patuerit, rursum claudi non possit. quod hac ratione constat. Tabula *a b* habet inserta ferrea additamenta *g* & *h*, præter capita *a b* adhiscentia & mucronata; ut compressa ab uno latere [*e d*] altero [*f e*] ob curvitatem prodeant.

Hæc remitti ob ferrum, quod magis extenditur, nequeunt. Aperta igitur relicta, prodit furem. Tempus vero longius, periculum affert, ne deprehendatur: ordinis necessitas errorem affert: durities, moram & timorem. Sine fine nemo opus aggredi audet.

Pro emtione prædiorum statue maximum pretium, &, juxta illud, vigesima in redditibus. Velut Bononiæ supposito pretio domus communi aureorum cccc, pretium maximum libræ cc in singulas tornaduras &c: tor. LXXX, pretium XVI: detraho MDC pro domo, relinquitur XIIII. cccc. Si ergo desit cannabs &c. detrahe tertiam; relinquitur IX DC vi-

tes cum arboribus, pro tertia, cujus vites duas portiones habēt, arbores unam; si desint, ut in incursionibus, detrahe dimidium; si non fert, totum, ut relinquantur VII CC aut IIII DCCC. Hoc debetur tritico, & satis: cujus sexta pars debetur mori arboribus: qui si desint, erit pretium IIII librarum. Eadem ratione considerabis partes, ut in tritico sexcuplum, quincuplum erit pro lucro, quantum accrescat aut minuat &c. Et ita de arboribus atque vitibus. Vix enim fieri potest, ut omnino nudum sit. Iuxta proportionem igitur unumquodq; computa; inde adde domus pretium, & totum divide per LXXX. Redditus autem ex vigesima ad vigesimam quintam retrahere oportet, ob grandinem, pruinas, fures, bella, pestem, impensas, casus, attritus. Pactionum autem modi exemplo declarantur. Quidam vendit prędium æstimationis aureorum MDC, pro MMM: & ut persuaderet, conducit per novem annos precio CLXXX: numerat emtor MCC: residui solvit vigesimam in singulos annos XC: qui detracti à CLXXX, relinquuntur XC: quos numerare tenetur emtori: sed ille computat in debito MDCCC residui: Quæritur quanti plus vendiderit. In his omnibus, quæ inter duos tractantur, duo observabis: primum, quod

lucrum unius, eſt alterius jacturæ ſemper æquale: ſecundum, quod debemus ad unum reducere, quod manet. Vt hic, ſi venditor prædium retinuiſſet novem annis, haberet MDC, & pro redditibus DLXXVI, & pro anatociſmis vigeſimæ reddituum CXIII ferme: qui collecti, ſunt aurei MMCCXC. Facta permutatione: in fine primi anni emptor debebit aureos MDCCX: ſecundi MDCXV: tertii MDXVI: quarti MCCCCXII: quinti MCCCIII: ſexti MCLXXXVIII: ſeptimi MLXVIII: octavi DCCCCXLI. Relinquentur ergo perſolvendi in fine noni [anni] aurei DCCCVIII. Recepit ab initio MCC anatociſmi vigeſimæ DXL: & horum rurſus CVIII. Collige omnes, habebit venditor MMDCLVI: habuiſſet autem tantum MMCCXC. habet igitur CCCLXVI plus. ſed quia hoc in novem annis, in quibus ex replicatis anatociſmis C, fiunt CLIIII: dices igitur: Si CLIIII redeunt ad C aureos; ad quantum redibunt CCCLXVI? & habebis CCV, cum tertia. Et tanti eſt jactura emtoris; & tanti plus venditor diſtraxit. Et eſt mirabile, quod MCCCC aurei, quibus ab initio pluris venditum eſt prædium, redierint (ob diſcrimẽ centeſimæ in ſingulos annos, quæ eſt XXX aurei, & in novem annis CCLXX) ad CCV cum tertia: & colligentur aurei MCXCIIII cũ beſſe.

In emen-

In emendo etiam res magni momenti, oportet alios submittere: præcipue si locus absit procul: & scire prius differentias materiæ, compositionis, locorum unde adveniunt, formam, magnitudinem: omniaque non solum diligenter scribere, sed in chirographis pactionum addere: ne vel decipiaris, vel litem ex re tua facere cogaris: ideoque (ut alias dixi) temporis jacturam pati necesse est ei, qui talia curat.

CAP. XXXIX.

Oeconomica distributio, & præcepta.

VT vero retineas pueros vel adolescentes, hos tibi commodos efficere oportet. Id est, ut vel ad sapientiam inflammentur (quod optimum est,) aut ad musicam; aut conjuncti causa aut ludi, aut venationis, aut pecuniæ, aut puellæ; talibus enim dominaris: Viros [detinebis] stipendiis. Omnes spes alit. Pueros (nam viri non nisi petita venia, reliquique, discedere solent) quoniam præter verbera, vel si gravius vexentur, aut seducti (ut etiam mulieres) aufugiunt, continebis, discessum prævidendo. Sunt enim antea cogitabundi; & sua condunt; & verba aliqua cum magis familiaribus effutire consueverunt. Vbi de hoc suspicaris, interpone proxenetam

ex his quibus magis fidit, (nam fugam numquam utilem esse duxeris) qui odisse te simulando, eum hortetur ad fugam, ac se comitem addat. Deprehensum clamosa pœna, sed non gravi, castiga. Aut enim in posterum non discedet, aut citra infamiam tuam. Sed si veniam antea petit, missionem facito. Si retinere cupis, dilationem injunge. atque interim per proxenetam quæres, quæ causa illum à prima opinione abduxit. Eam muta, & vestibus, [aliisque] voluptatibus promissis, placatum retine. Si nulla re placatur, inconstantia animi in causa est; quam verberibus cohibebis. Quibusdam enim illorum, cerebrum repletur humore; nec aliud norunt, nisi dominos & suos benefactores odisse. At si conscius sit turpis rei tuæ; ut si pro te lenoniam exercuerit; non parum est, ut per ignaviam, levi facto tuo, tuam lædat existimationem: præsertim si jam pollicitus est, apud te se mansurum; si multa accepit; nec injuria illum affecisti. Ergo hunc minis gravissimis, sine ullo blandimento, coerce: statuens illi præfinitum, sed non longum, tempus discedendi. Sunt artes quibusdam: alii simulant iter, Sed insaniæ est argumentum, levem rem magnis detrimentis mutare velle, aut corrigere. Iucundi pueris sunt collusores,

res, & qui gulæ eorum inserviunt, & qui blandiuntur; quiq; cum illis multos miscent sermones. Scorta ut instituas, non laborabo. ad quid enim, asinum eligere pro cursore ? Malorum sunt morum: cur ergo præficere rebus debes? aut quicquam illis fidere? tum maxime, quod (si errent) tuto castigare non possis ? Famulorum vafrum nuper fallendi inventum est, edaces se fingunt, & bibaces : panes duos petunt pro jentaculo, & vini mediam mensuram, utpote libram ; carnes vel caseum, tantundem pro ante-cena; pro prandio autem & cena, quinque aut sex panes; vini binas mensuras ; carnem & caseum affatim : inde duos post dies, aut tres, non solum non devorant, sed parce edunt; ut quicquid superest, vendant, aut ad meretrices, vel suos, transferant. Nec tantum furantur eo dolo; sed putant id se jure facere posse, quod concessis utantur ; & si neges daturum ea, avaritiæ infamiam per compita & fora tibi inurunt, tamquam nolis alere famulos. qui etsi quod porrigitur, absumerent, non essent ferendi; quanto minus tam dolosum hominum genus, ut diripiat? Secunda ergo cena oppones speculatores, tamquam aliud agentes. quos si helluones deprehenderint, vel si omnino potant, amanda : nam præter id,

quod

quod helluant, iners eſt hoc hominum genus; vel fures ſunt. Finge veniſſe quem expectabas; invitum emittere; ob id non ſtatim. Vel ſimplicius, ubi contenti non ſunt recta inſtitutione, amanda pauculos poſt dies, ne præſentiſcant. Eſt autem recta inſtitutio tricliniorum ſervilium diurna, libræ duæ panis, vappæ quatuor: pro obſonio quadrantes XVII.

In inſtitutione autem omnium, tum vero præcipue puerorum, inſiſtere oportet, quod cura domeſticorum eadem pęne ſit veſtium curæ: has enim ſcopis mundare, detergere, ſiccare perpetuo decet: domeſticos exercere, monere, inſtruere, caſtigare. Maxime vero puerorum inſtitutio neceſſaria eſt, quod magis ea indigeant, & melius inſtituantur; eoſque formare licet minore cum difficultate: tum maxime etiam ob id, quod pueri ſunt ut vaſcula inania; quæ niſi bonis ſuccis impleantur, hauriunt pravos. Sunt etiam in omnibus (præterquam gravibus) miniſteriis, viris meliores; quia magis aſſidui, prompti, diligentes, obedientes, mundi, minoris ſumtus: & verberari poſſunt. Diximus autem de hoc alibi: (in Exhortatoria ad bonas artes.) Igitur laboribus ſenſim, & ad patientiam ſtatim, ac continentiam, ſunt aſſuefaciendi pueri. Miſericors ſis, ac

mitis,

mitis, mansuetusque in omnes, tum præcipue in illos; hilaris; blandus quoque in verbis. Præterea summum errorem esse ducas, velle plures duobus, tum pueris, tum adolescentibus in domo habere, absque œconomo prudenti, & fido atque acri viro; quoniam petulantes evadunt; &, si eos verberaveris, odio te habebunt. quare, si ab œconomo castigentur; illum, ut ministrum; te, ut qui non verberaveris, non odio habebunt; utrũque autem timebunt. Oportet enim hæc munia, ubi eis opus sit, dividere: quemadmodum & natura & ars facere solet: ut sit quod, & quo agat. Ergo quum plures fuerint, sine pœna cõtineri nequeunt, quod singuli aliorum vitia contrahant; ut non solum intractabiles fiant, sed confusio suboriatur. Oportet ergo hujusmodi hominem adesse, & plurimos etiam alios viros. Imperfectum enim à perfecto superari oportet, & ut illi subjiciatur. Si enim perfectum non dominetur, actio non fit; ut etiam in naturalibus.

Domesticorum reliquorum ratio, cura, institutio, observatio fit pro uniuscujusque generaliter natura. Sunt plura eorum genera: majores, æquales, minores; conjuncti, œconomi, & humiles familiares. Majores dico; parentes, patruos, fratresque natu majores, aut digni-

tate;

tate; aut qui usui præstantiori sunt, vel ob lucrum, vel ob diligentiam, aut laborem. Æquales sunt; fratres & sorores, patrueles que, & hujusmodi; ut etiam collactanei: velut & senes, qui nobis utiles fuerunt, ut nutrices, quamquam conditione humiliores, pro majoribus colendi sunt. Laudatur præclarum Attici factum: qui tanta fuit morum suavitate atq; prudentia, ut quum matrem nonagenariam, cum qua ipse sexaginta septem annis vixerat, extulisset; neque cum illa, neque cum sorore (quæ Attico æqualis ferme ætate erat) umquam in gratiam redierit. Id quibusdam incredibile, aliis arduum nimis videbitur: sed bene rem considerantibus, neutri recte censent. Nam officia illorum, ac beneficia (quæ tibi in tenera ætate tua tribuerunt) recordans, animumque erga te benevolum; eorum brevem vitam, quæ eis superest; mortalium instabilem & mollem structuram, emolumentum iracundiæ atq; diffidii, (quod nullum est prorsus;) miseraberis illorum potius statim; erratique libenter veniam dabis; est eorum iracundiæ cedens, ut cum tuis in pace degas, omnia facile feres. In cæteris autem ita age, ut unusquisque familiarum omnibus aliis apud te præferri se putet. Id consequeris, si singulis seorsum ministeria distinguas;

secre-

secretumque aliquod communicaveris: utpote, Quæ præferenda sint, de pecunia, uxoris pudicitia, & inimicis. Pueros autem si omnino mens sit optime institutos habere, & firmos, ac virtute præditos; oportet illos severo & sævo magistro tradere instruendos: qui verberibus, fame, laboribus, continentia summa, asperisque imperiis illos instruat extra domum tuam. Impensa non levis: sed nihil melius est in hoc negotio. sic enim optimos & firmos habebis. Nec sumtus peribit: nam paucioribus ales, & viliori indues: & tamen, ob nitorem, ornati videbuntur. Rogare oportet majores, parentes, dominos: æquales persuadere: & minores, qui non mali sunt, sed errore ducti, aut pertubatione, peccant: at minores non æquales, qui improbitate peccant, si persuadere coneris, pejores efficies; & vilipendent te. Ob id nil melius dilemmate: Si vis ut vir vivere, ut cum viro tecum agam: vel (si puer) ut homo, ut cum homine agam: Si ut bestia, ut cum bestia. At dices, Periclitabuntur. Sed hic etiam periclitabuntur, & te contemnent. Magna securitas ad prohibendum omnia mala domesticorum est, ut dum sunt in domo, non possint claudere ostia. Ideo habeant solum seras, quæ exterius claudantur. Et hic
est

eſt uſus Cardinalium & plurimum cauponum: ſed hi quandoque vertunt rem in perniciem hoſpitum; atque etiam auxilium hoc eſt durius, propter noctem, & morbum, qui ſupervenire poſſet.

Maximum autem in inſtitutione præceptum; ſed quod vix exequi poſſis in aliis quam pueris, ad cohibendam eorum inſolentiam, moreſque malos & effrenes retundendos, eſt continentia in victu maxima; præcipue vini, & eduliorum pinguium, & fructuum. Quod facile eſt videre in nobilium pueris, adeo bene inſtitutis, ob ſolam victus parcitatem: neque enim ob verbera ſe continent. Potus enim & cibi copia, præter id quod illos incontinentes & cupiditatibus indulgentes facit, efficit, ut fiant velut equi, qui arrepto freno, quum adoleſcunt, rapiunt ſeſſorem. Vnde evenit ut tales in juventa, quum primum metu ſoluti ſunt, & florere deberent, rapti immodicis deſideriis, exitium ſibi parent. Neque enim umquam juvenem continentem in victu, perire, niſi caſu quopiam, vidi. Quinimo tales, ſi ab initio in cæteris bene inſtituti ſint, ad longam ſenectutem cum gloria pervenire ſolent. Maximam ergo curam in hoc adhibere convenit: ut, ſi dicto non ſint audientes, quamquam etiam alioqui magna virtute prædi-

præditi ſint, non concipias de illis ſpem.

Porro ut flagitia, & maxime furta, explores; (vide & ſupra cap. 37.) primum tentabis juramento terribili exhibito, ut intra annum qui pejeraverit, pereat. Tum ſuper pectus ſigno poſito, dum ſtatim allevas, cordis palpitationem cognoſces in conſcio. Ergo ſi proponas pœnitentiæ diei ſpatium, facile fiet, ut clam ob metum reponant. Alias in libris De ſapientia modum prodidi, quo autores ſemet ipſos detegunt. Sed nulla tutior via, quam ut diſſimulata re, paulo poſt omnia quaſi acervatim in cubiculo colloces; ſic ut tumultuarie poſita videantur, tum etiam, quaſi oblitus, marſupium (curioſius tamen reconditum, occultatumque) relinques. Inde ſingulos, diverſis ex cauſis, atque unum poſt alium ſic mittes in cubiculum, ut ſemper explores, an qui ivit ſuſtulerit aliquid, aut loco moverit. Plurimum tamen negotioſis (ut mihi) ſemper profuere claves ad vitanda detrimenta magna; tum maxime duorum generum: hæ ſcilicet quæ eximi nequeunt & mutari &c. de quibus ſupra diximus. Quum vero fruſtra quærimus furem, tantis agendum eſt tamque gravibus adnimadverſionibus, ut fures pœniteat facti; nec eo incitentur, ſed pœna potius deterreantur. Quum domeſtici

laternam heri ſuſtuliſſent, pejeraſſentque magno periculo; omnes qui in ſuſpicionem cadere potuerunt, ſtipendio, veſtitu, verberibuſque ſic multavi, ut receperim; detecto etiam furti autore. In dolis autem (ut alias dixi) repetita diſtributione aut narratione deteguntur. Quum vero furtum vile eſt, nec detegitur, diſſimulare oportet. nam & facilius diſſimulando invenies autorem; & detegendo audaciam aliis adderes ad furandum, etiamſi fures natura non ſint. Secus, ſi detexeris, tam acriter inſtandum, ut dixi, ut potius acerbitate metus & pœnæ deterreantur, quam quod lateat, incitetur. Propterea quod optimum eſt in hujuſmodi caſibus, ſed incomparabilis induſtriæ, eſt ut quæras, & experiaris, & non detegas. Indicium autem conſcientiæ eſt hæſitantia in repentina interrogatione. Vt vero illos explores, (maxime pueros, mulieres, adoleſcentes,) ſortem mitte ſuo tempore, ne hujus [furti] cauſa factum videatur, ut incidant triſtia læta. Nam contumaces & duros videbis irridentes; melancholicos iraſci, timere, gaudere tamquam de re præſente; prudentes, tacere; ſimplices multa interrogare; voluptatibus, deditos, parum curare; fures & doloſos, ſuſpenſos pauliſper ſe continere, inde ridere.

dere. Aliter hoc exprimentum facere nec admittere non decet: nam improbi fiunt audaciores, aut cautiores; timidi ferme fiunt insani, ob metus inanes, & nimias spes. Pecunias ne tracta occupatus; neque quum tempus urget ad aliud negotium: sed exime eodem sub numero, ut deprehendes furtum. Variando enim bifariam contingit decipi; & ut credas frustra te deceptum; & ut decipiaris, nec deprehendas. Sed si vicinus fur sit, & domesticos tuos sollicitet, mala merx est. Corrumpet enim perpetuo domesticos tuos. Neque enim quispiam sponte à flagitio lucroso discedit. Ob id jure agere expedit; aut tuos domesticos cum illius domesticis, & cum ipsis, committere: adeo ut semper odiis execrabilibus disjuncti sint. Si pauperes ad tuos veniunt non certa necessitate, furtum, & domesticos tuos fures esse, declarant. Nam quum vel precario, vel dandi, vel accipiendi causa necessario veniant; pauperes autem nec precario, nec dandi causa veniant; reliquum est, ut accipiendi. A quibus autem sine consensu tuo accepturi, (oportet enim esse qui dent) eos necessarium est fures esse: maxime tum opus est diligentia, quum lex est, & domesticus fur, cujus fidei credita res est, (stulta sane & stultior ratio &c.) ca-

 pitali

pitali pœnæ obnoxius non ſit. Indignantes ob iram tuam, maxime pacabis ſimulata amiſſione rei, tamquam furto ſubrepta, inde inventa; & multa circa hoc loquere: nam gaudent ſimul exemptam ſuſpicionem; & merito quaſi irato, veniam ultro dant. Memineris autem, quum ſolus es, ſeu nummatus ſis, ſeu alienigenarum familiam habens, ſemper una clave aperta, alias concludere; imitatus carceris cuſtodes. Ita etiam ſolus theſauros tuos tractabis, & occulte, nedum nemine præſente: Vt bonum ſit habere geminata oſtia, ne exaudiri ſtrepitus [nummorum &c.] poſſit. Nec confidas, quod pauca habeas. Nam multi exiſtimabunt multa eſſe: & quibuſdam pauca ſatis eſſe videntur. Vnde plures videas ſpoliari mulierculas, & pæne mendicos jacere jugulatos in via, quam divites.

Vt vero incommodos domeſticos corrigas, aut ableges, hujuſmodi ratione uteris: Primum, cavendo ne quemquam alas inutilem: Dico contumaces, infidos, inertes, nugaces, ſeditioſos, ſtultos, vel qui te oderint, aut bonis tuis invideant. Statim, quandocunque talem eſſe deprehenderis, ſumta occaſione, per œconomum, paucis donatum amanda: niſi graviter deliquerit. Tunc enim acerbe per illum increpitum, minis etiam additis,

ditis, potrudes è domo. Secus, plenum ſpe dimitte. Maxime juvat, ſi pro mulione cocum; pro cubiculario muſicum quærere te fingas: nam non frugi homines nihil moratus, è domo ablegabis, antequam te gravius offendant; & conſuetudine abſentiam moleſtiorem ducas, aut intima cognoſcant: ob quæ, qui ſolertes ſunt, improbitatem diutius tegunt. Quod ſi quis talium, ſtudio ſuo, aut ignorantia tua [ſocordiave,] arcanorum tuorum factus ſit particeps; (etenim

Scire volunt ſecreta domus, atque inde timeri:)

tunc illum extra regionem, aut ſaltem extra urbem ablegabis amice quantum potes, & monitum ut ſileat. Neque laudabis eum plurimum, ne teſtimonio tuo facias ut quis de te merito queratur: nec maledices prorſus; ne pœnam reddat talionis, & uberem, Quodſi nulla læſus injuria, arcana tua non deſinat effutire, per potentem virum illum quibus potes modis exagita; tum magis, ſi in urbe ſit, contumeliis, minis, injuriis, litibus fictis, inſidiis, ac terroribus, inimicos illi conciliabis, ut ſui tantum meminerit. Quodſi nec ſic quieverit, ſumito perſonas, quæ illum aliam in regionem, numerata pecunia, & majore ſpe evehant. Et, ſi nec id efficere queas, ſub-

mitte exploratores, qui odorentur cujas ſit, quibus parentibus ortus; quæ in vita egerit, quæ illi acciderint, quib⁹ ſit notatus ſuſpicionibus. Vix enim fieri poteſt, ut in tam improbo viro multa non occurrant, per quæ illum poſſis evertere. Nam quæres etiam qui fuerint illi inimici, aut æmuli; quæ conditio: crimina quoque, etiam conjunctorum, aut majorum. Vix quiſquam in tanta ſegete immunis eſſe poteſt: quanto minus improbus, & in quo ſuſpiciones etiam leves pro criminibus habentur? Quibus paratis, molibus omnibus eum aggredere; ut exemplo ſit aliis, perfidiam erga te nulli utilem aut tutam eſſe poſſe. Ita illius contumaciam & improbitatem, eo etiam everſo, comprimes & franges. At ſi pueri ſint qui peccent, animoque malo, graviter & raro; inertes, ſæpe & acriter verberandi. Non caſtigare illos, eſt ſibi dominos comparare; ſæpe graviterque, crudelis eſt viri, & improbi. Viros ſtultum eſt contumeliis, ſtultiſſimum verberibus afficere. ſervos eſſe oporteret. ergo admone: ſi non parent, ut dixi, amanda. Quæ ratio in mulieribus etiam ſervanda eſt. Oportet autem injuſtitiæ quandam ſpeciem præferre; ut in magnis nonnumquam conniveas, & exigua caſtiges; maxime in pueris, mulieribus, & veteribus

 dome-

domesticis. Nam si magna delicta solum punias, magnam mediocrium & parvorum segetem congregabunt: si solum parva, res injusta, & mali exempli; & si magna & parva, crudelis videberis. Ne quid ergo securum habeant, magna pleraque castigare oportet, exigua nonnulla. Ita quum parva plurima sint; magna valde pauca; si in magnis aliquibus conniveas, magis parva quam magna punire videberis: atque ob id injustum te existimabunt. Similiter & in Principatu. Sed animum & causam in utrisque spectare oportet.

Consilia famulorum & ancillarum ne recipito, nec quod commemorant facito. Fies enim illis subditus, & non exiguo te expones periculo, ne sic te decipiant. Iube tamen ut de singulis te admoneant: ut non tum, sed pro occasione consulas rebus tuis. Omnes autem, quum plures fuerint, sub œconomo in operibus retine. Desides non labora ut emendes. Hoc enim solum vitium invictum est, & cum quavis ætate crescit; quod in defectu & privatione consistat. Quod maximum est in similibus, est ut dicas: Ego unum tantum famulum alere possum; sic duobus opus esset. Si minus sit obsequens, postquam semel monueris, etiam id adjicere potes: Videris mihi

causam discedendi quærere. Acerbitate verborum ne utaris, nisi quum peccaverint: tunc enim viros vultu minabundo terrere;pueros placide flagris cedere; duriores fame, laboribus, vinculis, frigore (sed absque periculo) domare oportet. In recipiendis autem novis [famulis,] cavendum est maxime his qui optimos domesticos habent. Trifariam enim periculum incurritur: ne vitiis suis & exemplo illos corrumpant; & ne dum æquare aut superare eos gratia conantur, (tum ob naturalem instinctum, tum ob improbitatem,) summa ope nitantur, ut quos virtute propria præcedere desperant, eos jam deteriores factos superent; aut ne eos calumniis detrudant, vel te persuaso, vel illis injuria irritatis. Atque hoc periculum longe minus est, quum tui non optimi fuerint.

In castigandis autem adolescentium erroribus non ad parentes aut fratres confugiendum:autoritatem enim[tuam] minuis,& odiosum te ipsis reddis, quod in his qui simul vivere debent, valde absurdum est; maxime ob insidias. Ergo quasi ira victo excandescere licet coram domesticis. Brevis autem sit oratio, quæ plus contineat minarum, aut autoritatem retineat. Seorsum autem monere oportet, non quod erraverit, sed quid

quid agendum; ratione non addita, ne vileſcat imperium: illum vero factis caſtigare; minuendo libertatem, inhibendo etiam quæ jucunda ſunt; vultum triſtem præferendo. Licet & paucis admonere de fine: velut, An eligat ſervum eſſe an imperare? inopem an divitem? contemptum, an honoratum? atque hanc eſſe viam: Patri hæc aut conjunctis ſignificaturum; dimiſſurumque, &c, atque id ſi præſtet. Tum vero ut vitia prorſus è domo elimines, exemplum regis Iehu imitare (2 Regum:) qui quum vellet idololatriam ex Iudæorum gente penitus extirpare, quæ ſæpius extincta repullulaverat, finxit ſe idolorum cultui addictum. tum emerſere qui latebant. quos ut cognovit, extinxit; liberavitque populum. Aliud: Quum ad laborem aut periculum hortamur, ſtrenui eſt, & ſapientis, etiam ducis, vel patrisfamilias, inchoare rem. Vt qui primam ſportam in effodiendo Iſthmo detulit. Qui vero non ſponte ſequuntur, eos ut omnino inutiles ulciſci oportet. Magnum enim hoc eſt incitamentum. Ita & in domo præſtantiores habeat, qui ejus domi initiis præſint. Quum vero dimiſerit aliquem œconomus, curet ut cuncta prius referat; nec numeret mercedis reſiduum, niſi ipſo momento quo diſceſſurus eſt; ut tutus ſis,

 ne ali-

ne aliquid ſubducat. Nec ſpem rurſus recipiendi exime prorſus.

Pueros ne magna conditione accipias. ubi enim creverint, majora cogitabunt; negotiumque aperte vel occulte tibi faceſſent, & ſuam conditionem virili majorem (quum inutilis ſit) mirabuntur; ac ſi quis turdum emeret mille coronatis, ſeu dolum ſuſpicentur, omnia audebunt, injuriiſque ac dolis te petent: ut, etiamſi diſſimulent, cogaris eorum arbitrio vivere. Non ergo ultra victum dabis multo plus aureo in ſingulos menſes: nec deerunt commoda ſic: & [manebis] abſque ſuſpicione atque jactura. Licet & addere pollicitis: & erunt illis gratiora, & minoris ſumtus.

Vt vero ſuſpectum explores, præter alia magnetem cervicali ſuppone: juvat autem, ſi viderit ducentem remum quo velis: id ſi per alium noverit, auferet. Neque enim veriſimile eſt, tantum poſſe ut efficiat imagines [magnes;] & ſi viderit, ut loquatur: & ſi etiam narraret, ut &c. ea quæ quæris.

Memento, quum plura ſupra docuerim (cap. 37 & 38) ad tutelam nil melius eſſe, quam cognitionem. Ideo & primo modo & tertio uteris: ſed ita, ut extra domum, quicquid perire nolis, traducas. Cognitum omnino ejice: nam

etſi tutiſſime cuncta clauſeris, ſeptem ſemper ſuperſunt: vis, & ſecuris, venenum, diurna furta, dolus, ſtupra, corruptio familiæ, accuſatio in judicio, quum nullum innocentiæ præmium propoſitum ſit. Non inutilis tamen eſt tutela etiam ſola his qui multas opes habent, velut trapezitis: & ob proprios malos; quos non tam facile ejicere licet; uxorem præcipue; inde parentem, filium etiam, fratrem, conjunctum quoque, & cum quo diu convixeris: deinde etiam generaliter propter omnes; donec in conjecturam unius è ſeptem modis reliquis perveneris.

CAP. XL.

Societas & converſatio: & de officio & pietate.

POST hæc de ſocietate, tamquam omnia complectente, dicamus. Verum neque quomodo paretur, aut ſervetur, aut ea utamur, locus eſt dicendi, ſed ubi de amicis ſermonem habebimus: hic autem ſolum quales [ſocios] eligere oporteat, docebimus. Oportet ergo ſimiles eligere, quantum fieri poteſt: non ſolum quod, ut dici ſolet, diſſimilium non diuturna ſocietas: vel quod vel illos, vel te ipſum aberrare in judicio, ſi diſſimules ſitis, neceſſarium ſit: Sed hoc

ſemper fieri non poteſt. Nam ſenex ſi ſenibus tantum utatur, quantum conſilio pollebit, tantum opere & actionibus, & in aggrediendo deficiet. Verum in hujuſmodi caſibus, per media jungere debemus diſſita valde. Equidem ſi ſenex opulentus & eruditus, juvenibus ſtolidis ac pauperibus utatur; ſi clientibus, irridebitur ab illis; ſi familiaribus, in perpetua erit moleſtia. Neque enim parebunt illi; atque multis eum etiam afficient incommodis. Porro in ſimilitudine primas partes ætas ſibi vindicat: poſt mores: inde ſtudia: demum opes. Senes bene pueris ob id ſociantur: imbelles enim propter ætatem utrique: ſed ambo contemnentur. Meliores ſunt, minus ſenes; ubi autoritate domini ab aliis venerentur. Vt vero diſſimilium, periculoſa eſt & gravis ſocietas; tum maxime, ſi repentina ſit, nec bene cognita. Divitum enim & adoleſcentum & inſolentium (quos nec metus nec pudor aliquis coercet) moleſtiſſima & intoleranda. Cęteris autem ſæpe explorator pro ſocio colitur: quod quam malum ſit, præſertim afflictis, vel laborantibus inimicitia, vel iis qui extra patriam ſunt, non eſt ut dicam: ad perniciem enim res tendit. Porro ut cum ſociis gratiam ineamus, nō ſolum beneficii collatio, ſed etiam ac-
ceptio

ceptio confert. Natura enim comparatum eſt, ut quemadmodum & exigimus compenſationem, & cui debemus, plura debere volumus, ita etiam, à quo deberi volumus, etiam plura deberi cupiamus: ſic tamen, ut beneficium ſit ſpontaneum, non coactum; nec injuria, nec ingrato animo ſociatum. Tunc enim moleſtum eſt, ſi quicquam patieris. Cȩterum quomodo id fiat, quidve in his agendum, ſuo loco, ubi de amicis agetur, tractabimus. Quum vero in longa converſatione ſæpius occurrant viri incogniti, coram quibus quicquam ſerii ſermonis ſerere ſtultum fuerit; rogare qui ſint, non tam inurbanum, quam videatur intempeſtivum. Si vero ille te agnoſcat, ſciatque tibi eſſe ignotum, ſerat tamen cum hoc ſerios ſermones, malus eſt irriſor. Sed cave ne credas illum perperam ſcire, ſe tibi ignotum. In univerſum id ages, ſi interpellet, ut te ſubducas, teſtatus ſtatim rediturum: atque tum per unum è tuis curabis, ut ſcias quis ſit. Malum enim non ſolũ eſt, ſed etiam turpe exiſtimatur, apud hos qui omnibus notos eſſe ſe putant, atque [tales] creduntur, te ſolum eos non noſcere: aut enim ambitionem maximam, aut ſtuporem quemdam, aut ſummam negligentiam oſtendit: quorum primum, ut odioſum te

reddit,

reddit, & (nisi aliqua in parte excellas) etiam stultitiæ opinionem affert; ita reliqua contemtum, & ut ejusmodi hominem te existiment, qui nulli usui aut negotio idoneus sis. In sociis autem parandis, eos quærere non oportet: sed ex his quos Fortuna offert, assidua conversatione probatos eligere. Maxima vero difficultas est cum impudentibus, qui petaces sint: nam reliquos aperte ablegabis: hi enim, & dum petunt damnosi, & seu cum illis verseris, seu fugias, ex æquo periculosi. Quapropter omnino illorum cõversationem vitare statim oportet. Quod si se insinuent, tu apud amicum lateas aliquamdiu. Maxima autem vis est in his: de qua re pluribus in locis sermonem habebimus. Nunc adjecisse sufficiat, cavendum esse, ne potentibus associeris, cum quibus olim simultas intercesserit: Nec stultis; aut admodum avaris: hi semper damnosi, aut iracundi: (cum his enim periculosissimum est versari:) vel dolosis, ac simulatoribus: inutiles enim semper sunt: neque cum his, quorum mores aut opiniones è regione [cum tuis] pugnant: Neque cum illis, qui quod præcipuum est in te, spernunt. omnino enim ibi nihil utilitatis aut gloriæ, aut denique boni sperare potes. Quodsi, præter id, de te maledicant, de-

terio-

teriores longe ſunt inimicis;nam eis magis creditur. Cum inimicis, pace reconciliata, omnia in integrum reſtituuntur: at famam malam de te vulgatam, nec biennio toto redimes. Hoc etiam vile; illud generoſum eſt, exercere inimicitias. Majora autem hæc mala ſunt, quo illi fuerint potentiores. Si vero ſtultorum aut ſimplicium patrocinium à potentibus tibi injungatur, quos tu quum etiam juveris & laudaveris, damnum tamen ſint allaturi; quamvis multis modis ocurri huic incommodo ſoleat; nil tamen melius exiſtimo excuſatione Eraſmi mercatoris ſolertis atque felicis viri. Is enim rogantibus reſpondere ſolet, ſe non eſſe idoneum: & ſi centies ille repetat, aut per alia verba hortetur, aut cauſam quærat, non alio utitur reſponſo, ſed in eodem perſtat. Præcipua vero quæ in ſociis quæruntur, ſunt probitas, prudentia, excellentia alicujus artis, & efficacia. Omnis ſocietas eſt velut corpus, quod per ſe grave eſt. Propterea ut duo ex his adſint, convenit. Eruditi literarum raro adeo mali ſunt, aut imperiti, aut graves. Itaque ſi duo ex horum contrariis adſint,præcipue literarum imperitia, & improbitas, aut vita ſceleſta, omnino eos devitare oportet.

Sunt etiam quidam homines quaſi omino-

ominosi, qui arroganter, ob illorum mansuetudinem, in amicitiam & negotia potentium se insinuarunt. Idem si tecum facere tentent, & cedas; quid turpius aut periculosius, quam improborum, nec amicorum, nec sociorum arbitrio vivere? Si rejicis, cum communi amico, & forsan valde utili, te committunt. Itaque in his perpeti necesse est quædam; & verba pro verbis dare. Est autem infelicitas.

Porro sunt præter hæc duo genera societatum: tutelare, & onerosum. Primum quidem facit ad humiliores, ne à potentioribus opprimantur: utile sane inquilinis, & tenuioris fortunæ viris. Est autem triplex: ab arte; ut fabrorum, aurificum, tonsorum, mercatorum: populare, ut Romæ tribus: & cultus honesti gratia, quas vocant Scholas, aliæ quidem Academicorum, aliæ religiosæ; in quibus etiam cura pauperum habetur. Vitia sunt in his, & abusus, ut in cæteris bonis: & Academicorum &c. pernicies bonarum literarum; quoniam imperitis abundant: & qui à Principibus aut Senatu spernerentur, nomen sibi vendicantes, dum falsam doctrinam spargunt, inficiuntque rempublicam hæresibus, & malis consuetudinibus replent; & contemtum bonarum artium & eruditorum pariunt. Et est adulationibus res plena.

Atque

Atque nunc tota Italia referta eſt hujuſmodi lue. Quæ vero ſpecie religionis coit, ſed mentitur eam, dolos armat; aliis tempus adimit. Oneroſam [autem ſocietatem] quandoque recuſare non licet: [hanc igitur] alacriter amplectaris. Minus periculi affert amplecti, & deſerere paulatim; quam recuſare.

In ſocietate quoque cum amicitia, quam ſtabilem eſſe cupis, non id age quod plerique faciunt, ut in Chimæricis fundamentum jacias: ſed velut boni chirurgi, & architecti: hi quidem ad ſolidam terram perveniunt; illi ad carnem vivam; antequam faciant ſuperſtructionem. Ita poſtquam aliquem [honeſtis officiis &] lenociniis [non] fucatis invitaveris, & continueris, ubi utilem tibi fore exiſtimaveris, ac ad amicitiam aptum, utpote prudentem virum, detege illi cauſam, ſpem, modum, finem, labores tuos, ac mores: ut ſi convenire poſſis, anſam non relinquas diſcedendi: ſi non, recedas quanto citius: ſed adeo parce, ne ſi deluſum ſe exiſtimet, tuis te verbis poſſit conficere.

Præterea turbam omnem vitare decet omnes quovis modo imbecilles, (præcipue concluſam loco arcto,) & eos qui gravibus laborant inimicitiis, & eos qui invidia, & eos qui præſidium ſecum va-

lidum non habent; & togatos omnes, nisi ordine in pompa cum sui similibus procedant: [Vitanda item eis sunt loca,] ubi ludi fiunt cum armis, aut ignes jaciuntur: vel si seditione laborent cives.

Quæ vero ad officia spectant, à Cicerone & Seneca abunde tractata sunt: ut repetere concise, quæ sufficienter tractata sunt ab aliis, stultum sit. Solum ea repetam quæ ad Christianum pertinent: hæc enim sola vera philosophia est, religio nostra. Cujus (tum propter seipsam, tum propter futuri seculi expectationem, quod quidem infinitum quum sit, hoc autem momentaneum) insani prorsus esset, non habere diligentissimam observationem. Differt autem hoc ipso solo à communi officio boni viri, quod ubi prodesse possimus, auxilium neque negare, neque dissimulare, nec etiam ultro non offerre non licet; etiamsi sit vir pessimus, ingratus, & inimicus. Ad hoc ipsum rediguntur omnes difficultates, quæ propriæ sunt sanctitati. Nec rationi naturali hac in parte est acquiescendum: sed opus est ut sequamur autoritatem sacræ paginæ. Excipere igitur primum oportet alienam jacturam: ut non simus in hoc nimium misericordes. Benefacere enim injuste uni, ut malefaciamus injuste alteri; nil aliud est, quam

facta

facta compensatione bis injuste facere. Sed & ut non sis [iniquus] judex: nam scriptum est, Diligite justitiam. Tertium est, ut oderis improbitatem, & impietatem; non inimicum. Quartum est, ut [si] liceat discedere ab impio: non ei malefeceris, nisi ut te serves. Exempla habemus in Psalmis plura de hoc. Quintum, ut tamdiu sinamus illorum corpora periclitari, ut numquam animæ obliviscamur, ut docet Paulus ad 1. Corinth. cap. 5. Sextum, ut sciamus fidem exigi ad Deum: &, ut confidamus illum gratia divina posse præstare; ut in Euangelio Marci, cap. 6. Sic sancti illi non omnes sanabant qui offerebantur (fuisset enim infinitum,) sed in quibus fides & merita constabant. His ipsis si ergo quempiam amicum (gratia exempli) possis sanare, aut monere, aut juvare, non sine periculo tuo, ut ille te non detegat, & res communicetur cum successu, quæ tibi nota soli emolumento erat; si non succedat, ut irridearis; & quum alii eo singulari abutantur, si ipse plenam in te fidem non habet, non teneris. Fides enim si exigebatur in Sanctis, quamvis opus naturale sit, aut civile, non te magis potest prægravare, quam Sanctos, quum solum ex pietate & religione tenearis, licet sine fide possis operari: Si autem plene de te

confidit, teneris: ſed tamen quum perfectam poſſit erga te obſervare fidem, nullum ſubis periculum: nam ſecretum non promulgabit aut deteget.

In ſociorum converſatione quædam ſunt, quæ ſolum ad te pertinent; in quibus ſufficit ut recte te geras & modeſte: alia ſunt communia cum aliis; in quibus neceſſe eſt præter id ut aliis moleſtiam non parias. Exemplum habes ejus qui cithara pulſat ſolus, & qui cum aliis canit; quique ſolus edit coram aliis, & qui cum aliis ſedet in convivio. Porro quod maximum eſt in officio, eſt ut ſcias cui reddere debeas; & cui tenearis, etſi non poſſis, reddere. Tria autem ſunt, quæ te obligant: Voluntas, labores, aut incommoda, vel impenſa, etiamſi non ſponte ſuſceperit; & bona fortuna, quæ ex actione illius ſubſecuta ſit. Secus, ſi velis videri obligatus, adulatoris eſt, aut ſtulti, aut plane deceptoris. Itaque gratiam præter hæc agere non licet, ne irridere videaris. Licet tamen ſecus officium præſtare, non tamquam perſolvas acceptum, ſed quia probus ille ſit, aut dignus cui impertiaris. Vbi dubites an reddas, melius eſt reddere immerito, quam non reddere merito. In verbo, contrario modo.

Devitare in univerſum oportet duo genera

genera hominum: qui celeriter loquuntur, ne quicquam eorum fidei committas: quum enim ſic loquuntur, cogitare diu quod volunt, nequeunt: quare ut conſilio careant, neceſſe eſt. Ergo à beſtiis parum differunt: & quanto illas cognitione ſuperant, tanto ſunt ob humana vitia nequiores: dico avaritiam, iram, luxuriam, crudelitatem: inconſtantia vero pares. Valde etiam magnos [evita;] ne in illos beneficia conferas: ſunt enim natura ingrati. Atque hujus rei experimentum magis cognitum, quam ratio evidens. Et ſcias, quod omnis loquax eſt deceptor, ſi ex ſententia loquitur; aut ſtultus ſi incaute profert. Et iſta ſunt ſigna certiſſima; quæ diviſione demonſtrati poſſunt.

CAP. XLI.

Amici.

IN amicorum autem converſatione primum caveas; ne dum laudare illos cupis, quicquam, quod in malam partem trahi poſſit, dicas. Velut quidam, quum laudare amicum vellet, dixit: Magnifaciatis hunc. nam etſi eum ſui contemnant, vir tamen egregius eſt. Nam primam partem teſtatam habuit, quod ab amici ore proficiſceretur; ſecũdam quomodo probabit? Multum intereſt, utrum

dicas, Hic facere novit, etsi non tam benedicere: &, si dicas, Bene dicere novit, & melius etiam facere. hoc ad laudem faciet; illo inimicum efficies. Quodsi magnanimus sit, tum (ut in aliis omnibus) plurimum juvat beneficia commemorare accepta, offensarum non meminisse. Vt vero illorum animos seu alionum explores, epistola historiam gestorum tuorum explicabis; unde tibi commodum magnum, aut incommodum evenerit: ex responso autem deprehendes qualis sit. Coram multa pericula incurris. Quare & in epistola, in qua librũ dedices illi, & in alia omni publica, ne nimis, vel ne jejune, vel non oportune, vel ea in re, in qua nollet, laudes, aut irrideri, aut vituperari, aut turpe laudari à te putet. Laudare præterea ut vituperaturum, aliquanto mollius esse constat, quam Biantis illud, *Ama tamquam osurus*. Cave etiam, ne omnino te ostentes, seu verbis, seu diligentiæ specie, in amicis adjuvandis. nam, ut plus niteris, forsan minus præstabis. Et, si non successerit res, palam hoc adulatorem aut impotentem te declarabit. Horum altero contemneris, altero eris odiosus. Quod si obtinuerit, videberis aliis (quibus ille se debere etiam plurimum putat) beneficii meritum & amici gratiam erga illos

eripere

eripere velle. At Cicero, inquis, ita faciebat: ut in epiſtola ad Lentulum. Multum poſſunt vitia temporum & civitatum: & tum ille omnia poſſe eloquentia videbatur. Ideo licet his, qui cauſæ domini ſunt: Imo curare debet, ut ille intelligat, hoc feciſſe. Magis enim delinqueret, ſi id non ageret, quam qui quum non poſſit, nimiam tamen præferre vult diligentiam. Si coram aut publice laudes, memento illius Poetæ:

Tydide, neque me valde laudes, neque vituperes.

& Ciceronis:

Nolo eſſe laudator, ne videar adulator.

& Euripidis in Hippolyto:

Hoc eſt quod mortalium bene civitates conditas
Et domus perdit, nimis elaborata orationes.
Neque enim auribus jucunda convenit dicere:
Sed ex quo aliquis glorioſus fit.

Hoc ultimum eſt illud quod nos juvat, & illum. Abeſt enim ab adulationis ſuſpicione, quum tamen valde placeat. Velut in epiſtola Archimedis, & Apollonii Pergæi.

De qualitate conſiderandum eſt: & præcipue quinam ſint apti maxime ad amicitiam. Memoratur ſervus ille Antii

Rectionis, dignior ut ipſe nominaretur, non dominus: quum ab illo vinculis conſtrictus, & ſtigmatibus in fronte notatus [fuiſſet, tamen] dominum proſcriptum, quem perdere lucrum erat, magno ſuo periculo ſervavit. Quod & in mulieribus viſum eſt: Velut in Antonia; quæ tam diu luctum retinuit. Multa apud Tacitum [ejuſcemodi] adducuntur exempla. Deinde quomodo tam arctam [amicitiam] conflare poſſis; inter Epicurum & Metrodorum. Et natura quidem eligendi ſunt conſtantes, & melancholici, & qui non facile ab affectibus diſtrahantur. Hos vibebis à pueris uno aut duobus ſociis contentos: atque cum eis aſſidue converſari. Arte quærimus officioſos, patientes, & qui jam amoris igniculos erga nos oſtendunt, ſimiles moribus, benevolos, miſericordes. Plerumque autem molliores animos amor occupare ſolet, ut in mulieribus, & adoleſcentibus, & lenibus moribus. Plurimum etiam poteſt aſſidua conſuetudo, & longitudo temporis, ut experientia docet. Avari vero neminem amant: cum his tamen quandoque firmam licet contrahere ſocietatem, utilitatis cauſa. quanto vero minus avari ſunt, eo magis cum eis amicitiam contrahere aliquam licet. Avaro amico nil inutilius ſemper: ſæpe

etiam

etiam damnoſus eſt [talis amicus,] ideo omnino fuge.

CAP. XLII.

Occaſio.

PRAETEREA occaſionem in omnibus actionibus ac ſermone obſervare decet. Nihil enim in humanis majus eſt, ſeu propere agendum ſit, ubi celeritate opus eſt; ſeu differendum, ubi cunctatio eſt neceſſaria. Et plerumque in actionibus majus eſt periculum in mora; in verbis autem, ſi intempeſtive. Quum enim anticipaveris, aut obliviſcuntur, aut vim amittunt verba & preces: quodſi repetas, gratiam haud habent, & jam auxilia adverſum illa compararũt. Quin, quod maximum eſt, non percellunt animum; in quo ſpes eſt omnis ſeu acroamatis ſeu fabulæ, ſeu exempli aut orationis vehementioris, vel artificioſæ. Sed jam ad ſingulorum generalium præceptorum tractationem deveniamus.

CAP. XLIII.

Quomodo animi & corporis firmitas ſervetur.

ET primum doceamus quonam pacto valetudo firma ſervari poſſit tam animi quam corporis. Videntur tria neceſſaria nobis: Vita, uſus, & ut non impedian-

tur excrementa. Vſus vitæ eſt maxime in externis ſenſibus atque internis. Ob hæc igitur tria cuſtodire oportet: oculos, aures, cerebrum. Impedimenta excretionis maxime circa veſicam fiunt, propter urinas. Vnde lapis, ſcabies & ſimilia, per quæ flagrat mictus, aut impeditur, aut ſupprimitur, quod eſt mors. Vitæ inſtrumenta tria rurſus: Dentes, ventriculus, jecur. Omnia igitur ſeptem. Servantur quinque rationibus: Somno prolixo, in ſtrato non calido, ſed velut eſerico, vel fronde: Evacuatione excrementorum: Exercitatione tum generali, tum unicuique horum membrorum propria: Victu: & Aëre. Aër ſi pravus ſit, cubiculum ac triclinium emendantur igne, & his quæ odorem reddunt maximum & jucundum inter quæ Belzoi, ſeu dulcis aſſa, & ſtyrax, & ſi quid aliud [tale.] Hujuſmodi ergo in pluribus vaſis apertis cubiculo incluſo habere oportet. Etenim & hoc accedit ex philoſophiæ naturalis ſcientia, ut intelligamus, quum odor & per vapores & ſpeciem multiplicetur, & contenta in aere, & ſubſtantiam emendari. Sed & flantibus validis & frigidis ventis aperire ſæpe, imo etiam ſingulo die, ſemel ſaltem, cubiculi feneſtras: & exercere ſe in libero aere. Demonſtratum enim eſt in libro

De ve-

De venenis, aerem etiam peſtilentem (modo non flet ventus) in dimidio horæ, vel hora, aut duabus nullam impreſſionem facere ejus qualitatis qua inficitur: adeo exigua eſt, & inſenſibilis. Victus vero parcus, ſimplex; è rebus bonis, bene mandendo, & ſi duri ſint cibi, diu coctis: (multum enim refert diuturna coctio, ſi cibus ſit durus, aut malus, aut homo debilis, aut vorax:) & ab exercitatione; Et exercitatio purgatis jam excrementis; itaque ut undique ſentiat ſe vacuum, & cibi appetentem. Deprehenſum eſt autem ſubtiliſſima ratione, & experimentis certis, inediam exactam, eſſe verum aurum potabile, quo vita omnino ſana, uſq; ad centeſimum ferme annum, deducitur. Vt apparet in Aloyſio Cornario: qui nonageſimum octavum agit annum, integra ſanitate; & aliis. His vero qui eam normam obſervare nõ poſſunt, expedit, ut quam pauco vino utantur, ac leni; aqua autem plurima, ſi bona ſit. nam aqua utiliſſima capiti eſt: jecori quoque & ventriculo melior, quam vinum; & mentem ſervat. Vtatur uva paſſa, amygdalis; & (ſi fert) avellanis: ſi ſenex, piſtatiis, ovi vitello, ruta, petroſelino, abſinthio, pane optimo, paucis carnibus aſſatis; non caſeo, nec elixis, nec farina. Vtatur melle, & ſaccharo.

Cibus

Cibus ſit ſimplex; piſces ſquamoſi, leves, aſſati; modicus.

De inſidiis vero inimicorum ſuo loco dicetur. Tertium genus periculi eſt à propriis. Propterea præterquam filio, & fratri hæredi, non cohabitabis. Mulierem autem hæredem habere, longe periculoſius. Multi enim talibus occaſionibus inhiant. A caſibus ut tutus ſis, optimum elige locum in his quæ conſueta ſunt: ut in via, ſub fornice; in carpento, angulum extremum; ut etiam excuſſus, deſidere non poſſis. Hujuſmodi haud levia ſunt.

CAP. XLIV.

Quot modis homines in officio contineantur: & de beneficiis collocandis. Veneratio quid?

SVBIT poſt hæc cura continendi homines in officio: quæ maxima (ut dixi) eſſe debet: ut etiam illorum voluntatem augeas. Præſtant homines officia: Vi, aut Metu. ſed de vi hic loqui propoſitum non eſt: Metu in pueris ſolum utimur: quamquam & in his amorem miſcere, peropportunum dixerim. Sponte autem tribus modis: ut omnes ſint quinque: Natura, conſuetudine, miſericordia; ſpe etiam: Eſt autem ſpes, voluntatis inconſtantis ſtimulus. Quique ſpe ſer-

ſerviunt, varie officium præſtare ſolent. Medio modo, qui ratione, aut memoria beneficii, aut verecundia, aut precibus moventur. Preces enim nonnumquam fatigare [ſolent] homines: præſertim eos qui non tam norunt negare, quam non præſtare. Et compoſito [modo;] qui optimus eſt, Veneratioque vocatur. Conſtat enim [Veneratio] amore, timore, pudore. Hunc filii parentibus; & regibus bonis ſubditi; tum vero omnes Deo ac Sacerdotibus præſtare ſolent. Continere autem ſingulos oportet, augendo in illis affectus cauſam: utpote beneficiis, pro oportunitate, & frequenter, ſed levibus; maxime humiles perſonas. Tribus igitur modis extra ordinem, totidem ordinariis duobus violentis.

Circa beneficia ergo collocanda, tum etiam officia, copioſe Seneca libris ſeptem, Cicero tribus ſcripſere. Sed nobis duo hæc præcepta ſufficiant: Eum qui multum poteſt, in multos conferre debere: qui minus, multos in ſpe retinere; & imprudentes maxime; nam qui in ſtultos, convenit ei illud:

Quid facis Oenone? quid mandas ſemina arenæ?

Verum quidam impudentes petunt: à quibus,& ob impotentiam,& ob improbita-

bitatem, non eſt quod ſperes quicquam; &, ſi denegaveris, tamquam debeas, maledicendo obſunt. Genus hominum quod in lingua quæſtum poſuit; vultque timeri. Si fallas, eum infeſtum habes: ideo infelicis hominis eſt, occurrere hujuſmodi. Quos devitabis, ſi artem arte deludas; & non attingas; vel ſi commode uti didiceris, aut perterrefeceris. Et tum magnum malum eſt; quum ſit inſtrumentum quo præclari viri evertuntur, & aſilus delphinorum. Sed ſi poſſis efficere, ut pœna unius alios deterreat, optimum eſt.

Specialiter autem, quum maximum ſit in humana vita, bene collocaſſe beneficia; ideo ingratos cavere oportet, ne in illos conferantur. Quo modo autem eos cavere licebit, ſi non eos cognoverimus? Sunt ergo ingrati quidam ob ambitionem; præcipue reges; ut Artaxerxes in Metrodorum, Alexander in Clytum: parvi ſenſus, ut dictum eſt, velut pueri, mulieres, ruſtici: invidi, in eos quibus invident: avari, ubi de pecunia agitur: perfidi, inconſtantes, & conſuetudine vitiati: denique duri, qui beneficia non ſentiunt.

CAP.

CAP. XLV.

Scientia animi.

HVIVS rei duo ſunt capita: digno-ſcendi, amicum, inimicum, adulatoremque animum, ſermonem habentis tecum. Amicorum igitur propria nota eſt, formido. Vnde illud:

Res eſt ſolliciti plena timoris, amor.

Ideo periculi tui opinionem injicies: videbis quam alacer veniat in auxilium. Vel, ſi rem tenere ſe dicat, alienatus animo eſt: aut enim non vult intelligere, aut tibi fidem non habet: Aut ſi non credere ſe ſimulat; vel ſi cogitabundus manet, nullo effectu deinceps ſuccedente: Et quum verbis eorum quippiam ſubeſt, quo nec firma, nec ſincera pollicitatio reddatur: At ſi rem conatur, quæ adhuc in ſpe eſt, revellere ex animo: Vel ſi non curat quid actum ſit, diligentius intelligere. Et hæc quidem alienati animi, aut non alienati, indicia ſunt. Sed quantum alienatus ſit, aut amet, ex commotione illius obſervabis; præcipue in periculo. Nam commiſerationem in amico quis ignorat eſſe jucundiſſimam? Magna res eſt, ac pæne divina, animum hominis internoſcere: ſed & utiliſſima, & ad quam omnibus aliis plures ſint machinæ. Caſum miſerabilem defleas apud illum:

illum: si amat; (idque non composita quasi intentione facias;) fieri non potest ut vultus [ejus] non mutetur. Verba sine animi molestia mutari possunt; vultus non potest. Si pecuniæ inopiam ostendas; qui amat, ultro pollicetur; aut habere alium pro te, dicit: si odit, oculos intendit: si amicum simulavit, anticipat, ut non credas illi adesse quo indiges; modo casum adversum, modo graves impensas, aut redditus imminutos, refert. Omnia etiam eo tendunt ab inimico, ut magis ornatum se velit, quam tibi prodesse. Quam mollis erit, & callidus, qui & fallat in calamitatum tuarum relatione, ut non gestu, vultu, actione, si non verbis, se prodat? In discessu, quum grave malum tuum est. læta frons, etiamsi spem magnam injiciat, non boni animi indicium est. Verus enim amicus non solum in calamitate tua, sed in periculo tuo lætam frontem retinere non potest. Cæterum qui mente minus firma præditi sunt, amare possunt, & ridere; quum id persæpe agant, etiam in propriis malis: Sed nunc sermo de sapientibus est. In omnibus denique prudentia opus est: adeo ut aliquibus, velut iracundis, aut nimium cupidis, persæpe nescivisse præstitisset. præsertim quum ambitiosus amicus, aut frigidus, panem (ut Seneca

Seneca inquit) lapideum, id est, beneficium quasi invitus, & sero tibi præstat. Stuendum est ergo quod proponas utilitatem, & tunc nescire præstat; aut honorem, & tunc scire. Si in electione suffragiorum certus numerus sit necessarius, abesse idem est, quod suffragium in contrarium ponere: secus, si sententiis pugnatur: nam absumus aliquando, ne metu potentioris adversari cogamur: ut Cicero quum abesset à Senatu, ne ob Cæsaris potentiam Pompejanis & optimatum, tum Reip. causæ nocere cogeretur. At, ut dixi, quum votis solum ac suffragiis res decernuntur, summum malorum est in eo, quod causam evertit. Duobus autem gradibus inferius est, non adire, quam suffragium adversum ponere. primum, quod non præbet causam erroris: secundum, quod exemplo alios non movet: quod etsi dum non venit, ut fidem amico contra te faciat, ejusdem factionis socios cogat pro te suffragium mittere in urnam, amici officio fungitur. Quod autem multum facit ad animum dignoscendum non amici, est: ut si proponas quæ esse non possunt: exagitant enim hujusmodi illum tum admiratione, tum contemtu: adeo ut laxatis quasi claustris animi, diffluant secreta. Velut si quis dicat cuipiam, cui mortuus

 sit fra-

ſit frater, optimum habens ſacerdotium: Volo tibi tuum ſuſcitare fratrem, atq; illi reddere ſacerdotium; improviſo adortu, cogitanſque, quæ verba; facile dicturus eſt: Etiamſi reſurgeret, ſacerdotium non recuperaremus. Ex quo mens illius erga fratem, & mores. Rurſus,& illud maxime pro familiaribus, hiſtoriam conſimilem de alio narra, differaſque finem, & exitum. Si intentus eſt, aut judicem ſe facere vult, crimini obnoxius eſt: ſi non curat, ſed abit, aut ſermonem abrumpit, nequaquam. Nuper auriga, quem in domum receperam, ſtudioſe audiebat me narrantem furtum ancillæ, & quod capta eſſet: judicium etiam de illa, tamquam ſuſpecta, quam jam ream eſſe conſtabat, ferens; ut non poſſem ambigere, quin fur eſſet. Hactenus de majoribus rebus, & manifeſtioribus: nunc de minoribus, & magis obſcuris (neque enim ſemper de vita, de fortunis univerſis, aut de exiſtimatione agitur) dicendum eſt. Velut de quotidianis negotiis; tum maxime quum cupias ante periculum hominem experiri. Tum ergo rem auge, & lucem: ita enim expoſita melius videtur. Quid eſt, augere lucem? id eſt, ut commoveas illius animum ſpe multa, aut jucunditate. Quid eſt rem augere? ut tuum caſum augeas: ab omnibus derelictum [te] oſten-

ostendas. In exigua re occupatum convenias: videbis quanti te faciat. Illum ad sermonem longum provoca: fieri non potest, quin labatur. Denique si nihil potes hoc modo habere, per amicum tibi, illi insidiatorem habebis; aut in pocula. Quod si non ex illo; ex filiis, fratribus, parentibus, uxore, amicis, intimis, servis, concubinis. Iratum observa, & adi: optimum commentum est. Alii majus etiam habent: ad iram consulto provocant: sed hoc in magnis viris periculosum est; in necessariis inutile. Ergo diligentissime ac minutatim omnia tecum conferes; verba, gestus, vultum, actiones: invenies, si odit, si insidiatur, si contemnit, si fastidit, si gravis sis ei, si suspectum habeat: aut contra, si amat, si magni facit, si gratus es illi; si cupit tibi benefacere. Et paulatim denique ad unguem expendendo singula minutatim, animum illius, quasi tu intus in illo esses, introspicies. Non tam difficilis res est, animi secreta scrutari, quum versari cum homine potueris: sed aditum, & (ut ita dicam) ostium invenire, difficile est. Magis autem cum epistolis animum illius intelliges, quam [coram] verbis quoniam illæ manent, hæc diffluunt. Adeo vero res est illa certa, ut quanto magis occultare se nitatur, eo magis eum agno-

ſcas. Vides quod [nil] difficilius ſit notis illis falſis & ſubdititiis: & tamen aliqui homines inveniuntur, qui eas facillime & ad unguem dignoſcant ac legant. Ergo ut hac in re locupletibus exemplis utar, vides quid ſcribat Cicero ad Atticum (Epiſtolarum lib. 12.) *Hic autem ſe etiam tribuere multum mihi putat, quod ſcripſerit, optimum conſulem. Quis enim jejunius dixit inimicus? Ad cætera vero tibi quemadmodum reſcripſit? Tantum rogat de S. C. ut corrigas. Hoc quidem feciſſet etiam Ramio, ſi admonitus eſſet.* En vides, quod, qui oderunt, jejune non plene, ſed aut vitioſe, aut dubie, aut admiſto aliquo quod laudem elevet, aut ubi excitare poſſit invidiam, aut importune, aut in re quæ beato fini adverſetur, laudent te. Vnum præterea habes exemplum ibi: *Reſcripſi, patrono illi nihil opus eſſe; quoniam Cæſaris, propinqui ejus, omnis poteſtas eſſet, viri optimi, & hominis liberaliſſimi: me tamen ei fauturum.* Habes inſuper duas epiſtolas perpulchras Antonii ad Ciceronem, & Ciceronis ad Antonium, plenas verbis humanioribus [in 14 libro.] Sed in priore verba illa odii adnimadverte: *Quam ob cauſam vereor ne abſentia mea levior ſit apud te.* Et rurſus: *Quod ſi duriorem te ejus miſeræ & afflictæ fortunæ præbes, non contendam ego*

adver-

adverſus te: quamquam videor tueri debere commentarium Cæſaris. Hæc ad minas; priora ad diffidentiam: ut ſuperbiam in humanis, odium in blandis verbis ſubeſſe intelligeres. Quæ vero in fine, onerosa ſunt hæc: *Nihil enim non tua cauſa feci.* In reſponſione non minus livoris latet; ut ab initio ipſo quaſi exprobret Antonio malum animum, qui conſpectum ejus ſubterfugerit: ut in hoc laboret, declarando Antonium ſibi eſſe inimicum: ex quo lege Naturæ intelligitur, etiam ſe Antonio viciſſim. Deinde in cauſa odioſa laus propria expreſſa his verbis: *Tum do etiam humanitati & naturæ meæ.* Et illud: *Interpellantibus enim his inimicitiis, animus tuus mihi magis patuit, quam domus.* Aliquando abſtruſum expiſcamur ſenſum. Habes & alteram Antonii, adhuc integris rebus, alteram Cæſaris [lib: 10.] In quibus mirum in modum licet ſe exercere, affectus dignoſcẽdo. Ambitioſior Antonii; ſed cum timore in primis verbis, parum tamen amicum ſe illi declarantis, quoniam ſenſus habet militares: Cæſar non niſi famam veretur: parum curat illius alioquin diſceſſum. Alia ibi eſt Cœlii: is ſignificat ſe amicum. Ita quum tres prope ſe conſequantur, (una ſolum Ciceronis ad Atticum interpoſita,) prima declarat

hostilem animum; secunda neque amicum, neque inimicum, sed suam solum existimationem tuentem; tertia amicissimum. Ita post habes unam Ciceronis ad Dolabellam, [lib. 14.] in qua summam Ciceronis ambitionem, & animum non syncerum, sed tempori opportunitatique rerum inservientem, non satis ad propositum, nec prudenti consilio: Aliam Hirtii, parum Bruti & Cassii rebus faventem, timoremq; callide ostentantis [lib. 15.] Vt vero exemplum habeas summæ benevolentiæ, tum efficacis epistolæ pro alio scriptæ, eam lege, quæ ad Plancum à Cicerone pro Attico scripta est. Quædam etiam animum circa cautionem [fluctuantem & incertum] declarant: velut illa Ciceronis: *Longumque illud tempus quum non ero, magis me movet, quam hoc exiguum: quod mihi tamen nimium longum videtur.* Id est, magis moveor quod post mortem illius gloriæ satisfacere non potero, quam hoc dum vivo, quod mihi adeo acerbum est, ut mea causa nullum esse vellem. Ita vivere vellem, ac nollem: propter illam, vellem; propter me, ob dolorem, nollem. Sed quia magis amo illam, quam me, mallem vivere in perpetuo dolore, quo mortem optarem, quam non esse. Estque rarum id exemplum, & accu-

accurate ſcriptum. Aliud in epiſtola familiari prima, in initio; ſed rhetoricum eſt: *Vitam mihi acerbam eſſe putem.* Eſt enim dicendi modus, non intentionis animi expreſſio: Sed illud: *Magno animi dolore diſcrucior.* Itaque ad perſonas & mores hæc referenda ſunt. Multa in hoc exempla notiſſimorum virorum, & quorum ſucceſſus non ignoraveris, legere oportet; ut non ſolum ſcientiam rei habeas; ſed eam teneas intelligentiam ſubtilem, quam alii ex uſu longo & experientia didicerunt. In negotiationibus autem ipſis, peſſimum ſignum eſt, tergiverſatio, aut procraſtinatio: & quum quis quod negare non poteſt, promittit, ſed non definit tempus, aut longum omnino poſtulat; aut (ſi inſtes) breve, ſed ludificat te. Neque peſſimum eſt ſignum alieni animi, quod ſolum peſſimum eſt, ſed quum minus præſtare non poteſt in eo ſtatu cauſæ; modo non de propria illius pecunia agamus: (nam tunc ad impotentiam referri poteſt:) at demum quum quod præſtare debet ex officio, non alacriter exhibet, hinc colligere potes in aliis quid de ſuo auxilii ſit adjecturus. Sunt autem ſimiles adulator, & fictus amicus: quamquam adulator ſpecies ſit ficti amici; fictum tamen dicimus amicum, qui non blanditur; nec

nisi ad occasionem se ostentat: cujus duo sunt genera: inimicus sub amici specie; & qui solum amicus non est. Adulatorium quoque est, etiam in pueris, offerre quæ non petas; non præstare quæ velis. Fallacis enim animi indicia sunt. Ita præstare parva & manifesta, & quum reddere possis; non præstare magna, neque quæ nescias, neque quæ recipere non speret. Adulator quoque vino, ira, tempore, alacritate, necessitate incumbente internoscitur.

Affectus quoque animi repentinos, qui maxime ad te pertinent, [observabis:] scilicet iræ, ut caveas; timoris, ut secure aggrediaris, & firmiter insistas; doloris, pœnitentiam significantis; & lætitiæ. Ita dignosces amicum non alio magis quam oculi jucundo aspectu, ut quum pueruli poma intuentur; & simplicitate sermonis: Vt contra, oculus tristis, vel torvum intuens, facies rubra, inæqualis in respondendo mora, sermo concitatus, aut nimis continuus, aut abruptus, aut vehemens, aut brevissimus, aut qui minas redoleat, aut ironiam, iræ sunt signa. Doloris ac pœnitentiæ, mutatio coloris faciei, suspirium; vox non libere erumpens, sed quasi ex suffocato pectore: & si quid antea proposueris, nescit continuare sermonem. Quondoque

vox ac

vox ac ſermo intercipitur: quod etiam magis in timore accidit, & trepidat, & genua [tremunt,] ut cor quod ſalit, & temporum venæ, & facies mutatur. Invidiæ & occulti odii, quum in calamitatibus oculo ridenti eſt, & gloriabundus ſe oſtentat; quum non licet, ſimulat dolorem. Adulatoris, ſi eventus ille delectet, gratulatur mirum in modum: perſæpe etiam gloriatur: narrat quæ acta ſunt, & reminiſcitur, etiam ſi ſcias. Plurimum autem confert ad animi perturbationes dignoſcendas, reſpicere oculos, faciem, geſtus; mores; ac ſermones commutare: nam vix conſtat, & in moleſtiis non quieſcit, citoque diſcedit: & ſi in primo congreſſu torve aut hilare aſpicieris.

Pro intelligendis autem his quæ ſcire neceſſe putas, nec ille dicturus eſt, vel quia non tam amicus eſt, vel quia non tanti te facit, aut quoniam periculoſum ſit referre, vel quia perſonam publicam gerit, aut durus eſt natura: interroga de modo, ſi ſcire vis, an ſit; aut de cauſa: ſi modum, tamquam illud jam abunde tibi notum ſit. Velut ſi dicas: Siculorum accuſatio hæc an nova eſt, an illa prior qua premitur? vix tam cautus eſſe poteſt, ut non erumpat, Hæc eadem; aut, Alia. Quodſi non accuſatus ſit Verres,

dicet, Non audivi quod Verrem Siculi accusaverint. Tum maxime, si occupatum negotiis aggressus fueris; nec ab initio id proponas; sed continuo (quippe meditato) sermone, in illum incautum deduxeris.

In eruenda autem veritate ab illis quos in potestate habes, cogantur ob incertam interrogationem omnia flagitia quæ perpetrarint, detegere. Quodsi primum in jam notum crimen inciderit, paululum insistes, tamquam aliud quærens: Si negando perstet, vexare illum desines. Sed ubi quæ scis, tegere conatur, alia fatetur, jam cognoscis dolosam esse confessionem. Ideo etsi post duo aut tria crimina fateatur quod noris, in perquirendo, tamquam alia quædam scias, & quæras, diu perseverare urgendo potes. Itaque optimum est omnia detegere, nisi quod capitale est: nam nihil potest esse deterius, quam ea confiteri, per quæ [ipsum] perdas.

In captivis qui non confitentur, suppone tortorem, qui eum (tamquam liberatum) convivio excipiat: Dicat, ubi bene compotaverit, à complice, qui in suspicionem venit, accepisse pecunias (numerumque verisimilem addat) ut mitius ageret. Egisse equidem; multaque (quæ judices de more minantur, nec faciunt

ciunt tamen) prætermisisse commemoret: coactum tamen etiam fecisse plus quam vellet. Inde dicat ab amico præceptum aliquid extra caussam; caussæ tamen adhærens, ut observaret. Vtpote ne proderet eum à quo accepit, vel qui simul aderat: &c. Opus est autem in hoc judicio præstanti, acerrimoque ingenio. Quo si usus fueris adversus alios, quam insidiatores vitæ tuæ tuorumve, impius sis, pœnasque des.

Tertium vero ab ira & vino violentum indicem, scortum esse scito, Memineris per Fulviam pretio corruptam, Ciceronem Catilinam oppressisse.

Sunt autem ingenia quædam adeo instabilia, & inconstantia, qualia, &c. amicorum, ut longo tempore vix dignoscantur. Accidit enim eis, quod rebus quæ velociter moventur, ut non nisi longo tempore dignosci possint: nec id satis certo, nisi proposito præmio in ea causa, quæ tibi cordi esse videatur: inde absque illo si roges, videbis ad amussim, quanti te faciant.

CAP. XLVI.

Homines singuli quibus capi soleant.

OPORTET autem singulorum hominum, & juxta sexum, ætates, regiones, leges, & propria studia, naturam

consi-

considerare. Feminæ capiuntur blanditiis, lusibus: amari cupiunt; & spatiari volupe eis est: gravia, seria, literas odio habent. Pueri eisdem ferme gaudent: sed sunt magis cupidi aleæ, gemmæ &c. ludorum, atque pecuniarum; Senes divitiarum [amatores sunt,] honorum, nugarum secreta noscendi: Iuvenes gloriæ, actionum. Hæc ætas, & Adolescentium, maxime ad amores prona est. Potentes [delectantur] laudibus, delitiis, pecunia, ultione: Divites & nobiles, gloria, & opibus. Pauperes & ignobiles, quæstum tamquam Deum colunt. Milites rapinis, ut Mercatores lucro, gaudent: atque votum utrisque unum, male agendi; hi dolum versando, illi vim & insolentiam; quod est improborum munus; ut proborum, justitiam tueri. Durissimi, nautæ & caupones, quoniam eorum arbitrio vivitur; ipsi vero humilis sortis. Cave tamen, ne ob consuetudinem talium omnes eisdem moribus præditos necessario esse, existimes.

CAP. XLVII.

Homines singuli quo modo ad amicitiam alliciantur.

ITAQUE singulos sic ad amicitiam allicies, si sua ut tibi cordi esse existiment, efficere possis; tum etiam quæ sint

illis,

illis, ſic cures, quaſi tu te in ipſos transformes: hoc eſt vincire, non allicere. Sic adoleſcens ſenem deliniet, ſi illi lucrum, ſomnum, quietemque procuret: Senex adoleſcentem devinciet, ſi quod profundat, largiatur: amoribus ipſius faveat; nec voluptatibus ejus repugnet: quin potius incontinentiam defendat. Dives pauperi aliquid ſemper donet, & lucri occaſionem præbeat: Pauper diviti, ut quæ cupit, commode explere poſſit, & quam celerrime. Nec generaliter tantum, ſed unicuique etiam juxta votum [adjumento eſſe debes:] Avaro, guloſo, libidinoſo, doloſo, ſtudioſo, gloriæ cupido, venatori, ganeoni, aleatori. Multa quoque in hujuſmodi diſſimulare neceſſe eſt. Cōjunctionem, quam ſeparare nolis, quorſum debilitare, aut vellicare, ne dum ſauciare? Quædam vero per ſingula [conſiderabis,] juxta naturam vitiorum. Vnde naturas etiam ſecundum munia diſtinguere oportet. Velut pædagogi avariſſimi ſunt, ambitioſi, imperioſi; ſtulti denique & improbi non ita. Vitiis vero occurritur bifariam; vel explendo; velut avaros pollicitationibus implere; & ſtudioſos ſe ſui lucri oſtendere: aliis contraria vitiis ratione [obviabis;] ut ambitioſis ſumma humanitate [vel humilitate.] Stultos fallere neceſſe eſt: ſic implebis, & cedes.

CAP. XLVIII.

Tentandi homines ante neceßitatem.

PORRO ut ſcias quantum profeceris, nec improviſus opprimaris, ſingulorum animos tentabis, antequam opera illorum tibi neceſſaria ſit. Nam ſi non præſtant leviora, dum liber es, aut ægre, aut cunctanter, aut non acriter, etiam melius eſt illos mutare, ſi potes: aut, ſi non licet, ita agas uti opera illorum quam minime ſit neceſſaria. Verſa vice improbi tentant in parvis, quam æquo animo feras injuriam, aut damnum, aut dedecus. Quapropter ubi hoc animadverteris, præter improbitatem, calliditatem, atque timidum animum adeſſe intelliges.

CAP. XLIX.

Quæ in eo quod quæritur ſint conſideranda.

QVAE vero in eo quod quæritur conſideranda, ſunt hæc: quale, quantum, quanti, quando, cujus ſit ætatis? ſi ex eis ſit quæ veteraſcunt, ut domus, moletrina, vaſa, inſtrumenta, jumenta? quot illius ſpecies, aut principales partes? qua ratione; an habeas rem, an ſolum uſum? & quomodo paretur? Quodſi rem omnino majorem, quam pro meritis aut ami-
citia

citia patere &c, velis, Scottos (ut dici ſolet) imitare: qui [primo,] ut liceat in veſtibulo deponere haſtam, rogant: inde eo deveniunt, ut dominum domus, quam totam occuparunt, depellant: Ita primum quæ negare non poſſunt, obtinebis: inde adeo ſenſim ſingula invades, ut commiſſura [& artificium]deprehendi non poſſit. Qui modus & in ineundis amicitiis, & in obtinendo autoritatem, locumque in collegiis non legitimum, cæteriſque arduis rebus, & utilis eſt, & neceſſarius. Manifeſtum eſt autem, quod ſumma patientia opus eſt in hujuſmodi, non ſolum in expectatione temporis opportuna & diuturna, ſed etiam injurgiis & maledictis ferendis; tum induſtria, ſummo ſtudio, humanitate, ſollicitudine; judicio denique; & (ſi neceſſe etiam fuerit) liberalitate.

Minima quoque negligere decet: tum quia homo non ſufficit tot rebus; tum quia humilitatem animi declarant: hoc autem plurimum obeſt exiſtimationi: Tum etiam quod plurimos offendere cogitur, & plebejos, qui parva pro magnis ſunt: Demum quoniam gravis dominus eſſe videatur. Oportet tamen interdum minima obſervare, vel ob indicium, ut in furto; vel ob initium, ut in diſſidio; vel ob exemplum, ut in contemptu,

Pluri-

Plurimum autem confert in bene conſulendo dilemma repetitum: Velut, quiſpiam gravi injuria me affecit: Vocor à Principe, ob eum aut alium; quum Princeps permiſerit affici injuria: Hic, inquam, expetendum &c. ibo: & ſanabitur, morieturve; & ſimiliter, ſi non ibo. Duo optima, duo peſſima: optimum, & non peſſimum; & non optimum, & peſſimum: & neque optimum neque peſſimum: maxime dubium. Inde quid ad animum ſeu tutius ſeu honeſtius, quid melius, comparata ætate, perſonæ, tempori. Vnde innumerabiles conſiderationes oriuntur.

CAP. L.

Cum quo negotium ſit advertendum.

SCIRE etiam expedit ſpecialiter, cum quo negotium ſit; perito, an imperito; potenti, aut miſero; avaro, vel magnifico (hunc enim utilem habebis amicum, & gravem inimicum: contra autem avarum, etiamſi plurimum poſſit:) efficaci, vel ſegni; ſagaci, aut ſtupido; levi, an gravi; iracundo, vel miti; tardo, aut celeri. Et ſi certandum ſit, & par ſis, eadem ratione certa; ſi impar, alia: præcipue contraria. Propera cum tardo, celerem remorare. Quidam prorſus mali, cum quibus nulla ratione tractare potes: ſed de-

ſed devita. ſi non licet, quantum potes repugna. interim tempus forſan ſpem aliquam oſtendet. Aliqui prorſus boni; ut Atticus: unde Ciceroni nihil obfuit: imo neque errata, quæ multa erga illum & gravia fuere. De cæteris, qui maxima pars ſunt hominum, cave illos qui contemnunt & qui te jure contemnere poſſunt, vel potentes nimis, feroces, miſeros, conjunctos, & qui procul abſunt; & ne tu cauſam præbeas, qua te contemnant, vel nimia patientia; vel rurſum recipiendo quem emiſeris, vel ſocordia tua, vel ignorantia, vel timiditate; vel ſi pignus dederis, velut infantulum filium nutriendum. Nam hujuſmodi viris nihil ex tuis fortunis committes, ut nec genero, maxime vivente filia.

CAP. LI.

Metiendas eſſe proprias vires ante omne negotium, & quomodo.

SED neque ſolum in ſingulis actionibus, verum in univerſo vivendi curſu. vires ſuas expendere oportet: animi nempe, corporis, opum, amicorum, conditionis, & vitæ. Multi ea inchoant, quorum finem exſpectare non poſſunt. Senes aggrediuntur mutationem vitæ: Cato Græcas literas: alius uxorem ducit. Sed forſan hoc ut inutile civi, altius rem ex-

pendenti, necessarium & utrumque &c. sit. Illud Poetæ laudaverim.

Vitæ summa brevis spem nos vetat inchoare longam.

Animi vires expende: quantum ingenio, memoria, usu valeas; quantum exercitatione. Quam ridiculi sunt, qui senes se aulicæ vitæ applicant: hoc laboriosum, & incommodum: turpius quidam honores quærunt in ea ætate, in qua quiescere deberent. Corporis quoque robur, sanitatem ac opes, amicos, ut dixi, & quem gradum teneas, considera. Vulgare est hoc in pugna observare, ut etiam litibus, ac disputatione: sed in aliis hoc idem non faciunt vitæ humanæ actionibus; quum tamen tota vita humana, pugna una sit, nihil potes habere, quod ab alio vel non eripias, vel ab alterius spe ac voluntate. Et non solent nisi bona, quæ dixi, considerare: mala in nullo numero ponunt; quum tamen pluribus inimicitiæ, æmulatio, morbi, casusque fortuiti obfuerint. Nec solum ut obtineas, considerandum est; sed ut retineas; deinde ut retentum tibi utile sit, nec majora impediat bona. Ego quoties fugi aulam, honores, potentiam, divitias, ut studiis vacarem! Pingue sacerdotium alius adipiscitur lætus, quum non animadvertat in hoc ipso se, cum tota stirpe, periclitari.

Atque hæc generaliter. Specialiter autem ſpectare vires proprias ex ſimilibus caſibus oportet, bona bonis conferendo; velut ætatem, robur, amicos, peritiam rerum, opes, perſonam : & mala malis adverſariorum, illorumq; potentiam, morboſam vitam, caſus, æmulationem : indeque ſucceſſum expendere, & quanto ſuperaveris intervallo : inde cauſam cauſæ conferre, juſtam injuſtæ, aut injuſtam juſtæ. Victum denique etiam in priori [ſi te videant, hoc] plurimum addit animorum adverſariis : viciſſe nihil juvat (ſi non noceat:) nam æmulos auget, & induſtriam illorum, ac conatus, qui tecum pugnant. In una militari diſciplina, victoria prior, viam aperit ad poſteriorem;in cæteris non ita. Sed quod ad caſus attinet , à fine conſiderandum eſt. Quidam enim adeo ſunt felices,ut quum jaceant,ſors tamen illos adjuvet: quidam quum ſe in apice rerum eſſe exiſtimant, ac prope victoriam, tum maxime inſperato vincuntur : veluti accidit Comiti Pithiano, Venetorum Duci , adverſus Proſperum Columnam; & olim Carthaginenſibus à Gelone ; Athenienſibus à Syracuſiis. Principaliter autem in reliquis deſiderantur fides, potentia, efficacia, & peritia ; in te ipſo efficacia, & potentia ; in miniſtris peritia, efficacia, &

fides; in amicis omnia. Eſt etiam vitium æſtimandarum pars, non quod pleriſque cognitum eſt, ad adipiſcendum & obtinendum, ſed etiam gaudendum; [nempe,] ut diu; quiete, & cum voluptate uti queas.

CAP. LII.

De Simulatione.

DOLI autem præcipua pars, & qua maxime proficimus, ac delectamur, eſt ſimulatio. Sed hic eſt error, quod non cum ſimulantibus ſimulatione utimur, ſed cum innoxiis, [&] cum his qui nobis ob ſimplicitatem fidunt. At præceptum erat Poetæ:

Qui ſimulat verbis, nec corde eſt fidus amicus;
Tu quoque fac ſimile: ſic ars deluditur arte.

Duplex eſt: in factis, & in verbis. Quæ in factis eſt, quum amare quæ odimus, ſperare quæ timemus, velle quæ nolumus, aut contrario modo fingimus. In verbis, quum ſcire quæ neſcimus, aut neſcire quæ ſcimus, fingimus. Neceſſaria eſt valde ſimulatio; præcipue cum potentioribus: ideo in aula maxime in uſu eſt, atque cum Satrapis & Principibus. Quum vero ſit hæc ferme caput hujus inſtituti (eſt enim id in hominum tracta-

tione

tione proprium, & præcipuum: nam vis est belluarum, sapientia vero Deorum) diligentius de illa agere decrevi. Est autem rursum duplex: alia quidem mendacio admista, turpis & infamis, nec digna viro omnino, nedum viro bono: alia sine mendacio. Differt autem à mendacio: quod simulatio gestu & actionibus, & verbis quæ perfectam scientiam non continent, absolvitur: mendacium solis verbis, & plane sententiam falsam continentibus constat. Hominum perversa natura censet, simulatione cum omnibus, præterquam amicis, uti licere; mendacio autem cum his, qui nos injuste læserunt. At improbi etiam quomodovis cum inimicis uti mendacio licere putant: nam cum amicis dolo uti, non nisi improbissimi viri est. Nos autem simulatione cum his qui injuste nos læserunt [uti] permittimus libenter; mendacio cum nullis, etiamsi perfidi sint. Quinimo illud dubitatione dignũ est, an ei qui alieno arbitrio vivit, liceat mendacio, mandante domino, etiam justa in causa, uti? Multa sane permittuntur, quæ non solum laude digna non sunt, sed neque licent: cujusmodi est hoc. Considerandum est igitur cum quibus simulatione uti liceat, & in quibus rebus, & quomodo id obtineamus? Quamobrem ut persuadeas,

id à persona & re ipsa & verbis tuis, & aliorum factis, & ejus [personæ] moribus sumendum est. A persona quidem, ut verax habearis, gravis atque prudens; tum vero ut è re tua non esse putet, persuasum esse. Velut si amicus illi sis; non amicus inimicis ejus: nec res ejusmodi illius cōmodo cedat. At contra, si mendax habearis, id dici poterit, tuum esse lucrum, ut nec veritas tibi credatur. Quodsi in actione res sit constituta, præclare credent, ob prudentiam tuam, te posse id agere; ob fidem, velle; ob gravitatem, utrumque. A re autem quæ tibi conveniat: ut si pauper vendere velit, dives emere; splendidus domum ædificare; pius parcere; atque hujusmodi. A verbis autem tuis: nihil æque &c. infinitius hoc negotio, aut profundius: ut hoc solum mihi dignum videatur quod luculento exemplo explicandum sit. Ergo & ab aliis ut adjuveris, curandum est ut tu modeste cuncta agas: nam persæpe exiguus error, aut jactantia, aut impetus, aut properatio, aut aliquid hujusmodi totam deregit fabulam, & longam constructionem; ac industriosam evertit inventionem. Ergo simulatio maxime ad hominis mores dirigenda est, & à tuis domesticis, intimis atque amicis adjuvanda. Qua in causa id dubium emergit, quod si te illis
dete-

deteges, fieri non poteſt ut negotium perficiatur. nam illi vel affectu nimio, vel levitate, vel alia occaſione, verbis aut geſtu rem ſignificabunt: Sin autem celabis eos, forſan tibi iraſcentur. Hæc eſt maxima in hujuſmodi rebus difficultas. Quãobrem cavendum eſt, ſi fieri poteſt, ut aliis in ſimulatione non indigeas: quod ſi indigueris, tum ſolum geſtu & actionibus ſignificabis rem; à verbis omnibus temperabis. Quodſi omnino etiam verbis indiges, fidis tantum rem committes: cæteri autem non detegi ſibi patiuntur, ſi amici ſunt; aut ſi non patientur, eos relinques, qui nec ſilentium tuum æquo animo ferunt; nec quæ arcana ſibi committantur, retinere poſſunt. Initium hujus negotii ex hoc ſumes, ut credant te neſcire, quæ ſcias; & ſcire quæ neſcias. Sic in iis quæ ſcis aut cupis, vultum, vocem, geſtus, affectuſque miſcebis, ut in contrarium omnia accipiantur. Quum enim quæ neſcire videris, ſcire te intellexerint; quæ ſcire videris (quum veracem te exiſtiment) cur non vis ut ſcire te arbitrentur? Verum aliud eſt, ſcire videri; aliud id aperte fateri; aut, quod majus eſt, teſtari: hoc enim à mendacii labe non abeſt. Sgnificanda præterea per amicum, aut fictum amicum, his qui tibi inſidiantur, aliter quam ſe habeant capita

rerum. Sed ficto amico rem perverſe declarabis: amicum monebis; & ut occultare ſic ſimulet, ut inſideator deprehendat. Quamobrem in magnis periculoſiſque rebus ſimulatio tantum uteris; tum quia indigna ſit ingenuo viro, tum quia, ſi ea utaris in minimis, exiguam afferet utilitatem; occaſioni neceſſariæ aditum plerumque præcludet. Propterea etiam numquam quæ ſcis, neſcire, quæ neſcis, ſcire, aperte fateberis, ne fucus prodatur. Quodſi anxie quærant, aut juramenta exigant, ambiguis reſponſis illos eludes: quum & illi parum ſint amici, & tibi nequaquam opus ſit hoc præſidio. Raro tamen contingit, ut juramentum exigant de ea re, quam nondum quis clara voce effatus ſit. Dices forſan, Magna arte opus eſt in hujuſmodi. At parvane res fuerit, tam paucis ſervaſſe vitam, exiſtimationem, potentiorum familiaritatem, amicitiam, atque amicos perſæpe ipſos, probitatis famam, ſecuritatem, totam denique humanitatem, diſpendio & crimine nullo. Eſt etiam ſimulationis genus non contemnendum, offerre quæ ſcis non recepturum; & perſuadere, ſed modeſte: ne aut recipere cogas; vel cur offeras, intelligat. Eſt ſimulatio acris, fingere te amicum inimico amici tui; adhortari contra illum, & adjuvare eum, tum repente

pente deſerere, tamquam victum, metuentem; dehortarique, ut turpia, deteſtanda, periculoſaque aggreſſum. Similiter, ex oppoſito, duo hæc magna ſunt, quum patientiſſimus videaris, vindicare, ad exiſtimationem; & nihil agere, quum mineris, ad contemptum, ut incautos opprimas: ex nullo etiam duos efficies, amicos, velut criminum judices; unius fingendo amicitiam, æmulatione alterius, comparabis; ex qua rurſus prioris veram adipiſceris. Et, ut rem totam prodam, & quod in uſu eſt, omnia tacite agere, aut ſermone ſicco uti, ad negotia utile eſt: tertioque generi ſimulationis, imo vulgatiſſimo, aſſcribi poteſt.

CAP. LIII.
De Diſſimulatione.

DISSIMVLATIO autem cujus autor egregius fuit Socrates, à ſimulatione maxime differt, quod in his conſiſtat quæ ſunt, & nihil agat: ſimulatio in his quæ non ſunt, & agat: ideo mendacio propior, illa venuſtior: quamquam idem finis, ſcilicet fallere; uſuſque propemodum idem; ſcilicet cum domeſticis inſidiatoribus, & Principibus. Verum cum Principibus ſimulatio longe periculoſior: hanc enim; tamquam caput malorum, & doli, ſibi tantum licere volunt.

Dissimulamus prçcipue quæ scimus: quæ vero pateris maligne facta, vel per ignorantiam, quasi nescias, aut in fortunam tuam adversam referes: nil acre salsumve, sed nec jocosum, admisceas: sed sit quodcumque dixeris, grave, modestum purumque. quod magis usu ipso disces, quam oratione doceri possit. Est dissimulationis genus, quod ab aliquo acceperis, tamquam autoris oblitus sis, eidem enarrare, ac coarguere: quum vero dissimulas ex eo acceptum, hoc ipsum doces, & te per calumniam accusatum, eumque frustra persuasum. Injuriam quoque, quam ulcisci speras, dissimulare melius est; etsi parva sit; alias non licet. Est etiam dissimulationis genus, quod jam facturus sis, alia causa roganti amico polliceri, ac rursus significare, te rogatum, ut utriusq; gratiam ineas. Est & occultatio, species dissimulationis, imo quasi finis ipsius. Atque ea duplex; alia communis; quæ fit tacendo, silendo, quietem habendo prorsus: alia, qua utuntur, qui quiescere & tacere nequeunt; ut Bellotus Florentinus, egoque: quæ alia agendo dicendoque fit. Illa facilior, & decora magis; sed si quis subodoretur, facile detegitur: hæc tutior, sed turbulenta. Est etiam dissimulationis species in epistolis non contemnenda: qua ego aliquando usus sum,

quum

quum rei propriæ consilium petitur, quæ indignior videtur illi, tanquam de alio interrogante respondere: nam, præter reliqua, hoc ipso honeste admones amicum, quod consilium id tibi non è dignitate sua videtur.

CAP. LIV.

De Persuasione. ubi Dilemmata.

PERSVASIO vero tertium est fallendi genus aliud, ad principale: de quo tot libri editi sunt. Propterea & Aristotelis, & Ciceronis, tum Quintiliani, ac aliorum præcepta condiscere oportunum duco: neque enim ea ars hoc libello claudi postulat. Solum, quæ ad capita prima pertinent, referam. Constat persuasio persona, & rationibus. Amicus, prudens, probus, potensque, magis quam humilis fortunæ vir, [ad hanc rem requiritur.] Rationis autem, ab honesto, jucundo, utili, necessario & facili. Necessitas omnes movet; sed & utilitas; attamen præcipue pauperes, & viles, avarosque: Iucundum etiam omnes; & præcipue incontinentes, mulieres, pueros, adolescentes: Honestum bonos, & reipublicæ amatores: Facilitas pariter omnes; præcipue tamen timidos & inertes. Persuasio recta, & ad sapientes & fortes viros directa, dato consulendi tempore, effica-

efficacior redditur: nam quia honeſta habetur, doli ſuſpicionem explodit. At quum opprimere hominem cupis; aut etiam, ſi is timidus ſit; repente aggredi, atque continuo urgere oportet. Vt ergo probitatis ſpeciem induas, & ſermonibus & factis quaſi clanculum pium te oſtendes. Nec mala eſt via, cujus finis eſt optimus. Secus, memento te non hominem fallere, ſed quaſi Deum, conari. At amici [perſuadentur] blandiendo, ſalutando, offerendo, juvando, laudando. Manifeſtum eſt etiam, quod & perſonam cui quid perſuadere vis inſpicere oportet. Senes [moventur argumentis ſumtis] à facilitate, ſecuritate, atque utilitate, magis quam ab honeſto, glorioſo, & jucundo. Deficit enim in his ſenſus voluptatis: nec tam ſequuntur jucunda, quam incommoda fugiant; nec tam diligunt honeſta, quam tuta. Addicere in perſuadendo exempla, non parum prodeſt; maxime apud imperitos, & timidos. Nec copia ſententiarum deſit. Multi enim ad validas rationes immoti, à parum firmis perſuadentur. Non etiam rationes adduces, quæ ſupra ingenii vires ſint, illius cui perſuadere conaris. Diſſuaſio enim eſt quodcunque odioſum eſt, aut non integre percipitur, quoniam metuunt decipi, & ſuſpicaces redduntur. Nec majora

jora in medium adducas, ut minora obtineas; præsertim apud prudentes; (de his enim solum agitur:) reliqua pro ratione eis sunt accommodanda. Nam de singulis dicere, metamque dicendorum pro personarum & casuum varietate præfinire, quum infinitum sit opus, stultum est. Anxiam enim curam ostendunt: ut minus persuadeamus, & nos judicio carere [appareat:] quod contemptos efficit. Docuimus enim antea, maxime nos fidere prudentibus: atque ab eisdem facile ac vehementer persuaderi, quibus confidimus. Summum est, unumquemque his aggredi artibus, quibus ille alios: velut humiliter dissimulatorem: aut, si ad contrarios modos te vertas, extrema amplectitor, ut calidum detineas, flectas violentum. ita opprimes eum qui te fallit; ut intelligat, aliis moribus opus illi esse ad amicitiam retinendam. Exemplorum autem tum ratio, tum exercitatio, adjuvanda [ope] præclarissimorum in arte virorum; Ciceronis, cujus orationes facundæ, eloquentes, suaves, plenæq; sunt; tum Demosthenis, quæ nervosæ magis, & spicula acrius infigunt. Inter quas præstantissima est, quæ inscribitur in Mediam: in qua illud admirabile maxime, ac supra mortale ingenium, quod quæcunque ad illius defensionem facerent,

rent,

rent, in eum ut adversa contorquet; & crimen ex eo auget, & ferverius puniri debere ostendit.

Probationis autem modi legitimi quatuor: à justo, seu æquo; à severitate, scilicet à legibus; in quibus & includitur juramentum judicum; cui opponitur misericordia; & ab honesto. Illegitimi, quibus pravi utuntur oratores, boni non nisi ad confirmationem; sex: utile, tutum, facile, ab effectu, & quum suademus invido, inimico, irato; & ab exemplo, & à fabula. Atque hæc in omni genere causarum, demonstrativo, deliberativo, & judiciali etiam privatim.

Per species autem ita se habet: Reges & potentes brevi oratione, & quæ sensus habeat validos, persuadebis. Omnes enim hi sapientes sunt, ob magnarum rerum assiduum usum. Repetitioné in his maxime fugere decet. Præcipue juvat, ut intelligant, sed ut non dicas, gratum hoc fore atque utile his quos amant. Verum cave ne oscitanter rem pertractes: plus enim oberit verbum inconsulte prolatum, quam decem juvent opportune dicta. Memineris semper illius dicti: Quæ pro te sunt, teste indigent; quæ adversus te, jam probata sunt. Ob id laudo illud quod non illepide fertur dictum ab eo quia Principe &c. jentaculum quærebat,

uno

uno verbo ἀκρατισμόν. Apud judices etiam hoc diligentius obſervandum; quoniam huic negotio magis intenti ſunt. Quod etſi obtineant aliqui, hac ratione id contingit, obtundendo ſcilicet judicum aures. Accidit enim, velut in Medicina, ut quos dolores recta ratione curare neſciunt ignari medici, ſtupore invecto mitigent: Ita victi nonnumquam importunitate, aut miſericordia flexi judices, aliqua levia indulgent. Quod etiam plerunq; illis exitio cedit. Nam in gravibus & ſeriis ac magnis, dum hujuſmodi abſono perſuadendi generi confidunt, magnam jacturam & hi ſubeunt: præſertim vero quum judices tibi fuerint ſubinfenſi, & acuti ac ſuſpicaces: leves enim rationes, ac dubias, adverſum te torquere ſolent. Ex his etiam qui ſunt rapaces, rationes & eloquentiam odere; quod vel à flagitio eos impediant; vel quod precario extorqueant, quod vendère deſtinaverant. Porro affectus in civilibus cauſis remittere oportet; rationes & facundiam exacuere: At ubi de pœna agitur, affectus & geſtus apud multitudinem ſemper plurimum; apud judices etiam (præſertim patris, filiorum, fratrum) perſæpe proſunt. Diſcipulos autem alliciemus communibus orationibus (ſemper enim id præponere oportet:) tum etiam,

iam, si viderint nos in disputando acres, & promtos; in operando diligentes; atque in utroque genere efficaces; in profitendo claros, facundos, copiosos, pressos, moderatos, ordinatos, subtiles, & gravia utiliaque sectantes: In moribus autem modestos, sedatos, majestatem habentes. Allicere oportet maxime nobiles, eruditos, & qui multos habent sequaces. Si imperitus te obtundat (est enim quandoque vehementer molestum) submitte qui occupet: aut per amicum tibi, illi autem familiarem, (postquam ferre non potes, quum non semel tantum obgannierit) mone eum his ferme verbis: Novit professor hic ingenii acumen tui, tuamque eruditionem; tibique congaudet: verum ut à munere cessavit, jam lassus cuperet à disputationibus aliquantisper interquiescere. Interim vero ne alium quemquam per aliquot dies admitte. Quum vero aliquem qui perturbatione agitur, iratum, amantem, aut alium hujusmodi, persuadendo [in sententiam tuam perducere] vis, propositi finis ne mentionem feceris. plus enim commemoratio ejus quod tam anxie cupit, eum movere poterit, quam rationes illæ, quas omnino jam perturbato animo non intelligit, in contrarium vertere poterunt. At summum studium etiam adhibere

hibere oportet, quum controversa res est, ut fautores tuos inflammes; & quanto potentiores fuerint, ut causam jam non tuam, sed suam peragant: idque eo melius, quo periculosius: Nam id obtinebis, si ostendas, non jam te contemni, sed illorum autoritatem: quantoque id damno illis, atque dedecori: Aut, jam non te neque causam tuam illis odio esse, sed ipsos Principes. Id facile obtinebis, si causas aliorum, in quibus se difficiles reddiderint, amicorum; aut faciles, inimicorum; aut alia si ratione obtinuerint, quam autoritate sua, docueris. Quo in casu non solum testimoniis, sed conjecturis, criminationibus, coloribusque abunde licebit uti. Nonnunquam fabulæ multum juvant. Melchiori medico egregio, quum is me solitus esset vocare ad tenuis fortunæ ægros adeo ut tœderet, nec locupletaret; dicenti; Nonne ad multos te voco ægros? respondi, Sane; sed ut Dantes ad piscicu- los: narravique illi roganti fabulam ex secundo libro Fabularum nostrarum, (fab. 85.) Itaque in posterum vocavit me ad divites: (profuitque ad lucrum mille Philippeorum aureorum, & plus:) qui rationibus, ut hoc ageret, antea numquam potuerat persuaderi. Illud etiam optimum est auxilium; quum non

potest persuadere, esse utile illis, ut ad religioné confugias, ubi de vita hominum agitur, ut in fabula 86. Quum vero proponere aliquem apud multitudinem inter plureis vis, Moguntini Pontificis exemplum sequere. Is enim Gallorum Regem Carolum, Hispanorum (&c. ut est fab. 86.) & Germanos Principes proposuit: singulisque damnatis, debiliorem fecit accusationem Caroli: inde non tamquam utilem, sed ut necessarium collaudavit; atque obtinuit. Nam sic nec addictus nimis videberis, nec locum contradicentibus relinques. Argumentorum autem tractandorum alia humilia, alia magnifica: atque in utroque accommodatæ debent esse sententiæ, verbaque, atque dicendi ratio, seu constructio. Sed hæc parum variat. Intentum est autem, graviter & ornate dicere: & utrumque eorum eo spectat, ut res utiles persuasioni augeas; contrarias diminuas. Quocirca in demonstrativo genere solum actione indiges; in reliquis utroque. Vtrumque arte fit. Sed in extenuando etiam errores adjuvant; ut inartificiosum videatur, quod exquisitissima arte inventum est. Dicemus ergo primum de actione in sententia. In hoc primum genere collocabimus etiam, præter verba, gemitus, suspiria, lacrymas, vultum, habitum,

bitum, gestus, exanimari si liceat, proprie in persona deprecantis; ad ultionem autem nimis sævum. Memento enim Ciceronis: qui ferme numquam accusavit, sæpe defendit. Quod enim odiosum est, nisi omnino in proditores, moderate eum facere, è re est. Ergo tota ratio in tria dividitur: modum, causam, & personam. Modi duo sunt; quos accusare licet, vis, & dolus: laudare autem virtutem, prudentiam. Causa, magna, vel nulla, exiguaque. Persona, nobilis, innocens. Ad personam pertinet, ut sit è Republica, utile, atque honestum: Die, in foro, ad vim; noctu, loco deserto, ad dolum: atque ita hujusmodi. Augemus ergo à contrario: Exiguum scelus punivit: per hoc magnorum initia tolluntur in Republica: quid in majore facturus esset? Victoriam parvam consequutus est à communibus; & in difficilioribus strenue pugnavit, sapienter ordinavit; & exiguum exercitum bene paritus est; hoc enim difficilius est, quam magnum. Sic ab actu ad potentiam transeundo, rem augere facile quamcumque licet: & si futura, tamquam præterita nuper, aut præsentia, narremus. Velut, Quid tum agam quum hoc acciderit, cogitate. Etsi series facti narretur: Movetur, ducitur, terribile spectaculum offer-

tur, denique ſecuri percutitur. Et quum conjungimus plura ſine conjunctione: Contra leges, contra Rempublicam, contra te ipſum denique facis. Aut: Si ex ordine, ut ſcripſi, monui, adii. Et quum extrema fit comparatio, ut Ariſtoteles pro ſe ſene exule deprecaturus Antipatrum: Si eum, inquit, ſic fugere compellas; ut nullibi conſiſtere poſſit, in quo mortui illi invidere poterunt; quum nil plus habeant, quam quod conſiſtere poſſint. Et quum id agis, quod agere te poſſe negas: cujus pulcherrimum habes exemplum apud Ciceronem in epiſtola ad Q. Valerium (lib. 13.) qua vult commendari L. Iulium, rogante P. Cuſpio: mirificum ſane, quod vix ulli intelligunt. id enim agit, quod agère poſſe ſe negat. Cujus verba ſunt: *P. Cuſpius ſingulari ſtudio contendit à me, ut tibi quam diligentiſsime L. Iulium commendarem. Ejus ego ſtudio vix videor mihi ſatis facere poſſe, ſi utar verbis his, quibus quum diligentiſsime quid agimus, uti ſolemus. Nova quædam poſtulat: & putat me ejus generis artificium quoddam tenere. Ei ego pollicitus ſum, me ex intima noſtra arte depromturum mirificum genus commendationis. Id quando aſſequi non poſſum; tu re velim efficias, ut ille genere mearum literarum increbili quodam perfectum arbitre-*

bitretur. Id facies, si omne genus liberalitatis, quod & ab humanitate & potestate tua proficisci poterit, non modo re, sed etiam verbis, vultu denique expresseris: quæ quantum in provincia valeant, vellem expertus esses. Et si conditio addita, augeat crimen: ut, Magnus continere debet judex; quum palam sit neminem debere furari. Et quum duos quasi colludentes, proditionis insimulamus: ut, Te legationem agente, tyrannus urbem occupavit. Et quum inducimus respondentem quæ volumus, inde confutamus. Quod si longior sit disputatio, Socraticus est fucus &c. olim magna in moderatione, &c. velut: Soc. Divitias reliquit tibi pater, ô puer? P. Sane. Soc. Sapientiam non reliquit? P. Non. Soc. Quinam divitiarum usus erit? Ita facile obtinebimus quamcumque causam, eo respondente, quæ volumus. Tum vero quum in unam partem criminis incumbimus, in eaque expugnanda commoramur. Quo stratagemate invictos antea Lacedæmonios vicit Epaminondas in Leuctris. Toto enim robore exercitus in cornu sinistro collocato, jussit eos impressionem facere: cæteros omnes cædendo pugnare. Et si meliori comparemus; ut quicquid deest ad gloriam alterius æquandam, ei pro flagitio imputetur. Velut si Adria-

num Trajano comparantes laudemus, sine benefactis; quod non iratus fuerit, non sævierit, non rapuerit, non potitus fuerit occasione præbita. Et generaliter, periodus ἐκ τοῖν κώλοιν, priore clarissimo, posteriore gravissimo, significantioreque, quod ex priore aperte pendeat. Verbis quoque (sed id in seriis persæpe ridiculum est) res augemus. Præsertim monosyllabis miserentis, admirantis, vocantis, dolentis, ut apud Græcos αἶ, αἶ, materna lingua *a Dio. Sed*, adversativa præpositio, auget:

Ipsa sed in somnis inhumati venit imago.

In eodem quoque genere apud Græcos encliticæ sunt, & gravitatem addunt, &c. Similiter per figuram: quum concionem procellam appellamus. Et quum duo vitia simul una voce complectimur, ut quum *parricidam* vocamus, & patriæ & patris proditorem. Et ut proprietas servetur, ut *vecordem*, qui flagitia aperte admittit: *dolosum*, qui occulte: & majus est dicere *dolose*, quam *dolosus*; ut contra *improbus* plus quam *improbe*. Et si tegere velle videaris, pudorem tuum testaris; & in illo flagitii opinionem auges. Et per hyperbolen: Exitium ille in caput adduxit; pro periculoso bello. Initium vero sumit Aristoteles à pæone primo; cujus tres breves primam longam

sequun-

ſequuntur : Finem autem à ſecundo; cujus longa ſyllaba, tres ſequitur breves. Sed Cicero narrat : *Exceptum magnis clamoribus à populo patris dictum ſapiens temeritas comprobavit.* Quod ſi dixiſſet, *comprobavit filii temeritas*, decidiſſet, ut fit. Initia fineſque dicendi & ornata & valida eſſe debent,& elegantiæ: quoniam in principio anima nuda eſt omni cogitatione,ac maxime attenta his quæ dicuntur: fines autem nihil habent quod eos perturbet: media tecta obliterari magna ex parte ſolent. Tota autem oratio debet eſſe uſitatis ex verbis, & maxime clara; & ut non ſolum cola, ſed & dictiones & ſyllabæ ſubjectæ rei accommodentur. Mollem enim & dulcem efficiunt [orationem verba] quæ vocalibus conſtant; ut *heu*: & ſi *s* & *c* addantur, mollis, dulcis, ſuavis [erit.] Aſpera *z* & reboans *r*: longe vero frigida *m*: ut, *magnarum laudum tuarum.* Tacendo etiam ſignificandoque crimina augemus, quoniam minus inimici videmur. ut Plato, quum odiſſet Ariſtippum & Cleombrotum, eos dixit fuiſſe in Ægina, quum Socrates eſſet in carcere. Conſtabat autem, Æginam ſolum XXV M. P. diſtare ab Athenis. Adeo vero Gorgiam in Dialogo omni autoritate ac dignitate artis dicendi (in qua princeps habeba-

tur) ſpoliat; ut ille quum Dialogum legiſſet, dixerit: Pulchre novit Plato male dicere. Eſt & proſopopœia: cujus pulcherrimum exemplum apud Ciceronem in epiſtola ad Octavium; ibi: *Itaque ſi quid illæ majorum noſtrorum ſepultæ reliquiæ.* Et repetitio, quaſi minantis; ut: *O cives, cives!* Aut quum diverſis epithetis [utimur,] abſque conjunctione: ut: *Ambulat buccis inflatis, elato ſupercilio, torvo vultu.* Et quum nihil dicimus, volumus tamen videri dicere, obſcure innuendo, inſimulando, gravitatem effingendo. eſtque vitioſum, verum aggravat aliquando. Illud vero ad rem pertinet, quum dicit quæ præterire ſimulat. ut illud: *Olynthũ, & Methonem, & Apolloniam, & triginta duo oppida capta omitto:* tamquam longe majus aliquid dicturus. Sic vitiis utimur in oratione, ut Medici venenis: aride; ut: *Phalaris Agrigentinis moleſtus:* frigide; ut: *Quæ curioſe ſcripſit Ariſtoteles:* inverſo modo; ut: *Quæ Plato fabulatur de Diis.* Multa etiam fert caſus. Cuidam dicenti, *Fers inertem puerum*; quaſi objiceret impudicitiam ejus, reſpondit: *& diu patrem tuum tuli. Bonos enim ſemper, malos quamdiu mihi ſunt uſui, retineo.* Ita depulit calumniam in illius patrem, qui ſutor furax erat. Atque hæc in levibus etiam nunc: olim omni-

omnibus in causis plurimi æstimabantur. At in magnis ætate nostra persuadebis, corruptis pecunia judicibus; aut si è re sua id esse ostendas, aut jure agas. Prodest & in nobilibus aliquando etiam affectus vehementia; si non omnino perditi sunt judices. Illa vero magni facere, pædagogi, quæ supra diximus, solent; & gravibus viris stomachum movere.

Ex his vero quæ vehementer persuadent, est commemoratio gratiæ illius apud Deum: ubi constet eum esse bonum, aut injuste oppressum. Perfectio rursus animæ ex operatione: gloria apud homines, fides in eo: & quod reponit beneficium: tamquam thesaurum, magno fœnore; idq; multis explicare. Quod si & exempla majorum illius adsint, non parum momenti habent.

His omnibus etiam construitur accommodata, brevis & promta ratio [ac oratio.] Velut illud: Quidam exercitus dux, quum jussisset suspendi puerum, duodecimum agentem annum, non pietatem (cujus ille expers erat,) non injustitiam (qua fuisset irritatus potius, quam flexus) commemoravit: sed inquiit: Quum omnia facias gloriæ causa; cur eam maculare vis turpi facto? Optimum autem dilemna est, quod ex contrariis texitur: velut si inimicus exul, in urbe

ſit; dicaſque: Si te volente; quæ gloria eſt, me à te deceptum? Si nolente; quam turpe, te domino, vagari per urbem exules, non ſolum tuto, ſed cum civium periculo? Si neſcis, cur ſatellites non dant pœnas? Oportet autem in hujuſmodi (quod non modo ad accuſandum, ſed ad defenſionem potiſſimum eſt) non ſolum ſe exercere, ſed etiam, ubi opus eſt, ſcribere, cogitare, mutare: ut ſcilicet efficaciſſimum ſit, perſpicuum, & (apud Principes præcipue) quam graviſſimum. Veluti ſi dicamus: Malus non poteſt eſſe felix. Nam aut cogitur exiſtimare, nil ab obitu ſupereſſe, aut animam. Vtroque modo incumbere intelligit ſibi perpetuum malum. Hoc eſt dilemma.

Partes oſtendere oportet, ſi requirat. Sunt autem ſeptem. Felicitas eſt cogitatio vera perpetui boni, cum re: Infelicitas maxima, perpetui mali ſola cogitatione conſiſtit: Si mori malum eſt, non eſſe malum: Si non eſt malum, numquam eſſe perpetuum malum. Si non cogitat umquam, (quamvis & hoc difficillimum ſit) non poteſt eſſe felix; quum felicitas conſiſtat in cogitatione perpetui boni; Si perpetuum bonum vita ipſa definiamus, quum terminum intelligere cogatur, & cum eo malum perpetuum, eſt infelix: nam de pœnis perpetuis non

opus

opus eſt probare, quod malæ ſint. Aut igitur expectare certum malum, aut majus timere cogitur.

Epiſtolarum autem communis ratio eſt: ut ſit efficax, ſeu nervoſa, ordinata, pura, clara, emendata & ornata. Quinque primæ partes immutabiles ſunt; niſi quod in hiſtoria neceſſaria prima non eſt. quum enim epiſtola ſit diſcendi cauſa; (& id quod docere volumus, vel actũ eſt, ut hiſtoria, vel narratio, vel de agendis, ſeu in genere demonſtrativo, ſeu deliberativo, ſeu judiciali;) palam eſt ſuaſoriam eſſe oportere: & huic convenit eſſe nervoſam rationibus. Ordinem aſſequimur reſcribendo ſæpius: ut etiam libros. Pura ſi ſit, erit etiam perquã brevis. Claritas legenti lumen affert; & non fatigat illum. Oritur ex recta diſpoſitione ſenſus integraque notitia illiuſdem; tum congrua diſpoſitione, abſque ancipiti interpretatione) tum verbis uſitatis. Emendata vero ſecundum regulas Grammaticæ, & uſum illius temporis; qualiſcunque lingua ſit. At in ornatu, multiplex varietas: tituli, epithetorum, figurarum, troporum blandiendi, atq; adulandi. In hujuſmodi duos ſcopos conſtituere oportet: naturam, conſuetudinemque, violentam reginam. Vnde Ciceronis tempore immodica adulatio, & blandimenta

turpia:

turpia: ætate noſtra tituli, ſine figuris aut tropis; epithetis utimur, non blandimur: Sed naturam ſequimur; dum velut pulchram mulierem membrorũ proportione quærimus; exornamuſque illam; non fuco tingimus; ſed nitorem addimus aqua florum malvæ, ne ſit aſcititius. Ita licent placentque tropi, figuræque latentes, & quaſi expolientes orationem, & ex re nati;non eminentes, aut oppoſiti. Quædam ſunt quæ non admittit [epiſtola;] velut eximiam magnitudinem. excreſcit enim in librum. Vnde Ariſtoteles: Non ſcribo de hoc; quia epiſtolę accommodatum non eſt. In tropis ergo & figuris, conſtructionem, ſententiam verborum conſidera; ut ne apponas, quæ non congruunt. Velut ſi eum qui abiit hortari velis ut redeat, dices: Me certe præſtantiorem amicum (ſuppreſſo amantioris nomine) invenire non poteris: Ego vero etſi te meliorem non queam invenire, certe cui carior ſim, ut qui me nulla, dicam, cauſa deſerueris? Grandia ſunt, quæ paucis verbis multa & magna comprehendunt. Nam hujuſmodi inventioni veteres maxime ſtuduerunt. Quale illud:

Iuſque datum ſceleri.

Sed nos, quod non continuato ſermone hujuſmodi tradiderint, non percipimus, imo

imo neque animadvertimus. Quo ſit, ut vix corticem autorū aſſequamur; quum illi maximo ſtudio atque arte pleraque conſcripſerint, ut profundiſſime multa laterent, quæ eruere operæpretium eſſet, atque admirabilem hominem efficeret. Sed & his utendum poſtmodum non ita obſcure, ſed ſolum Laconica brevitate. Iuvat autem in hoc genere, & ad orationis robur, argutamque concinnitatem, reflexio à contrariis ſumta. In quo Valerius Maximus adeo eminet; ut nullum caput, imo ne narrationem quidem, hujuſmodi ſententiis acutis decoriſque non eludat. Sic & Senecæ Controverſiæ ac Declamationes imitatione dignæ; quum in vita civili mortalium fuerit ſapientiſſimus. Vnumquemque igitur in proprio genere actionum atque ſignificationum eligere ſciemus, ac imitari: ut is non ſolum oratione laudetur, ſed quod etiam vitæ genere inter alios emicuerit. Ergo in hujuſmodi exemplo cogita quod nec poſſit, nec ſignificantius quicquam dici potuit. In ſcelere nefandiſſimo inventa eſt ratio juſti injuſtique: diſceptationes, orationes, leges, judicia ſunt conſtituta, tamquam in Republica: diſputatumque in quo majus eſſet jus, (tamquam de dubia cauſa) an in ſcelere, an in virtute. Quot tamen in hujuſmodi prætereunt

cespi-

cespitem, non sublato pede! Quum non solum libri sapientum, sed & epistolæ, & sermones ipsi quotidiani, (modo de rebus seriis sint) scateant hujusmodi ornamentis atque speciosis notis. Porro epistola differt à sermone ipso coram, quod perfectior esse debet, quia sublatum est jus statim interrogandi : & continentior, quod in judicium adferri potest, nec secreto habita umquam dici ; sed quorumcumque oculis subjecta est. Vt sermone unum possis ; epistola necesse sit (si velis) omnes qui eam lecturi sunt, fallere.

In oratione autem publica, primum quidem carminum, quod ad periodorum attinet longitudinem , rationem imitare: quorum longissimi hexametri. Ita in partibus initia finibus nectere debes, ut auditor non fatigetur, quemadmodum inquit Demetrius Phaleræus (in principio.) Quumque tria sint hominum genera (nam & hæc præcepta communia etiam esse debent familiari sermoni;) æquale, nobilius, & servile; causarumque totidem , demonstrativum , deliberativum, judiciale; brevitas in omnibus (præterquam apud populum) præstat: nam quum ad plures dirigatur , ex pluribus brevibus composita, longa efficitur : & in commiseratione (seu deprecatio sit,

seu

ſeu lamentatio) quoniam frangere animos propoſitum eſt, non ſolum ſoluta oratione ac prolixa, ipſi nos languidi (vide & cap. 29.) audientium animos itidē languidos efficere, ac ipſos confringere conabimur; ſed etiam geſtu vultuque. Propterea nec breviter quiſquam, nec numeroſo pede, ſi ſapiat, movebit judices ad miſericordiam. In cæteris, brevis periodus, (& in periodis cola,) longe plus virium habet, non ſolum quod (ut Phaleræus dicit) animi fortitudinem oſtendat; unde hic modus Laconibus proprius fuit; ſitq; robuſtior compreſſis ſententiis, velut & ordinata acies, quam diſſolutis, velut diſperſa; ſed quod etiam omnia complecti videatur, à quibus paucitate verborum non circumſcribitur; tum vero prudentiam atque conſtantiam hominis oſtendat; præterea autoritatem, & animi concitationem. Vnde erga eos quibus imperamus, non alia ſemper utimur, utique debemus [quam brevi oratione:] ſed cum æqualibus, quia imperioſa eſt, & iram præ ſe fert, humanitatem in verbis ac geſtu annectere debemus: ut duobus ſublatis vitiis, quatuor illi præcipue laudes relinquantur; conſtantiæ, prudentiæ, capacitatis ſenſuum multorum, tum roboris, ex ſententiarum denſitate. Sic ergo adjiciemus (ut

brevi

brevi utar exemplo:) Rogo. At in deliberativo genere ea non indigemus, nisi quum sermo ad superiores dirigatur; ubi non solum brevitas venustatem affert, sed persæpe est necessaria. Habet & id, ut intellecta ad se trahat auditorem, tamquam invento tuo factus sit acutior: sed & vultu & gestu, & verbis humanissimis, quibus rem significare volumus, ambo illa vitia (ut dictum est) sunt eradicanda, ut non solum roges, sed exores, atque supplices. Itaque ad infimos eo genere simplici uteris; ad æquales autem, exempta suspicione iræ atque imperii, eo verbo, Rogo, adjecto; ad Principes & magistratus ita, ut tota oratio sit lenis & quam demissa. Deprecatio igitur, quum longa esse debeat, ut animos frangat; & [utcunque] brevis, quia ad potentiores; & constans, ut moveat; & languida, ut flectat, ardua res est: ideo nec tam brevis omnino esse debet, ut in aliis causis; & nervos habere potest in languido genere; velut & ferrum durum [aut ductile;] & fides ac boum lacertos, & coria, tametsi languida videantur, prædura habemus. Itaque & oratione pressa utere quale illud: *Si quid unquam inter tot pia facta tua [recenseri poßit,] viscera mea ne dispergi patiaris; ut tam fidi servi tu filium unicum eripias patri.* Multum au-

tem

tem refert natura Principis, & qualis apud illum tu habearis, & quos habeas oppugnatores: Nam differt multum, an dicas, *Eripias patri filium*, in molli ingenio; an, *Patiaris eripi*, in ambitioſo. Quum vero colluſiones aliquando doceant à contrario, à ſimili; in verbis atque rebus, in luctuoſis ac vehementibus enervant orationem, & ridiculum faciunt, magis autem quæ eſt in verbis. In omnibus autem argumentis quum præſtet (ſi poſſumus) ſelectos quoſdam habere libellos gravium virorum, quum antiquo tempore non deeſſent Theophraſti atque Crantoris, tum aliorum; noſtra ætate, quod ſciam, præter communes, De officiis, Ciceronis; & pauculos Plutarchi (neque enim illius omnes: multo minus ex omnibus admittere licet, quorum præcepta dum ſequeris, aberres graviter:) velut, Quomodo quis ſine invidia ſe ipſum laudare poſſit. Quos tamen in breve compendium redigere queat, ſi vim argumenti intelligat. Exemplum hujuſmodi: ſi apud ignotos; ſi modeſte; ſi ab alio dictum contrahat; ſi rem, non hominem, vituperet; ſi in Deum, ſi in Fortunam referat, quæ ſunt virtutis; ſi ſocios participes nominet, ſe prætereat; ſi ea quæ antecedunt, invidiaque carent, velut pro gloria labores ſuos com-

memoret; si aliud narrare videatur, quē-
admodum calamitatem, si vitia sua in-
termisceat, quibus virtutis fructu carue-
rit. Est autem peculiaris quædam inven-
tio omnibus hujusmodi, à fine sumpta,
à divisione: de qua in Dialectica actum
est. Præstant tamen hoc libelli, ut exem-
plis discas, rem, tamquam sub manibus
habeas, cum formis, figuris, umbrisque
ad amussim tractare. Verum laus pro-
pria non id præstat quod quæris, scilicet
ut tibi credant; sed invidiam, odium, in-
famiam, opinionem parvi judicii.

In diluendis autem his quæ objici
possunt judicio maximo opus est. Nam
objectis respondere cogimur, comme-
morando testamur, magnifacimus; in
mentem revocamus, ut non oblivisca-
tur, & melius dicat. Magna igitur & du-
bia omittemus; vicissim notis occurre-
mus; majoribus fidem, constantibus cri-
men detrahendo. Si plura & magna di-
luere necesse sit, imitare belli peritos du-
ces; singillatim & breviter recita; & mul-
tis ac gravibus sententiis responde; aut si
levia, paucis; quasi per contemptum.
Noli malos rhetores imitari, qui jungunt
& exaggerant, quasi aliquid majus di-
cturi. Nam etsi habeant quod cuique
objecto respondere possint; ex tot tamen
tantisque, etiamsi falsa sint, quid indele-
bile gignitur.

Vbi adolescentes ad virtutem sunt excitandi, (suo quidem semper beneficio, tuo nonnumquam commodo) quum divina non credant, philosophorum rationes frigidæ sint, (ut hoc ipso intelligere possint qui sapiunt; quum dubium haud sit, secundum virtutem vivere melius esse, Deos esse, ac Manes & æternam illorum gloriam ac voluptatem) fallere eos & arte & verborum lenocinio licet: ut quum in uno vis argumentorum, in altero finis laus desideretur, quasi ex utrisque conficiatur una ratio. Quale est, apud Alexandrum (lib. 4, Quæst. 24 & 25,) si exornetur, exemplum pulchrum. Inquit enim: Felicitas hominis (in qua omnia bona continentur,) in optima illius parte, id est, rationalis animæ operatione & perfecta acquisitione reponenda est. Quod autem optime adipisci finem, optimum sit, dubium non est: Scribentis, bene scribere; canis venatici perfectio, bene venari. Sed & quod virtus in rationali anima sit, & optimum; palam est: tum quia, si aliud melius esset, non esset virtus optimum per se: & ideo, quum optimum, virtutem appellaverimus, non esset virtus, virtus; aut optimum, optimum. Et etiam, quoniam vitia infinita sunt, & ob id periculosa semper; nec consistere possunt: felicitatem

autem fixam & ſtabilem eſſe oportet: neque conveniunt hominum converſationi nec ſocietati vitia. Si ergo finis hominis eſt, vivere cum aliis, (aliter eſſet infeliciſſimus) id maxime expetendum, quo ſic vivere poſſit. Vt ſi finis hominis eſſet domus, maxime expetenda eſſet ars ædificatoria. At quod virtus maxime virtute comparari poſſit, & hi qui eam non magni faciunt, ſponte fatentur; quum videant labore & patientia & induſtria [unumquemque] virtutem adipiſci: Et ratione perſpicuum, ſi quidem ſimilia ſimilibus facilius habentur, quam aliis. Quod ſi quis objiciat, [virtutem] non eſſe quandoque expetendam, quoniam aliud non ſecundum virtutem, melius ſit, ut lucrum, medendo, quam ſtudium: Reſpondemus, quod non: quoniam id quod eſt per ſe, optimum eſt. Sed fallit nos uſus, aut conſuetudo, aut exemplum aliorum; ut in pleriſque etiam aliis malis. Verum ſi hæc tollantur, apparebit manifeſtum diſcrimen. Quod ſi dicas: Quid ſi hoc efficiat, ut deſit, aut poſtmodum recuperare non poſſis? Non erit primum virtus, deſerere ſemetipſum: ac de ſecundo, plus multo facit ad utilitatem ex hominibus capiendam, modo vivas apud homines, non aſinos, (quanta ſufficit ad vitam abſq; penitentia in fine traducendam)

dam) virtus, quam quod ultra acquiritur ex conversatione, virtute omissa, quum ad finem vitæ perveneris, cujus æstimatione omnia sunt metienda, & homo sibi felix aut infelix videri solet.

CAP. LV.

De vi.

VIs autem odiosa per se legibus est; propterea dolo miscenda. Sed minæ locum habent virium in timidos, nec legibus adeo subjiciuntur. Et scias quod in iracundis semper minæ auferendæ sunt. Minarum autem loco habetur negans: veluti si dicas, Ni feceris hoc, vel hoc. sed dicas: Oportet, ut adipiscamur, id agere facile enim erit. Vis quandoque usui est in eos qui volunt, quum in aliena fuerint potestate. Minus locus est, nemine præsente. Pueros & puellas vi abducunt multi. Sed in puellis præsens periculum: quia flagitium præsupponitur. Auferimus etiam vi, quæ nostra sunt: & sacerdotiorum possessionem occupamus, in rivis aquarum ducendis, in finibus agrorum, &c. sacerdotibus: quæ numero dierum jus acquirunt: velut domorum locationibus, quum publici ministri non sufficiunt, seu ad tuendum, seu ad protrudendum; quum ex possessione jus accrescit, aut pecunia pro defensione.

Semper autem vi tueri propria, quam invadere aliena, magis permiſſum eſt à legibus, & laudabilius. Inſpicere autem oportet, an tutum ſit quod quæritur; & qualem aggrediaris rem: inde diſponere, inſtruere, exercere. Dei veneratio, & pudor, ſemper ante oculos proponatur. Tametſi enim impudentia & impietate homines ſibi videantur eſſe liberiores: ſi tamen cogitent voluptatis præcipitem tranſitum, quum infamia hominem comitetur ad mortem, tum ſceleris conſcientia; raro ad hujuſmodi flagitia patranda deveniet. Etenim poſtquam patraverit, pecunia commutare non licebit: neque homo, niſi errore & animi impetu ſeductus peccat. At inſidiæ tutiores ſunt aparta vi, ac minus deteſtandæ: tum eo ipſo, ne bellum in urbe gerere velle videaris. Debent autem & ipſæ & vis liberalitati jungi. Etenim nihil eſt, quod vitiorum turpitudinem magis tegat, & à legum periculo hominem vindicet, ipſa liberalitate. Inſidiæ ergo inter minas quaſi & apertam vim ſunt conſtitutæ: Sed ſi non procedant minæ, plurimum obſunt, quoniam inimicum monent: ut etiam vis. Propterea inſidiæ omnium ſunt tutiſſimæ. Minis utuntur, qui potentia vel jure præcellunt; ne ſævire velle videantur: honeſtæque minæ vocantur

cantur hæ: quamquam finis juſtus aut injuſtus eas diſtinguat. adverſus tamen miſeros, ni palam improbi ſint, [minis] uti turpe eſt. Ob juſtam igitur cauſam eſſe debent, & breves, & de magnis rebus: ut quum pro vita & honore certatur cum his quibus minamur. Talis eſt, ut honore læſo ſtare non poſſit: velut qui publicis negotiis præfecti ſunt. Semper autem ubi aperta vi uſus fueris, decet te in aliam conferre regionem, ne publicam autoritatem contemnere videatis. Nunquam tentabis ut non perficias: ergo neque niſi coactus, quum non ſecurus es de fine. Vis quoque ſimulatione & inſidiarum, improbi bonos evertunt. Etſi enim ei nihil noceamus, injecta tamen ſuſpicione, vitam (ob pavorem) reddimus inutilem; ut primum relinquat occaſiones bene gerendarum rerum; & conſternatus animo ut nihil capiat conſilii. Quare quum hujuſmodi ingruerint, audendum eſt, magis neceſſitate, quam ſpe. Satius eſt enim fortiter ſe dubiæ opponere morti, quam per ſegnitiem ſemper mori ac torqueri. Oportet autem eum qui vim conatur inferre, promptum eſſe vigilem, & admodum cautum: præterea conſiderare finem, & quæ ad illum neceſſaria ſunt. Melius autem ad voluptatem propriam vis dirigi-

tur, quam ad incommodum alienum: & si commodum incommodo addatur, laudabilius erit; tum quia honestius, tum quia in utroque eminet species potentię.

Principaliter autem, quum quatuor sint modi in actionibus, maxime ulciscendo: velut agere, & videri; id in filiorum & fratrum justa vindicta convenit: vel nec agere, nec videri, quum res non magna est, & dolo caret: videri autem, & non agere, in viliores personas, quum res non contemnenda fuerit, abest tamen flagitium: agere vero, & non videri; quum res non extrema est, dolo tamen atque insidiose peracta. Semper autem, quum de honore & dignitate agitur, & contempta autoritate, tum vitæ periculo, videri agere oportet; & quum res ad vulgus refertur.

CAP. LVI.

De natura.

NATVRA commutationes parantur; quum tu (gratia exempli) puerum quæris, ego musicum; ego equum, tu equisonem. Nostra nobis magis etsi placeant; tædio tamen minus cara persæpe sunt. Consuetudo retinet, copia abigit: nam & generaliter libentius commutamus quæ nos satiant: Et ea sunt, quæcunque causam habent ob quam placuerunt

runt infirmam, aut ſeneſcentem: Aut ſi cupiditate habendi, impenſæ obliviſcimur inde quum conſideramus, illa nos gravat: Sic quum alia aliis placeant, natura rerum ipſarum, commutare facit. Atque id maxime contingit inter eos qui ſunt diverſorum morum; velut apud Poetam:

Agrum pro puero Calliodorus habet.

Vt igitur rem illi jucundam in poteſtate habeas, oportet vel pluris emas, quod pecuniæ omnia poteſtate contineant. Sed hic modus nunc à nobis non conſideratur. Naturam inquam ergo dicimus rerum & hominum, ſub qua vota illorum continentur.

CAP. LVII.

De tempore.

TEMPORE quoq; conſtant hæ commutationes: & quæ ab initio dare petentibus nolumus, ultro rogamus ut accipiant. Nihil eſt quod [quis] ſibi non queat de tempore polliceri. Diu ſi vixeris, & prudens ſis, omnia habebis. Sed hoc eſt quod nos turbat: (utriſque ſcilicet eorum quæ deſiderantur occaſionem perſæpe præterire, etiamſi [diu] vixerimus.) interim quoque uſus perit. Tempus omnibus rebus aut gratiam addit, ut illi recipiant, quod recuſabant; aut ad-

imit, ut dent, quod dare nolebant. Quid non promittit, imo quid non præstat tempus? Inimicum occidis; scelerate plerumque; jactura magna, majore periculo; ut perpetuo sollicitus & anxius vivas: & si [vindictam] pauculis annis (persæpe etiam mensibus) differas; ille, nullo tuo crimine, cum tota stirpe corruet. O insanam hominum mentem, quæ ea tam care emit, quæ tuto & absque dispendio habentur, ob modici temporis impatientiam! Sed quum, ut dixi, interim pereat usus, & in periculo verseris, & jacturam patiaris, distinguendum est diligenter, quando locus sit expectationi, & quando non. Videtur autem semper expectandum, quum tua ætas longe in annos minus processerit: Ut contra ridiculum est, senem expectare occasionem ex aliorum morte qui longe sunt juniores.

CAP. LVIII.

Scientia rerum, morum, ac potentiæ.

NIL autem præstantius est (præsertim in controversis rebus) scientia ipsa rerum de quibus agitur; tum morum, ingenii, ac potentiæ eorum cum quibus pugnas. Constat hæc pluribus modis; quum tamen præcipui quatuor sint. Multorum primum hominum consuetudo; nam multi multa norunt: Corru-

ptio intimorum; quæ in usu frequenti est apud Principes: atque adeo ut (si velint) nihil privatorum eos lateat; imo etiam aliorum Principum pauca: Et indicium quod ab operationibus illius sumitur. Et quamquam à paucis facile falli possis, decursum tamen totum si observaveris illius actionum, non erit difficile, tametsi cautissimus sit, illius animum, fidentiam, potentiamque deprehendere. Vltimum est, epistolarum diligens consideratio. Secundo modo in species diviso, primum dabimus locum amicis his qui rem tractant, & (si fieri potest) ordinariis: veluti his qui à secretis sunt: quamquam hoc arduum sit: non enim ignotis facile obsequentur sine premio. quorsum? cum præmio, periculosum. Ob id advocatis utemur: qui & ipsi ordinarii sunt, sed non primi: quibus etiam pecunias, si ita res exigat, & ipsi nobis amici [sint,] ad corrumpendum dabimus. Quarto loco, si neque amici illius, neque qui à secretis sunt, nec advocati id possunt, per sanguine conjunctos his, qui primum aut secundum locum obtinent, id tentabimus. Quintus locus est per potentes viros, tibi amicos. Omnia enim potentium sunt, & arcana etiam, modo prudentes sint. Vltimo loco sunt amici tui sagaces. Sed in rebus magnis, parum his

confi-

confidendum. Sed & negotium quo in ſtatu ſit, ſcire oportet, & quantum proceſſerit; quantumque qui adverſatur, polleat conſilio, amicis, pecunia, potentia, conſanguineis, efficacia (quæ maximum eſt.) Tum vero cum peritis conſilium [inibis : de] imprudentibus, etſi alioqui fidis, ne nimium ſperes.

CAP. LIX.

De decore.

AT vero in omnibus decoris tui memineris: victor, glorioſus; victus, ſine turpitudine cades. Nec te dejicies in adverſis, nec efferes in ſecundis. Oppones, ut peritus gladiator, ubique cuſpidem. Senes, quorum vis effœta eſt & facile contemnuntur, prudentiæ opibus, ac ſeveritati inniti debent. Sene ſtulto & paupere nihil eſt miſerius: ſed etſi dives ſit, & ſapiens, ſed remiſſus, contemnetur ab omnibus. Præteriere antiqui mores, & conſuetudines honeſtæ. Non male igitur Aloyſius Gallorum rex, ejus nominis undecimus, quum ſenex & æger eſſet, ſeverior adeo factus eſt, ut quaſi ſævus appellari potuerit. Dices, Nonne me amabunt & obſervabunt, ſi pecunias meas diligant? O ſtulte, nihil minus; ſed irridebunt. Quamobrem & eos non vitupero, qui ſenii indicia tegunt, capillorum

rum

rum & barbæ caniciem plumbeo pectine [tollunt,] & aqua ſeparationis, in qua argentum eſt diſſolutum. Verum non denigrat admodum, ſed rugas tollit, radix anguini cucumeris in aqua lactis diſſoluta; vel ſi iridis ſucco, aut ſpatulæ fœtidæ, rugæ liniantur; & ulcerata cutis inde unguento ex ceruſa curetur. Rurſus ceruſæ præparatæ drachmæ quinque; margaritarum, vitri, cryſtalli, chryſocollæ, ſingulorum drachmam unam: caphuræ, myrrhæ pellucidæ, ſarcocollæ, ſingulorum drachmam mediam. confice paſtillos ex lævigatis in marmoreo lapide, cum aqua roſacea: & ſicca. Quum opus eſt, dilue cum oleo de tartaro; & illine faciem veſperi: mane lava cum fontis aqua. Facit & ad hoc cervina medulla, aſini adeps, oleum ovorum, & frumenti. Dignoſcuntur etiam ſenes à dentibus, de quibus ſuo loco actum eſt. Sit ergo ſenex mũdus, comtus, hilaris, blandus, gravis, ſeverus in domeſticis infimis caſtigandis: habeat autem à quo venereatur. At virilis ætas robore ac viribus, tum agilitate, conſtantia, atque fiducia ſe tuetur: nec ulla melior. Itaque ſenes providere debent, ut filios ex ſe habeant, aut ex fratribus, ſororibuſve, obſequentes, atque prudentes. His enim ætas illa ſecure innitur. Quodſi his omnibus careat,

diligat

deligat puerum, virtutis ſapientiæq; amore flagrantem: itaque illum inſtruat, ut (præter ſanguinis conjunctionem) filio perſimilis ſit, & bono. Quidam pro filiis nutriunt: ſed ſyncerius eſt, animi veros filios educare, quam corporis ementitos. Ne ſit verboſus ſenex, caveat: quando in nullum aliud vitium facilius ac turpius decidant ipſi [ſenes;] ſeu quum facta juvenilis ætatis laudant, ſeu quum audita commemorant. Pueri autem blandi, venuſti, comti, honeſti, ſcituli, mundi, promti eſſe debent: verbaque illos decent magis, quam ullam aliam ætatem: pudici quoque. Etenim commoda impudicitiæ etiamſi majora eſſent jactura atque infamia, adhuc longe minora redduntur, quoniam incerta ſunt. Propterea, quum vitia & virtutes legibus conſtent, minore dedecore, majore flagitio adacti &c. feliciores ſunt. Itaque & clam admiſſa, nec in exemplum adeo feruntur, quod vindicare non poſſint. Quamobrem ita inſtituendi ſunt, ut omnia liberalia munera norint exercere: legere, ſcribere, fingere, pingere, canere, pulſare, natare, equitare, & hujuſmodi. Mulieres vero, caſtæ, pudicæ, mundæ, ſollicitæ, acu (non penicillo) pingere aſſuetæ &c. In omni actione memento quanti res ſit: ne (ut ſtulti faciunt) pro obolo amicum,

aut

aut exiſtimationem, aut rem magnam perdas. Qui ſcis cum quo certes? eorum qui adſunt, dignitates, ac virtutes? &c. Et quum beneficium acceperis, ſi non [amplius,] gratiam non intervertas. Ingrati enim animi eſt, meminiſſe quod non dederit; [non] meminiſſe, quid dederit: tamquam qui nihil debuerat, omnia deberet. Nec etiam tam refert quid agas, quam quo modo. Honeſta enim ſi turpiter tractentur, turpibus cedunt modeſte tractatis. Verba generalia affectu atque geſtu efficaciora facta, magis decent, quam expreſſa & propria; in quibus periclitatur exiſtimatio, ſi ſecus evenerit. Neque enim repetitio affectus, geſtus, vultus contentio, ita objici poſſunt, ut expreſſa ſententia: & ſi evenerit &c. in memoriam revocata, majorem habent vim; tum propter id quod mos id probat, tamquam prudentium &c. Poſſunt præterea ad plura alia contorqueri.

CAP. LX.

De executione.

OMNIVM autem quæ ingenioſe & ſolerter invenimus, finis atque perfectio eſt ipſa executio: ut tanto celerius omnia peragamus, quanto cunctantius deliberavimus. Gnativerque agendum; ut brevi abſolvatur: Fortiter quoq; & con-

& continenter; orando, rogando, hortando, urgendo; impellendo etiam tuos omnes auxiliatores: ut ſimul, exemplo eorum qui pondus aliquod aut vehunt aut attollunt, (qui ſe clamoribus, ut una moveant, adhortantur) in negotium incumbant, ac (ut ita dicam) quaſi ruant. Vt numquam ceſſes: ſed imiteris ventos (qui levi flatu immenſas naves aſſiduitate impellunt donec aliquid firmum conſtitueris. Multa enim negotia pluribus conſtant ex actionibus: quas ut dum peragis, intermittere maximum malum eſt; ita indecorum, laborioſum, & perſæpe damnoſum, actionem actioni ita continuare, ut te tuoſque amicos fatiges. In periculis etiam gravibus ſæpe melius locum dare iræ furorique inimicorum, quoniam repugnando coeunt conſiliis, ut hyemis tempore ſpiritus noſter: cedendo diſſolvuntur, velut flamma radiis ſubjecta Solis. Fratres à fratribus diſſident? ſi vexes, ſtatim in unum conſpirant. Ita narratur fabula de lupo & canibus invicem pugnantibus. Optime exequi dicimur, quum promte, perfecte, polite, modico ſumtu, aut labore, ac turbatione; clam denique, & quaſi inexpectato. Neque enim celeriter exequi, eſt cito exequi; ſed antequam poſſis impediri. Quod malum eſt in his qui à Principibus juvan-

juvantur, invitis autem miniſtris. Nam quum impedire nequeant, durius negotium reddunt, patefactis his, qui controverſantur, conſiliis tuis. Occaſionem etiam [captare] quum in omnibus (uti antea diximus) utile ſit, admodum vero in exequendo præſtantiſſimum; ut non ſolum in ſingula etiam momenta eam obſerves diligentiſſime, ſed arreptam proſequaris; ita ut nihil in ea prætermittas aut hęſites, vel cuncteris, delinquaſve, donec negotium totum ſcilicet abſolvas. Solent quæ per occaſionem offeruntur, meliora eſſe, & perfectiora, quam quæ quis induſtria ſibi paravit; utpote quaſi divinitus oblata, & in finem illum ordinata. In his vero actionibus, quas ſemper facere licet, infectas numquam reddere, ubi par eſt periculum, melius eſt, quam diu licet facere, non feciſſe, quam feciſſe: ut in dubia curatione, ubi ſanguinem uſque ad quartam diem mittere licet, ad quartam uſq; non miſiſſe, quam miſiſſe, præſtat. Exequutor, præterita prima occaſione, aut ſi quid novi emerſerit, aut detectum ſit à mandato, (ſi tempus habet) conſulere debet principalem. Quo præcepto prætermiſſo, magni errores ſequuti ſunt. Si tempus deſit, exequi pręſtat, aut generaliter in indeterminatis actionibus quam lente procede-

re: scilicet ubi certus boni finis exitus non est propositus: & in determinatis etiam, antequam media ad obtinendum nondum collegerit, ut concursus fiat. Vbi autem ambo illa adsint, celerrime properandum.

CAP. LXI.

Verbis pluribus quando uti liceat.

ATQVE illud primum aggrediamur, de sermonis multitudine; quam necessariam quandoque esse constat: & primum inter veros amicos, quavis de caussa, seu relaxandi animi, seu voluptatis, seu facti enarrandi, seu consultationis: & inter fratres, maritum & uxorem, patrem & filium, amantesque; & quum fallere imperitos, sermonis multitudine studemus; aut vendere pro rebus verba, aut nugas pro pecuniis dare: & quum præoccupamus sapientiores nobis, locum dicendi ac tempus eripientes: & quum verba pretio venduntur, ut apud causidicos, & procuratores: & proxenetis nugari semper consuetũ fuit: & parasiti & lenones apud comœdos ut garruli introducuntur. Nimium quoque in oratione fuisse Ciceronem constat. Et certe in quibusdam multitudo verborum vim quandam affert; præsertim si ordinata, concinna, cum affectu,

fectu, & de re non magna fuerit; tum vero apud leves auditores: talis autem populi turba. Generaliter autem in partibus suis, quum oportuna est, diserte & subtiliter loqui, non est extra rationem. Maxime autem nugacis nomen verendum est, quum de communibus multa loquimur.

CAP. LXII.
De dolo dignoscendo.

AT in agendo non decorum, sed potius utilitatem inspicere decet (loquor autem de tractationibus.) Id fiet, si ne decipiaris, caveas. Primum igitur scire oportet, cum quo sit negotium, an animo sit doloso: dignoscitur autem ex intentione, de qua superius (cap. 45.) tractatum est, & ex natura hominis, & quemadmodum erga te se habeat; demum ex propriis signis. Ex natura quidam sunt impudentes, improbi, audaces, leves, perfidi, nugaces. Senes quoque callidissimi [sæpe sunt,] & deceptores apti; verum ad eludendum maxime accommodati. Indicio est, quod senes, quum sint effœtis viribus, & ignavi, rarissime tamen, nisi vi aperta, opprimantur. Vt palam sit, etiam in humanis prudentiam, robori atque potentiæ præstare. Galli etiam & Hispani ad fallendum promtio-

res Germanis: ſed nulla magis gens, quam Afri atque Græci. Circulatores quoque & mimi, & lenones, perjuri ſunt & fallaces; & pauperes divitibus magis. Inſpicere igitur oportet regionem, ſexum, ætatem, educationem, mores, & (ſi quid ad rem facit) formam. Pueri enim, & mulieres, & ruſtici, ſimplices; mercatores & artifices mala fide ſunt. Neque tamen omnes homines ſimiliter ad ſingulos ſe habent. Gabriel Fundulus, quum eſſet proditionum fons, unum tamen obſervabat atque ſolum Facinum Canem. Itaque ne credas omnes homines tam callidos eſſe, ut tu es; neque animo adeo improbo ad decipiendum. Quidam bona fide agunt, etiamſi à natura improbi ſint, quod naturam non patiantur homini violentiam perpetuam inferre. Plures caſu pleraque faciunt. Quæ autem ad decipiendum invitant, potiſſime tria ſunt: audacia (ſub qua contemtus continetur,) ſpes, & neceſſitas. Qui enim putat, etiamſi deprehendatur inultam ſibi fore fallaciam, audet omnia: & qui neceſſitate cogitur; & ubi ſpes eſt, occultam rem fore. Sed plus poteſt conſuetudo omnibus: adeo ut cogites quæſtuoſos numquam quieſcere, (ita ad decipiendum ſunt conſueti; maxime mercenarii, & qui minutim vendunt, velut lanii, caupones, veſtia-

veſtiarii,) niſi deceperint vel numero, vel quantitate, vel genere rei, vel pecuniæ computatione: Finiſque recti ſui, eſt corraſiſſe. Tum vero videntur [ſibi] ex æquo rem peregiſſe. Alterum igitur eſt, ut tunc ex æquo rem peregiſſe exiſtimes, quum iraſcuntur; & mœſtos reliqueris: hoc enim injuſtum eſt: putantq; ſe deceptos, ſi nihil præter jus omnino corradere potuerint, nec in ullo decipere. Circa quod etiam animadvertendum diligenter, hoc illos ſcire, alios ſiquidem id ſcire: atque ob id etiam quantumcumque dederis, & quantumcumque in parte deceperint, querentur. At ſi oculos inſpicias, facile deprehendes: horum enim ridentibus ſimiles; illorum iratis, rubentes & flammei. Verba quoque cum impetu gemituque prolata. Si ergo quippiam emturus ſis; dimittantque, inde revocent, & ſub eodem pretio, quod recuſarunt, merces offerant; ſuſpicandum eſt de dolo. Quamobrem intente inſpicere oportet: juvabitque digito clam, dum diſcedebas, ſignum impreſſiſſe. Etenim peſſimus dolus eſt, quum, mutata re, ac ſimulata pœnitentia, emtorem revocaverint. Speciatim autem ſignum deceptoris eſt, quum diverſis ambagibus te circumvenit. Ædificatores in tabella exponunt plus quam exigatur rerum, & majore pretio: ubi

deprehenderis, cur eſt ut in illo amplius confidas? itaque ex ungue leonem. Stultum eſt, ubi ſemel conviceris, in aliis exiſtimare meliorem. Avida quoque conductio [aut condictio,] & ſollicitatio negotii, doli ſignum eſt. Quinimo, ſi diligenter inſpicias faciem, vix fieri poteſt, ut vel non oculum deprimat, aut conniveat, aut rideat, quamvis in ſuam malam rem. Adeo natura humana fallax eſt, ut etiam de ſpe concepta, lætari ſoleat. At in prædiis vendendis duplo locant; tutumque reddunt conductorem.

CAP. LXIII.

Captatores quomodo eludendi.

DVM vero captare aliquem propoſitum eſt; aut ob lucrum captare oportet, aut ut obtineas quod aliter obtinere non potes. Captare enim ſolum ut irrideas, non tam maligni eſt, quam etiam ſtulti. Captant te præcipue, dum contrahis, & dũ à contractu diſcedere cupis. Vt vero cõtrahendo fallas, non eſt propoſitum docere; ſed ut eos qui fallunt devites. Cavebis ergo mercatorum, artificum, operariorumque dolos, hac ratione. Eſt in rebus materia, labor, quantitas, numerus, pulchritudo, ac pretium. Perdiſcere ergo primum omnia hæc à peritis in arte, decet: nec feſtinatione

opus

opus eſt in hujuſmodi negotiis, ſi non errare velis. Circa materiam quidem ipſam [conſiderâ] genus, ſpeciem, locum, tempus. Aurum enim argento nobilius, & purum miſto; & Orientales margaritæ Scoticis; & novæ vetuſtis majore in pretio ſunt; & rotundæ informibus; & illuſtres hebetibus; & leves aſperis: multaque hujuſmodi ſimilia, quæ in artificio deſiderari ſolent, quum res ab artifice elaborata eſt: at hic artifex eſt Natura. Finge igitur, aut pulchrius, aut minore pretio potuiſſe ab aliis habere: ipſimet ſe detegent; objicientes viliori pretio merces etiam ignobiliores, melioribus pretium majus. Ita facile cuncta deprehendes. Quod ſi curam hanc ſuſcipere velis, edoctus ab illis, poteris aliunde emere elegantiores, & viliore pretio. Cave etiam ne redeundo, merces quas oſtenderunt, commutent; & viliores ſub eodem pretio exhibeant. Quum prope pretium acceſſeris, maxime ſi res non admodum venalis eſt, dices, Hoc offero: quære alium qui plus dare velit: conditio hæc non tibi deeſſe poteſt, modo non proviſum ſit mihi. Hæc enim verba maximam inducunt ſuſpicionem pœnitentiæ, & opportunioris conditionis. Cum artificibus autem convenies de materia (cujus particulam tecum auferes,)

quantitate, qualitate artificii, partibus ſingulis, tum numero: præſtituas quoque tempus. Arrha enim accepta improbi litigare ſolent: eam [itaque] quam tenuiorem potes dato: ſi fallat, eam potius ei relinque, quam ut dolo feſelliſſe te gloriari [queat.] Inde poſt diem, aut paulo poſt, ſubmitte (venale enim proſtabat quod non recepiſti) qui emat: nam viliore pretio redimes, quam ſi quadruplum arrhę ademiſſes [vel adjeciſſes.] Ita illum propria techna conficies. Cum architectis autem convenies, ut ſingula quæque ſcribas, genus, quantitatem, numerum, formam, ac reliqua, tum operas, atque impenſam. inde petes, quanti? ille, ut te intrudat paullatim negotio, multo minus (ut ſolent omnes) proferet; tum vero illi offeres locandum opus: atque ſic ſuo & ille dolo deprehendetur. Quodſi antea plus poſtulet, negabis te ſuffecturum impenſæ: quæſiturum qui minoris te facere doceat. Perfecto opere, quantum potes pecuniarum retine; donec ſi quid deficiat, aut male concinnatum eſt, aut doli ſubeſt, aut non apte fabricatum, & juxta perſonam tuam, deprehenderis. Idem cum omnibus artificibus: quos ubi conſtiterit dolo aliquid ſubripuiſſe, ne excandueris, (plus enim oderint, & minus timebunt) ſed coge ut ad quadran-
tem

tem usque restituant: quos, seu furentur, seu dolum intendant, vitare decet in posterum. Sed etsi nil tentarint, non magis illis fidem habeto; sed cum Græcis ac lupis rem esse scito; prioremque probitatis speciem, escam esse in hamo, ad securius graviusque fallendum. Sed neque confidas his, quos beneficiis affecisti. Propterea ne beneficium alterutra electione amittas, seu eorum opera utaris, seu non; finge summam in eis fidem: proxenetam vero submitte, qui alia via idem tentet: simulque fidem amici explorabis, & tutus eris à jactura. Vbi enim deceperit, dices ab altero te jam accepisse. Duo denique quum sint modi negotiandi: unus tacite; alter ut aliud fingas: similiter quatuor emendi: ut intelligant te velle emere, & statim; isque pessimus est; secundus ut videaris, & tunc nolis, tamen non concurrent multi venditores certatim: tertius, ut videaris etiam, sed pretio valde vili oblato, omnino è spe decidât: quartus, ut aliud potius velle videaris: Horum secundus maxime est in usu: optimus tamen est ultimus: tertius vero in his quæ vendere coguntur. Vbi artifex aut vilis persona plus petit, non sufficit justum pretium obtulisse, sed longe minus; inde quod contemserit, objurga. Si in numero, aut pondere, men-

ſurave falli te exiſtimas, honeſte conſueverunt repetere numerationem aut menſuram, quaſi minus dederint, aut plus acceperint, ut videant an plus dederint, minuſve acceperint. Si actio cum inconſtanti viro ſit, tardare oportet eo uſque, ut actio cum promiſſione conjungatur. Optimum eſt in his, eos aggredi imperatos, & opus ſimul cum oratione conjungere. Quodſi nequeas, cautionem exige, pignore accepto, aut arrha: vel partem negotii prius abſolve, aut fide publica interpoſita, magiſtratuſve autoritate, aut juramento, vel teſtibus: ubi mutaverit, minus agendum eſt. Neque vero minus glorioſum eſt, ſe tueri à dolo, aut utile; quam dolo fallere. Primum quidem, quod majore damno & dolore afficiatur deceptus; quam voluptate atque utilitate deceptor. Captando etiam multis modis peccatur: fide everſa, quod non licet evidenter, quod non decet: in levibus, animi potius nequitiam detegis, quam fias ditior; ſi non aſſequaris periculoſum, præſertim cum potenti viro, aut vindice [vel judice.] Obſtant leges, infamia premeris, ſi viduam, ſi pupillum, miſerum, amicum benemeritum everteris: quid fœdius, aut deteſtabilius? impietatis, non ſolum flagitii, hæc plena ſunt: non ſecus ac ſi contemſeris ſacerdotem,

dotem, aut ſacras virgines, aut templum ſpoliaveris. At in deludendo captantem, quæ dulcedo, quæ ſecuritas? Eſt etiam illud conſideratione dignum, neminem recte fallere ſcire poſſe, qui neſciat quomodo recte captantes vitare liceat. Vtrũque enim ſimul neceſſarium eſt, & captare, ut non capteris; & captantes eludere, ut captare poſſis. Noli igitur nimium confidere; nec rurſus metuere. Cæterum, ut ad rem redeam, ſummamque detegam, omnis emptionis, venditionis, ac permutationis, tum ſolutionis, præſtitæque operæ; in duobus conſtitutam eſſe noris.

Vbi litigandum eſſe intelligis, fac ut ex actore reus fias. Hoc multum refert. Nam impenſa minuitur, minus temporis abſumitur; & æquiores habebis judices. Id ergo continget, ubi rem poſſederis. Itaque ubi improbitatem animadverteris, omnia pollicearis: ſed oſtenta potius ſimplicitatem, quam ut blanditiis utaris. Vtere potius blanditiis, quam pollicearis. Hoc cave quantum potes. Sed, ſi neceſſe eſt, verbis fallacibus, & nemine teſte; aut ſaltem eorum altero. Vltimum eſt ſyngrapha, ſed, compoſitis certa ſtructura verbis, ne poſſis convinci. Ita arduum non erit, ut rem mobilem, non fundum, ad te transferas.

In emendis equis, quum vitia ſint occulta, ſed exigua, ut pavidus, cibi parcus; ſed manifeſta, ut cæcitas, tumor pedum; vel occulta & magna: primis parum læderis: ſecundi generis vitiorum admonebit te equiſo peritus: tertio ſubvenit lex municipalis, in qua communiter excipiuntur aſthma, gravedo (quæ in equis valde lethalis eſt morbus,) Græci felicius σεληνιασμένους vocant, ut laborantes dolore per circuitus, ſeu dolorem redivivum νοσηματώδη. Itaque recte conſultum fuerit huic rei, modo equiſonis periti opera fideli uſus fueris, & reſtitutioni pecuniarum locus detur, ut ſcilicet à cive emeris, & eo qui ſolvendo ſit, nec ſit litigioſus, aut potens, aut qui nolit legibus parere.

Eſt etiam aliud genus, quod excogitarunt, vi quadam decipiendi emtores. Dicunt enim, tanti emiſſe. Quod quum falſum eſſe conjectaris, dimitte illos. Si ſecus facere potes, non violentus dolus eſt. Aut enim cogeris dare quod volunt; aut debere illis pro ſuis nugis: quo nihil eſt turpius. Id autem agunt, quum ſciunt neminem etiam alium ejus mercis venditorem: perindeque ac ſi decerent, Cogeris accipere, ſi vis. Sed hoc turpius putant: quum fallantur: nam ea excuſatio vera eſt: verum autem ſemper

hone-

honeſtius eſt mendacio. quod ſi repente eos deſtituas, compenſabis dolum. In prædiis vero, ubi pluris locaverint, ante locationem fructus ſcire oportet; & quis is ſit cum quo colludere potuerit. Vide etiam vicinos agros & dominos, atque colonos: fucus enim ſubolet his. Demum tantabis, an velit paulo minore pretio, perpetuo conducere: ut ſit hypothecæ dominus.

Quum librum conſcribere velis; timeaſque ne exemplar aliud conficiant, multa in margine annotabis, aut charactere obſcuro [maculabis] autographum: Scribes autem omnino aliqua non in eo contenta, ſed in foliis aliis ſcripta oſtendes, quæ interſeri cupias poſt medium libri, aut etiam paſſim; teſtatus, oportere illum hæc apud te ſcribere, deſperationem injicies ſuffurandi. Sed ſi cupias exemplum libri; qui his vitiis omnino careat, transſcribi ſine ſuſpicione, multa paſſim ceruſa & tenui graphio obſcurata, ut non poſſint legi, jubebis apud te transſcribi; primum permittendo ut abſens in multis, ſed leviter, aberret. Ita opera alicujus ex tuis, tamquam monitore te aut cuſtode, rem abſque periculo & ſuſpicione abſolves.

CAP. LXIV.

Quando à conventis diſcedendum.

QVVM vero jam captus es, & à conventis cogeris diſcedere, ſeu captare conſilium eſt, ſeu captantem eludere; oſtende primum, te maxime cupere, quod ille pollicitus eſt: gloriare de lucro, optimave conditione: finge timorem, ne à conventis ille diſcedat; etiam ſubmiſſo proxeneta, qui ſe meliorem conditionem pro illo effecturum polliceatur: urge, pete importune quaſi verearis, ne à pactis diſcedat, ut tandem præſtet: facile enim fiet, ut aliquid plus ille poſtulet: quod etſi non ſatis videbitur, præſta; ac rurſus per eadem conare illi perſuadere, pinguem eſſe tuam conditionem, atque optimam; illius tenuem atque exilem: donec illo augente poſtulata, liceat honeſte tibi à conventis diſcedere. Quodſi hæc via non procedit, ſubmittes novos negotiatiores, qui meliorem tibi conditionem offerant, aut quem tecum iniit contractum vituperent: donec ille tandem pœnitentia ductus, aliquid dicat, faciatve, quo pactum abrumpatur. Sed ſi nec in hos caſus incidat, tum ad turpia deſcendere cogimur; ad jurgia, iræ provocationem: donec fatigatus & tœdio affectus, diſſolvat pacta, etiam-

etiamsi publica fide tabellionis coaluerint. Velut apud Diodorum de Dionysio majore, tyranno: qui quum à Reginis, ob eorum culpam, discedere vellet, frumentum ad alendum exercitum postulavit; ut si non darent, eorum amicitiæ renunciaret; si darent, fame eos subigeret: quorum utrumque obtinuit. Dederunt enim; inde cessarunt: sicque obsidibus remissis, urbem eorum cepit. Ita à privato, quod non numerata pecunia det, postulabis. Talibus uti licet adversus inimicos, insidiatores, æmulos, quique gratuito te persequuntur; quibusque controversari &c. aut oportere suspicaris. In omnibus autem, tam externis, quam domesticis, honeste excusatio sumitur coram eis, si ex eorum facto videaris læsus, vel in corpore: vel in re: ut si horam præstitueris, alia ille veniat, tum impeditus impingas ex celeritate, vel illi intentus, in januam; aut vas pulcrum, licet exigui pretii, frangas.

CAP. LXV.

Proxeneta.

QVAE vero per alios agenda sunt, auxilio proxenetæ indigent. Eligatur ergo vir impiger, callidus, versutus, comis, nugax, (nam in emtionibus, venditionibus, famulis conducendis, verba

loco pretii habentur) efficax in rationibus & argumentis, promtus, & occasionum maximus captator (solet enim in proverbio Genuensibus esse, Debueras, quum calidus essem, recipere ; nunc cogitavi;) exercitatus in omnibus hujusmodi negotiis, quod summum est denique. Hunc ergo tibi amicum, tamquam te ipsum efficies : si fuerit ille in amicos suos gratus & fidus, & nunc non abhorreat ab amicitia tua, & qui honoris ac existimationis majorem quam opum curam habeat, tenaxque sit amicitiæ : [& qui]non nulla in re excellat, sed in omnibus mediocris sit : nam qui plurimum excellunt, & adeo in singulis minutis attenti sunt, maximos solent admittere errores. Hunc sic ad amicitiam tuam allicies.

CAP. LXVI.

Proxeneta quomodo in amicitiam alliciatur.

SIMULA te oblectari omnibus, quibus ille delectatur. Curabis ut tua consuetudo ei non sit inutilis, seu lucri occasiones offerendo, seu donis sæpius exiguis (maxime eduliorum) alliciendo. Si ambitiosus est, extolle, si laude simplici contentus sit. Coram teste ne umquam cum illo contenderis;nedum ut queraris,

aut re-

aut reprehendas, vel accuſes: ſolus quum ſis, licet modeſte atque amanter admonere, hac forma. Emit (gratia exempli) pluris aliquid; dicas, Bonum eſt, ac commodum, licet aliquanto carius; aut, Melius forſan fuiſſet conditionem priorem recepiſſe; aut, Si occaſio tuliſſet, præſtabat aliquantulum expectare. Suos (utpote filios [ipſius,] & uxorem) juva, quum potes; &, ſi merentur, lauda: aliter, ne eorum feceris mentionem. Eum ſæpius ad communem menſam invita. Nihil enim hoc lenocinio ad conciliandam benevolétiam accommodatius. In domum ne receperis. Nimis enim familiaris & aſſidua conſuetudo, odii aut contemtus ſemina parit: tum maxime propter ſuos, tuoſque: nam conjux quos diligit, uxor odit: nec tantum apud alios fidei habebit in tuis negotiis, ut qui ſervam operam habere credant. Iuvat tamen uxorem uxori, filioſque tuos ſuis conciliaſſe, ſi probi ſint. Blandus erga illum ſis, ac comis: in eoque genere ſermonis ſæpius verſare, quo maxime illum gaudere ac delectari animadvertis: tum maxime ex obliquo, & à latere quaſi, commemora quæ ille prudenter tractarit, & utiliter tibi. Nihil magni feceris clam, quod reſciſcere poſſit, cujus illum prius non admoneas: aliter occulte prorſus id age.

R Si tan-

Si tandem sciturum id conjecteris, nec è re tua sit, ut sciat, tum prius age; deinde accusa temeritatem tuam. Equidem mala merx est, si non pati velit quicquam te sine illo posse; quum & tu, præter tuam negotiationem, omnia illi libera relinquas. Quam potes cum illo familiariter versare; atque sic, ut nulla ex parte amicitia illi tua gemitus sit. Secreta, quæ tuto potes, illi communica: & quantum illi gratum est, non tibi, utere consuetudine ejus. Neque illum, neque suos umquam contemnes, aut irridebis. Non jurabis: & si tibi non credat, ridere satis est. Neque enim amicitia patitur, ut juramento indigeas. Secreta narrantem tibi, audies; non exiges, nisi necessitas cogat. Sine illo esse nolis in rebus jucundis: deducitoque tecum ad venationem, piscationem, atque aucupium. Nil triste quod evenerit, commemora; nec si in aliquo erraverit. Ludo latrunculorum, aut fritilli, aleæve, cum illo, sed nulla pecunia (aut perquam exigua) proposita, certa. Levis enim illa certatio amorem fovet. Quum quid recte tibi ipsius causa cesserit, fac ut omnino illius portionem habeat; ne umquam de officio, aut lucro, quod ingratus erga eum fueris, suspicari possit. Inimicos illius fac (quam maxime id tibi tutum fuerit) ut odio te habe-

re in-

re intelligat. In ejus casibus adversis doleas. Mutuum quum dederis, eo animo da, ut dones: sed, si major pecunia sit, publica fide interposita, causatus mortalium casus.

CAP. LXVII.

Proxenetæ usus.

VT ergo proxenetę opera utaris, exemplo docebo. Fac ut vicinum agrum emere in animo tibi sit. Proxeneta per alium sibi notum tentabit, an venalis sit? &, si venalis sit, quanti alii licitaverint: quam vero pinguis sit; quanti locaverit; liber ne sit, an alicui pensione addictus: tum vero, an commutaret, si alius ager ipsi proponatur: sic ut, quod animo est, semper sit, quod rescifcat. Inde illius procuratores ac amicos promissis corrumpe; & agrimensores, si opus sit, pecunia data; & generaliter, qui vel mensura vel æstimatione fallere possunt. Solent autem in emptionibus, ejus quod infra justum pretium est, in venditionibus supra, certam portionem illis polliceri. Memineris aurei illius dicti: Auro nihil esse impervium. In hujusmodi tractationibus sæpe occasiones occurrunt, ut alios eligas proxenetas. Ex proxenetis enim amicos; ex amicis proxenetas facere oportet. Nec mireris, hujusmodi

negotiationem totum requirere hominem, quum in illa exiſtimatio, opes, ſalus, amici, denique tota humana felicitas conſiſtat. Expedit autem ſcrinium habere cum loculis : cujuſmodi nunc magna eſt copia : in quo ſeparatæ ſint rationes agendorum : quas veſperi aut matutino conſiderare oportet; atque inita ratione negotiari. Semper autem memineris, nihil in humanis melius eſſe obſervatione occaſionis, ſeu oporteat differre, ſeu properare. Atque illud cogita; quotquot felicitates tibi evenerunt, ſi vel paulo plus diſtuliſſes, quantumvis magnæ eſſent, in nihilum redactæ fuiſſent. Vixque ulla eſt tam conſtans occaſio quę [commode] per annum proferatur; pauciſſimæ, per menſes; non multæ etiam, per dies: plures etiam ſunt, quæ momento evaneſcunt. Quamobrem oportet hominem, qui velit bene eſſe fortunatus, intentum in ſingula momenta eſſe: & proxenetam ſimiliter hæc obſervare. Sed ut celeritas eſt maxime neceſſaria ; ita nec oportet tantum [illi] aſſueſcere, ut differre non poſſis. Præpropera enim feſtinatio , multorum errorum præter id quod cauſa ſit, etiam facit, ut qui tecum negotiantur carius vendant , tamquam cupido & moræ impatienti. Itaque modum in omnibus ſervari oportet, & non

[ſolum]

[solum] medium tenere, sed potius versipellem esse.

Porro proxenetæ usus & probatio quincuplex est, ut apud Demosthenem de falsa legatione (postquam legati & ipsi veri proxenetæ sunt, etiamsi privatorum fuerint:) renunciatio verorum: consilium utilium: executio mandatorum recta: temporis occasio non dilata: & innocentia à largitione.

CAP. LXVIII.

Quomodo cum tanta improbitate, hominum conversatio stare poßit.

QVVM vero mortalium genus adeo pravum sit; animisque alii viperinis, alii vulpinis, certe quam paucissimi (ut dixi) qui humanitatis aliquid retineant, sed prorsus omnes ferini sint; licet alio atq; alio modo feritatem illam suam explere nitantur; & pro lucro tam anxie & crudeliter, tum pro ambitione vel odio minimo irritari soleant, quasi de vita decertent omnibus viribus, atque consilio; nisi pensi, non Deum, non jura, non fidem, aut aliud quidvis boni habentes: sed omnia illa decora, risus, blandimenta, gestus sint, velut eorum qui feras occidere, aut boves in macellum ducere volunt, plena insidiis, & summa crudelitate: idcirco dubitare quis merito posset,

quomodo ſocietas humana, congregationeſque ac commercia tamdiu manere potuerint? quæ licet inter diverſarum urbium & regionũ accolas gravis ſit, & valde inhumana, ac etiam antiquo tempore deterior, imo ſane duriſſima atque miſerrima; nihilominus qualiſcunq; tot ſeculis durat: &, quod majus eſt, rariſſime ad illud extremum improbitatis atque ſævitiæ devenit. Videturq; hoc malum ſimile fluctibus maris: qui ubi ſe attollunt, antequam ad ſummum deveniant, ſponte concidunt: ut videatur, quemadmodũ in illis, quod à natura retrahantur, cõtra naturam emergant, habere in ſe aliquid, quo ſubſidat & deprimatur: ſeu quod hominibus meta conſtituta ſit conſulto: quam quum quis excedere nititur, corruit fervor ille animi, & feritas hebetatur atque retunditur: ſeu quod ipſa rerum ſeries hoc poſtulat; mortalis homo, imbecillis, & ſupra vires ſolum audax, legibus, religione coercitus, opum ſocietate obtuſus, labore aſſiduo fatigatus, inconſtans, ferociam tantam retinere nequeat. Quibuſdam laudis cura profuit. Advenæ etiam ipſi habent, quod tueatur illos: conveniunt cumprincipibus civitatis, communicato lucro. Velut hodie Iudæi. Expedit enim tales eſſe. Nam præſtare poſſunt, quæ non poſſunt cives;

& vo-

& volunt id, ad quod cogi poſſent: cives autem contumaciores ſunt. Plurimum etiam poſſe credo ad tutelam miſerorum, eorũ defenſionem, qualiſcunque ſit: qui etſi non poſſunt ferire, multis tamen ictibus, defatigant victores, hebetant gladios; ut eos poſtmodum tædeat longi laboris, ſegnioreſque ad alios aggrediendos reddantur, quamquam inermes. Vtcunque ſit, experientia ipſa docet, non eſſe infinitam noſtram hanc nequitiam; ſed retundi ætate, caſibus, pugna ipſa. Quo fit, ut numquam ſupinos nos offerre præſtet, miſericordiam implorantes; ſed pertinacia effugientes calamitates, & potentiorum oppreſſiones, nihil habere tutius, ad quod refugiamus: reſiſtentes enim viriliter, exemplo edocti, diſcedere illos; & ad molles, ſegnes, & qui in miſericordia & fide ſpem reponunt, opprimendos ſe conferre: tum ob id præcipue, quod, ut in Fabula Sibyllæ apud Meſchinum, devitent ne ſub propriis formis buſonum & viperarum videantur, & ut illæ viſæ maxime indignentur. Solum contigit ad extremum improbitatis deveniſſe, in populos Novi Orbis quod Reges latrocinari permiſerint: illi vero undiquaque rudes & imbelles; & exemplo ſuo damnati Anthropophagi: ſiquidem & ſpes pecu-

niæ maxima. Verum præcipuam causam, & quæ invicta est, consuetudinis & amoris hominum (quamquam labefactata tot modis) esse reor, naturam communem: velut in belluis ipsis conspicere licet. Quum enim omnia belluarum ornamenta in homine sint præcipua, consentaneum etiam est, & hanc maxime necessariam & decoram, jucundamque in hominum natura eminere. Indicio cujus est conjunctio sanguinis, quæ potentissima est apud omnes gentes, etiam admodum barbaras: atque ea sola firmissima: quamquam Philosophi nescio quid de amicitia nugentur. At quum (ut dixi) tot modis debilitetur, & abrumpatur ea quæ in Principibus maxime atque aliis benevolentia conspicua videtur; neque falsa plerumque, neque omnino benevolentia est, quum illorum morte finem accipiant illecebræ illæ: neque una; sed quoniam minus metuunt, & indigent, vera est. Composita autem ex natura, dignitate animi, consuetudine, jucunditate, atque honoris observatione, tum aliis minutis quidem causis, illis autem (ut sibi videtur) majoribus, prout ab affectibus ipsis superantur. Itaque duo sunt tantum genera integri amoris: à conjunctione sanguinis (sub quo etiam Venus continetur;) &
hic

hic corporeus eſt,& à nobilitate;qui animi eſt: totidem imperfecti; ob utilitatem, qui tamdiu [durat quam] utilitas ipſa; & à ſapientia profectus: qui rariſſimus eſt, ut etiam ſapientes; alioquin integer.

Ergo quum ex decem humanæ congregationis cauſis; quæ ſunt: conjunctio ſanguinis, ſimplicitas animi (quæ adhuc viget in tenera ætate,) leges, & religio, tum virtus (Philoſophis plus decantata, quam exercita,) gloriæ ſtudium, conſuetudo, voluptas, utilitas, & conſenſus ad evertendum meliores; (ſed potentia magis territat, quam irritet; ſola virtus ſubjicitur pro ſcopo;) omnes noſtris temporibus, præter duas ultimas, perierint, reliquiaſque quaſdam legum; mirum eſt quomodo [ſocietas humana] conſiſtere poſſit. Et certe mala hæc tempora ſunt. An forſan non ubique omnia perierunt, ſed velut ex Græcis ad Romanos res transferentur? Sed etſi ex duobus unum fiat, velut cognatione atque honore; momentaneum id eſt, & ad ſeditionem potius ſpectat. Auxilia ergo, emptio, legum dictæ reliquiæ, pugna pertinax & aſſidua, & pollicitationes magnæ, pro cujuſque perſonæ ratione [ſolummodo ſuperſunt;] ſed (ut dixi) miſera, & ad interitum ſpectantia.

CAP. LXIX.

De his quæ definiri non possunt, nec habent caput proprium.

QVONIAM vero malitia ad summum pervenit; solaque pecunia colitur, & ambitio, vel ut radix, vel ut fructus; & tamen in his sunt gradus. Chirurgi enim non solum sanant, si solvendo sit; sed oderunt, si quis illos vel urgeat ut meminerint curationis; post medici alii, & pharmacopolæ. hi sunt in primo genere. Post curatores, & jurisconsulti, milites, malique sacerdotes. Tertio loco sunt mercatores: Quarto artifices cujus generis. Quinto, nobiles, Principes, & magistratus: hi quidem ex quinto & secundo ordine; sed Principes nobilium & militum medium obtinent; magistratus, nobilium & jurisconsultorum; nisi si quis humili loco natus sit. hi enim pessimi sunt. Oderunt autem ob hoc & patruos, & etiam parentes & fratres plurimi. Vt solus amor in prolem relictus sit. nam & nepotes ex fratribus, ob successionem multi perdiderunt: pleriq; inhiant. Quum vero amare quosdam sit necesse, veluti filios (neque eo dum pervenimus, ad Catilinæ exemplum;) quidam etiam nepotes, quum fuerint omnino extra filiorum spem; quidam fratres, ob commo-

modum, quod eos curis ac laboribus levent; ſed & ſcorta ob voluptatem amant. Quare etiam omnino aliquos ob eandem & familiaritatem & conſuetudinem; velut Agathocles adeo impius Dinocratem; & Dionyſius Helotim, & Megaclem ſocerum; & Nero Epaphroditum, & Phaontem, & Sporum; & Caligula Germanos cuſtodes; & Phalaris Lacritum, Critodemum, Aglaum, Cleomenidem, Polycletum medicum, Erithyiam uxorem, tum alios plures; neceſſe eſt, duobus contrariis juxta poſitis, velut amare, & odiſſe, aut non amare, communem quemdam terminum ſtatuiſſe, eorum qui amantur, & qui non amantur. Quum autem hoc definire non poſſimus, & vivere cum aliquibus ſit neceſſarium, imo cum pluribus verſari, cum quibus nollemus; conjectari oportet ex magnitudine avaritiæ & rapacitatis, ex levitate hominis, ex exemplis, ſpe præmii, & oppoſitis cauſis. Atque in his conſuetudinem neceſſitudini, & jucunditatem beneficiis præferre oportet. Oportet igitur in dubia re (quum juxta omnia fictitia hic eſſe exiſtimaveris) abdicare ſe, & blandis omnino verbis atque geſtibus, & cum honore [hominem verſutum] excipere. Ita enim decentius ages, & minus te lædet, ob pudorem; &

incau-

incautum opprimes : & te pluris æſtimabit, ſentiens ſe propriis artibus peti.

CAP. LXX.

Hiſtoriam rerum præteritarum multum prodeſſe & ad ferendum, & ad deliberandum, & ad exequendum.

PROPTEREA multum refert hiſtorias legere: non ſolum ut prudentior fias, &, velut dicebat ille,

Qui mores hominum multorum vidit, & urbes:

ſed ut cognoſcendo quãta mala maneant mortales, & quam deteriora alii paſſi ſint, alii intulerint, diſcas tuam ſortem patientius ferre: quod non ſolum ad animum confert, ſed ne prorumpas. Ideo plurimum refert qualis ſis: præſertim quod multi affectus ſuos pro cauſis aut cogitatis hominum referunt. Neque placent orationes, ſed Laconica imminentium expreſſio: neque judicium, niſi ſobrium. Verum conſiderare oportet gentes, conditionem, mores; an barbari ſint, præcipites, & ſævi. Reges parva contemnunt: Tyranni injuriarum ſolum memores. Lyſander perfidus, & crudelis. Sylla iracundus; & ob id ferox. Cæſar intentus in ſolam tyrannidem. Reſpublicæ iras nunquam remittunt, & ad avaritiam omnia dirigunt. Nihil ergo utilius

lius in hiſtoria, quam vera & diligens narratio, etiam minimorum. Quod ad ſcriptorem attinet, velut in lectore, ſingulorum diſquiſitio eſt, & comparatio. Quamobrem hiſtoriam ne prætuleris longum tempus & plurima regna complectentem: nam quanto plus amplectitur, eo minus accurate ſcriptam eſſe, neceſſe eſt. Velut ſi quis parietem totum depingat, alius tabellam; non eandem ſingulis partibus, qui parietem depingit, poterit adhibere diligentiam. Ex antiquis, Catilina Salluſtii omnium præſtantiſſima; ut Trogi & Diodori nulla; media Livii. Ex recentioribus plurimum Sabellicus delectat; ſed utilitatem in hoc negotio nullam affert: Præſtantiſſima, & pæne ſola Argentoni, ut & alias dixi. Thucydidi omnia deſunt: antiqua, moribus à noſtris longe aliena; Reipublicæ ſcripſit, & popularis fuit: demum, qui oſtentationi ſervivit, non hiſtoriæ nervis. Difficillimum enim eſt Hiſtoriam ſcribere; & ob id rara. Primum, ob peritiam, & ſtylum, atque exercitationem: ſecundum, ob diligentiam & laborem in minimis perſequendis: tertium, ob judicium. Nam ſi parva quæque deſcribat, ridiculum opus faciet, & legentes afficiet tædio: ſin magna ſolum, vel etiam mediocria, tradat; optimam partem ad

cultum vitę & ad instruendum lectorem prætermittat, necesse est: ita ut legendo nihil ex eo discas. Siquidem magna omnia & mediocria ex minimis ortum habent: sed causæ illæ occultæ, proditiones, sollicitationes, colloquia secreta; cõcorruptio ministrorum, intimorum, cõsiliariorum, ducum; veteres inimicitiæ, odia, æmulationes, obtrectationes, spes inanes, à quibus omnia pendent, vix sciri possunt: & qui norunt, historiæ scribendæ animum non adhibent; & ,si etiam vellent tum primum patefacere hæc, non bene forsan consultum esset; multo post, pleraq; in oblivionem transeunt: Propterea bene scriptæ historiæ argumentum non leve est, si minima illa solum describat, quæ ad rei essentiam pertinent; reliqua sub generali ratione. Talia sunt quæ de Vitellio ille, quod accepta clade sumtuosum convivium celebrarit: & de Nerone, quod quum rebellassent Galliæ, instrumenta Musicæ novi generis [tractarit:] ut in uno perditum crapula animum; in altero consilii inopiam, & desperationem intelligeres. Nam hujusmodi considerationum una ad judicium tractationis, altera ad modum pertinet. In hac vero inopia tanta bonarum historiarum, seligemus paucas nostri temporis, de parvis regnis accurate

rate ſcriptas : atque ex illis omnibus, velut bonus ille pictor ex mulieribus pluribus Venerem unam : ita nobis ipſis exemplum traducendæ vitæ, & vitandorum periculorum, ac proditorum fabricabimus : in aliquibus audentes ; ſed numquam [niſi] ubi tuto agere licet ; in aliquibus timidi facti. Cæterum quum duo ſint genera utilitatis hiſtoriæ, vitæ inſtructio, de qua dictum eſt, & ad perferendum adverſa æquo animo; juvat in hoc legere hiſtoriam Io. Leonis, de Africa : Thucydidem de bello Peloponneſiaco; trium-viratum; apud Leonem; Voleſi & Piſonis atrox factum ; apud Senecam de Ira, tum Ariſtotimi Elienſium tyranni geſta ; & paulo ante nos, etiam Italicas ſeditiones, apud Corium.

Cap. LXXI.

Res magnæ quomodo per proxenetam tractandæ:& de nobiliore quodam alio genere.

Ergo in rebus magnis non aliam ſequemur viam; [quam] ſcilicet ut per proxenetas qui plurimum poſſunt, muneribus corrumpantur; in levioribus autem, ex mutua colluſione, velut cum pharmacopolis, tõſoribus, chirurgis, obſtetricibus. Hoc enim pactione & pecunia honeſtius eſſe ducunt : nam & ad exiſti-

existimationem facit, & amicos comparandos. Vbi ergo magistratum, aut profitendi munus obtinere velis, diligenter considerandum, quis possit præstare. In congregationibus enim solent munera esse distributa; singulis in aliorum fraude conniventibus. In collegiis similiter, in quibus publica res, aut piis locis addicta tractatur, vendunturq; aut locantur prædia, singulis solent addici sua: cum quibus si paciscaris, rem actam puta. Qui hoc non intelligunt, frustra quærunt talia. Quodsi modo, quando titulo hastæ, & proclamante tubicine, vendi & locari solent, ad illos perveniant, carius emunt multo, non modo quam illi, sed etiam quam res ipsa valeat. Vt ergo in collusores recidat, hac arte utuntur. His qui emere aut conducere se velle fatentur, submittunt qui variis modis rem infament; & conditiones etiam intolerandas proponunt; aut illi, non aliis: quas etsi qui cum eo connivet, invitus recipiat; ipsi tamen hortantur, pollicentes (quod & præstant) conditionem dissoluturos iidem; etiam qui submittuntur, longe minore pretio facturos ut habeat promittunt, alios non plus obtulisse; interim res alteri datur. In obtinendis etiam (ut dixi) muneribus publicis, cum uno qui possit paciscaris oportet; alios ne alloquere

quere quidem, nisi jubente illo. Nam ubi commodum unius agitur, quoniam singuli qui possunt (quidam enim sunt qui nihil possunt, aut omnino nolunt) in eadem navi sunt, omnia alia silent: dico, amicitiæ jus, preces, intercessiones, & conjunctiones necessariæ, & potentium etiam minæ. Metallo enim pecunia constat: & ob id mentes hominum pecunia lapidescunt. Hæc enim Medusa est quibusdam ex his: quod ferme totum negotium in his situm est; & ipsi constantis fidei cogimur antea numerare. Nil violentius, nil certius horum negotiatione, quum omnino rem conficere velint: nam nec retinere, irrito successu pecuniam volunt; & reddere tam pudet, quam piget: Si tamen contingat ut præstare non possint; aut reddunt, aut omnino in aliam occasionem rejiciunt compensationem. Solent sub cervicali qui dant condere. pudet enim manibus accipere. Longe hoc tutius & honestius existimatur, quam promissis agere; quæ nec urgent, nec secura esse putant; nec ulla via, ubi obtinueris, si non dederis, exigi possunt. Est autem hæc incognitis via paratior, quod persæpe ab amicis recipere pudeat; & sine pecunia tamen, quod illis venale est, præstare nollent. Dices forsan. Quæ pessima conditio re-

rum, & maximè egregiorum virtute virorum: postquam non nisi emtis honoribus licet ascendere! Sed habent tempora quæque sua peccata. Atque hæc minora sunt, quam quæ olim, cuum omnia vi ac scelere agerentur: nec honoribus tantum fraudabantur, sed vita eripiebatur innocentibus, virtuteq; præstantibus. nunc sunt ad avaritiam versa. Sed mitius est longe hoc malum; quandoquidem, ut dixi, necessarium sit quamlibet ætatem suis vitiis laborare: maxime quod virtute præditis hæc eadem via patet, & eisdem longe facilior est. Quodsi amici potentis opera uti velis, nec tamen in illius arbitrio res est, insinuatione opus est: velut si dicas: *Scio quanto studio rem tractaveris, & quod Principis causa, tum mea; id per te facturus eras; nihilo secius id efficere non debet, ut beneficii accepti obliviscar.* Tum vero sic te geras, ut omnes actiones tuæ liberalitatem & magnificentiam redoleant. Quum Bononiam venturus essem, potentes quidam nuncium Senatus corruperunt, ut nefanda de me retulerit; ut vix, & turpi conditione, receperint. Et quum omnes actiones in me inculpatæ essent, in illo fœdæ; fortuna quoque secunda mihi, & Principum favor, ipsi omnia adversa; vix tamen tum æqua conditione reten-

tus

tus ſum; nullam aliam ob cauſam, niſi quod error alienus, qui ex æmulorum dolo originem traxerat, eoſdem magis infenſos redderet, quod mea integritate convicti eſſent. Itaque tantum ille ſolo dolo aſſecutus eſt, quantum ego cum tot non pœnitendis dotibus, Principum favore, & bona Fortuna. Quid futurum erat, ſi aliquid defuiſſet?

Eſt etiam genus intermedii nobilius in hujuſmodi cauſis, quod nihil nō poſſe videtur, religionis fultum autoritate. Nam & blanditiis deliniunt, & rationibus ſuadent; & quod majus eſt, deterrent; ut ſi non cedas, impius videaris: tibique non ſolum metus ſuppliciorum à Deo, ſed à legibus Principum incutiatur. Sunt autem Cœnobitæ in hoc [genere] mendicantes; non omnes, ſed pauci quidam præcipui, & ob opinionem vulgi formidabiles, & ob legis autoritatem obſervandi, & ob jura ſacra terribiles. Incredibile eſt, quam levi ex initio gravibus te periculis objectum videas. Itaque his domeſtici ad bonam frugem; Principes ad concordiam revocantur. (Vide in Itinerario Indiæ, Fratrum Ieſu modum; & ut ipſe didici ab eis. Vide & Sect. 106.)

CAP. LXXII.

Res periculosæ quomodo tractandæ.

IN gravibus rebus & periculosis difficile est proxenetam invenire, ac impellere: tum maxime, quod levibus fidere haud tutum est; prudentes refugiunt. Oportet igitur eligere iratos illi [cui male vis;] & quia invident, avaros: Nam & prudentes his causis desipiunt, & constantes evadunt leves. Quodsi solus hoc non potes, suscitata factione, opus aggredere. Verum te ipsum haud detege; sed per alium id age; & sic, ut unus uni congrediatur. Versabiturque amicus ille tuus cum potentibus palam conjunctissime; ut qui cum illo tractant, nullum majus imminere [malum] sibi intelligant, quam si per eos dolus detegatur. In tentando autem id efficiat proxeneta, ut ille prior se prodat. Tum vero quasi per gradus illum sequere, atrabonem ex pollicitis arripiens: Onerabisque eum promissis, tantaque spe implebis, ut nihil ad cumulum possit accedere: quinimo, si à pollicitis deficiat, ab alio nihil hujusmodi se consequi sperare queat. Res autem ipsæ per necessarios tractentur. raro enim sic deteguntur. Duo enim sunt maxima in humano genere vincula; conjunctio sanguinis, & consuetudo. Iuvant etiam

affectus

affectus acres, verba generosa, causæ, honestæ observationes. Et ut in deterrendo prima ratio à fine dicitur; ita in exhortando [multum valent] exempla, dolor injuriarum, & spes.

Vbi vero persona negotio idonea desit, compelleris autem improborum conspirationibus & periculi metu; aut de honore periclitaris, velut de dedenda arce: ut majus sit dedecus in autoritate; imitare piscatores, dum trudunt pisces in retia; circumscribe difficultates, ut semel detrudas in cassem. Si subterfugit, vel imperitia, vel quia te oderit, substitue personam ad quam confugiat. Si ad te redit, levibus difficultatibus objectis quasi invitus eum recipe. Si recusat personam, abjiciendus est: si ardenter in eam fertur, consilio probato, difficultatibus gravissimis ex persona objectis, illum vi detrudes in vota tua. Hæc via securissima est, atque honestissima.

CAP. LXXIII.

Domesticorum sollicitatio: & cautio.

PORRO domesticorum sollicitatio, maximum scelus est, & ad proditionem refertur; nec usurpanda; nisi ad tutelam suam suorumque; & ubi gravissimum vulnus injuriæ sine causa acceperis: neque scio an liceat. Eadem vero

vero ratio eſt ſollicitandi domeſticos, & amicos; ſed non idem modus: multiplex autem finis: venenum, vis, furtum, dolus, & ſecretorum cognitio. Quum omnia verſaveris animo, cogita etiam illud: quod homo es, quod breviſſimo tempore hic manſurus; ac ſimul de æterno, ubi rationem ſis redditurus. Si nihil profeciſti, quid ſupereſt? periculum, infamia; conſcientia quoque teipſum multo effeciſti deteriorem: Deum offendis Optimum Maximumque. Denique pro quo? pro felicitate? nulla in humanis eſt. pro injuria? proditorem te facis, ut minorem labem eluas. Si occulte; quomodo? Si apertam vis eſſe ultionem; cur cogeris [aut conaris] occulte ſumere? Si pro utilitate? plurimi periclitantur: & latronis opus eſt, inſidiari opum cauſſa. Si ſecuritatis; cur vis majori periculo te implicare? Denique quot vidiſti ex hoc felices? Oderunt autores ſcelerum, miniſtros; miniſtri, autores. Vnus fuit hac in in re ſingularis artifex noſtra ætate, Briſacus Prorex Henrici Gallorum Regis: qui in illius odio periit, quum omnia non ſolum ſcite, quod ſui muneris fuit, ſed etiam feliciter adminiſtraſſet. Reges tamen cavent, quaſi communi quodam conſenſu, hoc noſtro tempore, à veneficio; quoniam hoc malum com-

mune

mune eſt, & eos reddit ſubjectos cuicunque viliſſimo caloni: tum vero quod adverſus tot præſidia niti nolunt. Miniſtri vero horum non ſolum Deo ac dæmonibus, ſed etiam ipſis autoribus ſceleris, & magis quam aliis inviſi ſunt. Nam per Dei favorem protrahere etiam diu vitam licet; per ſcelerum autores non licet. Seditionis occaſiones oblatas recipiunt ipſi, non quærunt: eadem cauſa ſcilicet, ne obnoxii ſint pœnæ talionis. At in bello arces ſollicitant, & urbes ad ſeditionem: omnia præter veneficium & Principis cædem licere ſibi exiſtimantes.

Porro cura hæc multiplex eſt: adverſus miniſtros, & illorum corruptionem, & opus. Vt pote adverſus opus, ne occidant, ne venenum exhibeant, ne furentur, aut ſpolient; ne corrumpantur literis, colloquiis, muneribus; & ſi corrumpantur, ut præſentias: adverſus miniſtros; ut ſint boni & tibi amici atque ſapientes. Initia proditionum à ſceleratis, vel ira, vel metu, vel inopia ſunt. Canes, etſi iracundi, à proditione maxime ſunt alieni, quod ira eorum brevis ſit: contra pertinaces timere oportet. Proditorum tria genera ſunt: ſubjecti, oblati, & quæſiti, ſeu corrupti. Subjecti multi in bello inveniuntur; præcipue apud nos, qui mercenario milite utimur. At apud

Romanos, quamquam nullius flagitii, quantumvis maximi, exemplum defuerit, neque apud Turcas umquam invenies, qui arcem vel urbem alienigeno hosti prodiderit. Sed hic non est scopus, nisi ut intelligamus, securiores nos esse inter nostros, quam inter mercenarios. Illud inquisitione dignum, & ad rem nostram necessarium, cur in bello hoc sæpius accidat, quam in privatis domibus; quum tamen periculosius sit, id agere in bello, ubi duces vitæ & necis amplissimum jus habent; quum quantacunque suspicione homines illis occidere liceat? Hoc volui dixisse, ut intelligeres, majus esse præsidium in non habendo graves hostes, quam in potestate: Majorq; est in paucitate ministrorum securitas, quam in multitudine exploratorum. Nam nunc de suppositis proditoribus agimus, quorum copia primum minor est privatis, quam Principibus, præmia exiliora & incertiora in illis etiam, quam in his; pauciores custodes, sed diligentiores, ac magis oculati. Dum plures sunt, singuli in alios hanc curam rejiciunt. Quod parvum est in Principe, maximum est in privato: in quo etiam usus (hic autem plurimum potest) deest. Itaque oportet nec Principes nec potentes viros sibi inimicos facere, nec vindices, [aut vindictæ

cupi-

cupidos,] aut violentos, tenacisque iræ: Cavere etiam ab injuria, maxime gravi, ut nece fratrum, aut filiorum; aut publica, ut stupris uxorum, sororum, filiarum; tum vero sine causa. In reliquis longa res, & difficilis, & non parvi sumptus, tametsi ab initio secus videatur, supponere proditorem domesticum. Quum bonos [corrumpere] non liceat; mali eadem spe, & securiore, prodere possunt insidiatorem. Quid si ille, ubi dixeris, recuset? an non perpetuo, donec vixeris, in illius potestate es, ut te detegat? Quid si recipiat, nec agat; quid egisti? sumptus, periculum, anxia cura, nullo commodo. At amicus est. qui scis? At beneficia in illum contuli. ob id solent maleficio remunerare. Quinetiam miramur tot fuisse ingratos? & damnamus frustra sæpe: multi quum beneficium conferant his de causis; quod ubi illi resciverint, merito ingrati sunt; ut in quibus beneficium perierit & injuriam acceperint. Propterea non tam facile facta, quorum causas ignoras, damnabis: sed potius vitam illorum inspice. Sed erit conjunctus. tu ab illo (si sapias) cavebis, quem tu oderis. Neque enim occlusis oculis recipere debet domesticos in domo, qui sibimet parari insidias seu facto tuo scit, seu ob invidiam, seu ob spem

aliquam ſucceſſionis. His enim tribus cauſſis homines hujuſmodi periculis ſunt obnoxii. Sed cui ille periculo ſe exponit, qui hoc tentare audet! Et quum ſucceſſerit, minus facile illi erit quidquam efficere, in quem oculi omnium ſint intenti, & ſuſpiciones pro factis habentur. Deinde quid facturus eſt hic tuus conjunctus? an hujuſmodi aliquid alias fecit? & quomodo reſciviſti? Si detexit, quo tu verſaris periculo! Si non fecit, quanto te periculo exponis, dum errabit, dum titubabit! Fac ut ſuccedat: habes qui te perpetuo emungat; quemque timeas, & cui. Hæc autem omnia in Principe ceſſant. Propterea à Principibus & in Principibus magis timendum: hoc quam minime & rariſſime à privatis, & etiam in privatis. Ob id Cardinales, quorum vita multis de cauſſis præcipue huic periculo obnoxia eſt, domeſticos habent domi educatos, & benevolos, ac nobiles: à reliquis, qui novi adveniunt, cavent.

Succedit caſus. Hac in cauſa cavere oportet, ne improbos & ſceleſtos in domo alas, luſores, fures, adulteros, Dei contemptores, iracundos, & qui iram conceptam diu retinent. Tu vero ne quemquam contempſeris; multo minus injuria afficias, aut mineris. Sed ſi boni ſint & frugi, leniter illos admone: ſin

mali

mali ſuſpective, ſtatim amanda. Ab his qui nihil didicerunt metuendum eſt. nam nihil ſcire, maximæ ignaviæ, aut improbitatis, aut ingenii perverſi, aut ſtupidi indicium eſt, Quodcunque horum fuerit, timendum eſt. Nam ignavi omnes, qui mente non carent, ſpem in ſcelere reponunt: Improbis ſcelera etiam ſine præmio grata ſunt. Perverſum ingenium, ſeu furioſum ſit, ſeu impatiens, ſeu leve ſeu malignum, facile ad omne flagitium impellitur: nec minus ſtupidum, ex ignorantia. Perverſa ingenia, & ſtupida, & levia, & fallacia, ſolum quod præſens eſt conſiderant, aut quæ imminent; alia non vident, aut videre nolunt; dicentes, in arbitrio eſſe Dei, alii Fortunæ. Horum omnium converſatio non ſolum ſuſpecta, ſed plena periculi eſt. Raro invenies hominem, qui ex quavis induſtria laborioſa aut ſtudio vivere ſolitus ſit, qui ad hujuſmodi facinora impelli poſſit. Propterea ſceleratis hominibus talia contingere ſolent, quod horum conſuetudine & familiaritate delectentur. Itaque ſi hos excluſeris, etiam à periculo liber eris. Præſtat autem hujuſmodi homines ablegare: non ſolum ob hoc, ſed etiam ob infamiam & exemplum cæterorum, atque ſocietatem; ne alii polluantur, multaque alia incommoda, quæ

da, quæ ad hos ſequuntur. Eſt etiam experimento deprehenſum, Muſicos militibus longe ad hujuſmodi patranda proniores eſſe. Quare qui ab his timet, eorum, & quorundam ſacerdotum pauperum, conſuetudinem fugiat. Qui enim jam Deum ſpernere didicerunt, quomodo quicquam magnum eſſe, poterunt exiſtimare? Sunt etiam inſtituto à laboribus alieni. Hoc autem docuimus eſſe initium omnium malorum; ut prodigioſa noſtris temporibus acciderint. Multique ex his (vix alius ullus) ad me venerunt, rogantes enixe, ut venenum edocerem. Inter quos Mediolani unus quotidie ferme hac cauſa me vexabat, neſcio quas famulas in medium adducens. Et [erat] certe adeo in ceteris ſuavi ac lepida conſuetudine, ut ego (qui plus angue hos homines odiſſe ſoleo) tum non auſus ſim cum tanto ſcelere illum prorſus domo exturbare.

Sequitur tertium genus illorum qui corrumpuntur ab inimicis; quorum major longe copia eſt & facilitas. Vix enim pro centum hujus generis, priorum unus inventus eſt. Nam ut illa rara, quæ ad caſum, & ex conſtituto referuntur, ita hoc frequens; quia (ut dixi) facilius; & commune eſt principibus atque privatis: tum vero venenum magis timen-
dum

dum eſt, quum perſona & cauſa vilior eſt; tu autem nobilior, & ab armorum uſu alienus; & vis ipſa ſeverioribus legibus vindicari ſolet. Omnium tutiſſima cuſtodia eſt uxorum bonarum: ſed ſi malæ ſint, ipſæ ſunt miniſtræ ſceleris. Ob id ſorores & filiæ, optimæ ſunt; inde materteræ, atque ejuſmodi; velut fratres, filiique. Nullumque tamen majus, quam ex hoc ſcelere, periculum: quum tam multa mors ſit totius familiæ, quam etiam ſolius domini. Et non defuere qui prægustarent, ſeu muniti antea præſidio, ſeu ſecuri, ob paucitatem. Quis enim deprehendat aut coarguat hujuſmodi hominem tamquã facinoris autorem? Nec tamen cenſuerim utendum in hoc periculo, Senecæ conſilio; qui toties periit, vir fortis, ne ſemel periret. Sed juvat pręmunitum eſſe antidotis: incertum illis eſſe, quod edas: mandere ſenſim: prægustare potum: odorari obſonia: communem habere patinam; eamque poſtmodum dividere, ſi libet. hoc autem in carnibus ac piſcibus, licet non in ferculis, apud Principes conſuetum eſt. Verum ſummum auxilium eſt in electione miniſtrorum, & eorum diligentia. Tum vero in converſatione cura eſt adhibenda. Triſtes, cogitabundi, aut juſto lætiores, ſuſpicione pleni ſunt, ubi cauſſã non

appa-

apparet: [tales] quaſi deprehenſos habeas, non veneficii, ſed ſceleris ſaltem. quapropter ſtatim amânda. Fieri enim non poteſt, ut qui ingens ſcelus patrare vult, animo & vultu, & verbis integre conſtet. Similiter ubi jactet ſe diſcedere velle, quum cauſam non habet, nihil boni cogitat. Aut enim extorquere pecunias à te vult, aut ſcelus meditatur. Ob id enim prædicant multo ante ſe abire velle, ut patrato facinore liceat ſine ſuſpicione diſcedere. Præterea, ſi retineas, invitas ad facinus meditatum; & quod tum perficere non audet, addis cauſſam exequendi. Si ſimulat, malus eſt. quid à malo boni ſperare potes? Nulla te teneat miſericordia, ubi volentes ſe præcipitant. Nullus amor. quum ipſi ſe odio habere, ſua confeſſione teſtentur. Sed & qualiſcunque inconſtantia proditionis mater eſt. Securiores ſunt pueri in hoc negotio viris, ſed minus ad deprehendendum alios cauti. Vnus inventus eſt, qui per puerum ſocerum ſuum tollere conatus eſt: ſed non ſucceſſit. Submittere qui tentent ſuſpectos, res utilis; modo rite peragatur: nam inſontes in querelas erumpunt ſine minis, aut aperte; qui dolum meditantur, aut ſilent, aut geſtu ac capite minantur, aut pauca obſcura & ambigua verba proferunt. Iuvat & te

præſen-

præſente inimicum nominari ab alio: vix enim ſe continebit, ne vultu aut geſtu quicquam prodat conſcius ſceleris. Et prodeſt etiam ſæpius ſecreto cum apparitoribus colloqui. Nam qui conſcius eſt tanti criminis, vix animo & lingua conſtare poteſt: nec tamen injuriam illi facis, aut te timere oſtendis, quum plures adſint; & cauſam ignorat, qui inſons eſt. Sæpius accidit, ut advenientibus lictoribus, tanquam detectus eſſet, in fugam ſolus proditor ſe dederit. Fac etiam ut quilibet è miniſtris ſe fide præferri putet; & ut negotio præfectus, alios obſervet: ſic tamen, ut unum tantum ſuſpectum habere te fingas. Cum coquo queraris ſæpe, cibos crudos eſſe, aut nimis coctos, ſalſos, inſipidos, amaros, ut guſtare cogatur, modo huic, modo illi guſtandum [quid] offerens: quod facile efficies, gladio ſuccis ſalubribus, ſed pravi ſaporis, imbuto. Verum nulli acquieſcens, multos non ſemel deguſtare coges. Maxima vero diligentia uteris, dum ægrotas. Nam hujuſmodi tempora proditores, ut opportuna, præcipue obſervant. Quo etiam errore ſublatus eſt patruus meus Paulus Cardanus Antiſtes, & vir eruditus. At ſi non venenum, ſed ferrum times, aut arcis deditionem, neceſſe eſt ſciviſſe. Igitur, præter communes cuſtodias, illud

obſer-

observabis, ut persona nulla incognita quemquam è tuis alloquatur: & si plus quam semel ad tuos veniat, etiam si puer sit, res suspicione plena est. Solent capulis ensium aut pugionum literæ condi. Dux peditum Susucchus, dum Parmam circumdedisset Cæsaris exercitus, ipse sedens Florensolæ, per puerum capulo pugionis insertis literis, plusquam per duos menses continuavit solicitationem proditionis cum milite in urbe; quamquam non successerit. Verum modus quo tantam rem aggrediuntur, is est. Primum quidem observant ex his qui possunt, (velut à secretis; is enim optimus est; aut fratrem Præfecti, si tentare Præfectum in animo sit; aut valde familiarem unius eorum qui aliis præsit: optimi autem ad hoc sunt lenones, & collusores) an illum iratum videant, aut pecuniæ indigum; ipsumque per eum quem submiserunt tentant verbis ambiguis, querentes, quod Præfectus vel Dominus ipse avarus sit, aut ingratus. Quodsi ille prorumpat, jam inimicum laudare incipiunt; tum procedente conspiratione scribunt, aut nuncium mittunt ad hostem. Sed si proxeneta est frater aut vicarius Præfecti, aut qui à secretis illi est, rem tentare solet cum Præfecto. Si mollem inveniat, si auscultet, jam res per-

acta

acta est: proponuntur causæ irarum; spes; liberalitas hostis. Atque hic unus modus est: cui obviam ire oportet per oculatos fidosque ministros; qui perpetuo de Domino querantur: quibus propositę sint spes ingentes. Filii etiam Præfecti pro obsidibus retineri solent. Atque in universum niminem sinere oportet in loco munito cum potestate; cujus vel non longa experientia fides probata sit; vel qui non sit tibi conjunctus sanguine; vel cujus filios in manibus non habeas; aut quem multis muneribus non demerueris, & certa spe majorum impleveris; aut illi idem uno ex his vinculis ei cui summam credidisti rerum devinctus sit. Quod si horum nihil facere potes, ministros omnes qui sub illo sunt, & secundam habent potestatem, è tuis constitue. Alter modus est, quum hostis apud se habet amicum ejus, cujus fidem labefactare studet. Nam si is in arce est, tuto transmittit nuncium ad illum: si apud se, ab eo nuncius transmittitur ad amicum quem tentare proposuit. Eo fit, ut pauci ex iis internunciis propter has causas discrimen vitæ subeant. Atque huic modo difficilius occurritur; verumtamen eisdem rationibus. Singulare tamen est in hu-

 jus-

jusmodi hoc obſervare, ne quiſquam admittatur in locum munitum, niſi omnibus excuſſis; capitaleq; ſit, quemquam privatim alloqui, aut audire. Vt vero tota Caroli quinti Imperatoris vita plena fuit inſidiis, quas illi Henricus Galliæ rex, maxime per Briſacchũ Proregem (ut diximus) Italiæ, intentavit, tot opidis, urbibus ereptis, cædibus patratis; ita defuit locuples ejus hiſtoriæ ſcriptor. Verum inter tot exempla unius meminero; quod tamen infeliciter ceſſit. Regebatur titulo Reipublicæ Genua, ſed vere auſpiciis Cæſaris, quum Ioannes Aloyſius, è Principibus Fliſcis, cum Henrico rege, & Aloyſio Farneſio regulo Placentiæ, paciſcitur, ut Genuam occuparet. Farneſius quatuor millia peditum habebat, quos illi pollicitus eſt quum urbem obtineret: Maſſiliæ habebat rex Gallorum claſſem non parvam, & ipſe opem laturus. Omnes in hoc conveniebant, ut Genuam è Cæſaris manibus eriperent: cui ceſſura eſſet; & quo animo inter ſe fidem ſervaturi, incertum eſt. Paulus Farneſius, Pont. Max. Aloyſii Farneſii pater, triremen Fliſco conceſſerat, tamquam Turcicas res deprædaturo. Hanc igitur dum armare ſe fingit, domum implet tercentis mili-

militibus, ſubditis ſuis: Inde convocatis triginta Nobilibus, atque in cœnaculo concluſis, literas fictas ab Aloyſio Farneſio oſtendit: quaſi ab illo moneatur, decreviſſe Iannettinum Dauriam per Centurionem Lercarum eum occidere: ea de cauſa velle prævenire inſidias hoſtis: Andream Dauriam in extremis laborare: occiſo hoſte urbem in libertatem redigere velle. Quumque ad hæc verba illi & novitate rei & magnitudine periculi obtorpuiſſent, eductum pugionem tradidit illis; rogans, ut potius eum occiderent, quam paterentur à tam indigno hoſte interfici. Qui aderant, timore potius, quam ſpe adducti, eum ſequuti ſunt. Itaque in civitatem excurrit; Giannettinum interficit, cuſtodumque partem: ſed dum claſſe ſolvere ſatagit, maris profundo mergitur. Illud miræ ſævitiæ indicium fuit, quod pridie Andream Dauriam alacri vultu quum ſalutaſſet, filios Giannettini, quos occidere deſtinaverat, chare amplexus eſt. Sed audi dolum dolo relatũ. Mittit Aloyſius Farneſius gratulatum ad Andream Dauriam, quod evaſerit, legatum Auguſtinum Landum, Placentinum optimatem. Andreas Dauria publice quidem eum læto vultu excipit: interim clam pro-

miſſa ejus filio filia Giannettini, cum dote ampla, paciſcitur cum eo, ut Farneſium occidat: quod & effecit. Apparet igitur, Fliſcum nulla injuria, ſed invidia ſolum motum, tantū patraſſe facinus. Nam quamvis ab initio injuria magis ardeat, ſemper remitti ſolet: at invidia contra perpetuo creſcit. Injuria beneficiis & officiis extingui ſolet; illa tam beneficiis, quam etiam offenſis augetur. Ita ut invidiæ nihil tutius ſit abſentia: præſentia enim, & laudibus civium, mirum in modum augetur. Injuria præterea metam in ulciſcendo ſibi proponit jacturam aut damnum illius; invidia ſine miſericordia eſt. Cæterum illud mirum, quod tot Principes nullis ferme privatis injuriis, nec inimicitia Regum preſſi, cum tot ſtipatoribus, interfecti ſint; Andreas Dauria, Regi Gallorum antea inimiciſſimus, modo Pontificis, occiſo filio, vir decrepitæ ætatis, per urbem cum puero ambularit, ultimaque ſenecta, atque multo poſt, in lectulo ſuo obierit. Cujus rei cauſam, quum ſæpius mecū expendiſſem, eam fere credidi; quod inimici proprias ulciſcuntur injurias, ferventi ira; Regum miniſtri, alienas, nec irati: unde ancipiti animo & timido opus aggrediuntur;

tur; ut niſi aperto loco, vel minus cuſtodita urbe, vel ſub ipſo Principe, aut complice, non audeant talia. Principes etiam ipſi non adeo irritantur (ob multitudinem negotiorum) ab injuriis; nec irritati adeo ſæviunt, ob honorem; & quoniam verentur his vindicare modis, quibus ipſi ſunt obnoxii: verum potius ad ea recurrunt, à quibus non timent. ea ſunt falſa judicia; quibus etſi raro inſontes occidunt, ſontes tamen dimittendo, ſpem audaciæ faciunt: atque ſic perimunt reos, odii ignaros. Qua de cauſſa pauci Tyranni noſtra ætate occiduntur: olim plures, quod ſine judicio interficerent cives. Ita qui etiam noſtra ætate, ob iram, antiquorum veſtigia ſequi voluerunt, à ſubditis occiſi ſunt. Ergo eos qui manus illorum effugiunt, exilio damnant, inde proſcribunt: ita per ſicarios ex lege ſine lege damnant. Hoc autem ulciſcendi genus, quum adeo lentum eſt, paucioribus damnum affert. Quod ſi etiam pergant ſine judicio ulciſci injurias, carnifices hi ſunt noti, & viri temeritatis improbæ: unde ab amicis admonentur: obſervatur ex aula diſceſſus, apparatus, ignota cauſſa adventus in urbem; ut plerumque inanis conatus reddatur. Verum

qui ſic ſuſpicione laborat, devitet frequentiam immodicam hominum, loca quæcunq; obſcura, conſuetudinem cujuſvis loci, ſolitudinem, noctem, homines ignotos, porticus, ſubgrundia, ollas penſiles, reditum per eaſdem vias, pompas, & ubi miſſilia jaculantur, ubi machinæ exonerantur, equis haſtiſque certatur. Vbi quis appropinquat, mentem adhibeto; maxime dum præterit. Plurimi præteriendo occiſi ſunt. Quécumque qui te ſequitur, vel etiam procul, etiam pueros, jube obſervare. Solent enim hos (ut minus ſuſpectos) pro exploratoribus mittere, qui tua obſervent veſtigia. Denique ſi res magna agitur, præmitte qui videant, an tutum ſit iter; ac conſtituto ſigno indicét, antequam in laqueos incidas. Qui ſic cavent, omnes evadunt. Neq; enim quemquam oppreſſum vidi, niſi qui non præviderit, aut qui contemſerit, ſeu non curarit, ſeu recte non curarit.

In litibus autem multo ſæpius exploratores ſubmittunt : idque minus execrabile videtur; quoniam non alienum malum, ſed proprium commodum quæri videtur. Neque adeo periculoſa res: imo nec prorſus legibus interdicta: & ob id multo plures exploratores inveniuntur, quam in tanto

ſcelere.

ſcelere. Ergo illi qui minus mali ſunt, adverſario renunciant quæ aguntur; alii male conſulunt: peſſimi ſunt, qui etiam impediunt. Hos etiam facilius eſt deprehendere, quam alios, quod in minore periculo minus caute agant; & tu non adeo timore præpediaris. Cæterum & ab hujuſmodi inſidiis cavere oportet, & lõge facilius, quoniam alienos ad tutelam alere non eſt neceſſe. At de miniſtris qui extra domum ſunt, alia ratio eſt.

Hæc itaque ſic ſe habent. Verum me non levis ſubit admiratio, quod homo, niſi omnino ab alio proditus, in tantum ſcelus prorumpat, ut prorſus ſoluto vinculo humanæ ſocietatis, & Dei voluntate poſthabita, & naturæ neglecta lege, imo corrupta, domeſticos & viſcera noſtra cogat nobis inſidiari. Sic enim & Chriſtus hoc genere injurię peſſimo ob invidiam à ſuis proditus eſt: ut nihil nequius ſit, nec conſtet, quis ſit infelicior; an qui tam miſere perit; an qui tam ſcelerate ſupereſt, & aura fruitur. Mihi ſane, ſi alterum ſubire oporteat, præſtaret ſic occidi, quam occidere quemquam. In uno enim finis eſt ſaltem omnium malorum; in altero initium exilii omnis boni: nec tam grave videri poteſt, injuſte

periisse; quam invisum Deo, legibus; humano generi, superesse. Vnde multi etiam ex his sibi manus intulerunt: certe vix ullus evadit ab exilio [aut exitio] execrabili. At in proditoribus hoc non tam damnandum est; quum invento suo perierint: facileque ad hujusmodi homines perdendos, alii qui se subjiciant, inveniuntur. Propterea plerique horum eodem mortis genere pereunt. Quocirca nescio quam laudabile inventum sit quarundam Italiæ civitatum, qui exules à domesticis per fraudem interfectos, non solum jure interfectos judicant, sed proditoribus præmia addunt: quum non animadvertant, tametsi pauciores faciant latrones, eos tamen qui supersunt, facere deteriores; & exemplo alios ad prodendum socios, & dominos, & mensæ sacra [violanda,] incitare; ut postmodum non lege contineantur. Quin etiam filiis eorum, ac nepotibus succedentibus, rempublicam replent scelestissimis viris. Adeo execrabili exemplo hoc agitur, ut quum Triumvirorum lege de proscriptis (qua nihil injustius, nihil furiosius) illi tentarent potentiam factionis adversæ minuere, multorum tamen servos, qui dominos prodiderunt, damnaverint: hoc facto

alios

alios quod ſervaſſent, aut ſervare conati eſſent, laudaverint, & quoſdam eorum etiam præmiis affecerint. In univerſum igitur, ubi virtutis aut gloriæ incrementa adſunt non adulta, hic livor non adeo infeſtat, curam adhibere oportet, ut inter tuos ſolum vivas, aut amicos & domeſticos ſapientes, bonos, & graves, filioſque bonorum, & bene educatos. Et genera quædam ſunt hominum, ac familiæ, quæ omnino immobiles ſunt, & quavis cauſa à proditione alienæ: ex gentibus Germani, maxime Helvetii; & ex familiis Cardani, aliæque in oppidis quæ durius educant filios ſuos, atque ſimplicius; & nobiles magis, quam viles: & ex ætatibus pueri, inde ſenes, poſt ætate conſtantes; minime adoleſcentes, & juvenes: hi tamen etiam deteriores, & omnium peſſimi: & ex ſexu, feminæ longe periculoſiores quum impudicæ fuerint. Nam per earum amatores cuique ad facinora indubia patet via. Quare tales protinus ablegare oportet. Vnde ſi uxores ſint in hoc diſcrimine, adeo infeliciter agitur, ut nullus evadat, niſi cui necis ſuæ quæſitor defuerit: contra ſecuriſſime, quum caſta & pudica eſt mulier quævis; ut nulla ſit cuſtodia melior. Viros enim quoſ-

cunq; diligentia hac in re præcellunt.

CAP. LXXIV.

Quomodo homines ad magna pericula inducantur.

IN graviſſimis autem & periculo plenis actionibus numquam cõſilii tempus vilibus perſonis relinquere oportet. Nam primum titubant, deinde æſtuant, ac ſudant: demum aut ſe detegunt, aut ea agunt, per quæ ipſi ac complices deteguntur. Andreas Lampugnanus, quum occiſurus eſſet Tyrannum, pridie ſolum detexit famulo ſuo, ulturum ſe injuriam acceptam à primario quodam ſacerdote, pollicitus par caligarum ; vilitate muneris tegens magnitudinem meditati facinoris. Poſt, quum occiſurus eſſet Principem, nulla ad conſilium data mora, inquit: Quum eodem in periculo verſemur, ſeu occidamus Antiſtitem ſeu Principem, tutius eſt Principem occidere. Annuit ille; & rem peregit. Laurentius Medices paulo ante dixerat, ſe occiſurum inimicum: quum tyrannum A.Medicem eſſet occiſurus, aperuit conſilium; tum additis etiam minis, ſi recuſaſſet: quem palam eſt, ſi tempus habuiſſet, detecturum fuiſſe ſeriem cogitati facinoris.

Sæpe

Sæpe etiam tempus profuit, & multus risus, ad periculi magnitudinem occultandam. Vbi vero ſenſim propoſueris aliquos in hujuſmodi naſſam includere, minimam periculi partem ſolum illis detege: eamque nec admodum certam, imo etiam falſam & inanem: inde illos abigas; ita ut pudore ac repulſæ dolore ultro ſe offerant. Rurſus receptis adaugebis periculi magnitudinem; atque itidem rejicies, dolore, ira, pudore ut illos (modo dehortando, tamquam minus aptos; modo terrendo falſis & inanibus periculis) inflammes ad quodvis diſcrimen ſubeundem. Sic Leonidas Spartanorum rex, ſocios non dubiæ necis expectatione continuit. Hoc genus actionis præſtantiſſimum eſt omnium eorum quæ in hoc libro continentur; tum exemplo; (qui enim hoc poteſt, alia omnia poſſe videtur;) tum admiratione; &, ſi neceſſitas ingruat, utilitate: modo tam noveris te à periculo, illos ab exitio eximere, quam in facinus incautos impellere. Tuæ enim exiſtimationis eſt, nec minus ad propriam pertinet utilitatem, quam ad decorem, eos quos per imprudentiam ipſorum accendiſti, tua ſapientia ab impudenti etiam ruina eruere. Impelluntur facile
ſimpli-

ſimplices, inexperti, prodigi, aleæ & luxui dediti, fervidi ingenio, & qui vix quieſcere poſſunt uno in ſitu; adoleſcentes maxime, improbi, avari; atque ideo maxima pars hominum, modo dux peritus non deſit; tum ſpecialiter hoſtis tui gloriæ invidentes, inimici, æmulique. Summa autem artis in tribus conſtat, (maxime apud Principes) quam exacte tenent Turcæ, uti præmiis, metu, & ut non intelligant periculi magnitudinem. Metu quidem, ut major minorem depellat, propoſito pali ſupplicio tergiverſantibus: Præmiis præſentibus, honoribus, atque pecunia: tum exſpectatione melioris vitæ poſt mortem: quam totam ad luxuriam inſtituunt, ut inter convivia, & puellas, pueroſque miniſtros, & ſaltationes ac flumina lactis, vini, aquæque conſiſtant, tum ſomnos, viridaria, libidinemque: ſcite quidem, poſtquam mentiendum eſt, ſaltem votis illorum ſatisfaciunt, ut nil deſit. Vt autem periculi non intelligant magnitudinem, & perſuaſionem, dicunt, omnes vitæ ſuæ exitum in fronte deſcriptum ferre: ut nil proſit [vel interſit] ſeu devites, ſeu fato ultro occurras: ideo devorant opium perpetuo, ut obſtupeſcant. nam etiamſi pe-

riculum non immineat, dimidium drachmæ quotidie ferme assumunt; quum imminet, drachmam integram. Est autem apud illos syncerum; nostrum opium vix pro triente. Hoc lætos efficit, & alacres, & nil cogitantes. Atque his præsidiis soli gentium [Turcæ] adversus præsentem mortẽ ruunt, quum reliqui pugnent. Cæsar præmiis, adhortationibus, decimando, tergiversantes, hostium numerum & vires ante augendo, impellebat.

Res secretæ hoc modo tentantur. Per fidum nuncium transmittitur epistola absque nomine scribentis, cum frusto numi aurei, si libet: ille dat nuncio communi, & modico precio, ut suspicionem auferat: nomen non subscribit; sed ubi rem esse veram compererit, aut conditionem receperit, ex exemplari epistolæ, vel frusto nummi aurei cognoscere poterit. Quandoque etiam datur multis involuta vinculis; nunciusque statim rediturum se pollicetur, sed non redit. Si igitur ille tuo beneficio evaserit, aut aliquid adeptus sit, ad occasionem symbolum paratum habes. Sin de conditione recipienda agitur, tunc tribus opus habes; ut persuadeas; ut præmium accipiat; ut respondere possit. Vt ergo persuadeas,

ab injuria, à tyrannide; & contra, ab honesto, ac liberalitate, & promissis, & à facilitate, atque securitate; ut respódere possit, transmittat fidum cum symbolo ad forum. Tunc tu per nuncium cuncta declarabis: qui ubi è suis sit, jam es in tuto; si alienus, nil fidas. Partibus concordibus facile est cuncta tractare. Ne tamen sit in utramque partem proditor, obsides accipies sub eventu, filios, aut fratrem: si facturus est, sua nihil intererit; si gravatur, ancipiti est fide. Magnitudo tamen præmii, & dolor offensæ, & vanitas hominis quandoque sufficere possunt; aut necessitas facti cogit. Si vero prætentaturus sis Principem, quem avaritia laborare intelligas, per intimum id ages: sed non ut illum, verum hunc ipsum. Solent hæc fieri per eos quibus tuto arcana committere possumus: neque id importune, aut palam, sed sub justitiæ prætextu primum; inde illo quasi condolente ad pollicitationem devenitur: tum si certus es de fide, dabis teste non teste arcanorum custode. Si dubitat expositum, dabis chirographum sub quo velit trapezita. Summa autem rei est, ut justum sit quod petis. Nam injustam rem pretio emere, turpe est, & duplex scelus. Plus autem est in actione, quam in præceptis. CAP.

CAP. LXXV.

Verborum vis.

IVXTA id dubitare expedit, tum etiam, quia docuimus tam diligenter habendam esse rationem eorum quæ dicuntur; an omnia verba plurimum noceant, aut juvent. Certum enim est, plura in irritum excidere: alia tamen multum juvant: sed plura longe sunt, quæ plurimum obsunt. Scire igitur præstat quæ sint. & cur hæc plurimum juvent, aut noceant, alia in irritum cadant, seu bona seu mala. Quæ igitur apud amicos, aut non inimicos, nec æmulos, nec superiores, nec ab illis suppositos ad explorandum proferuntur, pleraque (nisi omnino improba sint, aut affectus plena) in irritum excidunt. Vnde rursus error eorum, qui hujusmodi personis sua narrant à quibus neque auxilium neque jacturam consequi possunt. Ad inimicos & æmulos directa, tum vero ad amicos & potentes, si extra rem sint, juvare nil possint, & plerumque in irritum & ipsa excidunt. Possunt tamen obesse apud inimicos & insidiatores; tũ prodesse aliquando, si simulata amicitia contrario sub sensu proferantur. Quæ autem plurimum possunt [aut pro-

sunt,]

ſunt,] ſunt quum ex compoſito res tractatur apud potentes, aut à potentibus ſubmiſſos,aut apud eos cum quibus negotium peragitur;aut ſi cum exploratoribus ſermo eſt, aut inimicis, tunc verba ad normam componenda, & plurimam habent efficaciam. Quæ tamen juvare deberent,ſub iniquo auditore, & quæ obeſſe poſſunt apud illum qui amicus eſt, effluunt ſæpe inaniter. Ob id plurimis viſum eſt,verborum obſervationem non tantam eſſe debere. Verum falluntur. Etenim ſi quis unam tantum gemmam magni pretii, inter multas conſimiles falſas obruptas cinere haberet; aut plantam aconiti in horto;cogeretur & cinerem totũ cribrare, & herbas ſingulas horti explorare, ne vel gemma periret, vel venenum inter cibos per incuriam miſceretur. Ita quamquam non ſemper neceſſaria eſſet hæc obſervatio; ob periculi tamen magnitudinem , ne aliquando inter tot occaſiones verbum unum excidat incompoſitum , quod ruinam afferat, aut omiſſum, quum dici oportuerit,perdat nos,ſumma diligentia opus eſt, ad verborum & ſententiarũ collocationem,tum pręcipue in locis publicis. Deinde quum ſermo eſt cũm dominis potentibus,aut magi-

ſtratibus: tum quum de negotio agitur, ſeu ex compoſito, ſeu fortuito. Nam ſæpe accidit, ut quod fortuitum videtur tibi, ab illis ex compoſito agatur. Oportet autem animadvertere, quod qui captant, ſaltem duo ſunt, ſeu ſimul veniant, ſeu (quod artificioſum magis eſt) unus poſt alium; aut ſi ſe in abdito collocent, aut ſi cum inimicis vel inſidiatoribus, aut æmulis aut his qui ab illis ſubmiſſi ſunt, & maxime ſub forma ſalutandi te, negotium ſit. Porro in colloquiis maxime ordo facit ad movendum, tam ad laudem, quam vituperationem. Velut ſi quis dicat, Amo te, quod me alas, veſtias, & erudias. Meditari autem oportet hoc, à fine originem ducendo, converſa ratione verborum. Maxime autem fidendum eſt hujuſmodi verbis, quum beneficium quærimus, & quum res eſt cum magnis viris, quæ verecundiam illis movere poſſunt. Eam enim ſolum vereri videntur. Quamobrem ad illam componenda eſt animi ratio; atque illi inſiſtendum. Exemplum autem verborum compoſitorum ad efficaciam, quum ſententia eadem fuerit, tale eſt; ut ſi cui perſuadere cupias, non oppugnādum amicum tuum, dicas, Diſplices amicis tuis, atque illius; quaſi dicas,

omnibus. hoc eſt dehortari. At quaſi hortaberis, ſi dicas, Diſplices amicis tuis, atque inimicis. Quis enim inimicis diſplicere non cupit? Illius tamen amici (ſcilicet, qui oppugnatur) inimici ſunt ejus, qui oppugnat.

CAP. LXXVI.

Homines quomodo captandi, juxta conditionem unius cujuſque.

PRo ſingulorum igitur adminiſtratione, quinque hæc obſervare decet. Primum, ut propriam atque hic deſcriptam tractationem attingamus; inde ad generalem deveniamus, in qua præcepta continentur; poſt ad ſingulorum tractationem generalem; deinde ad ſimilia, ut pro amicis, de ſociis, pro his qui extra patriam ſunt, ad exilium; demum, quod omnibus majus eſt (quandoquidem ſingula complecti infinitum fuiſſet) ad methodum, qua tractatio illa inventa eſt, omnia redigere; & ex unaquaque minutiſſima ſcrutari, atque invenire. Proponamus autem quomodo quemque captare liceat. Id ſumendum eſt à præmio ampliore, juxta conditiones hominum, mores, ſexum, atque ætates. Captantur ergo trifariam: aut quia proponimus quod præſtare poſſumus, ſed non præſta-

præstamus; aut quia pollicemur, supra quam præstare possumus, aut præstamus; aut quoniam præstamus pollicita, sed illa non sunt ei quantum persuasimus utilia. Ergo simplicibus plus pollicemur, quam præstare possimus; credulis, quod præstare nolumus; imprudentibus, velut pueris, adolescentibus, mulieribus, quod utile eis non est. Avari simplices persæpe redduntur desiderio magnitudinis præmii obcæcati. Potentes facile captantur: sed captati periculum afferunt grave. quapropter captare eos convenit in his quæ illi non magni faciunt: aut ubi captaveris, alio eundum. Ob id ab his qui sedem firmam non habent, omnes cavent. Pauci enim quum possint evadere ne captetur, summum præsidium est in ultione: quam quo modo sumes de eo qui circumvagatur; præsertim incognitus, & mutato nomine, atque prænomine: (quod facere solent circulatores, & sycophantæ) demum ubi captatus non potest rescire, se captatum; aut quo captatus fuerit? Proptérea magna industria utuntur deceptores, ut plures id agant: quemadmodum & fures etiam; præcipue domestici. Scio unum esse è tribus: sed quis sit è tribus, nescio. Captantur facile

ſinguli in his, quibus delectantur: mulieres in ornamentis, ſenes in lucris, juvenes in amaſiis. unde Comœdiarum origo. Ob id magnitudo lucri, præſertim ab ignoto vel advena propoſita, plena eſt ſuſpicionis apud cautos. Vtuntur autem captatores multitudine verborum: non ſolum ob rationes quas adducunt, ſed ut obtundat audientem, ne poſſit cogitare. Quamobrem hoc præcipuum eſt ſignum captatoris, præter conditionem, &c. Captare ſolent nos improbi ex improviſo adorti, tum magis quum illos tu conveneris alia cauſa: nam maxime, ni caveris, inconſultum adoriuntur, de tuo negotio cogitantem: in quo forſan illum ſperabas meliore conditione aggredi. Ideo ſupremæ calliditatis indicium eſt, quum à propoſito te divertunt, tum quærunt quæ concedi non poſſunt. Vbi tu negaveris, ſtatim ſubjiciunt, ut ſaltem hoc negare nolis. Id autem eſt quod concupierant: Duplicisque generis eſſe ſolet: aut minus tibi grave, quam primum; aut etiam, ſi omnino ſimplicem te exiſtimaverint, gravius etiam, ſolumque (quod alteri ſubjectum ſit, & dictione illa, ſaltem, & fuco aliquo verborum, & importuna petitione, atque imprudenti, tum

impro-

improvisa nimis, & nullo temporis spatio ad cogitandum dato, in tanta inversione rerum) levius visum. Ob id exspectare solent, ut tu, tamquam imparatos, prius illos aggrediaris.

In remunerandis beneficiis aut officiis, te ipsum exhibe datorem, ubi quãtum oportet dare velis. Nam si per alios dederis, jam illi excogitabunt te [non] id saltem dedisse; plus forsan etiam dedisse, retentum à ministro. Vnde cogitatione majus officium vel beneficium [concipiunt.] Vbi rescive-rint non plus datum, statim minus quam conveniat datum existimabunt, atque contemnent te; aut saltem ægre ferent, satisfactum non credentes.

CAP. LXXVII.

Amicorum usus, & familiaritas.

CAVENDVM insuper est, ne novas amicitias importune petendo, auxilia & pecunias, aut mutuum vexes. Vt enim surculi teneri, si onerentur, aut trahantur, franguntur; ita amicitiæ, necdum longa consuetudine & officiis confirmatæ. Observandum est etiam, ne in adeundis amicis, vel aliis, intempestive quid agas: & ne tam diu maneas apud eos, ut cogantur vale tibi dicere. Quin potius, quum vides

illum aliena curantem, aut tacentem, aut oscitantem, aut cuipiam rei necessariæ incumbere volentem, antea discedendi veniam petas. Cogita id tecum: negotioso viro eripi quicquid petierit [aut perierit] temporis: Aut enim lucro aut tibi deputatum esse: quod si lucrum non adfers, importune advenis; nisi sua causa: Nam periclitanti succurrere, pro lucro poni debet apud civilem virum. Si autem discessuro te, & veniam petente, novos aggreditur sermones, intelliges quam cupiat te manere. At qui divites sunt, hoc non cogitant; sed patientia impeditorum absq; fructu abutuntur. Hos eludes, dicens, nuncium epistolam præstolari. Sed si notæ sit petulantiæ vir, per nuncium hac excusatione illum ablega, antequam ad te veniat. Potes, si libet, præfatus per internuntium temporis angustiam, & negotii necessitatem, admittere; & dum dimittis, tum gratias agere: nam etsi hoc invitari videatur, fatigatus tamen intelliget, non redeundum. Amicos autem veros, & ad amicitiam verã aptos, diligenter retinere coneris. Res enim maxima est, ut dixi, in humanis vera amicitia. Cur autem tam pauci sint, quum res sit adeo utilis, non aliunde

quam

quam ex ejus compagis imperfectione accidere poteſt, & natura fluxa. Adeo ut ſummũ Opificem nos potius admirari ex hoc deceat, qui ex hac tam ſordida colluvie elegantiſſimũ fecerit animal; quã quæ deſunt, & rara ſunt, quærere: aut queri de his. Civis autẽ inquilino ne nimium ſe inſinuet; quoniam ſuſpecta eſt illis horum amicitia. Quod vero ad actiones attinet, illud primum perſpicere debes, ſummum bonum eſſe in amicitia; quo majus in humanis non invenere ſapientes: Quodque pręſtantiſſimum in humanis operibus eſt, eſt benefacere. nam hoc ipſo gaudet Deus, à nemine recipiens. Quicunque enim beneficium petiit, ſe illi ſubjicit, & teſtatur ſuam humilitatem. Hoc igitur perſuadebis amico, maxime potenti, ut eum benevolũ habeas. Quum vero in benevolum conferre beneficium vis, ſi totum tui muneris ſit, nec occaſio urgeat, ſerius præſtato (niſi rependas,) ut majus videatur, & majorum præſtitiſſe diligentiam; ita tamen, ne panis lapideus fiat: ſin alterius, quam celerius potes; ne in periculum adducas, aut adduxiſſe videaris. Si cognitus, qui nihil præſtet, impudenter officia exigere perſeveret, quem tum partim ſpe, partim metu gratiæ,

quam promeruiſſe credis, amittendæ abigere dubitas, aperte commemoratis in illum officiis (modo obeſſe non poſſit: tunc enim ſubducere tacite ſe præſtat) ingratitudinem illius exprobrato. Nam hoc pars eſt gratiæ: quam rependere tenetur. Nec diſſimulabis te neſcire, qua natura ſit: intelligetque, te non metu, nec ignorantia præſtitiſſe officia, ſed propria liberalitate. Tum vero memineris, quibus verbis ad hoc opus ſit; & quam perſonam referas, ſacerdotis, togati, nobilis, & ejus qui manſueti nomen ſibi vendicat.

CAP. LXXVIII.

De negotiatione cum amicis, magiſtratibus; & abſolutione impetranda.

IN impetrandis autem beneficiis maximus eſt illorum uſus, quum res quę quæritur, à nullo alio quæritur, & munus id expoſcit in quo excellis; ut profiteri jam claro in profitendo viro: Secundo, quum etiam adverſus competitores: Tertio, quum quod quæritur, proprium non eſt tibi, nec in eo excellis; ſed tamen præmio & honori, labor, induſtria, atque cura conjuncta ſunt, ut in magiſtratibus: Vltimum eſt, quum eſt merum donum; ut in ſacerdotio, & penſione, ac bonis exulum.

lum. Maximum eſt enim pro alio quærere: quod eſt, ac pro ſe ipſo impetraret. Nam & gratia exhauritur nihilominus; & locus non relinquitur ulteriori petitioni. Fallit, quum ſpecie bene meriti conſulitur; amicuſque illos id è reipublicæ utilitate eſſe docet. Eſt etiam hoc in Principe minus honeſtum, nec ſine ſuſpicione venditæ gratiæ, ſed facilius: Quum vero à populo petitur, honeſtius, ſed difficilius. Vnde conandum eſt, ut aliqua in re ſi ſingulari excellas, aut Principem, aut Multitudinem officio aliquo præcipuo deserearis. In precibus ad amicum pro amico, unam ſufficiet cauſſam amicitiæ adducere, ſed omnia complectentem; velut in excuſationibus unam & evidentem; ut quum amicus ad cœnam Principalem me invitaſſet, dixi; Non par eſſe tuſſientem cum Principibus edere. Si amicus aberret, coram aſtantibus diſſimula: ſi teſtimonium tuum poſcit, ride, quaſi animadverteris illum joco dicere: interim, ſi ſapiat, commutabit ſermonem: numquam tamen reſponſum dabis, ſed magis ridebis.

Si autem à Senatu vel collegio aliquo quid impetrare cupias, conſidera an factionibus laborent; &, ſi duæ ſint,

aut plures. Si [pluribus] factionibus laborent, potentiorem ex illis vere amicum habere melius est quam septem ex dimidio; tum quod in multis, dum unus alterius officium expectat, nullus præstat; tum quod singuli languide serviunt, res autem efficacia indiget. Vnus autem, qui potest, dum efficaciter agit, non obsistentibus aliis, (quum factione non perturbentur) sine impedimento obtinet. Quod si duæ sint [factiones,] Principes tibi concilabis: certiusque negotium obtinebis, quam si sine factione essent. At si sine capite, & multifidis laborant dissidiis, melius mediocriter omnibus placere, quam admodum paucis vehementer; quod tum hostis unus plus impediat, quam duo amici adjuvent. At si non de obtinendo magistratu, vel alia re utili, sed liberatione ab accusatione agitur, semper melior est unus acris defensor, quam pericliteris in duobus inimicis exitialibus. Summum ergo est auxilium, habere potentem, acrem defensorem; sed, si potes, nullum talem hostem. Quum vero res vel sic pro deplorata habetur, utile fuerit, non solum in civilibus altercationibus, sed etiam in bello, aliquos habere amicos, qui hostis officio fungantur, qui ex inopina-

opinato tibi adhæreant; tumque statim decernere ſeu manu, ſeu ſuffragiis, detectis conſiliis, hoſtibus attonitis novitate facti: etiam quod exemplo moveantur, & quod cauſſam potentem reputent: & quod tempus conſilii ereptum ſit. Sed de his etiam alibi diximus: (Sect. 15. & 91.) Eſt autem quoddam præcipuum, quum omnia ferme adverſantur, ut pugnes quaſi à latere. Cujuſmodi ego in Senatu Bononienſi, à principali utilitate; Plus eſt ſervaſſe unum è vobis, vel uxorem, vel filium, aut fratrem, decem millibus aureorum coronatorum; quæ ſumma major eſt quovis ſtipendio univerſo meo, etiamſi victurus eſſem annos Neſtoris. Hoc autem falſum exiſtimare quum objicere licuerit, in tot annis præcedentibus quis obiit in manibus meis è vobis, aut neceſſariis veſtris? Vocaturque, à comparatione emolumentorum: [aut commemoratione.]

Quum vero ſuſpicaris perſuaſum Principem aut magiſtratum, aut amicum potentē ab æmulis, de falſa accuſatione; illum autē ad tuas partes trahere ſperas: ne deneges factum, quod non objicitur; & quod defendere, non præſente accuſatore, vanum eſt: forſan enim in ſuſpicionem novam venies:

nies: & si pauca dicas, non sufficient: si plura, videris abuti amici existimatione; ut inimicum tum tibi compares, quando amico maxime opus erat. Sed sufficiat (quod etiam in usu est apud quoscunque graves & prudentes viros) dixisse: Non me latet, quæ dicant quidam : sed ego paratus sum ostendere, quæ feci, aut coactum egisse, aut optimam rationem iniisse.

CAP. LXXIX.

De amicorum vitiis.

QVOD si ab his, quibus amicum te esse contingit, quosve colis, opes (ut solet à pauperibus) mutuo, à potentibus officia exigantur, hæres in vado. Nulli si concedas, amicos perdes: uni, non alteri, si des, pro uno amico plures efficies inimicos: omnibus si des, illos non ob id servabis; temetipsum absque dubio pessumdabis. Ergo ne des rem, caveto; officia præstabis; sed hujusmodi, ne te evertant, nec gravia sint. Ab amicitia igitur pauperum petacium, avarorum, & impudentium cavebis; & eorum qui tua prodigunt immodice; maxime autem obstrictorum ære alieno. Excusabis, non habere; mutuo dedisse. Si petat pecuniam, offeres pignus, [quod]

fate-

fateberis te habere, ſed corruptum, vitioſum. Demum, ſi dare cogeris, alacri animo, non ut invitus, dabis. Vbi tardaverit reſtitutionem, occaſione ſimulata repetes. Multa dabis parva; eo animo, ut dones, non ut mutuo des, & non audeat majora petere. Sic ego duos aureos coronatos amico dedi, ut non auderet quicquam majus petere: & bene ceſſit; quum etiam multis officiis mutuum abunde penſaverit. In magnis, cautionem aut pignus ſi offerat, accipies, cauſatus incertos vitæ eventus: ſi non offerat, te excuſabis. Melius eſt, parvi precii amicum amittere, quam magni precii rem. In officiis nihil cuiquam denegabis; ſed promte, alacriter, ac etiam non rogatus, modo monitus, præſtabis. Quidam hac techna in abſentes utuntur: Poſt duos menſes ſcribunt; & ſub præſenti die, quo ille requirit; ut literæ videantur fuiſſe interceptæ, & in mora. Tum videntur ſatisfeciſſe bona voluntate: ille tamen, tamquam præterita occaſione, petere [ea] aut adire non audet. Solertiſſimi quoque hominis conſilium eſt, quum amicus crimen admiſit, aut frater, quod latere non poteſt, tu vero potens fueris, damnare illum, expellere, de jure cum illo agere; ſed

re; sed demum sic, ut sententiis judicium absolvatur. Ita tuo honori, & illius securitati, prospicies. Sed si inter duos amicos contentio sæviat; tu vero arbiter sis, hoc age, ut invicem persuadeant alter alteri: nam si hoc non potes, alterutrum facies inimicum, ut Bias inquit. Quare judicio renuncia: Si non potes, sic divide judicium, ut quisque habeat, quod maxime placet. Aliter si feceris, periculum est, ne dum utrumque retinere conaris, utrumque amittas. Quodsi amicus, tum maxime potens, à te requirat, ut amico tuo, qui ejus sit inimicus, inimicus sis, multa habes hujus argumenti præclara exempla. Velut illud Attici cum Sulla: *Noli, oro te, adversum illos me ducere; cum quibus, ne contra arma ferrem, Italiam reliqui.* Quid prudentius, aut elegantius? Sed & illud ejusdem, quum Antonium & Ciceronem amicos simul retinuit, inter quos odium fuit, mortali omni majus: rursus inter Antonium, & Octavianum; inter quos de Principatu orbis contentio erat: & inter Octavianum & Brutum; quorum unus pro libertate, alter de Imperio orbis certabat; parricidium exercentes simul, atque objicientes. Vt credas ejus fuisse exactam Dialecticam in civili

vili tractatione: quam condiſcere potes ex his quæ recitavi. Itaque vim illorum verborum ſcrutare, donec exacte aſſequaris,ad infinitos uſus accommodatam. Si pro amicis ſuis non amicus te fatiget; ubi bis aut ter illi conceſſeris, excuſato libere, docens, non ſufficere. Vbi hoc egeris, illi tum ſatisfacies, nec inimicum feceris. Multi de his, quibus converſantur, eorum facilitate abuſi, dum omnia ſibi de amico pollicentur, repulſam paſſi, pudore ejus fiunt inimici. Ob id extremo illo actu ut amicum retineas, ſi potes,non ſpe ſua eum fraudabis.

Porro res amicorum, & error illorum, maxima ſunt, & quæ integram exigerent tractationem. Sunt quidam qui ſecreta tua exquirant: quibus ſi ea dicas, præter periculum ne revelent, illorum poſtmodum arbitrio vivere cogeris: adde quod neſcias quantum amici ſint:quod etſi ſcire te docui,non tamen primum eſt id agere: Sed ſi communicare nolis, recedunt ab amicitia; alii occulte te oderunt, quidam etiam aperte. Nonnulli acriter urgent, ac ſi debeas.Sed hos rejicere debemus: & leve malum eſt: aut enim ipſi ſtulti ſunt,aut ſtultum te arbitrantur. Ergo in hujuſmodi difficultatibus fallere il-

los

los convenit, non ſermone, ſed re; at-
que ita, ut ſi proferant [quod ipſis re-
velaſti,] nihil omnino noceant ; aut
etiam juvent. Inde attentiſſime ita ſub-
odorare negotium cum tuis amicis, ut
cognoſcas quam fidus ſit. Si tegit, ami-
cum eſſe, ſine periculo expertus es. Ve-
rum tamen optimum eſt, non detege-
re, quod ſciri nolis; aut ſaltem jam co-
gnitis amicis, & nihil tale requirenti-
bus. Alii vero ſunt, qui ita amici ſunt
(& ſatis boni,) ut nullum patiantur
eſſe tibi alium amicum: qui non tam
tibi, quam ſibi, ſunt amici: alii qui pa-
tiuntur hoc, ſed nemini in amicitia
concedere volunt; qui etſi vehemen-
ter ament, nec tamen importuni ſint,
non tamen amici perfecti ſunt. Si enim
amicus eſt, qui te tã diligit, ut ſeipſum;
cur ſi ipſe alium optaret ſibi, eum ami-
ciorem tibi eſſe non vult? Similiter &
illi qui in ęmulationem aluntur; exem-
plo cuculi inter aves, & hederæ inter
arbores; quæ ſuos educatores enecant:
ſed & Aranci: [aut aranei.] Sic Ma-
rius Sullam in perniciem ſuam evexit.
Hos dignoſces, quoniam nimis pecca-
tis ſunt obnoxii, avaritiæ, aut ambitio-
nis: (Duo bona, duo peccata:) vel ſ
ſceleratæ vitæ ſint: talis Cęſar in Pom
peji perniciem, ut Sulla à Mario, edu

catur

catur. Frequens hoc exemplum etiam in omnibus. Sed, ut dixi, ſi non cæcutias, vel ex flagitioſa vita, vel ex immoderato affectu alterutrum deprehendes. Habendus tamen ætatis reſpectus; ne deterior ſis Tiberio; qui quum audiſſet Galbam aliquando regnaturum, dixit, Regnet, quum nihil ad nos pertineat: attamen ad ſtirpem pertinebat; quum regnare non poſſet, niſi Tiberii extincta ſtirpe. Sed & genus artis conſiderare oportet, ut etiam dignitatis. Bellica, & Principatus, ad exitium ſpectant: Medicina ad jacturam: reliquæ non ita: Iuris prudentia quum in certamine conſtet; tum Philoſophia ad gloriam potius. Si amicus, aut filius, uxorve, exigant ultra metas, aut ſecreta ſcire; nec, ut velis, negare liceat, quod Homerus de Iove ad Iunonem, dicas: Sufficit ut non prius alteri; ſed ſi modo indulgeam, tum prima eris.

Quum amicitiam diſſolvere nolis, ſed conſuetudinem, (contingit hoc maxime in profeſſoribus, cũ diſcipulis moroſis) illos uberioribus beneficiis afficies, ſed non magni momenti: inde aliquem vere tibi amicum ab eodem munere explode. Ita quieti ceſſabunt. Exemplum: Quum Bononiæ eſſem, diſcipuli nullo reſpectu carpen-

tum aſcendebant;ut non ſufficeret docere, niſi etiam aveheres. Hoc grave admodum erat, moleſtum, & indecorum; ut nec liceret pedere. Oportuit ergo blandius excipere, docere, polliceri; & extrudere cariſſimum è familiaribus (ſed volentem) ut mihi gravem & moleſtum;cujus querela erubeſcerent [alii.] Iterim abrumpe occaſionem; ut equo ferri, non carpento vehi [malis.] Male fecit Plutarchus, qui librum condidit De amico ab adulatore dignoſcendo. Debuit enim ſic inſcribere: De dubiis amicis dignoſcendis. Quidam enim adulatores non ſunt, ſed plane proditores. Ergo hos, quum aliquid propoſuerint damnoſum periculoſumve, quum invocati accedunt,dubium offerentes auxilium ſuſpectos habeto. Qui ſi rationibus convicti perſtent, malintque te eligere ſpecioſa cum periculo, quam tuta; ubi periculum ingens ſit, hujuſmodi amicis,tamquam inutilibus (ſi non perfidi ſint) carere melius eſt. Iſtis ergo viris committes res ſermone ancipiti; velut, Committo fidei tuæ hoc, Reſonat enim in auribus amicis ſpem in illo maximam; in perfido, dubitationem. Si duo communes amici, accepta injuria invicem, in inimicitias devenerint;

rint; ut mihi nuper unus violata alterius filia in carcerem ductus; deserere miserum, impietatis est, & amicitiam fictam exercentis; obviam ire legibus, & non sinere justum ulcisci dolorem, nefarium: impetrare ab altero, quum de jure agat, videberis nec jus colere, nec eum ut illum amare: persuadere irate, dedecus passo, arduum, ac plane inane: offensas præterea (ut in generalibus dixi) sempiternas, officiorum memoriam fluxam. Itaque decet, Atticum imitando, ne verbo [quidem,] ad eum, qui injuriam passus est, facto, auxiliari; ita ut alterius æstimationem minime lędas, aut minuas: quin etiam, apud judices illo plurimum laudato, & cõquestus de ejus fortuna, opem alteri quantam potes afferas. Quod si is resciverit, dicas, Te tantundem facturum sua caussa: aliam etiam conditionem ejus, aliam meam, aliam judicis: me neque accepisse injuriam, neque judicem esse, sed solum amicum: leniisse pœnam; nihil damni illi afferre: ut nec ex actu quicquam utilitatis [percepisse:] leges captivis & reis defensores publice constituisse; quanto magis me [amicis prodesse] teneri? Inde omnibus factis ac dictis ita excipies eum qui læsus est, ut non odio sui, aut

levitate, vel ambitione defenſum illum [à te] credat [qui læſit,] ſed amici officio, ac neceſſitate, qua omnes excuſantur. Hujuſmodi frequens eſt exemplum apud Ciceronem in orationibus: velut pro Marco Cœlio, contra Atratinum; & pro Lucio Murænа, contra Catonem ac Servium Sulpitium; & pro P. Sylla, contra L. Torquatum: ubi defenſio publica non improbatur. Sæviſſimi enim hoſtis eſt, reum non ſolum vita & judicum meſericordia privare velle, ſed curare ut omnium neceſſariorum ope deſtituatur.

Quum amicus in te peccaverit, ſolent quidam cum communi amico expoſtulare. Id ſi recte fiat, à me non improbatur: Primum ut amicus illi non voluntate peccaverit, id eſt, improbitate, invidia, vel contemtu; ſed potius ira, ignorantia, aut cupiditate: & ut is, cum quo quereris, autoritate ſua regere poſſit eum, de quo quereris, & tibi amicior ſit. Secus, tua facta deteges; odium illius augebis, & contemtiorem te reddes: forſan etiam vel voluntate vel errore commutabis dicta tua. Quorſum enim, per minorem expoſtulare, impetrare per incertum amicum, quærere quid ab inimico, quo ſine eſſe poſſis?

CAP.

CAP. LXXX.

Vbi amicus tuo periculo erret.

EODEM ferme in genere eſt, atque ratio exempli una, quum perſuaſus amicus graviter, malo tuo aberret; quem corrigere, periculoſum; nec licet, ſi non corrigas, à gravi jactura te vindicare. Accidit enim hiſce diebus quum liber eſſem à ſuſpicione erroris ut quidam ex his qui negotio præerant (vir ſane, ut audio, eruditus) mandatam ſibi hanc ab amicis præcipue curam mihi ſcripſerit: ſed ita ſcripſit, ut à me quæ [literis illis] continebantur cum Dialectica mea vix intelligi poſſint; ab alio autem certe nemine: ſed & apud me quædam non erant adeo perſpicua, ut reſpondere poſſé. Quumque repoſceret [reſponſum,] in nonnullis neceſſe videbatur vel reſpondendo teſtari illius negligentiam; aut, non reſpondendo, contumaciæ vel ſocordiæ opinionem ſubire: quorum utrumque mihi ingens periculum excitaſſet; tum maxime illi objiciendo ſocordiam, qui nomini meo ſtudere ſe teſtabatur. Itaque ſic reſpondi: *Officiis tuis, ac beneficiis, quæ in me plurima ſunt, nec mediocria, multum me debere intelligo: & eo magis, quod nullo beneficio*

antea à me affectus quidem esses. Libros, quemadmodum rogas, curabo ut habeas. Scio, te, ut scribis, & ut fecisti jam, quantum poteris, causam nostram defensurum: ob id etiam cupio singula ab aliquo ex his qui tibi sunt à libellis, diligentius mihi significari. Opto autem potius, ut per alium quempiam id agas, quam per te ipsum; ne hoc tædium mei caussa subeas. Facile enim è tuis aliquis; qui prudens sit, & scribendi peritus, hunc laborem, te jubente, suscipiet; & id mihi gratum erit. Vale.
Vides quanta industria illius errorem texerim, atque imminuerim; caussæ meæ tamen non oblitus. Ita corrigere potentiorum amicorum errata honeste convenit, quum ea dissimulare nequiveris.

Si amicus, vel notus, pro aliquo qui tibi injuriam intulerit, supplicet; si sit tibi utilis, aut potens, dicas, Cogitaram te in auxilium vocare pro hac tanta infamia, injuria, & jactura. Sin neque potens, neque utilis, potes vel eisdem uti, vel dilemmate: Si mihi amicus es, debes me ad ultionem non solum accendere, sed juvare: Si non es amicus, dimittas me juri meo. Si sit minax, improbus, petulans, dicas, Iure agendum est mihi, ne plus noceat. Quod tua gratia facere possum, est, ut se

ut ſe ſubducat ex urbe per aliquot menſes, ne præſentia augeat injuriam. Si neque hoc facere vult, pugnandum eſt caute, & armare ſeſe neceſſe eſt. Idem in levi injuria, utili perſona intercedente,

CAP. LXXXI.

De converſatione cum Principibus.

CVM Principibus ſobrie agendum, paucisque admodum, Secreta illorum ne quæras. Innoteſcent tamen intimis, hoc modo: In ſermone familiari, dum quærunt ab his qui à ſecretis ſunt, illi muſſando ſignificant: ſi enim collimaveris, non reſpondent, aut verbum quo te recte exiſtimare intelliges, aliter dicunt. Non prorſus, &c. Hæc eſt notitia quæ de arcanis Principum habetur, & in ſecundis perſonis extinguitur. Verum quum illorum converſatio adeo periculoſa ſit, ob calumniam, & invidiam; quanto magis conſuetudo, & tractatio, &c, quod majus eſt, gratiam atque autoritatem ſummam apud illos quærere? Præſertim quod in hac re magis (tum generaliter in omnibus) plurimi inveniuntur, qui nulli labori neque periculo parcituri ſunt ut primas partes obtineant apud Principes ipſos:

tum vero nec grave ſcelus committere, nec (ſi occaſio detur) etiam vitam exponere verentur: ut quaſi cum deſperatis certamen ſuſcipere neceſſarium. Non tamen prudens vir ſpem deponere debet, cum tot difficultatibus intentum obtinendi, quot res humanæ dilabantur, conſilia disjiciantur, ſtudia refrigeſcant, coitiones diſſipentur; ut prudenti & recte viventi mora & tempus ſemper aliquid commodi afferant. Nullis magis favet tempus, quam ſapientibus. Ergo ut gratiam Principis conſequaris; & apud illum autoritatem, commune jam præceptum illud ſervabis:

Virtus eſt vitium fugere; & ſapientia
prima,
Stultitia caruiſſe.

Multa melius eſt prætermittere decora, quam turpe aliquid committere. Vtilius eſt, recte quæ poſſis agere, ut omittas; quam ut erres in aliquo. Diligentia & aſſiduitas, & honeſta adminiſtratio, & verborum paucitas ſemper grata ſunt Principibus: reliqua, etſi bona ſint, varie accipi ſolent. Contentionem fuge; & diſputationibus (ubi neceſſe ſit) acerrime pugna. Ne credas æmulorum verbis; ſed illos aſſueſce ut ſine contentione pereant. Intimis quibuſcun-

buſcunque Principis fave; & gratiam illorũ capta. Gravitatem inceſſu, moribus verbis, veſtitu, converſatione diligentiſſime cuſtodi: & cave, ne, aliis dum faves, ipſe cadas. Non eripias aliorum negotia: nec quemquam irrites, confiſus in Principis favore, vel beneficio. Cum communibus miniſtris quantum potes convenias. Denique verſare ſtudioſe in dignoſcendis aliorum moribus, ac tuis occultandis. Nam cum iracundis & indignabundis ne tantillum contenderis. in periculo enim verſaris, ne contumelioſe te tractent: aut, ſi id effugias, odia æterna concipiunt. Multa vero in hoc genere tradita ſunt ab Ariſtotele, atque Cicerone Super omnia cavendum eſt, ne cum affectu quicquam loquaris; præſertim in offenſa. Nam affectus levitatem oſtendit. Gravibus autem circa cauſam ſententiis age. Peſſimum igitur, magno affectu, argumento nullo, uti. Pro periclitante filio, patre, fratreque, affectus ad commiſerationem decet. At is optimus, ut etiam ad illos proprius. His duobus modis (quod raro accidere ſolet) contigit eos mutaſſe ſententiam. Vbi autem dilemmate opus, partem iniquam extra ſuſpicionem voluntatis ejus pone.

Principem jam tibi amicum, qui aliquid majus expectet, & de se polliceatur, facile tibi oratione devincies: maxime per epistolam arte egregia constructam, verbis splendidis, sententiis gravib9, acutis, pressis, quasi aliud agas, spe implẽdo: quod bonum est, ubi jam voluntate rapitur, nec in periculum adhortatio impellat: vitioque careat epistola. Siquidem (ut alias demonstratum est) nihil est in humanis solidum, præter virtutem; sed specie omnia constant: ut undicunque eam paraveris, nihil referat. Quod optime norunt oratores; & cæteri etiam usu.

Sed & illud scire decet, quod, quum Principi, qui in ætate non sit, aut captivo, servies, & illius ac Senatus præfectorumque mandato cogeris arcem aut urbem munitam alii Principi tradere, hoc utuntur stratagemate prudentes: Quum periculosum sit utrumque, & parere, & non parere, uni è suis eorundem mandato restituant arcem: inde ille, ut certus nuncius, Principi illi tradit. Plures enim tradendo periclitati sunt. Consimili in casu, si de restitutione agatur, res ad totum regnum referenda est, non ad ordinem illum, in quo tu sententiam dicere consuevisti. Si ille te reprehendat, à calumniatori-

toribus persuasus; ut negando, illum quasi stultitiæ videaris coarguere; non negando, reum te facias; mediam quasi viam tenebis. Vt quum ego à quodam potenti viro persuaderer, ut quæ perperam scripsissem, colligerem ac retractarem, (quum nihil indignius [sit, quam] crimina multa fateri, ubi nullum esset crimen) adduceretque B. Augustini exemplum, quod minime mihi conveniebat, quum & Augustinus aliquando in secta hæreticorum fuisset, & in Theologia scripsisset: & si retractassem, forsan in hæresin incidissem: si non acquiescerem consilio, periculum erat, ne ex amicoinimicum frustra fecissem; quod & ob potentiam, & amicitiam, & merita in me, ac urgentem tum occasionem, minime mihi conducebat; respondi: *Cupere & velle omnino, quæ perperam scripta essent à me, subjici religionis censoribus; atque in hoc auxilium etiam me suum implorare: nihilque umquam cogitasse, quod dissidium pariturum esset: quodsi casu in duobus vel tribus aberrassem, aboleri illa oportere: nam me de hujus modi ne in suspicionem quidem umquam apud Pontifices incidisse.* Ita modeste satisfactum est honori meo, & nihil fuit, in quo offenderem illius voluntatem; sed

aperta eſt ei via, qua intelligeret, ſe à calumniatoribus deceptum. Quandoque voluntatem ejus lædere cogimur. Tum vero mirifica induſtria opus eſt: nec tamen odium occultum effugies. Quale illud Ciceronis, quum librum de Catonis laude, Cæſaris inimici, ſcripſiſſet; legiſſetque Cæſar; inquit Cicero: *Ille enim non ſcripta potius deſiderat, quam ſcripta non probet.* Quod ſi ſæpius ſic eum offendas, in immortale odium incurres. Quum aliquid petieris, & annuit, habeas è familiaribus unum, qui illi inſtante occaſione ſuggerat tui memoriam. Multis enim diſtinentur [Principes] & gravibus negotiis; nec libenter curam hanc reminiſcendi ſuſpiciunt: odereque maxime eos tamquam ſui contemtores, aut plane ſtupidos, qui quæ per alios fieri poſſunt, nec è dignitate ſua ſunt, illis relinquunt. Tum vero, ſi vel obliviſci, aut minus accurate rem tractare vellet, nō habet quos excuſet: ut etiam invitus perſæpe beneficium præſtet. Præterea cave ne pro alio, qui non ſatis pro te firmus ſit, roges, ſeu præmio, quod raro: ſeu moleſtis quorundam precibus, quod frequenter evenit, impulſus. Levem enim aut importunum te exiſtimabit [Princeps:] tum vero magis, ſi, quod

quod rogas, nod plene ſui juris eſt. Aut enim repulſam paſſus, animum labefactabis tuum; aut conſequutus, quicquid habebas gratiæ, conſumes. Gratia enim infirma admodum res eſt: quæ difficulter paratur; ægre retinetur; amiſſa numquam recuperatur.

Si quis tibi ſolus proditionem revelaverit [aut ſoli,] utroque modo periclitaris, ſeu captus ante confiteatur, ſeu quum perfecto opere detegi complices neceſſe eſt: adhæc ſi non perficiatur [opus,] & capiantur [complices] quomodo evades? Si dixeris, certũ eſt, negaturum: hinc tormentorum repręſentatio; proditor amici [eris;] ſuſpicione falſo accuſaveris. Quid ſi damneris, ut falſus teſtis, pœna talionis? Quomodo tutus eſſe potes, ſi evaſerit? Quid ſi Tyrannus ille ſit præcipitis conſilii, iræve, quanta mala [te] manent? Quid fiet filiis tuis, fratribuſque? Ergo ſi amicus ille ſit, & rem explicatam habeas, ſubducito te, dicens, aut oſtendens, ſi times, non poſſe [te] celare. Ita omnibus ſatisfacies; ſed ſtatim. Si Princeps eſt alius, ſubducito [te,] nec revelato. Neque enim cogi poteſt, ut te detegat. Sed ſi amicus intimus non ſit; verum vel levitate, velut inter cõjuratos te trahat, illico revela; ſed cauſſam

adde , quod non habeas ſufficentem
probationem : propterea (ſi placet)
verba habiturum, ut complicem ob-
ſconditis teſtibus poſt tabulatum in-
ſtar muri [convincant.] Interim eo
prætextu armatus cum fidis ſociis in-
cedes. Sic per alios detecta conjura-
tione,in tuto eris.

Si opus quoddam Principi dedicare
propoſitum eſt,fac ut poſtulet : & Epi-
ſtolæ argumentum quaſi è re occaſio-
nem habeat; velut Ariſtotelis ad Ale-
xandrum: Eaq; modeſtiam maximam
præferat, ut Plutarchi ad Trajanum.
Vel ſi ſolum ad optimates ſcribas, lau-
des majorum [commemora : talis E-
piſtola] Ciceronis ad Lucullum. At ſi
plures pro te operam navarint, ita ad
unum referes Principem, ut ille hono-
rem , hi gratiam ejus conſequantur.
Quodſi ab his, inter quos æmulatio-
nis ſtudia vigent, ſeu libertatis munus
tuum conſequutus ſis, non tam faci-
le eſt omnibus ſatisfacere : ita tamen
ages, ut inferior (diſſimulata æmula-
tione) & alterius gratia feciſſe, & per
ſe potuiſſe videatur : quum aliquid et-
iam præcipuum addiderit. Innumera
habes hujus rei exempla apud Cicero-
nem, quum à Populo & à Senatu ali-
quid conſequutus eſt, velut reditum :
Et nos

Et nos in Epiſtola nuncupatoria ſuper Aphoriſmos Commentariorum, ad Pium quartum Pontificem. Namque beneficium illud erat Procerum; Senatus ſuum videri voluit; Pontificis ego videri cupiebam. Ita omnibus ſatisfeci: ut omnes quum legerent, ſe prӕpoſitos exiſtimarent in officio, ſingulorum aucta verbis magnificis, ſenſibus altis, dignitate. Et (quod majus eſt) etiam hi qui à Pontifice diſſidebant, non ſolum ӕquo animo tulerunt, ſed illius laudes typis, quum aliorum probra vulgarent, ipſi publicarunt. Prӕterea in magnis rebus exemplo gravi, ſed brevius quam potes, te excuſabis: quemadmodum ego cum Bononienſi Pontifice. Volebat is, ut medicos ſuos docerem, quid agere deberent. Exemplum attuli, quo illum docui, [me] in Scotia, dum aliud agerent medici, quam ego docerem, exiſtimationem & vitam pene amiſiſſe.

Principum autem [malorum] mores ſcire oportet. Quod ad dominationem attinet, neque juſtitia, neque legibus, aut fide, vel ſacramenti religione, vel ſanguinis conjunctione, imo nec infamia, niſi quatenus timent nocituram, moventur ſed ſola utilitate, miſta cum perturbationibus irӕ, odii, invi-

invidiæ, atque ambitionis, nefariorumq; amorum. Ob id maxime cavendum est, ne injuria irrites, quos perdere nequeas: nec ubi occipisti, desistas: nec speres reconciliationem; sed enitaris ut perdas: alioquin potentiorem habiturus [es] inimicum, & deteriorem. Nam solet animus cum Fortuna frangi. Pessime his consultum est, qui beneficio vel fœdere sperant [se] reconciliatos esse.

Filii præterea Principum, qui sibi regnum multa cæde paraverunt, omnes sunt crudelissimi, ac pæne furiosissimi. A Philosophis [itaque] educentur, & abstineant à vino; vel ut Cambyses Cyri, & filii Herodis omnes. Alexandri virtus, Aristotelis fructus fuit; vitia, vinum: caussa est furor patrius dominandi, cum aula plena vitiis, adulationibus, ac timore, nondum constituto regno: &c. ut in hoc numquam commigrandum sit. Nec mortes ac cruciatus meliores [subditos] faciunt: sed amicos efficiunt hostes, bonos de medio tollunt, adulationem augent; & dum plectunt incautos & simplices, insidiatores cautiores efficiunt; & aperta via, ac loco quasi inani relicto, eis animum augent: velut Antipatro & Laconi: ea etiam ratione, quod cum furio-

furiosis rem habere se intelligunt. Quamobrem si sublatis opibus, vinculis, triremibus, relegationibus puniantur sontes, magis timebunt improbi; ut quibus nil per imprudentiam sperandum sit; & quod cum sapientibus negotium esse intelligant; temporeque consilia & machinationes detegi; adhuc superstitibus damnatis, videantur.

Si Principem tibi ignotum (sed à quo tibi aliquando timendum fore, maxime ob inimicos, verearis) salutare necessarium putes; imitare illos, qui Reges Barbaros adituri sunt: [saluta, sed] non sine munere. Itaque argumento aliquo notabili opus est. Id fiet, si merita alicujus è majoribus suis in te, vel tuos; aut illius in tui similes commemorabis; sed sine jactantia: ne, dum te illis æquas, te ipsum evehas. Habes superius exemplum, quo sine adulatione placeas. Quod si nimium distuleris, non sine amico invises, ut commodius se illi insinues, & excusationis occasionem arripias: aut ita agito, ut hæc expectatio necessaria, aut honesta, aut utilis videatur: velut si morbum [prætextas,] quamvis multo post; si rem nondum absolutam, quæ ei debetur; si impeditum dicas offendisse: demum cunctationem tuam

ex verecundia (ut crimen crimine, sed excusabili, veles) in medium adduces. Id vero apposite cedet, non difficulter: quum verecundia laudum suarum occasionem præbeat.

Quum Princeps te attrectat, moreque quasi insolito blanditur, contemnit te, aut beneficii accepti hoc præmium esse vult, aut timet, aut molitur tibi interitum, aut te evidenti periculo exponere vult: ut sint omnia mala. Bonum est solum, quum te tueri à calumnia, & multitudinis violentia cupit. Ergo considerandum est diligenter, quis sis; an metuendus illi, tandem te metuere decet; an odiosus, magnum tibi imminet periculum; comtemptus & gravis, & is te despiciet: si beneficium attulisti, mercedem recipis: si impotens & amicus, in calamitate hoc optimum tibi est. Si opera tua indiget, vel tibi non sine magno discrimine onus incumbit, aut omnino chara est illi sedulitas tua. Propter hæc, quum illa plerique nesciant, multi periclitantur.

Quum amici illius [Principis] à te [quippiam] petunt, id grave est. Nam si das, perit beneficium, nec Princeps sit; si non das, Principem à te alienant. Hoc autem nil frequentius; quum vel avari-

avaritia, vel paupertate plerique aulici laborent. Vnum inter multa auxilium videtur, si operam poscunt, maximam esse refer; ut vel ipsos precario requirere pudeat, vel tu honestius recusare possis, si rem tuam esse neges. Velut in opera; si consilium medici quærant, dicas longum nimis futurum: oportere à te curari. Si id agat, nec spes sit solutionis, subjice pharmacopolam, qui petat: tum cum eo collude. Non est flagitium, tueri se ab improbis & impudentibus. Exemplum rei: pecunia mutuo requisita, & tu trapezita es: dicas ut faciat, quod Princeps id jubeat: convenisse enim cum illo sic. Vel ergo dabis Principi; vel si in illo fidem non habes, non est ut cum eo retineas amicitiam. Si dicat aulicus, nolle [se] id rescire Principem, tum tu, si instet, Principem mone. Ita te liberabis à damno, & insimulationis periculo: ostendesque te esse virum; ut cæteri deterreantur.

Verum hac in parte cave, quod ego aliquando expertus sum, ne lenonem Principis offendas. Habent enim plerique suum, quem amant, ob voluptatem; plerumque oderunt; etiam sæpe timent. Semper ob infamiam & periculum ab his magna emuntur parvo

 pretio,

pretio, indignantibus qui & in illos beneficia non levia contulere, & quibus cum & amicitiam & ipsi petunt; arcanum humanæ nequitiæ. Hujusmodi Aretas seu Basileutheros ubi inimicos habueris, & illi omnino præfractę avaritiæ sint, atque impudentiæ (quod humili loco nati sint) nec tamen tibi aditus præclusus erit magis quam aliis; pecunia & lenociniis opus est; ut nil aliud in spe ponas; non jus, aut misericordiam, aut officia præstita, nec amicorum preces. Sed si præventus sis ab insidiatore, rem ad judicem ordinarium revoca. multis bene cessit. Iudicem pari arte confirma. Sic enim differes, si vincere non liceat. Interim tempus labitur, multiplici spe. Et quanto plures fuerint personæ, seu una obeat, seu inter eos oriatur [lis aut discordia,] & quum te prudenter & fortiter resistentem viderint, languescet eo magis furor eorum. Multum refert vitasse initia. Iuvant sæpe in absurdis Fortunæ ictibus absurdiora commenta, Chymicæ, Astrologiæ, ducendi aquas. His enim promissis deceptores decipiuntur, & captatores captantur.

Principum comminationes & intelligere non parum [utile] fuerit, & imi-

& imitari [evitare] prudentis. Ad graves enim viros conversi, qui eos facto provocarunt, dicere solent : Noluistis nobis amicis gratificari : Sufficit. Quidam modestius addunt : Et nos paria reddemus. Hæ minæ sunt atrocissimæ. Quandoque tamen utuntur his ad terrendum, quum injustum aliquid petunt; iniquo terrore. Timendum est enim; quum ab injustis, absque minis, nil tutum sit; à justis [etiam,] ob signum gravis indignationis. Ita ergo quum quis juste tibi non gratificatur, hæc dixisse sufficit.

CAP. LXXXII.

De calumnia apud Principes abolenda.

IN referenda autem calumnia apud Principem, etiamsi testes adsint, ut alias dixi, nil melius est repetitione. Fiat paulo post; ut per sex dies, aut septem. Nemo enim tam tenacis memoriæ esse potest, ut eodem modo referat, si vera non sint. Atque sic convincuntur testes falsi; refelliturque calumnia apud plebem : tum plus valet testimonium potentis viri, quam vel ratio, vel oculi ipsi. Ab his ergo petendum auxilium: aliter vindicanda [injuria, vel calumnia] ferro, vel le-

gibus. Testibus agere apud hos, vel rationibus, est augere suspicionem, & amplificare rem. Verum si nihil horum conveniat facere, contemptu & opere aboletur opinio, & oppositis experimentis. Quandoque etiam juvat apud judices, & malos tui æstimatores, aliquid è Sacra pagina commemorare. Quale illud: Pilatum non excusavit, quod dixerit, Tui te mihi tradiderunt. Nam veritatem debuit inquirere, & integri judicis officio fungi.

Quum vero paucis cogaris cum illo [Principe] agere, (hoc semper prodest, si tibi æquus est,) dicas, non dubitaturum, si factum teneret, quam justa sit tua caussa. Nam intelligere cupiet: tibi vero ansa data est exponendi paucis ac dilucide.

Vbi vero incertus sis de calumnia, scribe aut alloquere familiarem Principis, amicum autem tibi, ut moneat: quod si agit, certus es; si non respondet, silentium pro ira habendum est; si paullo post responsurum dicat, nec post respondet, levior est ira; si sero, compositisque verbis, valde gravis, ac sæva, sed tecta. Eadem vero ratio est præstandi officii apud Principem, ubi ab amico exigatur. Nam si iratus non est, tutum est responsum dare; si odit

silen-

ſilentium illud pro ira haberi debet; ſi tegit, paulo poſt ſignificaturum, reſpondeas. Sed & ſi fortuito talia contigerint, eandem habent ſignificationem. Porro ante calumniæ confirmationem, & ut gratiam adipiſcaris, ſi non potes illius catulis ob humilitatē abblandiri, laudabis eos egregie, ſed non ut amicos, ne falli videaris; neque ut fidos, ne eis credat; ſed ita, ut pudeat maledixiſſe, nec tamen majore apud Principem ſit in exiſtimatione. Quod ſi æmulus apud Principem te accuſat. cavendum eſt diligentiſſime, ne oppoſitis verbis illi reſpondeas. Hoc enim ipſo facile vel in illius odium, vel contemptum incides. Sis, gratia exempli, medicus, qui Principi librum dicaveris elegantem, ſed in quo videaris quandoque ab aliis autoribus diſſidere; ecce æmulus calumniatur te, quod Galenum aut Raſam accuſas. Ita ergo per inſinuationem reſpondebis: Quam iniquè comparatū eſt, quod plus modo dicendi, quam ſenſibus, tribuatur. Etenim ſi ego ipſum ſtultum appellarem, periculum non leve apud te ſubirem; & tamen provocatus, minore injuria illum afficerem, quam ille me. Siquidem dum claſſicos hos viros, me calumniari contendit, ut ſtultum tra-

ctat;quum ipse forsan ab imperitia minus, quam ego à stultitia, absit. Tu tamen, humanissime Princeps, non indignaris illi tam injuste acerbeque me accusanti, quod paulo obscurioribus verbis nefas tegit; mihi repugnanti irasceris pro leviore injuria, quia nõ tam callide prolata est. Quum vero refutatio longa indiget probatione, nec licet apud hujusmodi homines, neque apud magistratus multis agere, ab his quæ proxima sunt fini, probationem deducere oportet, tamquam evidentibus, ac quam paucissimis. Quodsi addubitet, addes rationem: licet & flores, quicunque sunt speciosissimi & gravitate, & lepore, & exemplo, brevibus inserere. Iam alius modus [est] ut perfecte doceas per capita; conclusio autem brevissima ad alteram partem contradictionis deducat. Hoc autem ut optimum [est, ita] & generale.

Illud præterea noris, in quo ferme omnes falluntur: Principes & Magistratus scire veritatem, maximo studio in plerisq; niti, ne quisquam prodat eam; quod vitæ suæ adversari sciant. Vnde aliqui supprimunt, nolentes de ea verbum fieri, quod in alterutrum decidere necesse sit: meliores dissimulant

ſant, ut excuſationi injuſtitiæ locus ſit. Cæterum, quod alias diximus, homines illis ut pecora.

CAP. LXXXIII.

De Principum ſervitute.

SI Princeps te aſciſcat, periculoſum eſt incerta ſub conditione amittere libertatem, & periculo ſe exponere, ut etiam jacturam rei facias. Propterea (quod plerique faciunt) optimum eſt, per amicos id efficere, ut videaris jam pinguem in manibus habere conditionem. Nam nihil certius ad promovendam illius liberalitatem [aut provocandam;] & nil facilius, quum amici nil de ſuo tibi largiantur. Res tamen longe difficilior factu eſt. Aſcitum ſi Princeps te roget, ut inimico tuo, aut parum in ſua arte confidenti auxilieris, vel etiam illius reſpectu id facere cogaris, in arte ſocium tibi aſciſcas, in quo maxime ille confidat; & ad eum te referas. Quodſi non adſit, ſi res periculo caret, ita age, ut opinionem de te ipſo in illa augeas: ſed ſi non vacat periculo res, omnino adjunge aliquem alium; diſſimulata omnino ſimultate. Sed ſi ſimultas palam ſit, recuſare licet.

In ſervitute vero eorum, illud Ar-

gentoni [Cominæi,] quod Regis fuit dictum, attendere oportet; Principes magis amare eos, in quos beneficia contulerint, quam à quibus acceperint: Magnitudinemque collati beneficii periculosam; & non sine causa, quod fiant audaciores.

Præterea in omni servitute aut officio, tria spectare oportet; ubi utilis censeatur servitus: periculum, & frustratio in servitute continentur, quod honesta sit, laboratque patientia. Propterea si legationi addictus sis, cura ut singula quæ ad rem pertinent, scias. Id vero solertiæ summæ est (tum ut eos, quibus Princeps ille fidit, aut eorum intimos, amicos habeas) & bonæ cujusdam Fortunæ: tum vero maxime, quod frequenter accidit, ut per eosdem decipiaris, per quos decipere Principem aut Rempublicam speras. Improbus enim facile decipit; probus non detegit arcana Domini sui. Propterea arduum, imo periculosum, invenire, aut fidere hujusmodi hominibus. Secundum est, ut non inania scribas (ut ille qui de Principis veste literas ad Dominos suos scripsit: hocque prudentiæ. Demum ut ea quæ utilia sunt, sic rescribas, ut plane posita, & tui Principis oculis (perinde ac si ibi

ibi esset) repræsentata dici possint. Solent autem per ægnigmata seu notas tuto scribi: nam si [arcana] detegantur, magno periculo eorum agitur, qui tibi ea significarunt. Porro hujusmodi [hauries] ex inimicis Principis, conviviis ac pecunia corruptis, & (ut dixi) intimorum amicis; vel etiam intimo: quod ut optimum est, ita difficillime cognoscere licet. Id vero præcipuum est, ut sciat [Princeps;] non quod credunt ferme omnes, Principum felicitatem esse in conviviis, ludis, venatoribus, potentia, pecuniis, gemmis, libidine, habitationibus pulchris, equis generosis, atque hujusmodi; sed in hac scientia tum præsentium tum præteritorum aliorũ Principum, præcipueque majorum suorum: quæ sola illi cognitio est pulcherrima; &, præter utilitatem, molestiæ sola, inter jucunda expers.

Si cum Domino sis, à quo discedere velis, & periculosa sit venia, ut est plerumque cum tyrannis, queri oportet graviter, & veniam petere, non ut tum discessurus, sed multo post. Id ille non adeo moleste feret. Interim alii in spem loci tui subingressi, curabunt ut abire possis; & Dominus iratus erit: tum tu multa perperam

age; donec & ob veniam [petitam,] & male acta omino te oderit. Vbi de hoc certus fueris, ſimula mutaſſe ſententiam, & roga inaniter & leviter, ut te retineat: ſuſpira, geme, ſuppone perſonas, ſed illi inviſas, quæ pro te rogent. Ita ille ſatis pœnarum te daturum exiſtimabit, diſceſſu tam invito: Tu vero voto tuo abſque jactura & periculo potieris. Sed cave ne ſtatim glorieris de techna: nam rurſus magnum tibi malum aut periculum accerſeres; ſed perſta, ac [ſi] doleas de infortunio tuo. At dices, Hoc turpe mihi erit. Fateor. Sed id memoria tene; cum Tyrannis quibus ſervias, numquam habendam eſſe rationem honoris, tum illum numquam pluris facias, quam vitam. Præcipue illud caveas, ne nimis erga Dominum [aſperis] aut contumelioſis verbis utaris. Nã quum nemini conveniat eſſe protervum; quanto minus [ſi qui cum] Domino, ac Principe [verſatur?] Vultum quoque & animum ſucceſſibus illius accommodato. Quæ non potuiſti conficere, aut cur non potuiſti, ſponte doceas; aut rogatus, dicas ſolum, Non potui. Nec mireris ſi non placeas, quum bonus ſis. Boni enim indignabundi ſunt: Indignabundi autem

tem ſunt odioſi Principibus. Vt recte vivas cum Principibus, imitare antiquos libertos; quorum fuit mira dexteritas. Quum enim eſſent fidiſſimi Dominis ſuis, non tamen offenſam inimiciſſimorum ſuis Dominis incurrebant. Quis major hoſtis Ciceroni, quam Antonius? non tamen Lauream aut Tironem perſequutus eſt, quamvis Ciceroni fuiſſent obſequentiſſimi. Epaphroditus ſupervixit Galbæ: nec nocuit ipſi, ultum [eum fuiſſe] injurias Domini. Atq; alii plures, quum etiam de Imperio ageretur, vivere potuerũt.

Vt gratiam Dominorum conſequaris, compendioſa res eſt; quam aliqui obtuſa ignorantia omittere, imo ne umquam quidam conſequi ſolent: Fac imperata; ſed prompte, accurate, libenter; aut quæ ſunt ex officio: velut tueri perſonam illius à ſicario. In reliquis abſtine. Nam ſi cuncta facere velis, curioſus videberis, & aliena etiam præripere velle. Si illa relinquas quæ imperat, aut male tractes, aut agas quæ non imperet, non ſolum odioſus eris, ſed à te irrideri ac contemni ſe exiſtimabit. Hoc errore decepti innumeri, de Dominis injuſte conqueruntur, quod longa ſervitute nihil acceperint. Tantum enim refert

hoc

hoc præceptum; ut si quis scite & diligenter illud observet, Dominus sui famuli servus evadet: quoniam illi longe difficilius erit, famulum similem invenire, quam famulo parem dominum.

CAP. LXXXIV.

Ubi te à Principis servitute subduxeris.

ILLUD etiam cavendum diligenter, ne quod faciunt plurimi, id tu agas; scilicet, ut pulsus, de Domino male dicas. Testaris enim acceptam ignominiam; ut nullo teste indigeant inimici tui; defensionem autem non credent: & odium Domini immortale, tum amicorum & familiarium, adulatorumque ejus comparabis; ut vix ab illis, maledictisque eorum te tueri possis. Vt enim fortuna præcellunt [Principes,] sic in omnibus caussis superiores esse cupiunt. Hic error ex similitudine coloris cujusdam Rhetorici ortum habet. Nam levis vituperatio fidem adauget laudationi: sed debet esse levis genere & magnitudine, & apud notum & sapientem. Notitia enim sapientiæ locum obtinet. Melius autem est, ut sit confessio potius extenuans objecta, quam docens. Qui enim obiter hæc fatetur, tamquã notum omnibus testatur. Illud tamen

præ

præ oculis habere debent tam Principes, quam qui illis serviunt, neminem vitio carere; quum plerique speciem fateantur, non genus. Loquacem qui fateatur, neminem invenias; qui lapsus sit verbo, infinitos.

CAP. LXXXV.

Ubi manendum sit in patria cum periculo.

At si manendum tandem sit in patria, ubi inimicis æmulisque oppressus succũbas, quum ab aliis etiam (quod facile est) minores ac viles suscitati in te insurgant, adeo ut vita [tibi] acerba sit; unicã via relinquitur, factionem suscitare, atque illi adhærere. Ita enim ab injuria & inimicis æmulisque tutus eris. Sed & hoc multas difficultates habet: ideo magna diligentia, ad vitandas offensiones uteris, beneficiis plures amicos comparando, & blandis verbis conciliando plebem. Dura res est, bene vivere, in tam misera conditione: sed postquam [hoc] Prexaspi & Harpago bene cessit, totque aliis sub Caligula, non est desperandum. Interim sectari aliena studia à dignitate tua licet. Nam callidi te prudentem existimabunt, plebs miserebitur doloris & calami-

mitatis tuæ. Ita ergo ſimulabis etiam flagitia; & quædam ſemina vitiorum oſtendes: [ſed] ab omni vitio atque flgitio [re ipſa] abſtinebis. Flagitia vilem reddunt hominem, & ob id contemtum, & tutum; vitam vero efficiunt hilariorem. Hoc unum, ſi non altius petere auxilium potes (nec tibi adeſt medioximus, & divinus quidam afflatus) cogita illud plebejis etiam notum, quod breve tempus omnia æquat; & quod noſtra felicitas nil aliud eſt quam vivere. Nam reliqua illam adaugent, aut minuunt. Et hoc, ſi ſolis ſpe non ſis conjunctus æternitati. Hilaris ſis vitæ cum amicis, cum aliis, triſtior. In perſuadendis amicis, tum aliis, ut amicos tibi efficias, eos imitare qui plurimum in hac cauſſa potuerunt. Iiſdem modis quibus antea diximus, blanda eſt ſuadela, modo ratione pugnando, modo miſericordia flectendo, increpando, cavillatione, objurgatione, εἰρωνεία, diſſimulantiam vertit Cicero, quæ conſtat novis, comtis, dubiis ſententiis. Poſtquam nec hoc conceditur; omnia experiare. Sed factio diffidiis & maledicentia potius quam bonis artibus ſuſcitatur. Invidos livore, avaros rapinarum ſpe, ambitioſos honorum æmula-

mulatione, improbos quavis via accendes. Interim amicos prudentes & efficaces tibi comparabis. Obſervabis præterea circũitus quoſdam conſuetos, in quibus reſurgunt proſtrati, & cadunt in excelſo collocati : præſertim deciminoni ante peracti anni: nam ad ſimilia reverti ſemper videntur. Ego legi anno MDXLIII, anno MDLXII ex Papia, è patria Bononiam ad legendum me contuli: MDXXIV. in gymnaſium me contuli, &c. Ita videntur quibuſdam annui natales dies fauſti & infauſti.

Oportet autem eum qui cum ſuſpicione alicubi commoratur, vicina omnia loca atq; itinera explorata habere, & pertrita, & ut fugam capeſcere tuto (ſi expedierit) poſſit. Quod præceptum ſi Conventualis obſervaſſet, vitam & rem ſervare poterat, forſan & aliquanto poſt etiam arces recuperaturus.

Iuvat etiam ubique locorum collegiis ſe inſerere. Sunt autem multiplicia, præſertim in Italia, Artium profeſſorum, Academiæ divini cultus, quæ vocant Scholas; & Religionis, quæ Monaſteria appellantur. Non autem præſtantiſſima ſemper eligere decet, ſed in quibus facile eminere poſſis.

Neque id arduum in his, ubi honori præmium nullum, sed solus labor accedit. Multi enim solent in his ultro cedere; quum alii non possint, etiamsi velint: nonnulli turpe sibi ducant, aut damnosum. Ex hac tamen fabula multi emergunt ad insignes status. Quid mirum? quum mundus ipse nil nisi fabula sit, & præcipua quæ illius sunt? Vnde nemini industrio viro denegatum est, (præsertim, ut dixi, nostris temporibus, & in Italia, modo intentus in rem esse velit,) etiam sine peritia literarum, sine virtute ulla, ad maximas dignitates, potentiam, & opes ascendere. Quæ tamen cultu religionis fiunt, non sine virtute esse possunt; quum Dei cultus sit in pietate constitutus, atque hominibus tamquam finis quidam propositus.

CAP. LXXXVI.

De itinere.

IN itinere incredibile est quantam dux itineris peritus utilitatem afferat; præsertim quum ignotum fuerit, periculosumve aut difficile. Ille docet vias compendiosas, tuta hospitia, loca periculosa; quid agendum sit, consulit; juvat euntem. Quum irem Bononiam, pericram, nisi monitus car-

pentum

pentum in navim imposuissem. Quum mutare domum vis, à prandio discedendum, non mane, ut omnia recte colligas. Vltimis autem diebus utenda quæ necessaria sunt ab amico mutuo suscipere oportet, aut apud illum diversari interim. Bonum est, Commentariolum rerum, quas tecum defers, habere: omniaque sub clave reposita. Præterea vites duas ferreas firmas grandes, cum annulis, ut catena aut loro jungi possint, ad ostia munienda in cauponis; quæ solent persæpe sine clave & pessulo ac vectibus esse. Pannosus [licet] sis, si equum bonum, non cum magnifico apparatu habeas. Pecunias cingulo insutas deferas, quod ex collo pendeat, & è regione umbilici sit: nam non facile conspici poterit: aut finge te herniosum, & circa pudenda defer. Tu, aut alius è tuis familiaribus fidus, deferes etiam panem, & vasculum triforme ex albo plumbo, plenum oleo, sale, & aceto: sic ut miscendo, olei adhibeas partes sex, salis tres, aceti, si acerrimum sit, duas; aliter quatuor. in utrisque enim servatur Musica proportio. His obsonabis pulchre edulia quæcunque fortuito objicientur, allia, cæpas, porros, bulbum, radiculas, carduos, lactucas,

intubum, cichorium, fœniculum, tum generaliter radices, & germina quæque, quæ dentibus facile conficiuntur, nec fœtidi sunt odoris, nec valde amara, nec insalubria. Deferes etiam panem è caupona, quum bonus est. Vt vero ventris beneficium habeas (quo sæpe peregrinantes destituuntur) flexis valde genibus, illa pugnis vehementer ac sæpius concute; aut balanum suppone: aut ede mercurialem, aut illius radicem; vel blitum, cũ oleo & sale. Per invia ne solus eas, neque noctu: Ne cuiquam fidas ignoto, memor esto, comiti, [Comici.]

Alea non certes cum cauponibus aut nautis, nec contendas parva ex re; quoniam in illorum potestate es. Continens sis in cibo, & à Venere abstineas. Vix enim quum hæc observabis, tutus esse potes, nedum si aberres. Nõ aliena suscipias cũstodienda;quum tuis ægre sufficias. Senem ducem in rebus periculosis habere oportet,ut in navigatione, aut morbo; in difficilibus, juvenem. Ignotis ne associeris: neq; quum fueris in aliena patria. Nimis periculosum est nescire cum quo sis; ubi si cum malis sis,de vita periclitaris, aut fortunis omnibus. Noveris fures & latrones iter agere ferme perpetuum :

petuum : ſic enim decipiendi, & furandi, & occidendi occaſiones numquam deſunt illis ; & tutiores ſunt à publicis miniſtris. Sunt autẽ perſonati. Apud hoſpitem ne diverſeris; (nam apud cauponem liberius ages:) etenim forſan gravis illi eris, aut in ſuſpicionẽ venies; maxime ſi quid adverſi contigerit : aut ea ſpecie inſidias parabit. At neq; manendi aut diſcedendi idem reſpectus in caupona. Præterea plus debebis [hoſpiti] multo quam acceperis. Nam & pro officiis etiam levibus debebis; & familiæ toti cogeris dare munera : in quo facto aut exhaurieris, aut maledictis te laceſſent ; forſan & utrumque continget. Quinetiam, ſi occaſio eveniat, beneficium multo fœnore redditurus, licet ad potentiores [divertas.] At mihi, cui liberum inſtituere [te ſtatuere] propoſitum eſt, [hoc] non placet.

CAP. LXXXVII.

De habitatione extra patriam.

ERGO, ſi potes, plurimum confert non ſolum ad tranquillitatẽ & ſecuritatem, in patria degere ; ſed etiam ad opum, & honorum ac potentiæ incrementa. Sed ſi non potes, eum elige locum, quem poſtmodũ mutare non

cogaris. Vbicunq; enim fueris, omnia inchoanda erunt: Novi amici, nova familiaritas, existimatio, domestici, domus apparatus, omnia ex integro ferme restituenda erunt. Vnde vix umquã hujusmodi hominibus ditari contingit. Sed si omnino [domicilium mutare] cogeris, memento eorum quæ in patria profuerint, ut tecum adducas (dico animi dotes;) quæ obfuerunt, relinquas: & quantum tibi emolumenti afferat patriæ absentia scilicet, ut quæ vel vitio vel casu dedecus attulerunt, lateant, ut liberius vivere possis: Sicque discedas ex illa, ut fructum ferme eundem colligas, impedimenta relinquas. Quapropter sapienti & infelici, commodior est mutatio, quam beato & stupido. Ille injuriarum maculas, calumnias, odia, æmulationes, infamiamque fugit, modo causas eorum non secum ferat. At quibus Magistratus & honores in patria contigerunt, dura est conditio inquilini, Iuvat plurimum ut honesta sit migratio: velut quum ad munus aliquod dignum te contuleris. Adhæc quanto periculum manenti majus est, & caussa turpitudine vacat, eo laudabilior est discessus; honestissimus, qui ob factum fortitudini (non sceleri) conjun-

conjunctum, est. Sit, si fieri potest, fuga leonina, non leporina. Beneficium affert patria relicta, quum invidia, non flagitio, ejectus videris; & quum facultatibus tuis gaudere potes; quumque amici te observaverint. Quamobrem tuæ prudentiæ est, eos (dum in illa es) parare amicos qui in omni fortuna, & loci mutatione fidem eandem retineant. Verum si vel longius à patria te contuleris, ut nihil reliqui auxilii tibi ab ea sit expectandum, tamquam nuper in lucem hanc veneris (imo cautius) agendum est. Infantibus enim etsi novum sit cœlum, & nulli amici, aut clientes, aut rerum experientia; paterna tamen omnia atque materna præsidia supersunt: ei vero, qui sic absens est à patria, ne ea quidem. Quamobrem se novum hominem prorsus esse intelligat; & qualem se finxerit, prorsus talem futurum esse. Sæpe autem his qui invidia [procul patria] pulsi sunt, utile fuit auxilium, velut Themistocli, Annibali, Sertorio: non ita his, qui prope se contulerunt, ut invidorum odia eousq; pertingant; velut Alcibiadi, & Coriolano. Nam illis par ferme nocendi potestas; & calumniandi liberior via; nec absenti, ut in patria, tanta præsidia. Ergo longius

 abeunti

abeunti tutius exilium; &, ſi recte utaris occaſione, non leve commodum [eſt,] tegere, quæ ſciri nolis; patefacere, quæ velis. Ex præcipuis autem fortunæ aut prudentiæ tuæ acceſſionibus illud eſt, ut mores tuos verbis aut moribus Domini [aut incolarum regionis in qua exulas,] congruant, hoc enim beatum felixque eſt; aliter, ſi illorum mores tuis aſſimulare nitaris: hoc enim ſtultum. Tria autem principaliter tibi proponere debes, quando novus es inquilinus perſonæ, quam ſuſtines, rationem; vitæ prioris famam; civitatis illius mores atque inſtituta. Ergo de priore vita verba non facias: nam ſi errores commemores, ſtultus [habeberis;] ſi calamitates, contemnent te, & in deteriorem partem accipient; ſi laudabiliter geſta, non credent; & præter id, te inopem amicitiæ, atque conſilii [impotem] exiſtimabunt; quum per amicos, non per te ipſum, iſthęc vulgari deceat. Vitam vero duces honeſtam, gravem, ſplendidam, pro conditione tua. Familiam quoque honeſtam, ſobriamq; ac obedientem habeto: ſed & firmam; ob varios caſus. Quocirca ne ex pueris, multo minus ex mulieribus, [conſtet familia tua.] Scio enim legatos quoſdam,

dam, alioqui prudentiſſimos, dedecoris dolore periiſſe. Fidei autem convenarum ſe committere advenam (quem contemnunt, ſi humilis ſis conditionis; aut invident, ſi ſplendidæ; ſemper autem faſtidiunt) haud tutum eſt. Quapropter fidum amicum ſecum habere, adeo utile eſt, ut nihil magis. Per initia autem liberalitatem & humanitatem præferre oportet: ſuccedente tempore moderationem & benignitatem: abſcondere autem non neceſſàriam ſuppellectilem. Quum vero ubique, ubi factiones vigēt, expediat clam beneficia accepta cōpenſare, tum maxime extra patriam, ne tu ſimultatū, quibus illi laborant, pœnas des. O quot ignorantia hujus præcepti, dum & ſibi conſulere, & nomen grati adipiſci ſperant, periclitati ſunt! Deterius etiam egeris, ſi cum quopiam queraris. Oportet deniq; illud conſiderare, quod in urbibus, maxime ubi annona cara eſt, & luxus abundat, multi ſunt corvi, qui domos obſervant qua parte expilari poſſint; vel vi, ſi parum munitæ; vel furto, ſi male cuſtoditæ; vel dolo, per ancillas & ſervos infidos, pueroſve, vel per mulieres impudicas; aliqui etiam lege pręter legem: ſępe enim, ſi filius perditus, aut ſoror, aut filia in-

 nupta,

nupta, nuptiis aut clandeſtinis, aut violentis [fuerit] omnia evertere conſueverunt.

Tribus autem in caſibus patriam deſerere licet: Primo, ubi honeſtius alibi vivere poſſis, vel ob honoré apud alios, vel ob injuriam [aut invidiam] apud tuos: Secundo, quum injuſtitia in patriam dominatur, ſeu ob tyrannidem Principis & Magiſtratuum, ſeu ob ſecuritatem peregrinæ gentis, [inſolentiamve;] ſeu ob bella civilia; in quibus maxime eſt miſerabile, quod latrones exercent inauditos cruciatus, & contrariæ factionis ſe ſemper ſimulant, quum ſuperiores viribus fuerint, itidemque quum inferiores. Neque nos ſolum noſtra debet commovere calamitas, ſed & exempla aliorum, quibus opitulari non poſſumus. Tertio quum ipſa neceſſitas, velut exilii, timor potentioris, peſtis graſſans, bellum, annonæ penuria [nos migrare cogunt.] Reliqua ad hujuſmodi [tria] reducuntur: velut ſtudia literarum, ad honeſtatem.

In regione autem, quam frequens invadit peſtilentia, vel ubi homines morboſi ſunt, non habitabis. Nam & ab initio, ob aeris mutationem, male afficieris; & ubi aſſueveris, nihilo meliore

liore conditione vives. At ubi aer & homines boni ſunt, ſapienti, & non omnino inopi, incommoda videri non debet habitatio. Nam etſi reliqua omnia mala ſint meminiſſe oportet; quædam non mutari uſquam, nec permittere ut alia mutentur; ut eſt ignis: alia non mutantur prorſus, ut avium carnes, & vitelli ovorum gallinarum, & quæcunque adducuntur longe; & ſal, oleum, & acetum; alia parum, ut ſunt mel, fructus duri, olera, & radices; his ergo inniti oportet: alia mediocriter. ut piſces: quæ vero plurimum mutantur. ſunt aqua & aer, & vinum, & carnes quadrupedum, cancri, & ſimilia, hominum mores, ædificia, & panis, propter præparationem. Vbi autem omnia mala ſunt, noctis aerem, & crepuſculorum, & extrema diei, & medium in calidis regionibus vitabis. Somno & igne plurimo, deambulatione diuturna, vel levi alio exercitio non in aere, uti oportet; [item] abſtinentia à cibis, præſertim malis: & frequenti uti vomitu, nihil enim ſalubrius. Alexipharmaca, maxime Smaragdum, & dulcem Aſſam, & acetũ Scilliticum habeto: Crocum autem, & Roſam, Garyophyllos in cubiculo. Non dabis mutuo: neque quem-

quemquam admittes, ubi quæ cara ſunt ſub clavibus non concludantur. Multi enim non tam ad furtum parati ſunt, quam ad latrocinium. Neminem admittes exploratorem. Scies qui ſint, ſi domeſtici prudentes, fidi, atque admoniti fuerint. Quod ſi ob æmulationem virtutis, invidia labores, quum careas defenſoribus, duplex modus eſt. Aut enim periculum te premit ſolum, aut jactura. A periculo te vindicabis, multitudine ſtipatus, & tuorum diligentia, Principis familiaritate, humanitate, beneficiis in violentiores & inſidiatores; remiſſione alterna gloriæ & nominis, tum ſpe diſceſſus brevi futuri vulgata. At ſi jactura ſequitur conſpiratione͂ (quod in omnibus utile fuerit) poſtquam beneficiis ac virtuti ac bonis moribus locus non eſt, ſuſcitare oportet, factionem, atque diviſionem; & diſcordiæ ſemina moliri. Quod ſi periculum cum jactura conjungatur, ſane ſtultum eſt, ibi eſſe velle, ubi non poſſis eſſe alibi deterius. Vbi vero autoritatem in arte parare in patria aliena velis; nihil melius, quam nobilem aliquem tibi amicum parare, qui faveat amicis, & cum pluribus verſetur: & ſi non ſufficit, alium accerſe. Eos autem omnibus officiis ac beneficiis

neficiis demerearis; idque gratis. Præcipua autem duo ſunt in hoc genere vitæ : noſcere mores civium , & artem (ſi artem calleas) abſque offenſa poſſe exercere. Primum quidem, velut Bononiæ quum eſſem , multa audiebam de moribus illorum [Bononienſium,] & quod fallaces : ſed id verum non eſt; at id potius, quod ambitioſi ſunt, & molles, ut facillime irritentur : ubi cœperint contendere, non æquitate aut moderatione ducuntur; ſed ſuperiores eſſe volunt, contra jus. Vbi enim offenderis illos , non cogitant, an ipſi cauſam dederint, ſed immortale odium concipiunt; ut bifariam difficile ſit cum eis verſari. Alioqui magnifici, benefici, ac admodum civiles ſunt, & ornati. Summa igitur rei eſt, mellifluis uti verbis, pertinaciter juri tuo inhærendo ; nec immerito cauſſa labi. Nam quum in re jus nullum habeant, volunt verba quæ exciderint, juris loco uti. Res ſane admodum dura; præſertim inſuetis. Quamobrem ſcriptis, quam verbis, & ſub judice , quam inter ſe, altercari melius eſt. Sed hæc præcepta generalia ferme eſſe debent inquilinis quibuſcumque, cum civibus decertantibus. Optimum eſt etiam, ſocium habere civem:

qui-

quidam enim ob beneficia accepta, quidam honeſtatis cauſſa, alii ob autoritatem amicorum moventur: maxime qui extra patriam diu fuere. In univerſum à jurgiis & minis abſtinere admodum oportet. Id enim agunt, ut ex iniqua cauſa æquam faciant. Sed ſi operam exerceas mercenariam, difficilius longe negotium erit; magnamque conflabis invidiam; aut jacebis. Qua cauſſa multi periere. eſto igitur primo cautus, vitando nocturnas horas, convivia, ignotos: domeſticis dona. Nec maledicas; ſed maledicta repellas honeſte; velut ſi dicas; Non poteſt; aut, Non puto quemquam à nobis diſſentire, qui bonus ſit, aut artem probe calleat. Pecunias accipies, non exiges: gravitate, ornatu, & promptitudine quæſtum augebis. Periculoſa blande aut tuto tractabis. Maledicta æmulorum contemnere te ſimulabis. Oſtendas [te] non ſpe, ſed gloria, amicitia & benefactis duci.

Quum in urbem aliquam habitandi cauſſa te contuleris, privata jura percurre, & condiſce; & ſimiliter à præclaro aliquo cauſſarum procuratore conſuetudines, quæ ad te pertinere poſſunt. Et quum nullibi juſto plene conſultum ſit, ſed pugnantia & ancipi-

tia pleraque ſint, ob amplificandam arbitrii licentiam: velut Bononiæ ſi filius diripiat horreum patris, à villico abripiat triticum, vinum, impune eſt: Pater in vincula poteſt ducere filium: utrumque injuſtum. Eſt tibi filius malus, utere lege ſcripta. Raro enim contingit, paucíſque in locis, ut non ex contrariis æquum habeatur. Sed hoc tecum ſtatue, omni ętate, ac ferme ubique locorum, cuncta fuiſſe eſſeq; confuſa; ut jacentibus [tacentibusve] nil relinquatur; multis in locis nec repugnantibus; aliquibus etiam nec acriter repugnantibus. Hoc ſolum tyrannicũ appellant. Confuſio ergo omnia.

CAP. LXXXVIII.

De Procuratore in patria relinquendo.

QVONIAM vero qui abſunt procul, indigent in rebus quas domi relinquunt, Procuratore; aut res omnes transferre coguntur, eum eligere debemus, qui nec pauper ſit, nec deſes, aut improbus, aut qui conjunctus ſit ſanguine, aut cui plurimum debeas, aut qui in domo ſua infantem filium tuum alat. Nam hi ſi non præſtiterint [quod oportet,] non potes tuto, aut honeſte, aut omnino non potes [eos] cogere; ut neque potentiores, neque filios

filios-familias. Itaque quos non debeas eligere, perſpicuum eſt, & à quibus cavendum; quem autem debeas [eligere,] haud facile. Optimum autem eſt;ut portionem eorum quæ exigunt, accipiant. Nam ſi annuam penſionem ſtatuas, ſegnes efficiuntur; ſi nihil, etiam inertes: cui enim bono labor illis cedet? Cicero non parum deceptus eſt in Erote: *Eroti dixeram, ut ſepoſitum haberet non modo, ſed iniquiſſimo fœnore: verſuram facere Amelius coactus eſt.* Hic, pro quo viginti millia civium veſtem mutaverunt, & cujus hoc erat proprium munus, adminiſtrare, de jure agere; miniſtros quærere, unum non potuit fidum Procuratorem invenire. Quocirca neque tolerabilem repudiabis, ſi ſapias: neque ſi bonus videatur, tu tamen vel indiligens eſſe debes, & non ſemper, non leviter queri; ſed ita, ut ſi oſtendat recte egiſſe, negare non poſſit, queſtum te eſſe, Si recipiant, nil melius publicis perſonis; ſed prius amicos habuiſſe expedit, non tamen omnes: ſed optimi numularii, ſeu trapezitæ, magiſtrique curſorum; & in levibus curſores ipſi, vel pro quibus ſi ſponſionem fecerint.

CAP. LXXXIX.

De Hospitalitate.

NON tollo hospitalitatis officium ex humano genere: rem antiquissimam, necessariam, plenamque voluptatis: sed hominem instituere propositum est prorsus commodis suis viventem; qui neminem excipere debeat hospitio, quem non optaret perpetuo secum cohabitare gratis. Hi sunt conjunctissimi, simulque amicissimi; tum vero sapientes, & omnino probi amicique: Iam tertium genus est miserabilium personarum, quæ tamen tibi intimæ sunt, ut à quibus nil incommodi expectare possis: Esset & quartum genus, ut par pari referres. Sed jam antea te docui, ut hoc caveres. Reliquum est igitur ut ostendam cur non recipere debeas: deinde quomodo impudentes tu prudenter repellere possis: demum, si modo cogaris excipere, quot & quanta tibi sint necessaria, ut honeste, & sine molestia id facere possis. Primum ergo ubi quemquam exceperis, etiam tum oportune, hospitem perpetuum tibi facis, ut aliquando cogaris importune, & magno tuo incommodo excipere, juxta illud:

—— An non mihi jure optimo
Invisus hospes, qui in tempestate advenerit?

Deinde quot sycophantæ orbem circumeunt! Difficile est hominis mentem & consilia internoscere. Qui scis, quo animo ad te venerit? Et si nihil tibi officiat, ne tuis quicquam afferat mali, quomodo cavebis? Alienum habes in domo: si, ut Euclio, aulam observes, illum reddis pro beneficio [beneficio] inimicum, injuriam infers; si non observes, omnia tua relinquis in alieni potestate, quum vix tuta sint in manibus tuorum. Memineris Plautini illius:

Lupus est homo homini, non homo: quum qualis sit, non novit.

At Pol, qui sciet, qualis sit? quis animum introspiciat, præter Deum? Sed fac ut optimus sit. Nonne tamen interim res perit, commoda impediuntur: observat ille secreta domus tuæ: sumptus efficit domesticos minus continentes: nescis quomodo placeas: quas tu maxime probas, ille vitio vertit; u nimiæ luxuriæ, liberalitatem; aut sor didæ avaritiæ, parcitatem, vel etian frugalitatem. Quid dices? alius ele phanticus est; alteri desunt dentes: hi omnia edulia fœde tractat; ille eden

do

do, dum loquitur, exſpuit cibi reliquias: alius ad ignem ſedens, dum ſpuit, coinquinat cibos. Hic quid facias, rogo? Expelles ne hoſpitem, quem præſtaret non recepiſſe? aut feres tam abominanda? Quid, inquam, dices de homine, qui vel ultro ad te venit ob ſumtum fugiendum; vel [quem] retines invitum, nulla gratia? Denique omnes qui [ſe] invitant, & qui cupide accedunt, ferme malo id conſilio faciunt, ut aliqua ratione hominem expilent. Quot exempla querelarum in hoc genere! Demophoon duplici ſcelere fœdavit. Phyllidis domum, Iaſon Medeæ. Sed mittamus fabuloſa. Vide Ciceronem de Verre, in Dexium Tindaridarum. Philippus Macedonum rex Theſſalos hoſpites ſuos ſub haſta vendidit, etiam adjecto joco. Sed quid nuper egere Hiſpani quidam, imo Proreges qui Reges Indos jure hoſpitii, fortunis, regno, vitaque crudeliter ſpoliarunt. Præſtitiſſet pugnaſſe, quam aluiſſe; poſtquam nil deterius expectare potuiſſent. Quot in Italia, etſi minus ſæve, turpius tamen, & ob religionis eundem cultum, & patriam, ſuos hoſpites prodiderunt! Tot quoq; alia ſunt in hoc officio incommoda: &, ſi non aliud eſſet, id, [ſatis] eſſet, quod

uno admiſſo, januam multis aperis. Prudentis [itaque] viri eſt, ne tentare quidem recipere quemquam alium: ſed quoniam, ut dici ſolet,

Turpius ejicitur, quam non admittitur, hoſpes,

nomine hoc inani inhoſpitalis non reformidato, nihil melius eſt, quam obfirmare animum, maxime contra impudentes. Nam qui in viis publicis habitant, multas habent occaſiones recipiendi hoſpites. Vt ego Bononię, quum ſit in itinere Romam ex patria proficiſcenti, ſimulque redeunti. Qui vero extra viam tritam [habitant,] iis deeſt cauſſa ſe excuſandi; maxime apud impudentes; quorum hoſpitium etiam gravius eſt. Ergo primum non invitabis illos: in quo multi turpiter peccant; alii etiam ſua arte deluduntur. Ergo è tuis unus, ſi ſe invitet quis (nam excuſare & illud inane eſt, & humilioris animi; ut ſimul videaris velle verbis largiri, quod re ipſa neges: atque ita etiam id ſine injuria fieri non poteſt, ut ſilentium, velut dixi, melius omnia contegat) excuſet te minus bene valere; aut magnum tibi negotium eſſe; aut multiplici cauſſa impeditam domum; aut adverſi quicquam incidiſſe. Solent quidem appoſite aliqui vulga-

vulgari nomine dicere hominem magna esse in travalia: quod Latine (non ita efficaciter) turbationem seu curam, seu tumultum, seu vexationem, aut confusionem dixeris: sed ut omnia [ista] simul verbum illud [travalia, aut travaglio,] ita unum quodque minus expresse significat. Melius ergo est in his, qui amicorum sub numero sunt, anticipare, rem significando, non id adjicere cur non invites: aut enim cogitur non semetipsum invitare, aut tam impudenter invitando locum relinquere honestiori excusationi, quam fuerit sua invitatio. Multa vero sunt hujusmodi specialiter, [quibus honeste excusare te possunt tui:] velut morbus Domini, aut domestici, lis, rixa, conjuncti mors, ædificatio, jactura aliqua insignis, detentio amici, defectus suppellectilis, nuptiæ.

Verum si cogaris omnino, ut turpe fuerit detrectare officium, sint primo, omnia domus ornamenta; & supellex abundans, vina, panis, & quæ in secunda mensa solent apponi. Præterea absint pueri, & feminæ juvenes: adsint custodes fidi, senes prudentes, & juvenes validi. Non adsint ægri: neque sis negotiosus, oportet; sed omnino liber, & de libertate securus: domus com-

posita: divitiæ: &; ut quum absis, alii relinquantur necessarii. Præterea bonus coquus: lecti apparati, & commodi: ædes sumptuosæ: omnia ordinata. Horum si quicquam desit, turpius recipies hospitem, quam excusabis. Ob id ergo modus est quidam civilis, in quo morem hospiti geras, minore sumptu, & magis commode, nec tuas res turbes; scilicet ut permittas illum apud cauponem quamdiu libet [divertere;] ut liberum illi sit manere, atq; discedere: admonito eo [caupone,] ne pecunias ullas sumptus caussa ab hospite recipiat. Ea liberalitate usus est Præsul Lexoviensis, vir valde prudens, vitans omnem turbationem domus, & molestiam meam meorumque. Siquidem longe liberius in caupona familiares mei versabantur, quam fecissent apud hospitem; præsertim non mihi alias cognitum, & præpotentem.

CAP. XC.

De existimatione civili.

VT vero apud multitudinem nomẽ tibi & autoritatem compares; in arte quidem, quum multæ ex his opera sua oculis supponant, ac hominum judiciis, artificis in his eis favet [aut artificii] excellentia. At vero & in chirur-

chirurgia plurimum poteſt artis illius præſtantia: non ſic in reliqua parte medicinæ: nec item in militari diſciplina, atque aliis, in quibus ab eventu ſumimus judicium; eventus vero non pro artificis præſtantia ſemper ſubſequitur, ſed ſæpe in arbitrio Fortunæ repoſitus eſt: quæ & plurimum deterioribus favet. Quapropter caute agere oportet. Quumque etiam in aliis prudentia multum conferat, in hujuſmodi & prudentia & prudentiæ & peritiæ artis opinio plurimum poſſunt. Porro opinio prudentiæ ex tribus generaliter ſumitur, ut ait Salomon, inceſſu, ornatu, & verbis: quam ſententiam etiam exornavit Hippocrates in inſtitutionibus medicorum, [ſeu libro De decenti ornatu.] Atq; in his tribus duo ſunt generaliter obſervanda: ſcilicet ut morem ſequaris aliorum; & ut mediocris ſis, ac (ut ita dicam) modicus. Ne ergo veſtibus utaris à conſuetudine alienis, nec immodici ſumptus, aut pannoſis aut alienis ab exiſtimatione tua, vel arte quam profiteris, vel ætate, atque hujuſmodi. Nec te jactes, aut omnino deprimas. Levitatis enim alterum, alterum ſtultitiæ argumentum exiſtimatur. Sed habeas fautores, qui te laudent, evehant, anteponant,

egregiæ autoritatis, ac minime ſuſpectos, tum vero ad artem pertinentes: velut medico proſunt pharmacopolæ, chirurgi, obſtetrices, tonſores, quoniam hi ſanguinem mittunt ægris ac cucurbitulas & hirudines applicare ſolent, atque alia hujuſmodi. Adeo vero his favere oportet, ut cavendum ſit ne umquam illorum munera [aut munia] occupes; quod in Riario mihi ſollicitudinem attulit. Imo ſi quavis umbra hujuſmodi homines vocari juſſeris, magnum afferunt emolumentum ad excuſationem, ubi res non pro voto ceſſerit; & ut bene cedat, auxilium. In univerſum, nil proſunt literæ, ni tympanum pulſet aliquis. Infelix autem conditio [tua eſt] quum ipſe cogeris pulſare. Licet autem interdum ob neceſſitatem ſe ipſum laudare, vel aliorum facta vituperando, vel quum aliquis indignus coram te laudatur; vel quum teſtimonium quæritur à te ipſo rei glorioſæ peractæ. Porro temetipſum præponere alteri, niſi quorũdam importunitate immerito irritatus [ſis,] haud licet. Præcipue autem caveas, ne ea quæ in arbitrio Fortunæ eſſe apud vulgus exiſtimantur, tui juris facias: hoc enim ad ſtultitiam pertinere docuit Hippocrates
(2 de

(2. de Prædict.) Quod si non prædixeris rogatus, ignorantiæ suspicionem, maxime altero socio prædicente, subibis. Quamobrem parcum esse oportet in prædicendo, atque ita prædicere, ut oraculorum responsa imiteris. Quid enim melius in unoquoque genere, quam Deos imitari? Altera in parte, scilicet prædicendi, alium fugere oportet errorem, ut ne velis docere astantes artis rationem, ac distinctiones; sed simpliciter statuere quæ oportuna esse putas. At ubi hoc necessarium fuerit, ut cibationis horam quum constituere oportet, juxta conjecturam indicabis, signo postmodum adjecto: velut tertia hora noctis, si ita è re esse existimabis, vel etiam post, dices, Quum pectus tepescere cœperit, & pedes & manus eo fuerint calidiores, ut ipse ęger quieverit: hoc est per nota astantibus, tempus inclinationis indicare. Si te aliqui plene laudent; tamquam aliud agens, dissimula audire. Ad plenam enim laudationem nihil potes interponere. Adde tamen, quod quum in præsentem congerantur laudes, periculum est, ne irridearis, saltem adulentur. Nec recites miracula, aut auguria, nec artis alterius scientiam profitearis, quam ejus quę te honeste alit & ornat:

Nam apud eos qui opera tua utuntur, minus valere in propria videberis; apud alios autem contemneris, ut vanus. Et quum quis verbis bonis utitur, opera metiaris, non verba; quæ illum neque liberaliorem, neque mitiorem, nec melioré reddunt. Sed merita tua, virtutem, & consuetudinem cum opere expende. Neque enim, nisi Dominus sit, aliter obtinere sperat.

Porro quum admirabile sit, Iuris cõsultos, quorum disciplina est in opinione, tam exercendo, quam profitendo, juxta eruditionem existimari; quod etiam accidit Theologis: (Sic illos libenter audiunt discipuli; & civitatis cujusvis Senatus eorum scriptis fidem habet:) Aliis, ut Medicis, & Mathematicis, quamquam in genere demonstrativo versentur, autoritatis non tantum esse peritioribus, neque in exercendo apud cives, neque in profitendo apud discipulos, caussam [hujus rei] quærere decet. Ea est, quod regna titulo justitiæ, ob contentiones; & religionis, ob populum, sustinentur. Nam in unum convenire necesse est, quod uni parere debet: Si nulla justitiæ imago supersit, [fit] ne unus alteri hominum parere velit; ut solus tyrannus relinquatur. Vnde recte Cicero (lib. 2.

(lib. 2. De officiis) etiam latronum collegia quadam justitiæ ſpecie contineri dixit. Id igitur Iuris conſulti & Sacerdotes intelligentes, enixe operam [dant,] ut Leges & Sacram Paginam (quarum titulo ſummam potentiam adepti ſunt) in maxima æſtimatione retineant. Vna itaq; conſpirant, communis commodi cauſſa; & juxta optimas interpretationes plerumq; decernunt. Quo fit, ut neceſſario tam imperiti negligantur, quam eruditi in pretio ſint. Quod cernentes homines, & omnia in horum arbitrio conſtituta. nec ſolum opes, ſed vitam, filios, magiſtratus, uxores, actiones, honores, quamvis Principes ſint, his duabus diciplinis non dedigantur filios erudiendos tradere. Nam & præferri ob hoc humillimæ ſortis homines ſibi vident; & [non] numquam etiam imperare. Itaque illi ſtudent totis viribus, ut evadant eruditi; quum tales cæteris non ſolum, ſed ſummæ rerum præfici videant. Quamobrem nullis perſuaſionibus ab optimorum Doctorum quorumcumque [opinionibus] avelli poſſunt. Contra quum hæc potentia & honos aliis diſciplinis deſit, (non propoſitis eruditioni præmiis certis, nec ipſi diſciplinæ,) neque profeſſores una

conſpi-

conspirant; nec cives & discipuli ad eruditos confluunt. id sempiternum.

Qui munere publico funguntur, non uno modo peccant, si existimationem nõ retineant. Velut qui quum profiteretur publice, voluit præsens assistere, ut discipulus, ægro. Quot autem modis peccavit? Primum prætermisit mandatum Hippocratis; unde non visus est illius præcepta intelligere: deinde judicio carere: ipse etiam sibi conscius erroris; & ad quos pertinet læsa [existimatio] erepto eis sibi proprio munere, & lucro, [ipsi] maledicunt. Passus est etiam incommoda, & periculo se exposuit. Inde si pecunias recepisset, pecuniarum caussa fecisse videbatur; si non recipisset, cui bono? Deinde si eo animo egit, ut semper ageret, servituti se mancipavit, sine fructu; quum alii ignobiliores medici victum & stipendium habeant: si ut [id aliis] denegaret, inimicitiam subiturus loco amicitiæ: præterque id, maximum subiit onus. Homines enim consueta, jam sua esse, sibi promittunt. Deinde quod aliis si idem præstare voluisset, & sine pecunia, amentiæ simile hoc erat, imo amentia maxima; si pro pecunia, equus conductitius præstabat. Si denegasset,

gaſſet, tot habiturus inimicos, quot fuiſſent illi, quibus denegaſſet, dum illius [unius] tantum amicitiam quærit. Demum id-ipſum, quod quærebat, ſuo facto minuebat. Nam fungens ignobili officio, minuebat beneficii exiſtimationem: quo imminuto, ille minus ei debebat, tanto, quantum ex opera & labore & aſſiduitate adjicere ſe putabat. Et ideo hæc non licita ſunt, niſi quum neceſſitas elevat facti turpitudinem, & adjicit etiam bonam opinionem. Vt in magnis Principibus, rogatus; &, ubi deneges, quaſi coactus, honeſtius operam impendes ei, propter quem locum eum obtines.

In univerſum vero apud omnes nihil magis facit ad exiſtimationem, quã quod homo ſit compoſitus: ad contemptum, quam vanitas, & diſſolutio, ſeu quædam anomalia. Itaque quum accedis ad magiſtratum, ſeu potentiorem mitte, qui ſciſcitetur, an liceat [introire,] antequam eo vadas: forſan enim familiaris aliquis coram aliis te male excipiet: & ſi non id agat, ad neminem te conferre ſine nuncio debes, à quo oſtia non pateant. Nam ſi patuerint, tantumdem augebitur exiſtimatio.

CAP.

CAP. XCI,

De captanda apud Populum autoritate, vel existimatione.

IN adipiſcenda quoque apud Populum autoritate, illud tecum reputa: hominum laudem, gratiam, nomen, amicos non ſecus atque ignem propagari. Principio enim ſenſim & ſpiritus & ligna ſubminiſtranda ſunt: ubi accenſus fuerit, paululum, follibus, & materia indiget: nihil enim tam brevi propagatur aut extinguitur. Et quum jam in immenſum creſcat, ubi creverit excoli debet: aliter aut invadit utilia, aut diſſipatur. In ipſis initiis, antequam invidia creſcat, facile ac plurimum propagatur atque amplificatur. Non eſt curandum diligenter [ut] innoteſcas, ſed ut pluribus. Fama enim & flamma ſemetipſas adaugent: unuſque & idem autor plurium loco, dum plures idem narrant, habetur. Sed non eſt committendum ut tota techna ſit in tuis gnathonibus: (facile enim detegetur, & conficta videbitur:) ſed in re, atque in te. Propterea meliores ſunt viri ſimplices qui hanc diſſeminent laudem tuam, quam callidi atque aſtuti. Nihil enim tam ſimile vero exacte fingi poteſt, quam quod ita eſſe credi-

creditur, ac verum eſſe exiſtimatur ab eo qui narrat. Ergo aliquos ſimplices viros curabis, ſi medicus ſis, jam perſuaſos, quod inſanabilibus morbis laborent: Aut, ſi ſculptor [ſis,] donabis alicui effigiem ſuam, ſumma diligentia celatam. Eum vero eliges, qui verbis malit te recompenſare, quam pecunia. Hujuſmodi homines enim perutiles ſunt huic negotio. Si ſis tonſor, muſicus, veſtiarius, faber, omnia apud Populum debent eadem ratione tractari: ſcilicet ut nova aliqua inventio ab imperitis extollatur, ita ut vera ſe dicere putent. Accenſam hanc laudem propagari, atque augeri per proxenetas, adulatores, ſycophantas, gnathones, paraſitoſque ac colluviem omnis generis, curabis. Neque tempus intermittes: illud tecum reputans, quod quum omnis fama, tum magis favor vulgi, brevi concidat; tum nihil celerius quam quæ falſa eſt, atque commentitia. Iuvat autem in omni hujuſmodi negotio veſtis ſelecta; & pluribus comitatum incedere: quod faciunt cauſſidici: tum vero, quod ad opinionem liberalitatis plurimum facit. Hæc autem opinio maxime Populum conciliat; terretque, ac ſuſpenſos detinet inimicos, poſſe ac velle multa

dare;

dare;in parvis te liberalissimum ostendere, tum vero in gratia & officiis rependendis ; aliquando etiam in magnis.Per tuos magna omnia & mediocria tractentur subtiliter, ut vitium in illis esse pútent;aut,si mavis, parsimoniam. Denique illud Aristotelicum tecum considerato, duobus modis magnos evadere homines in republica: aut aliquo strenuo facto (velut Aratus apud Sicyonios, Nicoclem tyrannum occidendo; Alcibiades Mantineos in Atheniensium societatem trahendo; Scipio Africanus major, prohibendò discessum Romanorum ex urbe : in quo observare oportet, ne gloria jam claros aut virtute,evertas:)aut potentibus adhærendo. Quumque his non facta, sed verba & mores doceamus, hæc imitabimus , ut credant id nos posse ac velle facere, aliquandoque facturos,specie virtutis, & fortitudinis, gratia, studiis, verbis.

At ubi contingat munere publico fungi, id observes, ut quam familiarissime eo uti possis: veluti si orationem sis recitaturus, ne palleas,

Vt Lugdunensem rhetor dicturus ad
aram.

Id fiet, si tam pertritam habeas materiam,eoque ordine dispositam, ut undequa-

dequaque tibi incipiendum fuerit, nil referre putes: tum enim secure recitare poteris: quod ego Bononiæ observavi. Neque plus diecula hoc exigit negotium. Sed versare in jam pridem cognitis, Sitq; Latina lingua adeo in usu, ut nec bene scias quicquam aliter proferre: & si te tentarint ea in parte qua minus vales, utpote quum medicinam profitearis, in Græcis literis, ut tacendo, vel respondendo æqualiter periclíteris, tum quidem ausculta, & respondeas, codicem te invisurum, an sic se habeat; forsan errorem adesse. Et scriptis quidem pauca, & recte, & subtiliter dilleras; verbo autem abstine, ne vel pronunciatione, qua non vales, te deprehendat: sed & minus studii præferes in paribus, velut familiariter loquendo, quasi etiam Latinam ignores linguam, Italica vulgari respōdebis: ornate autem vel in scriptis, vel profitendo, pariter in utrisq;. Ita magis videberis contemnere, quam nescire. Sed & illud caveto, ne ambitione ductus aliquid tamquam arduum proponas, quod æmulus vel per speciem dissolvere possit. Præstat etiam quę aliena sunt, tam docendo quam scribendo, demonstrata dicere. De quo monitus sum per somnum XIIII Kalendas De-

cembris, anni MDLIII. exemplo appoſito, de quæſito, Quur recta validiora ſint: quod eadem die retuli in Paralipomena (lib. 19. ſect. 1.) In explicandis etiam libris memineris quam perſonam ſubeas. Velut Grammatici autoritatibus certare debēt; qui ſcientiam Medicinæ profitentur, argumentis validis, ac ſtrictim plura docebunt; qui exercitationem, longa verborum ſerie minutiſſime cuncta docebunt, & ordinatim. Nam tribus aut quatuor curationibus perfecte explicatis, modus inſinuatur pro univerſis. Ideo etiam facillimo ſermone [uteris] tum ſingula examinando, nomina, rem, ſpecies, cauſas, victum, ſimplicia medicamenta, compoſitionem, modum compoſitionis, tempus, locum, quæ circumſtant; quæ gratiam addunt.

Quum vero, ut dixi, in diſciplinis non ſit nec profitendo, nec exercendo debitus honos; quem occupant imperiti, quod inique oblatum eſt, juſta ratione ſarcire laborioſum nimis, ac pæne impoſſibile fuerit, Quare fucus fuco oblinendus erit. Id ergo conſtat præceptis; ut cum æmulis ſummā adeo & ambitioſam exiſtimationem retineas; cum civibus & diſcipulis non ambitioſam, ſed ſummam ſolum. Præ-

terea ut his quæ grata sunt, licet non utilia, illos in admiratione & benevolentia contineas: scilicet eloquentia in suggesto, & blandiloquentia in sermone familiari. Tum vero & vestitus, & gestus, & mores, omnia ad speciem. Vtile etiam est docere quædam minima, tamquam ad autoritatem; utilia tamen sint, licet parum: in utilioribus autem, ea ita extollere, tamquam omnia reliqua sint nullius usus. Considerare etiam oportet singulorũ mores, ut ad communia præcepta confugias (cap. 47.)

Summum præterea prudentiæ argumentum est, in quo negotio verseris, ei totum te dedere: si prandes, in prãdio; si mederis [ægro,] in illius curatione [totus sis:] ita ut ad quamcumq; rem te converteris, totum te convertere posse videaris. Hoc enim ipso plane tui dominũ esse, nec nimis hærere alienis negociis; & sui etiam diligentem curam habere, te existimabunt: primum ad prudentiam; secundum ad id, Ne quid nimis; tertium, ut tui muneris [memorem te] esse putent. Et id est quod maxime optant [ægri.] Multum præterea juvat, ut ex uno plura efficias: velut si ægros postquam inviseris, ut ad te veniant cum matula do-

mestici, jusseris; alia etiam additurus. Sic enim domum plurimi frequentabunt. Tum quoq; ad eos qui consilium solum petunt, accedas. Humanæ enim res quum sint umbratiles, existimatione potius quam essentia constant.

In publica autem concione divinum quiddam inest, quum unusquisque sermonem intelligit, tamquam sibi proprie ad persuadendum accommodatum; ut etiam verba non eadem sint uni atque aliis; aut (quod bona Fortuna contingit) ut quisque in meliorem partem trahat [quæ audit:] quod etiam artis cujusdam egregiæ opus est, contrariis caussis, affectibus, studiis simul ut favere videatur; aut quum audientium animi quod optimum est, ad se solum trahunt, ut hirudines: velut è diverso, quum ob invidiam & odium, solum vitia & maledicta animadvertunt. In omni autem hujusmodi [concione,] ut quę ad Populum, vel ad discipulos, memento quantum eminentia juvat, tantum recessum illum à communi usu, ut quasi divinum quippiam spiret, etiam obesse. Ob id & qui non eminent, libenter audiuntur, dum fingunt sapientiam; & qui habent, dum dissimulant, remittuntq; se, ut apud Poetam: *Sermo gratior est*

viri

viri imperiti plebi, quam ſapientis, atque docti. Vbi vero jam finem ac gloriam conſecutus fueris, duo quidem maxime cavere oportet; tertium quoque haud negligere: Primum, ne novam exiſtimationem, aut dignitatem aut gratiam aliquo inſigni errore concutias, velut ira, avaritia, flagitio, contemptu potentioris, ingratitudine, magna morum in deterius mutatione: Secundum, ne quaſi pacatis rebus langueſcas, & eos qui tibi faverunt, ſpe ſua defraudes: ſed neque in eodem tenore permanẽdum, quo antea, quum rem agitares. Dici enim ſolet injuſtitia parari [rem,] juſtitia retineri. Ita [non] per eandem retinenda eſt autoritas, per quæ parta eſt, ſed mitiore modo, atque honeſtiore; quum neceſſitati locus excuſationis non relinquatur; ut venuſtate, officiis, gratia, liberalitate ſplendoreque cuncta exornes. Porro quum videant plerique potentes religioni deditos; id ſimulando & ipſi nomen parare arbitrantur, ficta religione; non tam impie, quam etiam ſtulte. Itaque deſertis occaſionibus, ab iiſdem & ut ſimplices, & ut mali habentur. Quamobrẽ illorum more tum ſolum fingere oportet, quum nihil ex his quæ conducunt vitias, tum maxi-

me eorum quæ in rem ſuam ſunt. Hos namque contemnunt [potentes.] ſed tacite, bonos appellantes viros, ubi illi ſe pro callidis volunt haberi.

Illud quoque animadvertendum, ut Præfectos & perſonas omnes publicas liberalitate tibi devincias admodum: (velut janitores, lictores, illorumque duces, tum hiſtriones, ac ſacerdotes;) & ut in contentionibus ſuperior ſis: conferunt autem etiam ad id (ut perſpicuum eſt) magiſtratus, lictorumque duces. Itaque magiſtratus officiis ſemper (&, ubi præſtat, pecunia) amicos ſibi facere expedit. Conſuetudo etiam plurimum facit, & ſimilia ſtudia: tum vero & virginum ſacrarum, quæ ea in veneratione ſint, quales apud Romanos Veſtales, autoritate, ſanctitateque. Præcipue autem hæc advenis & humilioris fortunæ viris, licet divitibus, ſunt neceſſaria. Quæ autem mala ſunt omnia, vilia, aut odioſa, per miniſtros, non per te ipſum, agas. Ob id domeſticum habere oportet fidum, omnino fortem ac ſapientem, quique vultu autoritatem, & toga, & armis, præferat, comitatum à ſuis, ut decet. At ob id talem ut habeas virum; ſummo ſtudio (ſi res non deſit) incumbes. Namque [tales] non [ubique] præſto ſunt;

ſunt; necubi oportunum eſt, ilico parare licet. Et hi multa propulſant ante pericula: [eiſque] autoritas & exiſtimatio ſervatur. Cujus utriuſque rei commodum impenſæ omni ſatisfacere poteſt. Denique nil aliud nobis ſupereſt, quam ipſum vivere, & bene atque honeſte vivere: diligenter autem ſi ſtudueris, illius [vitæ] commodis frui etiam licebit. Parum autem ad hæc munia, ut etiam ad reliqua, apti ſunt Muſici.

In quotidianis etiam tractationibus, quæ cum utilitate ſunt, nec tempus admittunt, ne tantaveris opinionem aliorum permutare, ſed obſequaris; quod optimum factu eſſe reris, ſubjiciens. Media enim illa ratio in actionibus fortuitis nec diuturnis optima eſt; nam velut inſtrumenta ſi tumultuarie corrigere properes, franges; ita & hominum errata. Velut ſi quis conſilium in medicina requirat, ut petit dato; ſed commonefacito, melius fore, ſi lotium afferat. Etenim ſi prudens eſt, & conſilio tuo utetur, & tu gratiam inibis: ſi perſtat in ſtulta cogitatione, nil offenderis. At benefaciendo quandoque, dum conſulis, rem ſine fructu amittis. Demum, ſi ſtudium ſit quomodocumque poſſe in Republica, imi-

tare Catilinam, ut ſub virtutis aliqua ſpecie omnia peragas quibus adoleſcentiæ ætas capitur; alea, ſtupris, conviviis, factione, pugna, latrociniis, injuriis, larvis, poſt adulationibus, blanditiis, jocis, irriſione æmulorũ, ſcommatibus, donis; præterea ſumma comitate, & vultus hilaritate. Cave etiam ne irrites quemquam. Multi enim (maxime Bononiæ) etſi manſueti ſint, reprehenſi adeo iraſcuntur, ut inimici fiant manifeſti: quare melius eſt, cavere; nec committere, ut tuo damno errent. In univerſum antequam plurimum in republica poſſis, jactatio etſi periculoſa ſit, eſt tamen utilior quiete, perſæpe neceſſaria. Quum adeptus ſis poteſtatem, modum unum & viam tenere oportet. Vbi obtinere cupis, jam autoritate potens aliquid, antiquos imitare, qui dicebant omnia ignis aquæque concordia conſtare. Ita ſi potes Principes adverſarum factionum habere, omnia obtinebis; ſed ſi etiam conciliare, & in amicitiam redigere, maxima quoque. Sic Cæſar Pompejum & Craſſum; Lepidus Antonium & Octavium.

CAP. XCII.

Artificum præcepta specialia.

SED & dum diligentius rem hãc prosequor, nonnulla occurrunt præcepta, maxime artificibus, atque inter artifices medicis necessaria. Primum id est, ut quum ad aliquem accedimus, sedeamus. Multi enim stantes præcipiunt, inquirunt, lotia inspiciunt: quod & parum decorum est, & ægrum offendit, dum fugã tuam meditatur, & anxium animũ tuum cognoscit. At si sedeas, nec tamen diu moreris, animus ægri quiescit, & pacatius cuncta ages. Nec manibus gesticulaberis, nec multum contorquebis te, nec vestes extendes, aut contrahes, nec pedes elevabis: nec celeri sermone uteris, nec jocaberis. Lætus [sis,] sed absque risu, constans in sermone, & facie ad ægrũ conversa. Pari ratione in aliis negotiis te geres. Alia etiam est habenda ratio juvenum, senum, sacerdotum, viginum vestalium, ac hujusmodi: ut etiam in detegendis corporibus. Porro nec execrari nec jurare decens est: sed sis in omnibus continentissimus. Alea non ludes: Crapulæ operam non dabis. A pollicitationibus abstinebis. Audies patienter quæ dicat [æger:] si ambitio-

ſus ſit, etiam admiraberis. Et ut ſemper neceſſarius videaris, mutabis ſingulo die aliquid, quod pro occaſione in melius mutari poſſit. Si aliquis ad te veniat, qui ab aliis curari nequiverit; & ſi ne ulli quidem illorum perſolverit, aut tenuiter, non ſuſcipe illius curam. Nam vel tranſmiſſus eſt ab aliis, tentandi gratia; vel non curatus eſt, quia negligebat: ob id etiam à te curari non poterit. Sed jube adducere medicos priores: ab illis enim condiſces, cur non ſit curatus. Et ſi negat ſe id poſſe facere, dicas non curatum, quia noluit. nec aliud addes, etiamſi roget. Ne quemquam ita effuſe laudes, maxime vulgari virtute, ut vel irrideri ſe putet, aut exiſtimationem tuam minuas. Nec factum turpe, ut ſi obdormiſcas in concione, verbis excuſa, ſed re. Præter reliqua ſemper memineris, ut nihil in negotiis relinquas imperfectum: hoc enim turpis oblivionis eſt indicium. Velut cum collegis ſi conſultaveris, memineris, antequam referas conſenſum communem ex æquo & ei qui negotio præeſt, & domino, poſt ægrum, ſi illi dominus ſit, reſponſum dare: ſed aliud atque aliud, pro perſonarum qualitate: atque ita tamen, ne diſcrepent. Non rem, quæ finem con-

ſequi non poſſit, amplectaris, & neque perdifficilem, maxime apud potentiores, niſi paratis auxiliis, utpote chirurgo, pharmacopola, aſtantibuſque. Quod ſi res in contentione poſita, & in principalibus domibus, ſi licet, omnino abſtine: [in eo enim] plus longe periculi, quam utilitatis. Si contingat in arte aberrare; morſque procul abſit, læto vultu in bonum verte; auxiliareque rebus pertritis; ut ex hoc erroris parvitatem conjectet. Si immineat [mors,] ægrotare te fingas, aut alio vocatum. Denique ſubmittas qui affirment, plurimos eo medicamento ſanatos, huic nimis ſero exhibitum. Quod ad propria attinet, unaquæque ars ſuos ſibi fingit mores: ælurinos medicina; leoninos militia; pinguentariorum paroninos, fœneratorum vulpinos; Magiſtratuum aſininos; Regum aquilinos; vilium artium, & neceſſariarum, ut cauponum; carceris cuſtodum, ſupinos; tonſorum caninos; lenonum corvinos; eorum qui à ſecretis Principum ſunt, viperinos; ſervorum agninos.

Duo præterea maxima in hoc munere, tum etiam in publice profitendo, quæ præterire non decet. Vnum ad majeſtatem, & interpretationem; alterum

rum ad inventionem ac affectus movendos. Et ad majestaté quidem: quoniam Mathematica gaudent incremétis, [quod] minus decorum est, expolire, ac nova invenire, & supperaddere oportet. Naturalia vero, Medica, & Logicas contéplationes expolire oportet, dividendo singula, demonstrando, & exornando. Maximum autem opus est in divisione, ut perfecta sit, & ad minima ordinata. Inde excultæ illæ orationes, minimo ambitu conclusæ. Velut Petri Victorii in Poëtica, quæ numquam cancellos exit. Admirabile tamen in his est, augere partes, ut quasi intumescant, & amplificentur: quod Ciceroni primum, inde Domestheni convenit; ut videatur peculiare facundiæ munus. Affectus vero [movere,] misericordiam, & metum præcipue, ut in Tragœdiis: at misericordiam facile est etiam in fabula: metum autem non adeo, quod non sit de præsentibus, ut in actione; nec de veris, saltem ut in historia; in hac enim magis metuimus; magis autem de nobis. Oportet igitur & narrationem, & apparatum supplere in metum; tamquam de nobis, de veris, de præsentibus sit. Vt in Oepido Tyranno Sophoclis.

Quum ad horam constitutam non vene-

veneris(ſiquidem propiores prius inviſere præſtat) excuſationem à neceſſitate honeſta ſumes: velut ſi ad nobilem maximo in diſcrimine laborantē vocatus fueris. Et rurſus, ſi, quum egeris cuncta, res male cedat, quod non ab initio magnitudinem morbi intellexeris, jube medicamentũ exhiberi quod conveniat, quod in promptu non ſit, nec exoticum tamen videatur; ut in aſcite, oleum è ſparti ſemine. Poſtmodum, teſtatus Fortunæ injuriam, & medicamenti ſecuram ſpem, ſubſtitues aliud longe inferius.

Summa ergo diligentia, maxime in prima viſitatione, uteris, inſpiciendo, interrogando, & maxime de morbi cauſſà; & patienter audiendo ęgrum narrantem, ſi validus ſit: aliter admonebis ut per aſtantem, qui illum curaverit, aſſidue hæc referantur: tum vero quæ acta ſint, quæres ab aliis: videbis pharmacorum diſcriptionem: nomen aſtantis, qui illum diligentius curat, condiſces; ad illum converſus, omnia ordinabis. Quum redieris, non alia ab initio (quaſi oblitus interrogare) requires; ſed (ſi oblitus) aliunde per tuorum aliquem ſcire curabis. De his ergo diligenter interrogabis, quæ intermedio tempore accidere potuerunt.

tuerunt. Denuo etiam explorabis quæ mutari potuerunt, licet nõ nova ſint, ut linguam ac ventrem. Diligentiſſimus etiam ſis in præcipiendo atq; ſeligendo cibos, ac medicamenta. Namque diligentia circa ſex verſatur genera: rerum cognitionem, quantitatis & qualitatis illarum ſcientiam; numerum præcipiendorum, electionem illorum, & modum adminiſtrandi. In ſermone ſis blandus; tum etiam in auxiliis; ut quæ placeant maxime exhibeas delicatis; præcipue tamen iracundis, ac melancholicis. Eadem ratio in aliis, ſed non adeo neceſſaria, ut in medicina. Et ubi amaris uti cogeris, ea dilutis odoratis condies. Pauca ſint percolata, fervida: nam faſtidium non movent, nec ſentiuntur; celeriuſque agunt, ac melius. In Medicina ergo quatuor quum ſint excellentiæ modi: peritia artis, gravitas morum, diligentia, & ſollicitudo; in uno horum ſaltem reliquos omnes ſocios excellere oportet; ſi potes, in pluribus. In potentibus unum è junioribus medicis prudentem præpone aſtantem ægro. Hoc enim eſt utile ægro, & tibi glorioſum, & juxta Hippocratis præcepta: Verum in tenuioris fortunæ ægris, ſufficiet ut ille ſæpius eum inviſat.

ſat. Siquis quod neſcis commemoret, nec ad dignitatem tuam percunctari pertinet, &c. tamquam neſcias, neque ad ægri ſalutem, aut pietatem: imminuta enim autoritate apud ægrum & aſtantes, plus nocebis quam [utile] ſit quod commemoratur; quod incertũ eſt; itaque cupidi potius eſt hoc, quam pii hominis. Quum proponunt aliqui auxilium non utile, [nec] probum; ſi amici ſint, non oportunum eſſe dices; ſi æmuli, non tutum; in utriſque periculum ex morbo prætendens: ubi perſeveraverint, melius jam habente ægro, non neceſſarium. Ita eludes petulantiam, ægro conſulens. In ſuſpicione autem veneni, ne dixeris venenum eſſe: multis enim hoc obfuit; ſed cave: verum dic morbum peſtilentem, aut materiam venenoſam, cum ventriculi imbecillitate. Ea ratione adhibebis alexipharmaca: jubebiſque hoc velamine ut ſoror diligenter deguſtet cibos, ac potus; unumquodque vitium teſtatus in hujuſmodi magnam afferre noxam. Ita non audebunt miniſtri [venenum propinare:] tum magis, ſi eo prætextu & ipſi deguſtare cogantur.

In conficiendis autem libris, ut gloriam in exercitatione compares, illud

animad-

animadverte, quod qui perfecte in una materia ſcripſerunt, ab his quibus id argumentum convenit, præferuntur. Velut Crantoris liber De conſolatione in luctu; tametſi multa deeſſent; & Dicæarchi De Animorum interitu; quamvis opinio illa parum grata foret his, qui præſtanti eſſent ingenio, & immortalitatis cupidi: imo quaſi naturali affectui adverſabatur, contraria legibus, inimica bonis moribus, odioſa exemplo. Et quamquam pauciores legant, ob argumenti tenuitatem; plus tamen obtinent autoritatis, quod quidquid dici in ea cauſa potuit, dictum putent. Eligere ergo materiam decet quaſi familiarem, & levem; quæ tamen in omnium uſu ſit; non admirandam, aut raram; ſed velut ſi quis de Ptiſana ſcribat, vel de Capitis dolore, aut Lienis tumore, aut Febribus peſtilentibus, aut Hydrope, nihil aliud loquatur, nihil aliud ſonet; ſed in eodem perſeveret; donec unicus ea in cauſſa habeatur. Vbi eo pervenerit, cuncta ad id genus deducat. Sed non ſit ridiculum argumentum: velut qui morbos omnes ad faſcinationem retrahebat; jubebatq; cribrari omnium ægrorum lectos. Sed quid poterat aliud miſer; ut qui omnino literarum
eſſet

essèt imperitus? Quantum ergo apud vulgum addebat in opinione, tantum sibi de vera gloria apud omnes præstantes viros, non solum artis peritos detrahebat. Sed (ut solet contingere) multi prudentes vi compellebantur stultorum judiciis acquiescere; permittereque sycophantam in suis etiam & de suo debacchari. Adeo violenta res est opinio imperitorum: quæ falsa quum sit firmior est prudentium vera. Itaque numquam intermittere oportet, ubi cœperis, tympanum pulsare: & ex uno in aliud transferendo, fac ut novi semper aliquid afferre videaris; turba, move, concute. Tametsi pleraque falsa sint, cogita quod falsis omnia debentur humana, & regna, dico, & potentia omnis. Hic liber PROXENETAE est; non de recta vivendi ratione; atque divina parte, ac summo bono. Denique si verearis, alii id facient, tu vero illorum scelere jacebis. Nonne ergo licet dolum dolo, technam technæ, flagitium flagitio opponere, ut te serves meliorem, non ut alios perdas? Expergiscere ergo; ut tibi non desis: sed primum (quod illi non habent) bonis artibus instructus sis. Sapiens ille ac tā laudatus Socrates eo tendebat, multis fultus præsidiis,

 inno-

innocentia, fortitudine eximia, temperantia ſingulari, tolerantia admirabili, prudentia maxima, officiis in amicos gratuitis. Itaque ſine arte, ſine opibus, ac ſine nobilitate, nullo facto egregio, ac ſine magiſtratu tantum profecit, ut privatam quandam tyrannidem exerceret. Licuiſſet, ut dixi, ſi ad privatam utilitatem iſthæc tetendiſſent: at poſtquam ob gloriæ inane ſtudium, maluit fructu carere, atque alios docere; tamquam medicinam, aut architecturam tractaret, non fraudem; neſcio qua laude dignus dici poſcit. Eſt etiam finis in hujuſmodi quidam conſtituendus; ne ſemper colligas, collectis numquam utaris; idque merito objici poſſit:

Semper avarus eget: certum voto pete finem.

In prædicendo paucis agendum eſt medico. Sunt autem ſex modi; quorum extremos vitare decet, niſi omnino tuta ſit prædictio: in pæne profligatis, Modica ſpes; ne dixerim, prorſus conclamatum: in mitiori, Non magna ſpes; non tamen conclamatus: ſi ſecus, Difficillimus eſt morbus, etſi non ſine ſpe: in meliori, prædicas juxta Galenum: quædam autem parva delicta excuſare, quum res ſecus incllina-

clinaverit, tum conqueri, & antequam apud pręsentes ſpes decidat, plus quam cauti eſt. Quod ſi etiam te prædicente mortuo ægro, querantur, quum non primum vocatus ſis, dices, Si primum vocatus eſſem, & ſervatus fuiſſet, vos erraſtis: ſin ſecus; magnæ eſt Fortunæ bonæ meæ, quod non vocer. In militari autem diſciplina, in navigatione, in lite, quoniam magis conſilio peritorum eventus ſubjicitur, dicere, oportet, quid contingere ſoleat, verum non eſſe. Nota quæ alii habeant, aut quibus innitantur: Multum quoque poſſe Fortunam, aut gratiam.

Galenica ergo prædictio (De conſtit. Art. Med. c. 18.) duplicem habet finem, Vnus eſt, quum in cura fueris, ſperaveriſque ægrum poſſe ſervari, ut tum dicas, Galeni nomine præterito, Etſi non tutus ſit noſter æger, ſpes tamen magna eſt, eum ſervari poſſe, ſi in nullo fiat error, & nil novi ſupervenerit, nec caſus aliquis; & æger in manibus meis fuerit. Alter eſt, quum ſupervocatus cupis retinere curam; tunc dices, Sperare ſalutem: ſed Galenum hoc imperare, ne medicus prædicat quemquam ſervari debere, niſi his conditionibus, ut in nullo delinquatur, nec caſus aliquis superveniat. &

æger in manibus predicentis manſerit. Propterea te nil poſſe firmi prædicere. Neque enim præſtat moriturum ſervandum dicere, quum is in manibus inimici ſit. Nam dum alium damnare ſtudes, te ipſum deteriorem facis, & omnino deceptus videris: quandoquidem prædictio non ad ſolum morbum, ſed etiam ad reliqua referri debet; & illius gloria eſt finis, ſcilicet veritas. Cætera magis poſſunt excuſari, quam quod laude digna ſint; imo nec ut eam parere queant.

Quod vero plurimum in hujuſmodi prodeſt, ita difficillimum (præcipue claris viris) eſt, ut conjunctarum artium potentiſſimos ſibi adjungant. Namque ut ſenes [adultioreſve] plantæ inſeri alteram alteri non patiantur, ſed ſenior juniori, aut ſi utraque juvenis extiterit; ita non facile cohæret famoſus procurator [juvenis] ſeni judici; aut medico [juveni ſenex pharmacopola.] Plurima enim obſtant, quoniam plurima deſiderantur, quod potens ſit: tum vero exiſtimat, debere te illi, non illum tibi, obſequi. Eorum etiam conſuetudine omnes illorum æmulos atque inimicos infenſos tibi reddis; amicos non itidem [illius tibi concilias, &c.] Deinde

ut

ut amicos efficias, & hoc arduum: existimantibus illis, cogi, si te receperint, relinquere quorum consuetudine potentia sua coaluit; amicos senes, notos, cum quibus tot fanda nefandaque perpetrarunt; tum etiam [tot] candidos dies cum voluptate exegere, hujusmodi homines [inquam,] ignoti viri caussâ (sis quantumcunque artis operibus & nominis gloria excellens) exigere è domo, durum videtur. Sed etsi te ut amicum exceperint, durius est, ut gloriæ, ut operibus, & existimationi tuæ faveant, reclamantibus tot amicis eorum. Quod si non efficiant, tantum abest, ut utilis sit horum amicitia, ut etiam plurimum sit obfutura; cunctis, te eorum (in arte qua excellere putas) damnari judicio, atque destitui, qui & sapientissimi sint, ob ętatem; & quorum judicio acquiescendum sit, ob potentiam; quique nulla alia causa, quam tuamet te deserant; quum jam tu ex professo in amicitiam eos exceperis: denique quod, quum gloria & sapientia, & nominis celebritate velis videri alios superare, non solum præcedere, auxilia ab inferioribus quæras. Quas ob caussas multi hoc genus reliquerunt. Nobis autem, quibus artem perfectam

tradere in animo eſt, non ita licet. Sed & ad hoc ipſum, ſeu neceſſitatis cauſa, ſeu commoditatis, deveniendum putamus. Neceſſitatis quidem, corruptis illis grandi pecunia per amicos: omnia enim jura illi cedunt. Nec donare bonum, nec tutum aut honeſtum; ſed utendam tradere. Idque factum eſt à pluribus & ſapientibus; beneq; ceſſit. Commoditatis autem, quum in potentis divitis communem amicitiam, verum valde utilem, incideritis.

Vbi denique cum pluribus fueris, ne clam etiam alios damnes, niſi jam finem ex voto conſequutus. Primum quidem, quod plus juverit ad famam & benevolentiam comparandam, te ſtrenuum oſtendere defenſorem incolumitatis ejus, quam ſociorum accuſatorem: Deinde quod exiſtimabunt jactantiam in te, vel improbitatem, aut vanitatem, aut invidiam [nullã eſſe:] Tum vero, quod ſi per te adjuvetur æger, minus iniquo animo ferent, etſi intelligant à te accuſari [ſe,] experimento illos damnante. At ſi pereat, aut cauſa vincantur illi te oderint maxime, & nullibi ſocium admittent, tamquam inimicum (optimum enim eſt in his amicos habere;) domeſtici vero non laudabunt, aut minimum:

non

non ſolum quod non habebunt quo te laudent, & quod cito gratia ſeneſcat; ſed quod in omnibus odium plus poſſit amicitia, & injuria vivacior ſit beneficio. Ob id ſtudioſe exitum rei venare in unoquoque: In Medicina ex quatuor præcipue; Natura, Morbis, Vrinis, Generalibus: velut peſtilentia, mutatione à conſuetis,& motu,quum is etiam doceat nos reſpirationẽ,quum receſſus à naturali exiguus fuerit.

Præterea , ſi mercedem minuant, non laborem,avaritiam aut paupertatem ſignificat: ſi laborem [minuant,] non mercedem, magnificentiam cum cente mtu. Abdica igitur te: [nã hoc] melius eſt,quam relinqui. Si laborem augent, non ſtipem,exiſtimationẽ bonam indicat, cum avaritia, vel inopia: Si præmium [augeant; hoc] optimum eſt ad exiſtimationem : ſi tum augeas laborem, nõ rogatus, exiſtimationem minuis, tamquam indignus ſis auctione illa; vel quod avaritia ductus, non præſtiteris quantum præſtare potueris.Mutata igitur forma,ſummam adhibeto diligentiam. Si augeant pecuniam & laborem, ſuſpiciunt, & avarũ te exiſtimant. Si minuunt utrumque (dicam autem de hoc ſuo loco,) hoc ex avaritia contemtum oſtendit.

Siquis persolvat pro facultatum multitudine, operam & diligentiam illi præstabis summam; sed diviti ornatum etiam, unde plus temporis: si minus, quam pro ratione debet, moneto tacite; si perstiteris, optimus es; si non teneris; relinquere inhumanum & inutile. Fucum pro tempore adhibe.

Vbi in pæne perdito [ægro, medicum] alium quærunt, tum auxilium durum, diuturnum, optimum propones; & spem meliorem, si observet. Si ambo in cura manebitis, & non mutet, probavit; si sanatur, laus tua est; si pereat, nullum dedecus: Si mutet, quum sanari non possit, [dic] semper id prædictum à te; & mutatione, spem, quæ ambigua erat, amissam: Eadem, & evidentiora, si à curatione excidas. Licebit enim dicere, vel errasse in curatione, si tecum bene præsensit; in spe aut in judicio, qui moriturum proposita spe salutis ab alio, curandum susceperit.

Quod si potens aliquis vir à te petat auxilium difficilis morbi, id agito quod Perusinus chirurgus, Cardinali petenti, ut illum liberaret à fistula, cujus os erat angustum, & prope anum; respondit, Curare possem; sed præstat linteis vino madidis ad renes ac lum-

bos

bos, appositis, sinere: Hoc dic, Nil prosint[auxilia.]Persuasit se non ignorare modum sanandi : spem injecit, quasi hoc ipso sanare posset, quod aliquid melius doceret ac præstantius sanatione; & se à tædio difficillimi negotii liberavit.

Et quamvis multi, sine tot præceptis ad summos honores evecti sint sola garrulitate, tum incredibili sollicitudine, & multitudine auxiliorum etiam periculosissimorum; tum audacia fœda, qua meliores multo se obtundunt; contemti nihilominus, præter impietatis summum crimen, tribus maximis etiam incommodis afficiuntur: primum, quod maximis periculis se exponunt, quum etiam aliqui eorũ pœnas dederint stulti propositi, & sceleratæ audaciæ: secundum, quod non sufficere possunt, semet propriis consiliis impedientes; tertium, quod immensis laboribus seipsos interimunt, ut plerique eorum ante perfectam ętatem pereant: omitto quod male audiant; semperque exiguis præmiis remunerentur; & quod sæpius contingat, illos in eos animi æstus incidere, ut pigeat non solum arti initiatos esse, sed in hanc lucem umquam venisse.

Res mortalium ex minimis princi-

piis maximos effectus sortiuntur: ideo parva contemnere non decet. Veluti in Principibus singulorũ dierum acta & eventus scribere, horasque; in cæteris, morbi naturam, symptomataque; ut si te pro quovis revocaverit [quis eorum] visa tabella, possis dicere, quæ tum illi contigerint. Vnde maximam fidem apud illum: inde ex illo apud ejus amicos consequeris. Addes etiam præcipua, ex quibus sanatus est.

Vbicunque fueris, sed præsertim in aliena urbe, considera semper finem, & personam, & statum ejus (divinorum tamen præceptorum prius memor.) Nam potentes tuto & blande tractari volunt, pauperes cito, & paucis impensis sanari. Si ergo morbus non urget in potentibus, etiamsi spes sanationis abblãdiretur diuturni morbi, non solum periculosa [medicamenta] vitabis, & suspecta, tum infamia, sed etiam non vulgata; neque multitudinem augebis, sed numerum. Hoc enim est extra aleam infamiæ & calumniæ, & tutum. Quodsi spes sit omnino; & illi petant, rogentque, protestaberis; prius expertus in exigua quantitate. Si volunt, recipito. Si morbus urget, non sine sociis expones te casui. Si his non servatis, affligitur

æger

æger ex medicamento, dolore, vomitu, animi deliquio, anxietate, fluxu ventris; aut si ex importuna venæ sectione periclitatur, deficit, dum laborat, præsidiis solum uteris, verbum nullum proferes: quodcunque enim protuleris, obesse poterit. (Memento quod dixi, propriam vocem contra te,non pro te, testem esse.) Vbi evaserit, prædica utilitatem, in risum converte ægri timorem; negligentiam, socordiam, errorem ministrorum; aut pharmacopolam, quasi aliud egerit, quasi per admirationem commemora. Quandoque juvat dicere, se prævidisse, sed noluisse dicere, ne vel terrorem augeret, vel [à pharmaco, &c,] abstineret. Multi vero curant advocari in alias urbes, ut majore cum gloria redeant in propriam. Estque ars singularis tum industriæ tum utilitatis.

Si aliqui se fecisse aut facere posse jactent, quod tu non feceris, dicas miscere illos;qaod in Italica lingua melius exprimitur: (emplastrare enim vocant, non curare:) Præterea eos qui multa agunt, mimos exprimere; qui magnis gestibus significant se multa agere; quum tamen loco non moveantur, nec quicquam agant.

Vt vero aliquos serves, & medicos

minus offendas, ostensa ratione tuta, votoque tuo clare declarato; si perstent in epicrastica, dicas, maxime quum amici sunt, Si igitur confiditis, posse illum evadere, pergamus, tumque tale studium diligentiamque adhibeto, ut ex opere optent se secutos judicium tuum. Relinques illis judicium, an possint aliquid indulgere. Sed hoc non potest facere nisi sapiens. Vbi ad ęgrum consulturus accedis cum improbis sociis, vide an mansurus in cura. Si sic, omnia ostende, per quæ res inclinata videatur: sed prius ostenso morbo, causisque ejus. Sic enim audientibus videberis prope, & melius sociis, rem tenere & si antea vocatus esses, plus potuisse proficere: &, si obeat, non solum à culpa casus, sed adventus tui (cui improbi solent malos successus imputare) te liberabis. Sin solum ea vice cunsulturus sis, bonam spem injice, alacriter illos laudans: seorsum autem dicas, si sanari potest, bene processura, si recte egerint; nam vera dicis: si non existimas posse sanari, responde, ab initio, morbum ejusmodi te credere fuisse; nunc per tot [dies] lapsum ægrum, nescire quid pronuncies. Sed si fideles viri sint, quamvis imperitissimi, ab omni fuco

cave. Neque enim boni viri eſt officium, nedum optimi (quanto minus Chriſtiani?) in ſalute periclitantis verſute agere.

Cavendum eſt etiam, ne hominum ſiccorum conſuetudinem ineas, etiamſi enixe rogent, nedum ut te inſinues, vel inſinuari patiaris: nam ſi feliciter cedat res, adhuc illis debere videberis; ſi infeliciter, te funditus evertent. Magna pro felicitate ducas, hujuſmodi hominibus non congredi: ſi cogaris, blandis verbis utaris; extorque eas quantum potes, nil plus gratiæ conſecuturus; & exiſtimationem quantum potes, retine. Hi ſunt ambitioſi ſimul, & avari, & plurimum ſe ſcire perſuadentes. Eſt & aliud ſiccorum genus deterius, qui multis verbis agũt. Committunt medicos invicem, lucro ducentes, ſi illi maledicant viciſſim. hocque deterius eſt priore. Verum his reſpõdebis, te qui dent pecunias multas, & verba multa, nõ inveniſſe; qui pecunias multas, & pauca verba, optimos eſſe; qui autem verba multa, pecunias paucas, hos contra peſſimos: & eos ſtatim relinque; aut, ſi non licet, in poſterum tecum ſtatue, ne amplius accedas.

Refugies ægrorum curam, qui brevi ſanari volunt: [&] qui dare pollicentur,

centur, quum evaſerint. ominoſa enim res eſt, & cum ſtultis negotium. Stultos improbis, & oſſa canibus relinque. Similiter & ambitioſorum, ſed pauperum, & ſiccorum, & violentorum [genus eſt:] in quibus bonæ Fortunæ munus perit; malæ eventus, perpetuæ quærelæ obnoxius eſt. Quamobrem hos devita, & ſumma cum gravitate eis congrediaris: fac etiam ut intelligant, quam ſis occupatus in artis operibus. Socios quoque imperitos & improbos, ſed præcipue contentioſos, fuge. Solum enim tuo infortunio pares ſe tibi videri poſſe ſperant. Numquam litigabis, ſed ſtatim abi; præſertim ſi moriturum [ægrum] intelligas; hoc ſolo dicto, Galenum recte de hoc cenſuiſſe: ſi locum poſtulant, die tertiodecimo Methodi, capite decimoquinto. Quum vocaris ad conſulendum, hominum conditionem, & ægri morbum, & quid à te poſtulent, intellige. Si enim ad conſulendum ſolum; explica modum & cauſas diligentiſſime: propone auxilia & communia diligenter; reliqua ſuccincte: nihil celando; verum neque laudando, neque vituperando acta; nec tua extollendo, neque eligendo; quum incertus ſis, quid præſtantius: atque ita nec illos

illos docere cogeris. Abſtine à prædictione. cauſſam ſi requirant, Galenum dic prohibere. Ex Promptuario loca habes. Publice fac ut omnes ſciant, experimenta deberi conſiliis in ſcriptis, aut curationi. Si tamen pro conditione perſolvant, doce; ſed coarctata ratione. Sic enim conqueri non poterunt conjuncti ægri, nec medicis eſſe uſui. Sin autem ad curam vocaris cum aliis non prorſus malis, fac ut ſcias per quem vocatus ſis; ut tua beneficia prædicentur, quæ illi ſignificabis: & ſi iniquius agant, errores eorum detegantur. Ne deſeras ægrum, niſi omnino recta pergat ad ſalutem: nam ubi reciderit, ſi mali ſint, numquam curabunt vt revoceris. Ne umquam verbum illud proferas, Servaſſem, ſi in manibus meis fuiſſet: præterquam enim quod invidioſum eſt, eſt etiam vanæ jactantiæ indicium. Multa poſſem hic adjicere, præſertim rationes eorum quæ dicta ſunt: ſed ſumma gravitate medicus plura aſſequitur, quam tot præceptis, quæ partim oblivioni (& maxime ſub occaſione tam præcipiti) traduntur, aut mutuò ſe impediunt, ut judicium de his ferre haud liceat; & omnino, ſi gravitas deſit, illa etiam non ſint ſuffectura. Conſiſtit autem gravitas

non

non ſolum in verbis, & ornatu, & ge-
ſtu, & inceſſu, ſed etiam in contemptu
rei: quæ autem adſcripſi, & de præce-
ptis, & de præceptorum rationibus,
pro exemplis indagandi ea quibus o-
pus eſt, adjecta ſunt: nam (ut alias do-
cui) plus eſt in nudo [fine, vel modo]
per collationem, & diviſionem, & re-
ſolutionem (à fine ſiquidem infinitũ,
aut infinito ſimile) quam in innume-
rabilibus præceptis, aut præceptorum
cauſſis aſſignandis. In profitendo au-
tem partes has ſeptem, aut ad ſummũ
octo, imitaberis: continuationem ver-
borum, declarationem, ſentétiam, de-
monſtrationem, amplificationem, li-
mitationem, & dubiorum diſſolutio-
nem. Epilogum ſunt qui addant: ego
non utor. Forte autem à lectione gar-
rulus te aliquis diſcipulus exagitabit,
turbas ſciens, ut ſcire videatur. Stu-
dium enim diſcipulorũ hac ætate ma-
gis eſt contentioſæ doctrinæ, quam ſo-
lidæ; tum quia facilius eam adipiſcen-
tur; ipſi autem molles admodum: ideo
contentioſis operam dant, quoniam
ad certamina conducunt, quorum ipſi
ſunt cupidi: procedunt enim captio-
ſis quibuſdam ac futilibus diſtinctioni-
bus: & ob id etiam maxime amant
doctores qui illis prompte ſatisfaciunt,
quaſi

quaſi eruditiores, & magis obſequioſos; quum tamen hujuſmodi viri ad opera ipſa ſint inepti: nam opera Artis, Naturæ operibus quam ſimillima eſſè debent: at hoc præſtare eſt difficillimum, ut in pictura plaſtica & ſculptura: ideoque indigent ſtudio longo, & cogitatione, & judicio: quæ omnia è regione pugnant cum horum doctorum ingeniis. Hujuſmodi itaque garrulo ita reſpondebis, Non intelligo contra quæ inveharis, contra quos dixeris, quem oppugnare velis. Pudebit enim forſan; aut pigebit in poſterum. Tum vero, ſi male recitet, reſpondiſſè ſufficiat: Non hoc dixiſſè me, memini: modeſte [autem] illius redargues imperitiam: Si recte [recitet,] te multo labore levabis; facilius occurres, & quam paucis importune garrientem proprio ſuo invento fatigabis.

Generaliter autem ſic habe: In quacunque urbe fueris, ubi nondum familiaritatem contraxeris, quinimo ſis medicis odioſus, quum de aliquo ægro, ad quem vocatus ſis, bene ſperas, dicito illis, An fiditis in me perfecte? Si affirment, dicas, Quid opus eſt illis? nam hi ſine me egerant; par eſt ut ego ſine illis: certum eſt, ſi adſint, curaturos ut non ſanetur, nec non magis

ſe ipſos, quam me, diligunt: ſi concedant, ac ut ſanetur, in præjudicium eorum eſt. Dubio procul res ita ſe habet. Sed[hoc]non agendũ, niſi in his, qui vel ob pauperiem excuſare poſſunt ſe de multitudine medicorum; vel quia ob virtutem cum potentia conjunctam, ab inſidiis omnino tuti ſint. In aliis oportet, ut qui omnia poteſt, id agat; ut ex præſcripto tuo ſingula faciat: in reliquis, ſi petant, in quibuſdam impedimentum; in aliis, ægri voluntatem; in aliis, oblivionem; in quibuſdam cauſam excuſent, donec ſanetur: multorum & ipſimet obliviſcentur. Si quis aſtantium neget peracta eſſe [quę mandata ſunt,]ablegetur, inventa occaſione; aut, ſi poteſt, emittatur. Præcipiatur ante, ut nemo reſpondeat, niſi ille, aut quem delegaverit ipſe. Ob id aſtans ſi quis eſt emittatur. Ob id Bononiæ hoc munus difficillimũ exequi eſt. Excuſabit autem mortem ægri, ex prædictione ſupervenientis medici: quod etiam faciet ad ſuam ſecuritaté. Sed ſi ille te advocaverint, omnino nó procurantibus medicis, ſi recte, recte; ſi, ut te evertant (quum neq; ſolus poſſis curare, neque cum illis ſervare) inofficioſum tentare ut expellas: ſapienter cum illis ages: ſi exequantur, ſanabis;

bis; ſi non exequantur, facta proteſta-
tione diſcedes; ſanandum, ſi illi non
defuerint, admonens. Si dicant, Cur
ergo diſcedis? quia ex præſcripto non
agitis: res autem eſt in præcipiti, ut
quemcunque errorem (dicit Galenus
decimo Artis curandi, juxta finem)
feceritis, æger ſit periturus: ideoque
alienum factum, ſeu ſua mala ſors, mi-
hi imputetur. At deſinent te non ſo-
lum advocare, ſed admittere. Hoc eſt
minimum malorum, quæ tibi poſſint
contingere in hoc caſu. nam aliter a-
gentem nec alii, nedum ipſi, te voca-
bunt. Sic vero ſaltem fama ſalva erit;
& ideo ab aliis vocaberis. Sed pugnan-
dũ erit. Vita noſtra militia eſt: Melius
eſt, ut etiam in bello, pugnantem cum
illorum invidia cadere; quam inſidiis,
eorum autoritate aucta. Quum vero
pictoribus atque ſtatuariis, tum fabris
atque veſtiariis ex operibus quæ ſen-
ſus ipſe dijudicat, ſicut & architectis
(ſed his cum rationibus manifeſtis)
ex arte gloria ſolida accedat; geome-
tris autem & arithmeticis, propoſitis
interrogationibus, tum problemati-
bus, tum theorematibus; muſicis quo-
que ex cantilenis, & dum canendo re-
vocant aberrantes: juris conſultis ex
judicio judicum, & victoria cauſarum,

quibus patrocinati ſunt, conſtanter faveatur; ſoli medici, & maxime profeſſores, omni auxilio deſtituuntur: quum ægrorũ exitus mille modis turbari poſſit; nec ſint morbi, naturæ hominum, atque ætates invicem ſimiles; diſcipuli vero, qui audiunt, animi fluxi, ob ætatem, & imperiti, & qui mille modis alliciantur, aut artibus avertantur. Ob id nulla eſt diſciplina, quæ majores patiatur errores in æſtimatione peritorum; nulla minus patrocinatur ſuis ſtudioſis, nec favet eruditis. Vnicum præſidium eſt in gravitate morum repoſitum; ſed fallax, quod à quovis etiam imperitiſſimo uſurpari ſoleat. Si res ad diſputationem redigatur, vincet clamoſior: ſublatum eſt è ſcholis gymnaſium. Vnum eſt in tempore auxilium, quo majora emergunt; aliud in autoritate ſapientum Principum: alterum mihi inutile futurum; alterum in eorum manibus conſtitutum, à quibus ſi deſerar, hoc ſolum relinquetur, conſcientia recti; quæ conſolari debet eum, qui Deo (non ſibi ac voluptatibus vivit. Nam de Principibus ipſis, quod fallantur in præferendo & ipſi, liquet. Quum enim ſeptem ſint conditiones, quibus medicus præferri debet: ut ſit bonus Philoſophus,

losophus, Dialecticus bonus; exercitatus in artis operibus, atque studiosus librorum, bonus Mathematicus, calleat dissectionem corporum humanorum, eorundemque partium usum teneat; quodsi etiam cum his simplicium medicamentorum peritiam habuerit, & literas Græcas, melius erit: Principes eos elegerunt, qui has duas ultimas duntaxat callerent, cæteris neglectis. Sic Linacrum rex Anglorum. Gopum & Ruellium reges Gallorum: Ferrariensium reguli Leonicenum, Manardum, Brasavolum; hic solum adjecit Dialecticam:) Germaniæ Principes Cornarium, Fuchsium, atque Marthiolum, herbarios potius, quam medicos. Constat enim antiquo tempore etiam alios fuisse herbarios, alios medicos. Meminitque Hippocrates Cratevæ. Sed quod laudi fuit ab initio, elegisse peritos linguæ Græcæ, velut Leonicenum, quum medica disciplina adhuc latitaret apud Græcos; nunc stultitiæ tribui debet, pædagogos eligere, medicorum loco. Ideo non nisi prius sublato tam pernicioso & turpi errore, ars ipsa & artifices præclari, pristino candori atque dignitati restitui poterunt. Nunc autem, quum sint medendi tres modi: Empiricus,

 qui

qui pessimus, & ex quo, sine cognitione caussæ aut differentiarum morbi, transeunt ad dissimilia, putantes ad similia transire; & Rationalis, qui optimus est; hunc nemo aggreditur; sed ad Tentandum se conferunt; existimantes hunc esse certissimum modũ, securissimum, & optimum; quum tempus terant, protrahant morbum in immensum, & (quod majus omnibus est) non possint mensuram rei exquisitam adhibere; quod in Rationali cura est optimum: nam & celeriter & facile sic, ac cum ægrorum commodo & voluptate, sanitatem adipiscuntur. Eo ergo res medica traducta est, ut veluti per cæcos exploretur iter. Atque hi etiam sunt, qui optimi habentur. Vide quid de aliis censendum sit.

CAP. XCIII.

Ubi Fortuna votis adversetur, quid agendum?

AT ubi res non magna est, sed existimatio vulgaris ex opere quæritur; quum vero cuncta peregeris, sed maligna Fortuna reddit eos ingratos; tunc ex adversis captare oportet utilitatem. Excusata enim temporis angustia, & munere tuo perfecte peracto, uni ex tuis familiaribus ex arte illum com-

committe. Sic enim dignitati tuæ consules; amicum evehes, & illius [ægri] saluti prospicies; ille vero, in quem res traducetur, curabit ut autoritas tua augeatur, & beneficium beneficio penset. At si recusare non licet, & temporis angustia premeris, legitima excusatione facta polliceberis diuturniorem moram in posterum apud illum: illum quoq; alicui ex amicis commenda interim, qui sint artis participes, pharmacopolæ, tonsorive. Summam vero ostende diligentiam, ubi negligentia periculosa est, vel ob morbi magnitudinem, vel nobilitaté vel si pater adsit. Eos vero qui sunt artifices, velle scire aliquid, nec posse, decet quandoque: nam ad gloriam hoc pertinet; ut si medicus male canat, jurisconsultus male oret: Vt cōtra, laudem mereri in alieno negotio, turpe est. Vituperatur Nero, quod citharam pulsaret bene & caneret: & Alexander ab Apelle reprehensus est, quum de pictura dissereret. Itaque velle profiteri quicquam extra artem, nec scire, ad gloriam pertinet, modo ne tu de hoc multum glorieris. In communibus autem ignorantia vituperatur. Sunt autem communia, ornatus, incessus, sermo, custodia rei familiaris, & opum, scientia

rerum publicarum. Si ad conditionem parum te dignam invitaverint, ut recusantem contumaciæ, aut avaritiæ arguant; recipientem indigniori postponant, gratiis actis, multo plus quam conveniat, pete.

CAP. XCIV.

Ubi cum impari colluctari necesse sit.

CUM impari colluctari periculosum est, etiam si jure æquo pugnes, & apud judicem æquum; at si iniquus sit judex, longe deterius. Quadruplex autem est pugnæ genus: judiciale, militare, civile, & populare. Iudiciale, ut de hereditate; militare, quum per factiones ad arma ventum; civile, ut quum per suffragia quæritur magistratus, & uxor dives per amicos; populare, quod consistit in fama quadam generali. Contra justum & æquum si non pugnandum est, etiam adversus inferiores cui bono, & adversus potentiores colluderis? Tria sunt maxima mala: qui pugnat contra jus, Deo adversari velle videtur, infamiæ subjicitur: si vincitur, perit res, & existimatio, si vincit, semper torquetur conscientia facti: utrovis modo res cedat, odium ingens conflatur. Si jure pugnas, aut non adversus jus, utpote

pro

pro munere obtinendo, velut profitendi, aut magiſtratu, æquare oportet lancem: primum, ut collucteris in eo genere, quo ille ſuperior minime eſt. (ſtulte agunt, qui ob vanam ambitionem volunt videri ſuperiores ea parte qua ſunt inferiores:) deinde ut eum adoriaris quando magis eſt implicitus, & apud eos judices, qui non ſolum eum non vereantur, nec gratiam ejus quærant, ſed apud quos etiam invidia laboret; vel id contemnant, quo ille te antecellit: deinde, ut, ſi potes, factionem ſuſcites pro te: demum ut induſtria, ſollicitudine, pollicitationibus, & dolis illum vincas. Quod ſi res pro te eſt, cura ut quam celerius poſſit, abſolvatur: ſi contra te inclinatur, procraſtinabis eam. Sæpe mora victoré effecit eum qui ſuperatus eſt. Mors, morbus, lis gravis, adverſa fortuna, injuria, avaritia, negotium pænæ abſolutum evertunt. Cum potentiori ſi dimices, aut te parem illi oſtende; aut antequam contendas, ei ſupplica (amico ſolum tuo teſte,) eas offerens conditiones, quæ honeſtatis plurimum habeant, & tibi magnam jacturam non afferant. Non te jactes, ſed potius queraris, etiam quum victor extiteris. Potentes offenduntur dedecore, quod

ſuccubuerint, & jactura. Adverſarii dedecus quid ad te attinet; & maxime quum à te ipſo refertur? Signum inopiæ amicorum, & animi infenſi, aut levis, aut ambitioſi. Plus profuere paucæ pecuniæ [non] nihil liberaliter eis utenti; quam contra [nummorũ magna vis] potentibus & avaris. Vna res potentibus favet, quum in aliis ſint inferiores: nam tu tuam cauſam tueris; ſuam non ipſi, ſed alii, gratia Iudicum, & Principum. His oppone religionem, jus, infamiæ metum. Et ſi à Principibus times, juvant pellices, & ſimilia. Sed ſi contra Principem pugnare neceſſè eſt, aut violentum virum, & vim, & injuriam, & inſidias, & tibi & tuis cavere oportet; timorem quantum potes diſſimulando; ne timor tuus illi animos addat ad offenſionem, & tuis ad defenſionem animos adimat; ut ea re ſuccumbas: Præterea ne illum videaris invidia onerare velle: ſed & in eo periculo verſaris, ne ille carere te judicio ſibi perſuadeat, quo fiat audacior ad contentionem. Propterea munimenta adverſus hoſtes ſunt, innocentia vitæ, [virtus &c.] & ſuper omnia multitudo ſociorum fidelium: ut neque noctu, neque ſolus, nec niſi explorata via, progrediaris.

CAP.

CAP. XCV.

Similibus præceptis uti in diversis casibus oportere; unde ex aliis Capitibus petenda esse auxilia.

PORRO, quod etiam antea præfati sumus, si omnia necessaria ubique scribere voluerimus, opus majus efficietur, quam deceat; & repetitione etiam frequenti deturbabitur. Ex omnibus igitur locis petenda erunt auxilia, Vti si de pugna cum potentiore agatur, consulendum est Caput ubi de contentione & injuria tractatum est, de insidiis, de judicio, de æmulis, de inimicis exitialibus, ubi è Principis servitute exieris, taliaque ejusmodi multa. Nam ipsa inter se connexa sunt. Antea (Cap.2.) quid unoquoque loco reponendum sit, docuimus: hoc, ubi quærendum, aut ubi non quęrendum, nisi ubi repositum est? Diximus reponi debere singula primum ubi res ipsa tractatur: velut calumnia apud Principem inimicum caput consulemus, & potentiorum, non inimicorum; sed inimici, qui judex sit. Iudex enim Principis loco habetur. Primum igitur quęrendum est Caput proprium quæsiti. Neque enim ex simplicibus ullum prętermissum esse puto. Secundum de

his

his quæ ad quæſitum ſunt. In hoc varia eſt ratio: nam in aliquibus totum invenitur; velut de calumnia apud Principem abolenda diſtinctè tractatum eſt, Cap. 82. De Principe inimico, non eſt Caput ſpeciale. Hic ergo duobus præſidiis opus eſt: unum quod eſt ut ex pluribus unum componas, velut de Principe, & inimico: aliud à ſimili, velut in prædicenti, ubi colluctandum ſit cum potentiori, nam Principes ſunt nobis potentiores. Sed in his melius eſt procul abeſſe: & compoſito quidem conſideranti diligenter melior eſt; ſimpliciter autem utenti ea, non eſt adeo utilis, ut ratio à ſimili ſumta. hæc enim eſt obvia omnibus. Si ergo injuriam pateris à Principe, (atque id eſt ſecundum principale tituli propoſitum) de injuria quidem Caput conſules, & quod in privatis injuriis remedium affertur, notabis: inde etiam Caput aliud, de converſatione cum Principibus, & de calumnia apud Principem abolenda conſiderabis. Demum ex omnibus his præſidia tibi parabis. Infinita enim quum ſint, quæ evenire poſſunt, judicio magno opus eſt, ut ſeligas primum ea in quibus conſentiunt; relinquas ea, in quibus ſibi invicem adverſantur. At hoc facilius eſt.

Verum

Verum opus est præter id, ut adversas indicationes, utilitatis, & damni, aut periculi conjectes: & si forsan temporis cursu tu tuis repugnare possis; & si aliquid sit, quo sublato omnia concidant: Multi enim de fidei commissis litigant contra certos heredes acriter, & plus quam oporteat forsan; vitæ vero propriæ non satis caute prospiciunt. Consideranda propterea vita propria, mores Principis, & quid maxime illum continere possit, æquitas, leges ejus, verecundia, pietas vera, seu ficta.

CAP. XCVI.

Errores quomodo corrigendi.

ET si in tanta negotiorum multitudine errare contingat, quoniam id natura comparatum est, levissima prętermittere convenit. Vtcunque enim corrigantur, plus est mali in confessione erroris, quam utilitatis aut laudis in emendatione. Quare nec reliqua restituendo corrigemus, (quod plerique faciunt; tum maxime quod omissa solum sic possunt emendari. Itaque si quis omissum quicquam objiciat, negabimus ad rem pertinere: neque enim confessio oblivionis, ægri jacturam sarcit; sed curam addit, & tibi dedecus

decus parit: Id vero quod deliquisti, illustriore quodam modo restituere oportet. ut qui conscii sunt rei, omissum, aut factum studiose putent. Veluti si responsum quod dare oportuit, non dederis, conveniens illum, te non potuisse dare, ostendes. Si in sermone aberres, ut ob magnitudinem erroris cogaris excusare, noli defendere, nec rejicere in rem quæ ad laudem pertineat, nec in meditatum aliquid jam diu rejicere: vitiosa enim hæc sunt: Sed quemadmodum ille apud Pyrrhum, Si plus vini fuisset, etiam majora audisses. Sic [prætexes] morbum, negotiorum multitudinem, atque hujusmodi. Quod si epistolam arcana continentem, aut librum rationum, vel aliud quippiam, quod legi nolis, insolens [quispiam] arripuerit, statim alium objice librum, aut epistolam, tamquam absolutam in eodem argumento. Ita utriusque gravi errori medeberis. Quod si frustratus voto sis in Principali domo (quod contingit nobis maxime, quum ardua ob necessitatem cogimur amplecti, & ob contentionem insidiose fraudamur fine) cavendum est, ne concutiendo infamiam & dedecus augeamus; aut, dum nos tueri volumus, in alios culpam rejicientes,

cientes, totidem conſciſcamus inimicos, aut queramur de potentibus: ſed involutis verbis contentiones, dolos, injuriamque ſignificemus; blanditiis ſingulos fallendo, alios alliciendo, atque [ita] rem pluribus narrando, ut plures habeas defenſores, quam calumniatores. Sin vero rem tuam conjuncto, aut amico, cui debeas plurimum, commiſeris, & ille mala fide agat, de injuria numquam queraris, [eum] quod eſt tuum rapere. Pertinacia hoc in caſu opus eſt: Noli divulgare factum, neque ad judices, ſi potes, concurrere; ſed per communes amicos, & qui plurimum poſſunt, rem age: [idque eo] mitius, & tanto honeſtius, quanto turpius exiſtimas, te poſſe dici illi inimicum. In univerſum error omnis duplicem habet difficultatem; propriam facti, & eam quam error injecit, quæ aliquando adeo magna eſt, ut corrigi non poſſit. Omnis erroris una emendatio eſt, ut via mutetur; & quod admiſſum eſt, tollatur: nam duplex eſt incommodum: At mutandi viam, una eſt ratio, in propriam redire. Verum & hoc aliquando integrum non eſt: quamobrem & quam ingreſſus es, nonnumquam juvat ad modum melioris inſtituere. Conſiderare

etiam

etiam oportet, an ubi plurimum debeas, vel conjunctio ſanguinis arcta ſit, præſtet omittere contentionem, quia minor ſit res infamia: in quo multi graviter peccant. At quod jam admiſſum eſt, deletur una communi ratione. Præterea optimum eſt, ut errores antea caveas, & cognoſcas quinam ſint præcipui, & è re [vel ex te] nati. Hi enim ſoli evertunt hominem: quoniam nec emendari poſſunt, & ſunt exitiales. Velut ſi tuo exemplo pereas; ut Lud. Sfortia, qui nemini fidem ſervandam quum docuiſſet, idque ut glorioſum duceret, belli adminiſtratione iiſdem propoſita, ab omnibus proditus merito eſt:) Et ubi cogaris vel timere ab amicis, vel confidere perfidis, generoſè ille dixiſſe credi poterat, ſi non ab omnibus jam eſſet deſtitutus; & ſi non ab effœminato vox illa proficiſceretur, Satius eſſe perire alieno crimine, quam proprio: quamquam in bellis promta, ſed rara, ſævitia, feliciorem exitum habeat. Simili ratione ſi circa propria quis peccet, unde tota exiſtimatio pendet.

Si quando autem ex importuna calumnia tranſgreſſus ſis (quod quandoque neceſſe eſt) metam in reſpondendo: ut quum pro gravitate mor-

dacem

dacem querelam protuleris; aut pro mordaci injurioſam; velut ſi quis de medicamento dato dixerit, quod offenderit; tu vero reſponderis, illum mentiri (hoc autem levitatis, præter injuriam, argumentum eſt) aut quod ſtultus ſit, aut aſinus, aut ignorans (ſiquidem ſeptem quum ſint capita, difficile eſt, præſertim in ira, divinare;) emendabis poſt, non ſtatim, excuſando, ſed prius accuſatione inſtructa) iram: nam contemnere, nec excuſare, niſi gerere velit apertas inimicitias, non expedit. Oſtendes autem detrimenta ægri [eveniſſe] ob illorum improbitatem potius, quam [tuam] ignorantiam. Sic enim minus odioſus eris, & videberis æquioris animi. Aliud tamen fac, ut facto intelligant. Sed ſi aberraveris in negotio, non conaberis omnia in contrarium vertere, (aut ne ſupinum te projicias, ut alias dixi,) neque etiam ſtatim omnia emendare. Tripliciter enim peccari ſolet in his. Sed primum divide quę ex peccato orta ſunt, & radices illius; tum ordina; ac ſenſim immutabis radices erroris: corriges & quæ ſequuntur: in his obſervando, ut non omnia (ne pœnitentia ductus videaris) tollas: & truncum ipſum ultimum dimitte, ut ra-

mis ſpoliatus ſponte demum excidat. Et omnia [hæc age] ſine injuria, imo perturbatione quavis animi, quum erroris cauſſam tu dederis: idque ut ipſe [qui te accuſavit,] in cauſſa (etiam ſemetipſo judice) fuiſſe videatur, diligenter curando: ad quod juvat plurimum liberalitas quaſi inexpectata, & temporis longitudo; ut diſſuta potius, quam lacerata amicitia judicetur. Maxime autẽ inſiſtes in petitione levium, quæ ſcis ipſum non præſtiturum, ob moroſitatem aut levitatem.

CAP. XCVII.

De conſilio, & officio non numerata pecunia.

QVVM quis conſilium auxiliumve petit à magiſtratu, juriſconſulto, medicove, proponitque ſoluturum, nec tamen numerat (quod certe captatotis eſt officium,) negare ſe facturum, ruſticum; quum nimium videtur, polliceri, nec præſtare, donec numeraverint,(quod exemplo frequenti didici, licet plures id agant,) fallacis non ſolum eſt, ſed & inutile; quoniam occaſio & fervor habẽdi perſæpe præterit: at neque paciſci, (iſtud enim minus civile eſt,) nec facere, quum jam ille captator videatur;(hujuſmodi autem

tem hominib⁹ nihil potius eſt lucro:) verum conſcribes, aut facies, omiſſo præcipuo auxilio, præcipuiſve; quæ addes, ſi perſolvat: ſi non, & quæratur ſe non adjutum, dices rem eſſe familiaris tui; quum tempus tibi ob negotia tum non ſuppeteret. Quodſi jam conſilium dederis, jam homini ſatisfeceris; jam aliquid acceperit ille; neque ex conventione, tecum illud conſiderare debes. Quod & ipſe, ſi ſapit, cogitabit; Si plus quam debet; rependat, ei obligatus ero; ſi minus, ille mihi [dedit,] quantum oportet; uterque abſolutus erit. Propterea liberales eſſe ſolemus in omnes eos, quos magnifacimus, ſeu ob potentiam, ſeu ob amorem. Iuſti quod par eſt, omnibus retribuunt: cæteri in eos quos contemnunt, parum ſunt liberales: ob id etiam in multos inſigni virtute præditos ingrati ſunt. Contemnuntur enim pauperes, ſenes, inglorii, atque infames, etiamſi per calumniam accuſati jaceant, tum qui procul ſunt, quique ſedes firmas non habent, & qui nullo in numero ſunt apud Principes. Si quis ab initio pro mercede munera dat, hunc ſcito pecuniam non numeraturum. Si igitur avarus eſt, accepto munere abſtine ab officio: ſi munifi-

cus, donis egregiis remunerabit te. Non arduum eſt, diligenter initia & mutationes animadvertenti, tum verba, tum geſtus, intelligere, quid poſſit expectare.

Quum potenti amico, vel qui in magiſtratu ſit, officium præſtiteris, ita ut alii eo intermedio, munus quodcunque dent, in uſu eſt ut alacriter recipias: nam ſi [munus illud] ſit quale mereris, gratiæ & exiſtimationis teſtimonium [eſt;] ſi minus, ac leve, teſtatur ſe velle tibi debere. Atque ideo, qui volunt ut accipias munus, mittunt, aut dant: inurbanum eſt autem non recipere: & legem in hujuſmodi, quod humana res ſit, uſûs facit, ac finit. Si vero pecuniam proponunt, quia officii magnitudinem æquare ſtudent, illud vero incertum. Accipere ab hujuſmodi, ruſticum habetur: quo fit, ut retinere cupiant mercedem, ſeu à ſe, ſeu ab aliis debitam [quando] illorum medio ipſi dant: quod perinde eſt (niſi pauperi dent, & omnino egenti, aut emptions loco) ac ſi nil darent, offerrentve. Dare enim ſic, ut ob morem accipere non poſſis, deterius eſt, quam non dare; hac in cauſſa, quod ubi renuas amplius ſperare non potes. Hac in parte melius eſt, quod indigenti

ſicet accipere. Ob id etiam qui accipere cupiunt, non ipſi accedunt, quum numerandum ſibi prævident, ſed neque per ſuos ſuis, niſi ſe coram, dant, ſi res magna ſit; quoniã multipliciter & illis gratia, & tibi utilitas perire poteſt, Ergo vel illi tuis dant, idque minus civile tibi, non illis; aut quod optimum factum eſt, per ſuos tibi mittunt. At vero, hoc, ut eſt maxime urbanum ac decens, ita periculoſius eſt, quam ſi illi tuis dent. Quod ergo honeſtius eſt, ideo minus tutum; quod tutius, minus civile. Nam quum pecunias, [quas] ad te detulerint, occulta quaſi manu tradant; ubi recognoveris ruſticum (etiamſi minima ſit) eſt eam reddere poſtquam acceperis; ſi retinueris, & avaritiam ſine fructu, & contemptum tui fateberis. Ob hoc qui cupiunt utrique ſatisfacere, quoniam libenter dãt, jubent miniſtros, ut pronũcient quantum ſis accepturus: nam & recipere liberalibus verbis licet, & renuere, ſalva prorſus exiſtimatione. Melius igitur, quia tutius, tuos ad illum mittere, ſpecie officii: nam retinere potes, ſine pudore, & remittere pro arbitrio (etſi pauca ſint) abſque lęſione exiſtimationis, modo ſtatim, tamquam nec accepturus quantacunque fuerit. Quod au-

tem præſtantius, ut nuncius tuus, ſi viderit minorem juſto eſſe pecuniam, dicat: Ego libertatem accipiendi pecunias ullas à te non habeo ab hero meo, nihilominus, poſtquam jubes ad eum illas referam: neſcio an recepturus ſit. Tu vero, tamquam te invito receperit, increpitum remittes. Quodſi poſtmodum mittant, non autem tunc dent, nec quanta ſit, prius dicant, inſidioſum eſt. Tunc igitur vide an conjectari poſſis de paucitate, vel quantitatis ratione, vel quia cognoſcas argentum eſſe quod offertur: ſi non dicas, te donare illi, tum nuncius inſtabit, ut accipias: quia, ſi paucũ eſt, velit te accipere, ut irrideat, ſi multum, ut ſplendidus & magnificus videatur. Tu ergo accipies, his verbis: Mihi animus erat non accipere: ſed poſtquam me cogis, accipiam, ea conditione, ut & ipſe noſtra non rejiciat. Tunc, ſi dignum eſt te munus, multis verbis, ubi occurreris, cum ipſo age, illius humanitatem liberalitatemque teſtatus: ſi indignum, tantundem aut aliquanto plus in munus expenſo, illud ei mitte. Perurbanum eſt hoc, grave, & amarulentum. Nam quidam, quibus talia licent, pecunias ejuſmodi contemptim & palam inutiliter con-

ſumptas

ſumptas ſpargunt. Sed hæc ignominia non carent.

Quum negare vis aliquid, (quod omnes norunt) blandis verbis utaris. Si licet, oſtende non poſſe; ſi non, omnia pollicearis, præter illud. Spem propone, aliquando facturum. Quidam etiam petunt tempus, tamquam aliud expectent, & ſtatim mittunt. Nuncius poſtmodum facit excuſationem; referens, illos non potuiſſe. Atque ita denegatio beneficii in alium transfertur. Noſtra ætate conſueverunt polliceri: poſtmodū langueſcunt ſenſim: quod turpe eſt, & odioſum.

CAP. XCVIII.

De negotiatione cum minimis.

NEc te inferiores proſequaris verbis, accuſando, quum (præter officium mali viri) dedecus tibi, gloriam illi, pariturus ſis. Videberis enim invidere eis, aut forſan aliquid eſſe exiſtimare: te vero maledicum oſtendes. Proximius rei eſt, ut magis civile, ac ſynceri ſpeciem referens, malefactum narrare, quam honeſtis verbis ſuggillare. Vbi ergo noveris, gloriæ tuæ quemquam inſidiari, atq; tibi ex profeſſo adverſari ſi minore fuerit conditione, atque exiſtimatione, ſufficiat

occasione adveniente, uno verbo illum evertisse: Velut, Quod equo sit similis, aut stultus, aut literarum & artis imperitus. Ita uno verbo omnia comprehendentur. At si æqualis est, aut major, nimis petulans est hujusmodi accusatio: sed sufficiat ex latere illum petere: ut, Quod misere in ejus manibus aliquis obiit; aut, Quod invidia numquam perit; aut, Prodeat [vel prodat,] si quid habet tam egregium: Non artem callere; Extra artis limites eum egredi. Longior sermo de alio, ut quivis de te ipso, reprehensione non caret. Verum gravitas summa, cum peritia artis, & diligentia singulari conjuncta, his argutiis non indiget: sed sufficiat subrisisse. Si judicium de ęmulo non vulgaris autoritatis exigant, amici suspecti, medium laudabis, quod sit animosus, & factum dictumve carpes, quod defendi non possit.

CAP. XCIX.

De negotiatione cum incognitis.

CUM incognitis non est tractandum, & maxime de rebus magnis, nisi intercedente persona cognita. Quoniam tamen, dum in novam regionem venis, multi quandoque veniunt

niunt salutatum, maxime si personam publicam agas, non solum vitia, sed suspicionem vitiorum; nec solum opes, sed opum opinionem abscondere oportet. Si malum novum [aut nuncium] potenti afferre cogeris, ne imprudenter aut inopinato illud afferas: (nam pluribus hoc exitio fuit:) sed vultu ad rem composito, meditare, expectans ut te interroget. Vbi id egeris, velut Pharisatidi Artaxerxis matri apud Phaleræum, aliquid propone secundum virtutem. Vt enim acria amaritudinem obtundunt; ita luctus, generosorum facinorum commemoratio. Etenim ille ad eam, Vicit Cyrus. Cui Parisatis, Quid de Rege? fugit. Cyrus ubi nunc est? tum ille, Quo loco fortes viros esse decet. Si quis amicus non est, & præsentia sua te gravat, velut apud Horatium, in Satyra illa, *Ibam forte via Sacra (sicut meus est mos,)* eum ablegabis silentio primum; aut modeste, ubi dixeris scire illi esse negotium: quod si non assentiatur, finge cum domesticis secreta colloquia. Demum, quum etiam hæret, simulata necessitate discedas, tamquam rediturus: inde paullo post per puerum mone, supervenisse negotium longius; itaque tunc discedere posse, alias me-

liore occaſione rediturum. Quodſi amicus adſit cum importuno, utroque emiſſo, amicum per nuncium monebis, ut ſtatim redeat. Sed ſi incognitus, aut parum tibi familiaris, munera ſæpius tibi mittat; ſcito primo cujus ſint, & qualis ille ſit; inde an invidia gravi, aut inimicitia laboret. Quod ſi ſine beneficio, vir minime malus, munera mittere conſuevit, aliquid à te petiturum ſcito, aut amicitiam communi bono inire cupere; at ſi avarus eſt, ut captet. Præterea cavendum eſt, ne cuiquam horum fidem præſtes: nam inter duo mala verſaris; vel ut deluſus, damno ſimul & dedecore afficiaris; vel ut ſervata fide, debeas ex eo ipſo, quo tibi debere cogebatur. Referunt tamen Saladinum Ægypti Regem aliquid tale erga captivum Imperatorem Germanum feciſſe, dum pignore ſacro illum dimiſit. Sed non à Principibus (in quibus potentia eminet, & gloriæ amor non ſolum invalet, ſed etiam illis magnum cedit in commodum) privatorum vivendi inſtitutionem ſumere debemus; in quibus inopia ſæpe etiam premit. Si ignotus, nomine viri potentis, amici, & cui debeas etiam, præcipue iracundi; & quaſi periclitetur, te rogaverit (nam & hanc cauſ-
ſam

ſam ſycophantæ non prætermittere ſolent;) ut, ſi neges, gratiam ne amittas amici, periculum ſit; ſi facias, officium deluſus incaſſum præſtes; idcirco in hujuſmodi ſyngrapham, aut ſymbolum illius require. Vel enim deſiſtet, vel ſi afferat adulterinam, irritus voti, periculo ſe exponet. Oſtendes enim illam amico, qui eam norit. Sed ſi tibi notus ſit, & illi familiaris, & res non levis alacriter ſuſcipies facturum: interim mittes qui moram excuſet, non interroget, an miſerit.

CAP. C.

De communi ſermone, laudeq; propria, & ſuorum; & ſcommatibus.

AT quum neceſſe ſit miſcere ſermones, communibus utendum eſt. Ita nec de te tuiſque, aut rebus negotiiſve [tuis] quicquam dicito, nec de publicis factis. periculoſum enim eſt Deos tangere: nec de civium moribus: quos ſi vituperes, in periculo es; ſi falſo laudes, adulatoris aut imprudentis opinionem præbes. Communes igitur ſermones ſunt de temporibus, de itinere, de ſitu urbis, de amico aliquo communi, de externis bellis, de morbis qui vagantur; de morte Principum, aut nuptiis; de rerum pretiis,

de Magiſtratibus, qui ſint, quam habeant poteſtatem, an ſint perpetui; de domibus; &,ſi paulo familiarior ſit,an habeat filios; de ſtudiis. Caveas in loquendo, ne faciem inflectas (quod multi faciunt,) ſed directe inſpicias: nec nimis elata nec ſubmiſſa voce loquaris:tum etiam ne rideas: tamquam inſanus, aut irriſor. Nemini appropinques ore: neve os fœteat. Procemio commemorationis rei generoſæ, aut nullo, utaris.

Accidit & in communi ſermone, ut nos noſtraque laudare, aut alios laudantes audire contingat: quæ quidem tam multipliciter diviſioné recipiunt, ut difficile ſit recte explicare,quid conveniat: adeo ut Plutarchus, qui accurate & ornate (ut ſolet) de laudando ſe abſque invidia ſcripſit, multa omiſerit, quæ ad rem pertinent; nec in eo quod amplexus eſt, omnia recenſuerit; ac ne majorem quidem forſan partem: in quo tamen non ſolum venia dignus eſt, ſed laudem promeretur, quod de his quæ tractavit graviter diſſeruit; quæ omiſit, ob multiplicem nimis diviſionem eorum, illa eum ſubterfugerunt. Oportet autem non ſimpliciter de unoquoque agere, (nam ſic repetere multa cogeremur,) ſed communiter

muniter primum quę possumus quam maxime amplecti; inde ea quæ sub his non comprehenduntur, singillatim. Quodsi quædam sub communi divisione comprehensa, etiam singulari regula indigeant, aut sub pluribus communibus contineantur, in primis quidem adjecisse quod deerat sufficiet; in his simpliciter & communiter de unoquoque dicendum erit: neq; enim erit repetitio, quum non eadem, licet de eisdem, dixerimus. Igitur primum duo illa supponere oportet. quod non de Natura aut Diis hic agitur, de quibus certa habetur tractandi ratio; sed omnia ad civilem normam sunt referenda: quod etiam bene à Plutarcho animadversum est. Secundum, quod qui audiunt, delectantur, vel quum ea quæ ad ipsos pertinent bona, aut quum mala de aliis referuntur, aut condiscunt aliquid: hoc enim inter utilia; illa inter jucunda numerantur. Quæ igitur ad laudem tui tuorumque pertinent, cæteris audientibus odiosa per se sunt, nisi quatenus tibi conjuncti sunt sanguine, aut amicitia; tanto difficilius, si ab his proferantur quos existimemus judicio falli: hi sunt qui suas proferunt, laudesque suorum: nam eos φιλαυτίᾳ facile decipi, verisimile

ſimile eſt. Suorum triplex eſt genus: inanimatorum, ſeu animatorum, rationeque carentium; ut equi, tabulæ, viridarium: aut ratione præditorum; ut famuli, pueri: aut intimorum; inter quos præcellunt filii, uxor, parentes, & fratres; hos honeſtius, quam te ipſum, laudaveris: adeo ut ſi communem tui tuorumque laudandi formam ſerves, in his peccare non poſſis; in te ipſo autem poſſis.

Indicium autem magnum inepti ſermonis, qui eſt de ſe ſuiſque, præbet ipſa confeſſio in tormentis, quæ per vim exigit facta noſtra noſtrorumque. Verum quum in aliquibus caſibus ſit potius neceſſaria, quam honeſta; communis regula eſt, primum ut loco & tempori ſervias, & perſonis; utpote quum neque ſine cauſſa, neque coram æmulis aut inimicis, aut qui te irrident, nec apud Principes (apud quos nec os aperire fas eſt, niſi interrogeris) nec apud viles perſonas, aut ſtultos, aut in ſermone de ſeriis rebus, aut in luctu, in magniſve gaudiis, aut ut abrumpas inchoatum ſermonem, & prꝯter reliqua ut quaſi vocatus ad hoc venias: inde modeſte ac moderate, tum graviter atque pauciſſimis verbis, ac quaſi imminuendo proferas. Velut ſi

quis

quis dicat, Audivimus quod filium egregium habeas; responderisque, Certe pro temporum horum conditione non malus est: aut si dicas, Animum saltem bonum habet; vel satis probus est. Hujusmodi laudatio, quæ magis in innocentia posita est, quam gloria aut virtute, vitio caret, & libenter ab omnibus excipitur. Ergo primum habendus est delectus personarum, inde loci & temporis; inde occasionis; post eorum quæ dicuntur; demum quomodo dicantur. In audiendo autem quæ alii de te dicunt, aut tuis, tutior est occasio; nisi multiplex metus obstaret, adulationis, irrisionis, aut invidiæ. Atque hæc generaliter de his dicta sunt.

Porro de singulis in communi hæc accipe: ignota omnibus, vel etiam apud ignotos, vel ut æternitati commendentur, vel ad exemplum eorum quos instituere convenit, vel in magnis periculis, vel ob Reipublicæ beneficium, vel ad levandam calamitatem, præsertim communem, prædicare licet. Quumque septem sint casus, in uno duntaxat, scilicet apud ignotos, magna necessitas id agendi exigitur; in aliis conditio ipsa pro necessitate habetur. Nec tamen ita intelligendum

est, ut ubique & apud quoscunque id liceat, absque discrimine ullo, sed semper servatis his conditionibus quas dixi; nec ita ut omnes sint necessariæ, & si non adsint, id non sit peragendum: sed sic statuamus, ut quum necessario peragendum commodiores personas, loca, tempora, occasionesque eligamus ad id agendum. Principio igitur dictum est, quod quæ nobis nota sunt, (etsi ad laudem pertineant,) quum per nullum alium detegi possint, propalanda sunt, si ad laudem pertineant: nam aliter sciri non possunt. Si igitur vitia sunt occultanda, quæ ad virtutem aut divinum favorem (qui major virtute est) pertinent, erunt detegenda. Sic suum Dæmonem Socrates (in ejusmodi & sapientissimus & continentissimus) revelavit. In Reipublicæ etiam emolumento, & æternitatis commendatione, magnitudo rei tollit vitium, si quod sit. Vtuntur tamen occulta quidam insinuatione, ut scilicet significent domesticis: alii confitentur interrogari, non dicunt: quidam scriptum relinquunt, tamquam memoriæ causa, atque sic laudant se tacite: neque enim parva laus est, talia ab eo consequi. Verum, ut video, ubi vere id referamus, nil honestius

nestius simplici & spontanea confessione. Nam non solum id Socrates, sed & Synesius, & Dion, & Iosephus, & quotquot habuerunt tale donum Genii, sponte testati sunt: neque venire forsan dignabitur ad illum is quem puduerit testari illius beneficium, aut per ambages, qui simplicissimum donum sit consequutus, aut obscure, qui clarissimum. Itaque de divinis alia quam de humanis si statuat, non erit reprehensione dignus. In reliquis etiam omnibus est modus insinuationis, quum quasi irati, & justa insinuatione coacti id agimus: aut si per aliquem inchoetur laus, &c. injiciat autem desiderium sciendi audientibus. Velut si dicat quis, te non audiente, quam egregiam rem, aut claram, aut quam vafre dolum excogitavit, utriusque nomen referens: Princeps autem, aut alius, à præsente te quærat, quomodo acta ea res sit? Verum in institutione, & ad exemplum tuorum non hujusmodi indigebis, neque moderatione, aut modestia, aut loco, aut tempore, aut brevitate: sed, ut B. Paulus dicebat, Vrge, increpa; adeo ut aliqui existiment mendacium sibi licere. In cæteris casibus importuna laudatio impudentiam arguit, quum etiam soleamus

verecundari, si ab aliis nobis præsentibus laudemur, iniquitatem, quum aliorum officium præripiamus, & invidiam, si alios præsentes non etiam laudemus, aut si laudemus, adulationem. Ostendis preterea deesse tibi amicum, si non habes alium qui te laudet; aut judicium, si quum possis laudari ab alio, vis à te ipso potius, vel falsam esse eam laudem. Secus ergo importuna laus non solum sui, sed etiam suarum rerum tædium & fastidium affert; juxta illud Flacci in Nasidienum:

Suavis res, si non caussas narraret eorum, &
Naturas dominus: quem nos sic fugimus ulti,
Ut nihil omnino gustaremus, velut illis
Canidia afflasset, pejor serpentibus Afris.

Specialiter autem, quum è re oritur laudis occasio, ut quum factum damnant, vel si falsi insimuleris, rectæ administrationis testimonio in hoc genere mentionem [laudis tuæ] facere licet, tum maxime quod [hoc] ad innocentiam pertineat: si ignorantiæ, ex finis laude: si de jactura, recensere quæ bene gesseris, atque extollere. Secunda ratio est, quum in adversis quasi cum Fortuna dimicare cogeris. Tertia, quum vel patrocinium à Deo, aut socie-

societatem cum audientib⁹ sumimus. Velut illud Ciceronianum: *Vestri enim pulcherrimi facti furiosus ille me Principem facit.* Quarta, quum si rem ita deprimas aut obscures, aut eleves, maxime errorem confitendo, ut minime invidiosa fiat: Vel si labores & vigilias & jacturam addas, aut casus adversos. Laudatur illud Vespasiani triumphantis dictum: *Merito plector, qui triumphum, quasi aut majoribus meis debitum, aut umquam mihi speratum, inepte concupiverim.* Sexta, quum ad retundendam falsam aliorum laudem, aut immodice auctam, ad id cogimur. Demum quum ad comprimendam licentiam, velut illud Aristotelis Alexandro: *Non solum qui multis imperant, eos decet esse elato animo, sed etiam qui vera de Diis sentiunt.* Et illud Agesilai, de Persarum Rege: *Quid me ille major, nisi etiam justior?* Et si re humanitatem testeris, & quam de te humiliter sentias: ut Agathocles cum suis figulinis vasis; quod figuli filius fuisset.

Est laudandi genus, aliud per insinuationem, à comparatione similis, quem laudas in re, qua tu præstas; ut etiam, si concursorem, vel si alium ex re deprimis. Nam laudem ex alterius

infamia quærere, non ſolum mali viri eſt, ſed etiam incivilis.

Quærat quis forſan, quid commodi in propria laudatione, præter aliorum [moleſtiam?] nullum in ipſa laudatione, in materia autem, ex qua laus ſumi poteſt, ſcilicet actis, geſtis, rebus ipſis, vitæ curſu, plurimum. Primum, quod rem integre ſolus ferme narrare potes. Secundum, quod quæ conjuncta ſunt cauſſæ, & in rem tuam non faciunt, tu ſolus etiam commode prætermittere ſcies. Tertium, quod tibi narranti major fides habebitur, ſi ita te comparaveris vita, ſermone, ac moribus, ut illam promerueris. Ob quæ contingit, ut & Oratorum, & Romanorum Ducum non aliæ extent laudatoriæ orationes, quam ipſorummet: velut Demoſthenis, Epaminondæ, Ciceronis, Catonis, Scipionis, Annibalis, & aliorum.

Vt vero in reliquis caſibus, omnibus importunæ laudationis occaſiones devites, cum bene cultis hominibus, & minime nugacibus ac petulantibus verſare. Non invideas, non ambias, non iraſcaris, non adeas potentes: Contemplare alios, qui ſe laudant, quam inviſi, & ridiculi etiam ſint apud domeſticos. Memento illud Demoſthenis:

ſthenis: *Qui ſeipſos laudant, auditores moleſtia afficiunt: & ut ipſi ab aliis tales exiſtimentur quales volunt, non efficiunt.* Verum ut apud ſapientes & prudentes viros hæc non ſolum vitioſa ſunt, ſed de exiſtimatione minuunt, ita apud plebem ſæpe expediunt, & utilia ſunt: adeo ut viri plures virtute & gloria inſignes, dum ſapienter apud ſtultos agere volunt, contempti vixerint, & aliis longe inferioribus ceſſerint.

Quod vero magis refert, (quoniam non in tua eſt poteſtate, & ſæpius accidit) eſt ut lauderis ab aliis, quum tu ipſe præſens ſis. Tum vero animadverte quis ſit qui te laudat: aut enim inimicus eſt (nam & æmulus, qui id agit, inimicus jam eſt) aut adulator, aut amicus ſimplex. Si inimicus eſt, dicas, Hanc laudem non quæro, neque ea indigeo: quæ ſi falſa eſt, ad me non pertinet; ſi vera, jam me antea ſcire oportuit, ut audire eam ab alio non expediat. Si adulator [ſit, qui te laudat,] capite concuſſo dicas, Si non adeſſem, an tu iſta diceres? Si dicat, Sic; dic tu, Cur ergo non exſpectaſti? Sin amicus te laudet, dicito: Ita me laudato, ut ea laude exiſtiment te mihi amicum talem eſſe, qualis tu es. Ita audire laudes ſuas non decet, ut vix

à mox diceſſuro, aut apud diſceſſurum, aut non ex compoſito, ſed obiter ab indignante, quum periclitaris, [tolerandæ ſint.] Verum & horum omnium ratio eadem in epiſtolis conſcriptis conſcribendiſve habenda. Nec illud tibi faveat, quod epiſtola non erubeſcit.

In conſcribendis autem libris duplici genere laudationis uſi ſunt. Quidam manifeſto minuſque honeſto, ſed non adeo invidioſo, ut ſeipſos laudarent; velut Cicero: alii honeſtiore, ſed invidioſo, ſcriptores cæteros damnando; velut Ariſtoteles. Galenus vero utrumque, [ne erraret in lectione) complexus eſt: nam & ſemetipſum laudat, & alios damnat.

Rurſus in familiari inter duos, ſecretoque ſermone alia conſideranda ſunt. Primum, ſi ad actiones dirigantur, (quod de duobus dico, de omnibus dico,) quum conſilium initur, licet laudare ſeipſos & prudentię & fortitudinis: ſecus, res ipſas narrabis vere; judicium alteri relinque: ſi te laudat, conſidera perſonam, & ut erga te affecta ſit, & finem. Majores enim laudando hortantur: Et laudari ab inferiore, quum potens ſis, & ille amicus, ad idem pertinet. Reliqua pro ratione.

Sed

Sed hæc magis ad institutionem. Publica [laus,] & inter multos, magis turpis, si ex te prodeat, aut dolosa, si ab alio.

Illud etiam inter loquendum obserues, ut neminem docere velis, nisi eos quos instituendos suscepisti; aut amicum singularem: aut in ea caussa, in qua necesse est id facere: imo nec cur dixeris, nec cur facias reddas rationem. Aut enim videberis velle illis esse præceptor, tamquam pueris; aut ab autoritate tua recedes. At postulantibus, quibus è re sua est, & sapientibus rationem reddere convenit, ne errare, vel fallere illos te, credant. Quodsi aliquid dixeris noto vel amico circa suos mores, ut sinistre interpretari possit, velut quum injuste premitur, quod violentus sit, nulla cura melior, quam qua usus est Annibal Laurea Bononiensis mecum: Hoc dixi, inquit, quia etiam ego talis sum.

Epistolas autem conscribere decet materna potius lingua, quam Latina, tum ob affectus linguæ semper congruentes, mores, titulos, consuetudines, ac res; ut difficillimum sit, ista recte Latine scribere. Melius est autem multo, recte & ornate ac faciliter scribere in propria lingua, quam contra-

riis rationibus in aliena. Excipiuntur ab hoc munere professores linguæ Latinæ: tum, quum de interpretatione antiquorum librorum, seu Græcorum, seu Latinorum agitur; Græcorum quidem, ob majorem affinitatem; Latinorum autem, quia eisdem cum cogitationibus atque imaginibus explicari debent aut referri, cum quibus conscripti sunt: tum, quum antiqua narramus gesta, quorum artificii Latina lingua nomina exquisitiora habet. Liquet igitur quam multipliciter peccent scriptores nostri temporis, maxime circa secundum, quum ex Græcis Italica faciunt.

Consilium ne dederis nisi petentibus amicis, aut his qui sub tua custodia sunt; vel quum particeps fueris negotii, ita ut error etiam redũdet in te.

Et in familiari sermone scommatum usus [odiosus est;] qui etiam in Cicerone vitio vertebatur: adeo ut numquam nisi lacessitis conveniat. Eorum utilitas [tamen] est, obscure, quæ parum honeste dici possent, & breviter, quæ longo sermone indigerent, ubi eis uti minus civile esset, significare: & quum ex responso captamus negandi occasionem; velut Vasco cęnans in caupona, supervenientem Hispanum

num interrogavit, quomodo ille vocaretur? Quumque ille respondisset, Alopantius Ausimarchis Hiberus [Loper] Alorchides; inquit Pyrrhenæicolus, Profecto quinque [vel tam multis] equitibus hic anatriculus minime sufficere potest. Rursus in eos, quorum nequitiam comprimere è re est. Demum, quum simul excusare & accusare & indignationem ostendere propositum est; quum sit Laconismus cum affectu, & eo solum differat ab apophthegmate. Velut quum Mediolanenses adolescentes, juri operam dantes, impulsore magistro Apulo, alienati animi essent à me; & inter ipsos orta seditione quidam essent vulnerati, interrogantibus quibusdam, an illos curarem, respondi: Absit, ut quum omnia illi contraria ratione agant, imperitissimum me putarem, si advocassent. Ob id occasio observanda. Consequuntur ad hęc delectatio & voluptas; & ex ea conciliatur amor, & ut fiat favorabilis caussa. Vnde non nisi apud Principes aut Magistratus, aut saltem potentes eis uti debemus, & maxime in caussa inclinata, nec admodum gravi & odiosa. Ostendit autem acumen ingenii; & inopinato (ob brevitatem, in qua nimis multa continentur) per-

cellit garrulitatem hominis, & confusum illum relinquit Propterea [scomma] tale esse debet, & parva cũ mora.

Quomodo autem ex verbis mores deprehendantur, supra dictum est. Memento etiam verba ad homines comparanda: esseque ut cerusam in derasa charta: quæ si digito leviter affricto sæpius adhibeatur, lacrymam superat juniperi: nam flos tantum adhæret: quodsi digitum compresseris: vel in tangendo cerusam, vel chartam, diluitur atramentum. Ita si excusationem amico prudenti proposueris facti atque errati, illum tibi amicum servabis; si simplici vel stulto, tua venia reddes insolentem: ut si aliquid rescripserit, & male, sufficiat dixisse, Multos admisisti errores. Persæpe etiam contingit, ut de aliis tibi similibus quærant: ut, si Iurisconsultus sis, Quis optimus in urbe sit Iurisconsultus? Huic interrogationi non una convenit responsio; non est enim una interrogatio. Sed si qui quærit, jam tua opera usus est, favorabilis est; ac perinde si requirat, Cui sub tua fide credere non debeo? Propone ergo tibi amicissimũ ex optimis. Sin autem non est usus opera tua, multa ex hoc dicto condisces: Primum, te apud illum nullius

pretii

pretii esse: Secundum, summam in eo arrogantiam, aut quod stultum [te] putat, qui velit vel cogere, vel ob simplicitatem tibi imponere tentet, ut laudare alios velis in arte in qua tu cupis esse primus: Tertium est, quod hic vir agrestis est: neque enim quatumvis superbus, tantam tibi inferre injuriam tentabit, nisi omnino etiam rusticus fuerit. Nisi ergo Princeps fuerit [qui te interrogat,] pessimum & contemptissimum in ea arte præferes; eumque summis laudibus ornabis. Sit autem contemtus, ut prælato eo nullus ex aliis, qui digni sunt, sibi prælatum nisi pejorem existimare possit. Si autem qui rogat Princeps est, lauda tibi amicissimum; & quam rarius potes, ad illum accede.

Pessimi quoque animi indicium est, & fraudis non vulgaris, si quis apud discipulos professorem, ut bonum medicum; apud imperitos, ut professorem, aut disputatorem, laudet: ut si calceos manibus aptet, pedibus chirothecas. namque quanto magis effuse laudat, eo plus detrahit; quum, si posset alia in re laudare, facturus omnino videatur. Amici est, tantum laudare id quo illum possis apud eos juvare: est enim illud bonum,

& va-

& valet in omnibus: reliqua ad odium aut impudentiam pertinent. Ita quandoque vituperamus, ut fides laudi habeatur. Vt vero omnibus placeas, non tibi serviendum, sed audientium auribus. Id vero præcipue in potentibus observandum. Sunt autem potentes quatuor generum: vel amicitia Regum, vel sacerdotio, vel bellica administratione, vel opibus hereditariis, aut fœnore paratis. Omnibus grati sermones in genere sunt, de opibus, potentia, & voluptate. Sed de voluptate eduliorum, quum alia aliis sapiant, perpetuus sermo esse non potest: Venereorum fœda altera commemoratio, altera non sine injuria earum quas pro amicis habemus. Ita res ad vinum & aleam, tum ludos seu pompas deducitur. Alea etiam non omnibus placet; & pompa juvenibus gratior est. Specialiter ergo hæc consideranda sunt, ratione personæ. Distinximus autem in quatuor, & cujus sit ille, aut illi, & ætas, inde proprii mores. Nam milites violentis & apertis magis gaudent; sacerdotes de occultis, & his quæ damnari nõ possunt, etsi reprehensione non careant; Principum amici de rapinis: (nam luxus & prodigalitas omnibus communes sunt:)

ſunt:) opulenti laudant ut opes extollantur, & omnia his poſt habeantur, oderunt laudem omnium aliarum rerum; Barbari de vitio, [vino,] pugna, libidinibus, rapinis. Vnaquæque civitas, [& ætas] ſuos mores habet. Cum ſenibus, de ſapientia & prudentia, cum juvenibus, de robore ac libidine, cum adoleſcentulis, de humilibus rebus, & jucundis, de prodigalitate [ſermo ſit:] ut & apud ſenes de lucro & congregandis opibus. Singulorum autē moribus ſe accommodare facile eſt; intelligere illos, difficilius: præſcribere nulla ratione licet.

Quum vero familiares adoleſcentes, qui ratione non perſuadentur, admonere velis; ut ſimul autoritatem retineas, & animos illorum percellas, ſcommatibus utendum eſt: velut ſi dicas, Papiliones pro avibus aucupamini; id eſt, nullius pretii voluptates pro veris. Similiter quum ſimul redarguere & excuſare ſe, propoſitum eſt: velut objicienti quod erraſſem in prædictione, dum eſſem cum alio medico, reſpondi, Mirari, ſi quicquam cum illo recte agi potuiſſet.

Maxima autem pars ſermonis communis dirigitur ad tentandū animos, ad dignoſcendos mores, ad animum

erga

erga te, ad facta tua, quanti te faciat. Ergo & dato simul, & non accipito. Id autem maxime contingit in nugis, in incredibilibus, in repetitione, in importunis quæsitis, in laudatione tui ipsius. Intelliges autem dolum, quum ad hominis mores & consuetudinem talia contuleris: & si potentior est. Sin autem contra, periculosum, licet callidum, consilium. Quum vero verba & actiones omnes ad utilitaté aliquam sint, & alicujus finis gratia; ubi non sit spes, si non omnino [loqui] necesse sit, silentio uti melius est; quanto magis, si offenderis audientes, aut existimationem tuam. Propterea maxime dignosces, an [loqui] expediat, ex duobus, ut mores illorum & personas dignoscas, tentaverisque alias, quæ maxime oderint, aut negligant, aut quibus delectentur: Alterum est, in ipso statim ingressu, ex attentione: contra, si dormitaverint, si inter se loquantur, si interturbent, quod fœdissimum est omnium. Ob id diligenter animadvertere opus est, quam graviter ferant sermones tuos, aut avide excipiant. Quodsi divisi sint, tunc in contentioso certamine [versari] necesse est; in aliis, excusatione præmissa, silere melius est.

CAP.

CAP. CI.

De Epistolis conscribendis.

PROXIMA sermoni familiari epistola est: de qua tametsi superius (cap. 54. 80. & 81.) sed breviter, & in De conscribendis libris (verum ad alium finem) sermonem habuerimus, hic tamẽ locus est ut tractemus: quum nil aliud sit epistola, quam sermo manens, & ob id diligentiore cura indiget: & ex dictis, quum jam sit sermo scriptus, & ad absentem, perfectior sit, oportet, quoniam satisfacere debet tacitis etiam interrogationibus: & ob id brevior sit, quum etiam prolixitas in sermone (in quo nullus est labor, sed solum auditui danda est opera; in epistola vero legere oportet & intelligere) tœdium afferat. Quapropter & pulchra scriptura conscripta esse debet, ne laborem labori addat. Est enim impudentis animi, aut nimium insolentis, scribere dubiis notis. Tum vero quæ non objicit, ita sicco pede transire decet, ne frustra adjecisse verba videaris, aut instruas illum contra te. Forsan, si dubium est, prætermittere omnino melius est, & ad dilemma reducenda sunt, quæ scribuntur, nisi existimes aliquando tibi opus esse alter-

catio-

catione ante judicem. Vnde etiam tũ quum proficere non posse speras, stultum est admonere, in quo ne tempus [quidem] habeat cogitandæ responsioni. Et certe, ubi prætermittendo & objiciendo, par periculum videatur, tutius est prætermisisse. Atque ideo multi prudentes litigatores, robustissimas rationes improviso objiciunt, & quum judex sententiam ferre vult; ut utrumque incautum opprimant. Sit ergo lenis epistola, & gravis, juxta mores temporum, & usum. Nihil tradas literis, quod etiamsi cadat in manus inimicorum, probari non possit. Sit connexa ne negligenter scripta videatur. In universum enim nihil facilius est, quam scribere epistolam, quod illa sit varii argumenti, brevis, & divisa ab aliis: ut ob argumentum numquam possit deesse materia, ob brevitatem, quilibet stylus, quælibet sapientia, quodvis tempus sufficiat, sive interrupta sit, sive continuata. Possumus de emtione, agris, magistratu, & morbo disserere: at quid magistratui cum agri emptione, vel morbo. Ita non solum facile est, conscribere epistolam & epistolas, sed confarcinare librum. Quanto magis, qui argumenta conficiunt, non sequuti sunt, sed fingunt,

fingunt, ut ſæpius cœlicum Plinium feciſſe crediderim, &c. At contra difficillimum eſt, conſcribere bene epiſtolam; ut vix ipſe poſt tempus tua probes. Primum quod in ea ſoleant homines prodere arcana mentis ſuæ: hoc autem quantum utile umquam eſſe poſſit, non dico. Deinde quod ille, cujus mentem primum neſcias, etſi ſcire poſſis, mutari poteſt; ac poſtea, ſi non recte ſentias, damnet [te] & irrideat; ita ut alterum duorum incurras, ſcilicet vel inſulſi vel improbi hominis opinionem; & etiamſi recte ſentias, non ille tamen probet. Neque enim quod juſtum eſt, vel optimum, probant; ſed velut in vinis, aliud dulce, aliud potés, aliud auſterum; & quidam cæpas præferunt carnibus & ovis; ita de judicio. At qui librum omnibus conſcribit, modo recte ſentiat, neceſſe eſt ut quod bene ſcripſerit, multitudini tandem probetur, & qui adverſantur, inviti trahantur in ſententiam. Eſt & temporum mutatio, qua quæ [olim] probabantur, damnari ſolent. Scribis amico, qui nuper è carcere exivit, epiſtolam omni arte, in qua univerſos nervos rhetoricæ exprimis. Quamdiu ſpecies illa deformis carceris, oculis obverſatur; dum illuvies, dum triſtitia,

maxime probatur, laudatur, placet gratulatio: Vbi triſtitia illa evanuerit, [ſi] incidat in manus epiſtola, tum ſecum ait: Cui bono iſte hæc ſcripſit? Si non ob crimen carceri intruſus eſt, inquit, Quid attinet ut odioſe criminis memoriam, & quod vellem ego & ipſe (ſi mihi talis amicus eſt, qualem ſe præfert) exſtinctum, foveat & ſuſcitet? cui bono? quid hoc ad alium attinet? Qui vero ſibi injuriam factam putat, ſecum reputat refricari injuriam, cui ipſe cauſſam nullam dederit, & dedignatur meminiſſe jam acceptæ. Sed & illud difficillimum eſt in epiſtola, ſcilicet dicendis & metæ præfigere clavum. Sæpe enim quæ dicimus, aut contra propoſitum ſunt, aut alia ratione in contrarium & adverſus nos facere poſſunt, aut inimicos efficere: ut ſi [quempiam] velis laudare, quod ſervaverit hominem, omnes illius amicos primum vituperas, & inimicos reddis: fieri etiam poteſt ut ingratus videaris, quum ex illis te vocaverint aliqui [ad cœnam, vel ad ægrum, &c.] aliqui laudaverint: certe omnes reddes ex amicis inimicos, ex inimicis inimiciſſimos. Ita difficile eſt ſua narranti modum ſervare, ut (velut ille ajebat,)

Dicenda tacendaque norit.

Demum

Demum illud accedit pessimum in epistola, quod pollicendo, damnando, laudando, aversando [vel adversando,] in posterum negotiis tuis & occasionibus magnum impedimentum affers, aut vanus omnino deprehenderis: quæ in sermonibus non sunt adeo periculosa, quum verba, ut Homerus dicebat, [alata sint, &] evolent. Quamobrem in epistola scribéda non solum exigam ut quis valde considerate agat, sed etiam ut circa generalia versetur, & sermones bene conditos solum inferat. Quodsi cura aliqua laudis tuæ significandæ te pungat, [tamen eam prædicare] verearis: si ea enim fuerit [digna relatu,] honestius multo, & majore cum autoritate ab aliis spargetur. Nec te moveat exemplum Ciceronis, quod fecerit hoc: sed vide quantum ob id improbetur, & quanta illi damna hoc attulerit. Demum meméto quod mori potest [ad quem scribis,] & omnia in inimicorum transire potestatem, etiamsi ille, qui mille modis delinquere potest, in nullo delinquat.

Quum ad Principes epistolam dirigere velis, oportet ut ex initio illum ad legendum invites; velut si dicas: *Etsi inter amplissima negotia, & arduas ac pæne infinitas occupationes tuas, ó [Clemen-*

mentiſsime, &c.] locus nullus tam longæ epiſtolæ legendæ (quæ etiam privatis [viris] faſtidio eſſe poſsit) relinquatur; humanitas tamen illa tua ſingularis, præſertim in eos qui non ſolum injuſte, verum miſerabiliter, & ad extremam uſque calamitatem opprimuntur, ſpem addunt, ut epiſtolam hanc (quæ longior videri poſsit) ſub libelli parvi forma oblatam, legas. Non autem requiro ut ſimul totam legas, ſed ipſum libellum, etiam in partes minutiores diviſum, per intervalla. Sic enim neque legendo, tædio afficieris, neque abjiciendo, addictum tibi hominem, & qui non niſi in juſtitia & humanitate [tua] ſpem habet, tamquam feram canibus dilaniandam relinques, ut non ſolum me miſerum, imbellemque meam ſtirpem evertant, ſed (inaudito exemplo) bonos omnes & impotentes perterreant, & autoritatem tuam ac ſanctitatem ludibrio habeant. Scimus etiam quoſcunque bonos Principes, & quanto majores fuerint, tanto humanius ſupplicum ſubditorum porrectos libellos legiſſe: ut ſic agendo non ſolum miſeris ſuccureretur, ſed etiam labor ipſe minueretur. Nam quum intellexerint ſubditi, Principem velle videre, quo modo res ſubditorum agantur, curabunt judices, ne ſua cauſſa patiantur [hujuſmodi] libellis optimi Principis laborioſam vitam onera-

onerari. Atque ita tranquillior reddetur administratio. Sic [fecit] Augustus olim, sic Trajanus, Adrianus, uterque Antonius, Alexanderq; Severus, quotquotq; alii imperatores: qui ob tam insignem humanitatem pro Diis habiti sunt; quod hoc ipso pracipue Deo aßimilarentur, quem Theologi omnes referunt in tam ampla omnium administratione non ignorare hominum facta, velleque intelligere, quid homines agant. Adeoque res ipsa probatur ab omnibus Principibus, ut etiam hi qui à fide nostra alieni sunt, & nomine Tyrannorum horrendi, hanc patientiæ consuetudinem inviolabiliter observent. Quorum regnum forsan non ob aliud (nam secus gravißima est dominatio) tam diu felix bello paceque perseverat. Igitur res ita se habet, [&c.] Curabis autem ut quam ornata sit, & lingua in qua maxime præstas, conscripta, notaque eleganti, ne contemtum pro humanitate subjecisse videaris.

CAP. CII.

De dolo, ac seductione.

DOLIS præterea fictis vincere nituntur, ac seducere viros, pueros, puellas, aliaque ratione. Nam finis non omnibus unus. Observant iter quotidianum, mentitoq; nomine obviam

facti, tamquam ex urbe longinqua illo advenerint, salutant. Inde quasi specie simillima aberraverint, jam amplexati, ac dissuaviati, serunt sermones, explorant animos, ingenium, mores: eoque omnia tendunt, ut attentissime audiant, statum illius intelligant, atque prudentiam, tum quibus capiatur rebus, & ut illum maxime laudent. Inde socium immiscent: conveniunt de sequenti die. Si gravior sit paulo sensus, abducunt ad cauponas, ut pecuniis spolient; aut in domos solitarias deducunt, altero patrono, aut socio, altero qui in callidum, seu credulum, & ἀπειρόνοτον se exhibet; ut dum illum decipere studet, succumbat. Interim cibi delicatiores, vina, & jentaculum, lusus, blanditiæ, veneratio, admiratio, honesta omnia palam; atque suspicitur, laudatur, dum spoliatur. At puellæ per lenas eodem modo sollicitantur: quæ si abduci possunt, jam puta rem peractam; sin domi manent, occupare hæsitantes solent, & adhuc dubias, ut non desint ostentationi, munusculis, pollicitationibus. Namque

Pollicitis dives quilibet esse potest.

Verum puellæ misericordia & lacrymis, pueri jactabunda spe, & incauta tractatione, viri primordiis lucri magis ac-

gis acquiescunt. Cætera eodem modo, ut dixi, se habent. Quare videndum est, quibus sociis utantur, ne sint soli, filii: Nec cum incognitis solum versari, præcipue numatum [minorem natu] oportet. Rationem dixi. Et nihil tam tutum, quam pater, aut frater natu major, puero adolescentive: & ut aleam non norit, neque Musicam; vel summa custodia habendus. Puellæ mater aut soror [adsit,] sed melior etiam frater. Patrui quoque omnium vices explent. Vt summa omnino necessaria sit in molli ætate, tum sexu, societas, diligentia. Est, ut ad rem redeam, modus seducendi, procul inchoando. Velut sacerdos improbus ludique literarii magister, titulo exomologesis, rogarat puerum [aut puellam,] an quisquam eum [vel eam] requisisset; ea spe, ut si non pernegasset quod non erat magnum, inde ulterius procederet. Interrogatur rursus, si concessisset, inde quoties, & quando, & ubi, & cum quibus: ut demum ad ultimum scelus perveniret. Vnde optime forsan consultum esset, ne quisquam posset exomologesin exercere, nisi in ignotos, aut sexagenario natu major. Vix enim cum familiaribus recte explicari potest.

Eſt & aliud doli genus in negotiatione: velut eandem rem bis vendere: accipere depoſitum,& cum tabellione paciſci, ut per alium, qui illius notam [aut nomen] imitetur, fides actionis publicę (quam inſtrumentum vocant) ſubſcribatur. Ita hoc fiet periculo nullo. Vt ſi puer ſubſcripſerit, hortante aliquo ex his qui ſunt intimi ejus, apud quem pecunia depoſita eſt, vel ſi inſtrumentum, ex atramento carbonario fiat; aut, ſi antequam pecunias accipiat, fateatur per publicum monumentum, ingentem ſummam ab amico accepiſſe: die ſequenti amico reddiderit: nam ſic creditoribus, à quibus in poſterum ſumſit, oſtendere poterit, ſe non habere: Nec vitio verti poterit alterutri: quoniam à Procuratoribus, quibus nec deferri poteſt juramentum, defendetur.

CAP. CIII.

De eripiendo ab invitis.

QVUM poſſidere quid, quod emere non decet, ad uſum, in animo eſt, nec [poſſeſſor] ille [id] ulla ratione concedere vult, pulcherrimum ac jucundiſſimum ultionis [aut ſeductionis] genus eſt, rem eam coram illo ſummis laudibus extollere: aut, ſi venalis

nalis ſit, ſubmittere emtores, qui certatim pretium augeant, aut etiam ſi non venalis ſit, propoſita conditione quavis petant, nemine tamen certum quid ſtatuente: atque ſic deluſum & hiantem relinquere, ut cogatur apud ſe retinere, memor priorum oblationum, quum nullam conditionem ei æqualem eſſe videat. Inde qualecunque genus rei ſit, curabis ut elegantius in eo genere poſſideas, diceſque multo minore pretiò obtinuiſſe, ſed ita ornabis ac tractabis, ut ſi uxor fuerit, &c. citthariſta ille, &c. qui negavit, & quam non duxiſti, dolore conficiatur, & pereat. Quod ſi quis interroget, an volueris eam ducere? ſiquidem pater adſit, illam ad cœlum uſque laudabis & evehes, quaſi pigeat non duxiſſe: ſuſpirabis, dolebis, gemes, ſubmittes fidos amicos, qui quaſi id agant, tamquam denuo ſis ducturus. Perpetuo etiam, ſi aliud ſit, quod liceat habere, ſubmittes qui conditione meliore propoſita fingat te id quærere. Eas autem [conditiones,] ubi prope finem fuerint, abrumpes, minima ex cauſſa, ſed quæ tamen illi plurimum cordi ſit, aut negata, ſi placeat, aut requiſita, ſi diſpliceat: atque diu tortum dimitte. Nihil autem eſt quod majorem dolo-

rem afferat invidia, & memoria amissæ pinguis occasionis: adeo ut quidam pœnitentia ducti in eas eosve qui locum occuparunt, insidias moliti sint, alii etiam desperatione se suspenderint. Acrem autem & exitialem invidiam movent bona, præcipue ornatus, dona, honor, voluptas, libertas, virtus: his enim sex rebus circa personam assumptam excitatur rivalibus invidia: in eo vero qui quæsivit, potentia auget desiderium, liberalitas & gloria. Sed si absente patre ejusmodi fiat interrogatio; dicas, optime tecum actum esse à Fortuna, quod quum tantum errorem admittere cogitasses, illa tuo ingenti commodo factum id interruperit, teque liberaverit.

Similiter & à Principibus ut corradas præmium, arte opus est. Si quidem in nuncupatione librorum per Proxenetam ex intimis, aut Aretas exige primum pro anagnostis firmum stipendium: deinde pro impressione: sic tibi libri supererunt, unde etiam licebit sperare aliquid doni: tuncque erit triplex lucrum. Si non, fac saltem ut primum, aut secundum cum tertio non desit.

CAP. CIV.

De æmulis.

AT ſi (quod frequentiſſimum eſt) conſpirationibus æmulorum opprimeris, ita ut illudant tibi, tu contra bonos & prudentes ad te trahe: in illorum inimicis catervam amicorum tibi facito: acriter repugna. Sed cave, ne aliqua ex parte inconſtans, quicquam condonando ſpe, metuve deluſus videaris: ſed perſta, donec vincas: quod facilius quam ſperaveris, eveniet. Conſtantia, tolerantia, fortitudine, atque prudentia opus eſt in evincendis adverſis. Porro quum artium quædam utiles ſint valde, ut militaris, juriſprudentia, medicina; aliæ ad voluptatem, ut muſica & pigmentaria, & picturæ quædam; ad utrumque, ut veſtiaria, & architectura; quædam ad horum nihil, ut numerandi & metiendi: in uno è tribus generibus excellere oportet eum qui exiſtimationem habere velit apud homines: maxime autem in primo, ac tertio genere. Omne enim lucrum ab exiſtimatione in artib⁹ proficiſcitur, exiſtimatio à nobilitate, nobilitas à ſubſtantia artis, ſeu fine, aut raritate, raritas ab excellentia artificis, vel exercendi modo. Erunt igitur tria:

tria: nobilitas artis (atque de ea, in quibus constet, satis dictum est,) præstantia artificis, & exercendi. Verum præstantia artificis qualis esse debeat, unicuique manifestum est, & quomodo habeatur, scilicet studiis, meditatione, multa exercitatione, atque raris experimentis, & quod non omnibus datum est adire Corinthum: at, quod maxime conspicuum est omnibus, diligentia artificis, adeo ut etiam frustrata fine, existimationem retineat. Hæc vero duplex, ut etiam duo sunt genera artificum peritorum. At peritorum utilis est, & honesta ac pia, imperitorum vero inutilis, fucata, & detestanda. Quamobrem & priorem exercere oportet, & hanc maledictis prosequi, non quidem aperte, ne socios insectari videaris, quamquam omni reprehensione digni sint. Id ergo facies quasi commiserando. velut si dicas, Vellem ut recordatus esset inspectionis linguæ, aut ventris, hortarisque illos, ut eum moneant, ut hæc animadvertat. Quodsi dixerint, dorsum inspexisse, gratia exempli, quod tu neglexeris, statim respondebis subridens. Quorsum id? Hæc autem responsio statim facta, cum maxima autoritate tua est, elevatque illius existimationem;

mationem: ita ſi non ſtatim fiat, contrahaſque vultum, multi pro malignitate interpretabuntur animi tui erga illum. Subjicies vero, ubi illa dixeris, denuo ut meminerit hæc inſpicere, atque conſiderare.

Obſervare etiam debes, ut quicquid ab aliis conſtitutum fuerit, addendo, minuendo, locum, tempus, quantitatem, determinando limes. Denique ſi contra te unum multi conſentiant, admonebis ex adſtantibus unum atque præcipuum, ut ſaluti ægri conſulat quod expediat; te contrarium propoſiturum: illos, ut tuam exiſtimationem frangant, bene conſulturos. Tum vero ſi id fecerint, dicet te prudentem & eruditum, qui quod oportet facere eos coëgeris. Si quod proponis, [fecerint,] imperitos rurſus oſtendes, & non audentes tibi repugnare. Ergo ſi exiſtimationem tuam per conjunctos ægri, tum ſuos paraſitos, elevarint; quadruplici via occurres. Aliis enim fautoribus opus habes, & contemnendo verba prorſus, & deteſtando operi totus incumbes, imperabiſque coram illis, cogeſque aſſentiri: tum vero & infirmum & aſtantes terrebis, ne quid te inconſulto agant, commemorando (ſi non per alios id commode & ho-

neſtius

neſtius facere licet) eos qui in illorum, qui laudantur, manibus inopinato interierint. Præſtat in his, qui jam famam adepti ſunt, partes quaſcunque ægro parum utiles condere, ut temeritatis (quam omnes formidant) opinionem de illo feras cui ſuſpicioni argumentum numquam deeſſe poteſt, & quæ tibi locum præcipuum ad autoritatem, moderationis ſcilicet in animis omnium exiſtimationem relinquat. Id vero modeſtius ſignificare decet, quam ut eum accuſes, atque apud tuos, non ſuos, fautores, (parum enim prodeſt ſerere in alieno agro;) & ut magis illius infelicitatem, quam facta, damnes. Id vero ſcire ut peragas, prudentia opus eſt: exemploque ſuperius (ſectione 79) te docui, quum ſingula ſcribere nimis operoſum eſſet. Interim & animum eruditione plenum habere oportet, & omnia ad ſimplex imperium (quod majeſtate quadam, ex autoritate, gravitate, operibus, ſapientia, ornatu, & comitatu conſtat,) traducere; ne vel minimum circa hoc ſollicitus & imperitus, vel periciſſimus quamvis [ſis,] & doctrina atque uſu præſtes, plurimum tamen impeditus, ægri ſalutem prodas: &, ut in Proverbio eſt Glauci armorum permutatio,

ut

ut Deum offendas ſtultæ ambitionis, & prodigæ avaritiæ, & incerti lucri cauſſa. Quamobrem etiam magis angue cavere oportet, ne (ut ſtulti quidam) ad verboſam contentionem devenias. Vt neſciam quid turpius aut fœdius, maledicere ne, an male audire: hoc enim impotentiæ, illud ſtultitiæ argumentum, utrumque apud omnes æque execrabile. Quum vero ſint genera malorum ſociorum, ambitioſorum, qui doctrinæ [aut eruditionis] prætextu omnia ſibi vendicant, & callidorum, qui viſa damnant, & alia exequuntur, executionique mandari ab aſtantibus jubent, aliter alterius cura eſt. Nam ambitioſos fallere oportet clam; fallaces palam actorum coarguere, non illorum mentionem faciendo: (ad contentionem enim devenires, & odium irritabile tibi compárares:) ſed contraria jubendo, atq; autoritatibus & ratione, ſi [res] expoſcat, cogendo ut aſſentiantur. Turgidum autem illum medicum coargues, & veterum autoritate palam. Quodſi perſeveret (ut plerumque contingere ſolet: omnes enim hi contumaciſſimi ſunt, atque etiam impii, ac crudeles) dicas non veniſſe te ad certandum: hanc eſſe veterum ſententiam; & (ſi licet)

licet) alium tibi amicum advoca, qui clam cum aſtantibus conveniat. Ita ſine ſtrepitu autoritatem illius elides. Obſervare autem cum hujuſmodi viris occaſiones oportet, velut in venatione & bello. Namque qui hoſtem inconſulte, aut feras aggrediuntur, hi quidem vacui præda redeunt, illi vincuntur. Errores igitur manifeſtos, & ſucceſſus infelices, tum in eo ægro, tum aliis, ejuſdem obſervabis, ac deteges. Nimiæ enim patientiæ eſt (ne ſocordiæ dicam) falſa illum opinione laudari; & te, longe illo præſtantiorem, & humano generi ſalubriorem, poſthaberi. Cave tamen, ne tu prior illum carpas, vel ulla ratione irrites; ſed veteratorem deprehenſum tua teſtata innocentia publica, &c. Quodſi in ęmulum ambitioſum & ſtultum incideris, difficile eſt recte facere. Magni enim infortunii eſt, pugnare cum prodigis vitæ; & contendere cum his qui ut te evertant, ſe ipſos negligunt. Nam urceus urceo frangitur; nec unius damnum affert quippiam alteri commodi. Id vero accidit immodice ambitioſis præcipue viris: atque eo magis procedit, ſi tu labores invidia multorum, occupant in inſcriptionibus, conſiliis, ſedilibus, pompis, adulationibus,

nibus, familiaribus, loca indebita, & non tam illis decora, quam tibi turpia: quæ si negligas, præter dedecus, in illis augent audaciam, ut jam nihil tutum tibi sit, quod præripere non audeant. Quum enim omnia vitia nullis terminis coërceantur, ambitio, tum & avaritia præcipue; sunt natura infinitæ. Quum hoc ergo sit arduum negotium, memineris illius dicti, Quum non potes facere quod optimum est, optimum esse puta facere quod minus est turpe, periculosum aut damnosum. In inscriptionibus, tum etiam aliis, si ille primum occupet locum, tu extremum accipito; si supremum, tu infimum. Semper enim extrema eandem habent autoritatem: aut si non, confundis ordinem: quo sublato, nullum tibi dedecus provenire potest; nec ille quicquam obtinuit. Deo tribui solet α & ω: quoniam principii ac finis eadem est ratio, & ambo præstantissima. Præterea nimium & parum ad arrogantiam pertinet; & Lacedæmoniorum vestis, (inquit Aristoteles 4 Polit. cap. 7,) &c. Vbi ergo primus esse non possis, ultimus sis. Sensim etiam per amicos & modeste resistendum est illi, ut discat nihil ei esse tutum ac sine controversia, etiam in minimis, ne

majora audeat. Extremum enim malorum eſt, ſinere ut gratis [aut impune] inſaniat: ſed paulo minus, ſi contemnẽdo excites riſum in ſcriptis, plus læditur exiſtimatio; quoniam ſcommatibus locus non eſt: per quæ ſæpe (quum reliqua non tibi importune adſunt) illudes illius temeritatem. Quale illud, Vbi ſedet Pontifex, caput menſæ eſt; at non, ſi in capite menſæ ſederis, Pontifex eris. Quod ſi acrius illum mordere velis, dices, In menſæ capite ſedent aut Principes, aut moriones. Semper autem in hujuſmodi viris obſervare oportet, ut ſummam retineas gravitatem; ut factis generoſis excellas; ut illum perpetuo per amicos inquietes, ut illius fugias conſuetudinem; ut quum ſermo de ipſo habetur, contemptui eum habeas, ac negligas, riſu tantum leviſſimo teſtatus illius improbitatem, & quam parvæ apud omnes debeat eſſe exiſtimationis, nec ejus ullam rationem habendam. Quod ſi præter ambitionem, minime malus ſit, cede; at ſubride. Sed rara avis eſt hæc, In univerſum, cum æmulis aut gravitate tanta eſſe oportet, ut illos ad tui reverentiam compellas, aut tanta morum ſuavitate, ut illorum acerbitatem edulcores, ac ruborem eis injicias.

cias, aut tanto ſplendore, tum artis præſtantia, tum Fortunæ, ut eos obruas, aut tanta potentia, ut te timeant, aut tanta calliditate, ut illos eludas. Hoc ſolum ut facillimum eſt, ita omnibus aliis minus tutum eſt auxilium. Quoniam vero improbi debacchantur, nihili facientes necem hominum; luduntque in capita miſerorum tam impie quam nefarie: ut (gratia exempli) quum multos tentando occidant, ut ſanati ſua induſtria videantur; tu quum jure quieſcas, quoniam ea ſola ſpes ſalutis relinquitur, in alterum duorum incidis; vel, ut, ſi moriatur ęger, negligentia & imperitia tua mortuus videatur, ſi ſanetur, caſu ſanatus credatur, quum nihil circa illum peregeris. Crimen hoc, ut patentem viam ad falſam exiſtimationem, aperire debes, tum queri quam late pateat ad falſam gloriam ex tam ſcelerato facto via. Tutiſſimum hoc ſolum, interquieſcere: tum ea ages quæ nihil movent, nec culpari poſſunt. Magnum tamen videtur reſtare periculum ex perperam facto. Interim attentus eſto. Nam etſi [æger] liberetur, non ſine terribilibus caſibus id contingere poterit: quibus tum opportune occurres, & prædictione caſus facta, rurſus comparatam

funesto scelere gloriam, tamquam periturum servaveris, è manibus illius eripies. Rursus si auxilium in morituro, antea astantib⁹ proponant quod noxium sit, deinde instent, & assentiaris, hoc nihil pejus excogitari potest: qui mos est Bononiæ multis imperitis. Nam si assentiaris, reus es pœnæ capitalis: neque enim lex quicquam excusat qui caussam mortis dederit, etiam animam agenti: Præterea, si sanetur, ab his sanatus creditur: si pereat, & dicas obfuisse, ut qui nullus sis, nec audeas contradicere his qui perperam consulunt, contemneris: si probaveris, videberis imperiti arbitrio regi. Si dicas, obstitisse vim morbi, (quod rectius dici potest;) quærent, cur non prædixeris? at hoc ipso etiam mendax fies. At si resistas, quum jam sit moriturus; ubi mortuus fuerit, te ignorantię & studii contradicendi accusabunt; dicentes, non periturum [fuisse,] si permisisses. Quodsi illos damnes coram astantibus ægri malæ societatis, reddes tibi inimicos. Hoc tamen tutissimum est, postquam jam pessimos esse deprehendisti, palam corripere [eos] autoritate [tua, quod] proposuerint malum auxilium; ut si [ita] facias, [à calumnia] absis; si non facias, & mo-

& moriatur, calumniam ſubeas. Nam ſi ægrum deſeras, odium conjunctorum ſubibis,& contemtum aſtantium: & ſi forte aliquando (quum omnino certus non fueris de illius morte reviviſcat, vituperaberis. Rariſſime quidem vidi ęgros utiliter quovis caſu aut cauſſa deſeri : quamvis hoc jubeant clariores medici, noſtri non tamen ferunt mores. Ergo illo reprehenſo, & re improbata, relinque illi judicium, faciat ut volet. Quodſi liceat, paucis mutatis, tuto adhibere, teſtatus parvam ſpem, & poſtquam illi ſumme placet, admittes. Demum, ſi non adhibito præſidio, te retractante [vel detrectante,] moriturus moriatur; illi vero te accuſent; dicas illud omnino obfuturum; ſed aliud eſſe quod illi non intelligebant, ut ſi pro uſtione ſpinæ in diſtenſione, uſtionem in ſutura coronali [adhibuerint,] pro attonito morbo, vel, quod gravius eſt, Vtinam me celerius advocaſſetis, ante illud auxilium! alio ab eo facto commemorato. Sed ſi adeo profuturum confidebat, cur non & hoc adhibuit? ſed poſtquam vidit obfuiſſe, hoc commentus eſt, ut velaret factum. In ſumma, in hujuſmodi quam breviſſime agere [optimum eſt; & ut multi intelligant illorum errata;

nihil distincte proferendo, sed in quo maxime errarunt, detegendo: velut si dicas, Optarem ut [me] ante sectionem venæ vocassent: [hoc] licet contra tales sycophantas. Nam pessimo nihil est pejus. Quodsi querantur, objicito impudentiam eis; & illos malæ societatis argue. Nam hos aut vi, aut nullo alio modo tibi æquos reddas. Cavere debemus in æmulis insectandis, ne nimia insectatione pro contemptis efficiamus gloriosos; vel ne nos carere judicio deprehendamur: velut Valverda; qui dum singulis figuris adjicit, quomodo differat à Vesalii figura, prodit vanitatem propositi; ut non docere veritatem quæsierit, sed nil aliud, quam ut Vesalium everteret. Itaque tantum absuit, ut id consequutus sit, ut stultitiam suam prodendo, & perturbato omni ordine, pulcherrimum opus (si quidem in exprimendis figuris valde felix ære fuerat) inutile prorsus reddiderit: & quem nimis anxia cura deprimere concupierat, assidua insectatione, & stulto opere suo magis illustraverit.

Adversus autem æmulum ambitiosissimum, imperitum, pervicacem, malignum, ac nequitia omni plenum, potentem, fastuosum, nõ aliter quam ad-

adversus incompositum & magnum exercitum, cum minore, sed è veterano milite, certare oportet; scilicet instructa acie, autoritatibus, ratione urgendo, impellendo, ad contradictionem reducendo. Vbi terga paululum verterit, admone, accusa, coram increpa; nec umquam desinito, [antequam eum] profligaveris. Quodsi ad maledicta & probra devenerit; dic, non esse his locum, sed de salute ægri certari: ad illa omnia, se suamque domum respiciat: satishabere domestici mali, ut non necesse sit, quærere aliunde. Antea vero ægrum, ejusque domesticos monebis, quod salutis ejus caussa hoc solum facturus sis, aliter vitam illius in periculo versari: ob hoc expecta occasionem gravioris morbi. Illud præterea semper contra hujusmodi viros in ore habendum, etiam extra propositum, adesse ibi non contentionis caussa, sed ut opitulemur ægro. Nihil autem tam utile fuerit in his, quam si artem ad genus earum revocaveris, quæ opera sua ostendunt. Errata enim quum mors tegat, à fine auspicari, oportet. Cadaver [itaque] dissecando, erroremque detegendo, [eos] prosternes.

Quum vero æmulum habes gravem,

qui te premat, exploratorem omni arte, omnique ingenio ſubjice, qui omnium eorum quæ æmulus tuus agit, certiorem [te] reddat, quæque tibi expediunt, conſulat: & eum eligas etiam, quo (ſi oporteat) illum opprimere poſſis. Porro quomodo id facias, inferius edocebo.

Tum vero & eos qui ægrum, te neglecto, curant, ſic elides. Conſtat ſane productum morbum vitã efficere breviorem. Itaque ægros ipſos reprehendes, qui ſe illi commiſerint: edocens, membra ejuſmodi invalida reddi, & manere ſemper, unde neceſſe ſit, numquam ſecura illos frui valetudine, ſed perpetuo obnoxios morbis ex hoc membro affecto: demum vitam efficere breviorem. Tua autem intereſt, ut non ſolum ratione, ſed autoritatibus id comprobes. Quodſi certamen ſit de lucro, & ille [æmulus tuus] pauper, aut avarus, aut familia oneratus, operam precario locabis, merces vili pretio vẽdes, donec eum diſcedere cogas.

Quum vero æmuli conjunguntur, velut chirurgus cũ medico diætetico, tum fac ut chirurgus tuus cum diætetico conveniat, & chirurgus ejus tecum: inde ubi diſruperis ſocietatem, uterque deſerat ſuum ſocium. Illi enim

jam

jam in graves inimicitias pervenerũt, quum ſerio disjuncti ſint, nec tam facile poterunt coaleſcere, & illorum ſecreta rimatus es, ut qui finxeris inimicitias, non geſſeris.

Quumque ſemper conciſa brevitate in loquendo opus ſit, & limato ſermone, tum maxime erga æmulos, & præcipua à contrario ſenſu. Velut, Omnes amici me amant; nec auſi ſunt vituperare inimici, niſi qui faciem hominis non ſunt [conſpicati.] Simile illud Antiſthenis: Dubito ne mali quid egerim, quoniam improbus me laudat. Sed accommodatius huic propoſito, id eſt, ad augendam exiſtimationem à contrario, Non vituperabit me, niſi cui diſplicet innocentia aut virtus, juxta accuſatoris & calumniæ naturam.

CAP. CV.

De Delatoribus.

VERVM & illud eſt delatorum [genus,] qui dum adulantur, aut inſidiantur, aut ut benevolentiam captent, amicos, aut etiam notos, qui tibi non nocuerunt, inſimulant: ut, ſi credas, inimicos tibi compares, illis fruſtra injuriam gravem inferas, ſi nõ credas, quomodo admoneri poteris

de insidiis, quæ in te parantur? de periculis? de jactura? de infamia? denique si amicus sit delator, merito te oderit, in posterumque in tuam perniciem connivebit. In conventionibus autem produnt literas, ut perdant, aut alios ad conditionem compellant: quorũ caussa nuncius mitti solet cum epistola fidelitatis: sed & nuncium fallere consueverunt, absconditis æmulis post tabulatum, etiam ficta surditate, ut clariorem vocem edere cogatur. Quibus ambabus artibus proditus est Regulus SanctiPauli à RegeGalliarum. Cavere igitur, & in suspicione abstinere oportet.

CAP. CVI.

De insidiis ubi de Exploratore.

QVVM vero aliquid habueris occultum, insidiabuntur, ut clanculum id eripiant, mille insidiis; submissisq; primum pauperibus, qui eo morbo laborent, nonnumquam pro aliquo qui extra urbem sit, petentes auxilia. Quod si non dederis, inimicos ascisces tibi: si dederis, tuo invento, sine labore, sine gratia, sine tuo commodo ullo insigni, potientur; imo & irridebunt [te:] Si fefelleris, reus es apud Deum. Itaque pulsus inunges oc-
cultis

cultis oleis, ordinem ac menſuram miris modis, ac difficillimis ſtatues, miniſtros deterrens, ſi aberrent: præfatus etiam, ne numerum pervertant: magno id periculo fieri, non addas, vitæ, ne ægrum terreas, non [tamen] *magnum* omittas adjicere, ne tentare audeant. Multos etiam miniſtros adhibebis, & ſingula ſingulis mandabis: ſic enim magis confuſa res reddetur: Atque ea ratione omnia, ut quam maxime à medicorum traditionibus in illa cauſſa devient. Similiter de cibis, & cubili. Quædam etiam magis perpetua ſint, quam id in quo eſt vis tota. Nam ſi plura ſint neceſſaria, perturbato ordine facile eſt occulere. Iuramentum quoque exiges pro eo quod artificioſiſſimum videtur, in quo tamen vis non eſt. Nonnumquam coactus ſum, quum ſuſcepiſſem curandũ, quem pro morituro dereliquerant, jubere ægro, ut tamdiu deterius ſe habere conquereretur, donec evaſiſſet periculum; ne per pharmacopolas venenum ſubminiſtrarent, aut mutarent profutura. Sunt & alia inſidiarum genera, per domeſticos, familiares, clientes, pueros, ſimplices, in te non ſolum; ſed etiam in tuos. Quodſi ut ſubſcribas, aut reſcribas, nomine potentes viri,

atque

atque amici tui, requirant, recipias te facturum: sed tempus exige, quantum sufficit, ut illum moneas, nisi res periculo vacet, aut nuncium & epistolam ex sigillo & charactere noveris. Si urgeant, dicas solitum illum esse propriis notis ad te scribere, nunc te nescire, cur omiserit. Rursus si amicum subjiciant, qui à te petat, ut sua caussa magistratũ aut Principem adeas, contendes, &c. ut si neges, eum tibi reddas inimicum, si assentiaris, Principem fatiges, si te ille amet; aut negligat, si non amet. Fac igitur ut amicus respondeat, invenisse alium qui eo munere fungatur. Cui dicto si acquiescat, jam dolo res caret; si non, odium tui quærunt, non communis amici rem. Tunc ergo absiste, & amicum mone. Quodsi non acquiescit, stultus est, aut non tibi amicus. Vtrovis modo expedit deserere consuetudinem damnosam. Sed etsi dolo res careat, turpi facto opera danda non est. Et si insidiis per fictos amicos intervertere te quærant, re intellecta spem præbe, donec illos fatiges, & ut nihil aliud interim adversum te moliantur, prohibebis. Hac occasione etiam deprehendes dubios amicos, jusso ut amicus ille fictus cõsilium à dubio petat, tamquam ancipiti

cipiti animo tuo hac in re. Quodſi convenit, & is inimicus tibi eſt, & quodſi tibi conſulenti etiam id ſuadeat, proditor plane eſt: ſi vero etiam repugnantem in ſententiam trahere nititur, proditor eſt, & te contemnit, ut ſtultum. Quare, ea occaſione arrepta, graviter, (ſi potes) ut de exitiali hoſte, ultionem ſumere oportet.

Porro inſidiæ quæ ad proditionem ſpectant, & quæ contra potentes ſunt; adeo ut graviſſimo cũ periculo exerceantur, initium ducunt à qualitate perſonæ iratæ, vel levis, vel ipſi valde amicæ, à cauſſa ſcilicet, querela vera, vel ficta, à præmio ingenti; à modo; ut ſcilicet per eos res agatur, qui non invidioſi ſunt, aut ſuſpecti, tegaturque finis rei, priuſquam negotium attingamus: velut ſi cum ſororio ejus magnis pollicitis paciſcamur, tentare dum à proditore literas impetremus. Illis enim tuta eſt nuntiis negotiatio, nec periculum eſt, niſi ut ante primas literas re domino detecta, proditio ficta agatur; quod perſæpe contingit. Nam ſecus literæ illæ loco pignoris ſunt. Reliqua deinceps proſequi haud arduum eſt.

Si quis inimici amicus ad te veniat, aut ſuſpiceris de his qui cauſſa aliqua

tuæ

tuæ familiaritati ſe inſinuant, quidam oblatis cibis aut potibus illorum animos explorare conſueverunt. Sed ſi res non ferat, aut illi ſint audaciores (perſæpe enim multis bonis & inſciis proditor ſe adjungit) verbis illos blandis tamquam prius non agnoviſſe pœniteat, [ablega, & noli te] objicere importunæ conſuetudini in futurum. Quodſi omnino perſeverent, ſuſpicandum eſt. Tum vero, ne ex occulto aut dubio, verum & apertum facias inimicũ (quum manifeſte impudentiam ſuam prodat, & animum ad hoſtiles inſidias, violentię, aut veneficii, aut delationis paratum) objicere oportet famulum aliquem petulantem: aut, ſi non licet ob potentiam, impedimentum menſtruum ex negotio, aut ut referant te dormire, aut abeſſe; ipſis autem [famulis aut domeſticis] otii nil ſupereſſe. Si vero quis interroget te [de]tributo Cęſaris, ille autem ſit amicus, aut ſimplex, ut expiſceris quis ſubmiſerit, dicas: Memoratu dignũ affers: amicum tibi eſſe neceſſe eſt, & prudentem virum, qui hujus te admonuit: dic ſodes, quis eſt, qui tam utile tibi conſilium dedit? Sed tempus interponere non oportet.

Si medicus (gratia exempli) ſocius alia

alia seorsum præcipiat (quod multi facere consueverunt) ab his, in quibus convenerat jam, decet ex aliquo astantium scire. Nam jactus [in] incertum, parum utiles esse solent. Secus, admonebis hominem (tamquam in illo maxime fidas) officii: rationes autem addas periculi, si aliter fiat; eumque autorem facias inventi utilis. Ad astantes [vero conversus dicas,] te non dubitare de illius summa fide; periculum augendo, tamquam de dolo aliunde suspiceris. Vbi suspectũ habes aliquem, quem scire qui sit tua intersit, ad amicum verba facere oportet, ut exploret: at si non habes [verum, sed] simulatum amicum (nam horũ numquam deest copia) verba habebis, ut velit explorare, qui sit: sed si non agit, vilisque conditionis sit (ac in tua potestate aliquo modo) dicas, Tua interest, ut quis sit ille, resciam; aliter tu ipsus es. Nam infidos amicos, & ignobiles homines, ac fallaces, non nisi metu adversus seipsos coges. Nonnumquam à principali blande sciscitaberis,

Insidiarum vero violentarum à latronibus (cujusmodi in urbibus magnis frequentes esse solent) tempus & consuetudo quædam est. Tempus; quoniam ad nictum [oculi,] aut aliud

signum

ſignum id conficiunt; non ante. (Eſt enim & in his ordo quidam:) Conſuetudo; quoniam [aliqui] malleo, alii gladio interficiunt. Cura enim eſt illis, ut uno ictu, & ſine voce concidant. Ideo ne incognitos admittas ſolus; multo minus prope, ac retro: ſed expeditum te ſerva. Aſpice ſi adeſt apparatus. Tales enim ut lanii ſuum habere [cultrum] ſolent; maxime qui ſues occidunt. Caveas ſcalarum ſumma, & fallaces ſtructuras, & loca horrida, & ſine pavimento; quoniam ibi facilius cadunt, & ſanguis abſorbetur, nec hominibus obvia ſunt [& in iis] facile ſepeliuntur [occiſi.] Nox periculoſior eſt, quam dies: & loca ſolitaria. Riſus fictus adeſt, & verba plurima, ſed non ſatis condita. Summà rei eſt, quod ubi imminet tempus, abſcedentem ſequuntur. Exemplum ſume à laniis, quum boves ſunt mactaturi. Sed de his omnibus infra.

Inſidias vero, de quibus ſupra actum eſt, pietatis titulo, [ſic] dignoſces. Perſonam noveris primum: deinde quod blàndis [verbis] te aggreditur: hæc enim via ad obtinendum aut detegendum animum. Deinde eo te deducunt, ſi renitaris, ut confitearis: ſi nolis, hæreſis te reum agunt; ſi velis, & non cedas,

das,

das, interrogant an ſumturus ſis corpus Chriſti? ſi neges, contemptus præceptorum te inſimulant; ſi ſumturum dicas, non abſolutus, hęreſis manifeſto es in crimine. Si abſolutum te dicas, negat id fieri potuiſſe: petit ut adducas ſacerdotem; oſtenſurum id non fieri potuiſſe. Ita ex minimis initiis te implicat metu infamiæ, periculo fortunarum omnium, exiſtimationis, & vitæ; ut neſcias quo te vertas. Tum te aggreditur levibus: conſulit quid agendum. Tunc cave: quodcunque exciderit ſeu acerbum, ſeu diſſonum à prioribus, ſeu quid pollicearis, detineris. Propterea nega colloquium. Si urgeat, dicas te illum cognoſcere. Nam qui prudentiores, diſcedunt; non ignari, quanto periculo ſe exponant. Quod ſi incautus in caſſes decideris, docueriſque veniam impetraſſe; opponas roganti illud, ut is ad eum potius eat, qui ſit eruditior.

Si ergo propinatum ſit [ægro] aliquid pravi, ut gloriam tuam evertant: dicas, Ego rem quæ te juvit, antea exhibui; nunc immutatum eſt; neſcio cauſſam: nollem ut aliquid ſiniſtri contingeret. Propterea ignoſcas mihi: nolo amplius tecũ habere negotium. Intelligas modo tu: ſed ſi conſilium

petat, offeras curam ex ſcripto, quam aliubi exequatur.

Eſt præterea inſidiarum genus illud exitiale, de quo mirabar diu, Bononiæ quum eſſem: Maxime huic negotio dabant operam, ut qui accederent ad infirmum, animum illius confirmarent, dicentes ut nõ formidaret, quod omnino in tuto eſſet, etiamſi in extremis laboraret. Id qua ratione agerent, non poteram intelligere. Tandem animadverti, heredum eſſe conſilium vafrum: qui ſeu procurarent illius necem, ſeu ſaltem quidem exſpectarent, id agebant, ne æger ſibi timens cogitaret de mutando medico, aut de inſidiatoribus abigendis, aut (quod magis referret) mutandis teſtamenti tabulis: ut nullum ſit maleficarum inſidiarum magis argumentũ hac importuna procuratione confirmandi animi; quum auxiliis bonis, (ut ego objiciebam, neſciens quo tenderent,) non tam forti animo ægrotantis opus eſſet.

Explorator duplex: [alienus, &] conjunctus: is longe melior, quod non ſolum actiones, ſed & conſilia novit. Sed potentium eſt, & Principum, invenire qui velit perſonam & nomen proditoris (& plerumque non ſine gravi periculo) alterius cauſſa ſubire. Et ſpecu-

lato-

latoris aut puer [eſt,] aut vir: Puer, non quivis, ſed callidus valde, & multa experiendo edoctus: minus ſuſpectus eſt, & plura ei licent, ſed judicio inferior: Vir, unus aut duo, ſi fidi, longe meliores, minuſque ſuſpecti; aut ut alter ignoret: ſi unus, aut omnino vilis ſit, aut qui contemnatur, aut ſplendide ornatus: medii conditione, ſunt magis ſuſpecti. Communia omnibus, aſſidere procul, ubi præſtolentur, nec videantur, nec tum ſurgere; poſt accelerare gradum, oculo, non facie, aſpiciendo. Vbi via mutanda eſt, prope ſit, Iuvat ad tarditatem, inſpectio domorum, & figurarum, mictus, colloquia cum obviis: ad celeritatem, illos morantes ut prætergrediaris, inæqualitas inceſſus, maxime in puero, etiam curſus, luſus cum lapidibus, cantus, imo & ſaltus: in viro ſuſpiria etiam quaſi excuſant, &c. Omnes hos non te, ſed per amicum, invenire oportet. Quibus etiam optimum eſt (ſi tutum) per viam aliam eundo, neceſſario in eandem rurſus redire: ut ſi ſit in A, ſpeculator in B, quum eum viderit, eat in D: ille in C: inde tranſibit ad H per [G,] & occurret ſpeculatori quaſi fortuito: quod ſi dum ſpeculator eſt in E, non videt A ipſe, & in F G, &c. Opor-

tet igitur diligenter metiri gressum illius, ut illi se accommodet speculator. Quidam etiam mulieribus utuntur; nec male. Plurimum enim absunt à suspicione.

Est etiam insidiarum genus duplex, valde maleficum. Vnum, quum amicis tuis persuadent, non esse quod suadent, tibi noxium. Ita dupliciter obsunt: non solum re; sed amicos in tui jacturam inducunt; ut etiam tu merito illis irascaris. Aliud est, quum quod per ipsos factum est, tamquam vitio tuo contigerit, tibi imputant. Velut quum mihi Bononiæ paucitatem discipulorum objicerent; cujus caussa ipsi erant, quum etiam violenter abducerent, & locum legendi atque horam occuparent; aliosque lectores inducerent.

CAP. CVII.

De invidia abolenda.

INVIDIAM autem declinabis, si apud æmulos & eorum amicos de fortuna tua conqueraris; & non jactes tē, nec glorieris; verum illos humaniter amplectaris. Difficillimum sane est existimationem [retinere,] & invidiam fugere. Neque bonum est, valde familiarem esse æmulis: nam incognitis in-

videre non ſolemus. Sed & fortunæ potius [accepta] referre decet, quam induſtriæ, vel virtuti, quæ eveniunt bona. Vnde Sylla ſe Felicem voluit appellari. Invidia conſtat, non exiſtimatio, quiete. Ergo ut alterum ſerves, alterum declines, mutationes apud æmulos occulere oportet, ut lucrari, honorari, vocari à Principibus: ſed antiqua ſolum oſtentare.

CAP. CVIII.

De contemptu & irriſione.

QVUM vero aliquis (gratia exempli) domeſticorum ęgri te irridet, id magnum eſt: nam contemtum dominorum indicat: unde haud malum fuerit miſſionem impetrare. Audiunt enim famuli aut domeſtici quæ dicuntur in domo; & continere non poſſunt. Id vero ex aliis ſignis animadvertes: ſolutione, quæ minuitur; & riſu, dum diſcedis: nam triſtes te excipiunt. hæc enim proprie ſunt contemptus ſigna. Quod ſi cedere, grave nimium ſit, tu te ipſum contrahe, ac fortiter reſiſte his, qui te oppugnant. Irriſioni iracundia adverſatur; tum alteratio in cauſſa, pręſentibus fautoribus tuis. Age ut Paulus dicebat: urge, obſecra, &c. increpa: memineris agi de honore tuo:

caussam contemptus venare. Si medicus molitus est technam, non servum aut ancillam reprehende, sed palam medicum: urge, quasi inscium culpæ. Dissimulabis enim. Omnibus præterea participibus, pharmacopolis, tonsoribus, obstetricibus, lucri causam honeste præbebis, autoritate tua servata. Nam quorsum tua imminuere, ut alterius nomen illustres? Perstare posses in proposito, & spernere, vel desperare restitutionem: sed res humanæ brevi finiuntur, & non constant diu; ut exspectatio periculosa sit plerunque, semper autem damnosa: desperatio autem absurda; quum nihil apud nos tutum sit, aut spe careat. Similia, ut dixi, similibus, si superior sis, sunt propulsanda; atque id tantum. dissimilibus, si inferior; id enim necessarium. Si vero irrideris, aut contemtum pateris, seu caussa tua, seu caussa non tua, ut restituaris, prorsus danda est opera. Sed exemplo utamur: Sit ut vocatus inter belli consultores, irridearis à Principe, aliis (ut fieri solet) in unum conspirantibus: tu vide an inconsulte aliquid egeris, aut dixeris. Vt enim medicus numquam recte curabit morbum, nisi qui caussam cognoverit bene; ita morborum, qui nobis in existimatione contingunt,

tingunt, ſumma curæ eſt, cognitio cauſſæ. Fac igitur ut ſcias cauſſam, an ſit error tuus an conſpiratio æmulorum, an Principis judicium; an plura ex his. Si autem cauſſa eſt error tuus, ne excuſaveris: ſera enim excuſatione nihil pejus, quæ fatetur errorem, & non in tempore illum diluit; niſi te opportunitas juverit, ut quum refricatur: tunc enim ut recenti vulneri medendum eſt, diligentia, cura, & oratione, quæ aut crimen & errorem eſſe neget; aut doceat, niſi id feciſſes, deterius negotium ſe habiturum. Ergo corriges teipſum, ſeu error fuerit in re, velut conſuetudo; ſeu in modo, velut quum intempeſtive, minus appoſite conſulueris; ſeu in aliis, quæ ad negotium non pertinent, ſermonibus vanis, inanibus, inceſſu, ornatu, atque ſimilibus. Sic autem corriges, ut non ſolum te ab erroris opinione in poſterum admittendi vindices, ſed etiam prioris ſuſpicione, dum in contrarium habitum verſus es: Velut ſi de levitate ſuſpectus ſis, continentiſſimus eſto, atque gravis admodum; adeo ut liceat in contrarium tranſire vitium, modo leve ſit, atque purum: velut ex loquace, nugace, vaniloquo, in taciturnum, & eum à quo verba ſint vi extorquenda.

da, ne refrices, aut iterum erres: tempus omnia abolet, imo eluit. Vt errores tuos cognoſcas, amicum habeas, qui quæ agas ac dicas conſideret, ac libere tibi renunciet: dicat & quę ab inimicis tuis objici ſentiet. Quodſi Principis judicium te premit, ſi parum prudens eſt, tu te contineas, fautores quære, atque homines qui tecum ſentiant: licebit adhærere illi cujus opinionem probat, tuam mutaſſe ſimulando ſententiam. At ſi prudens eſt, credas calumnia perſuaſum: itaque apud illos te tueberis. Si veri amans eſt, & vere prudens, excuſantem libenter audiet; & defenſionem amplectetur. Si nimium pervicax, aut te oderit, aut ab aliis fuerit perſuaſus, diſcede, ſi potes. Periculoſum enim, ſemper obluctari potentioribus; plerunq; & damnoſum.

Si tui te, extra patriam dum fueris (quod mihi contigit) contemnant, diffamentque; contemptum illorum perferre oportet. Dixi ego quærenti, & interroganti, cur hoc? non eſſe illos patritios, ſed mercatores. In eos recidet contumelia, ſi (quemadmodum & [evenit] mihi) duæ res affulſerint: autoritas ex virtute, & [favor] à nobiliſſimis concivibus eo in loco in quem te contuliſti.

CAP. CIX.

De calumnia apud Populum eradicanda.

AD abolendam vero calumniam, quum ea duplex ſit, judiciaria, & popularis; popularis multitudine & potentia amicorum te laudantium, tum vitæ ſynceritate, & oppoſitis rationibus vivendi diſſolvitur. Velut ſi de pueris te accuſant, mulieres habeto in domo; ſi de ignorantia, diſputa, ede libros: ſed & hoc jacta. Putant non poſſe convinci falſum teſtem, nec negantem orationem poſſe demonſtrari. Verum falluntur. Nam Daniel ſenes, falſos teſtes, convicit, atque damnavit. Vbi vero hæc non ſufficiant, libello edito te tueberis: ſed ita, ut accuſationis caput omittas; reſpondeas his quæ antecedunt, antequam ad illud deſcendas, & (ut dicitur,) *Excipias quam vulnus, te decet ante mederi.* Velut ſi inconſtantem, cogitabundum cerebroſumque te appellare vulgo ſoleant; tu ne hujus memineris: ſed ita exordieris : *Magnus abuſus eſt, quod in tam periculoſa re, qualis eſt hominum vita, medici tam inconſulto, ubi ad ægros acceſſerint, ſtatim nihil cogitantes dictent medicamenta, præcipiant agenda, non co-*

gnito morbo, non intellecta caussa; atque id impune non solum sit illis, sed unde mors tot hominum, & miserorum languentium originem ducit, illis gloriæ cedat? O infandam audaciam, perfidam nequitiam, stultas hominum mentes, & in sua damna proclives! Adeo ut si quem suspensum stare virum probum, & sapientem, piumque, & in miserorum ægrorum commoda intentum videant, tamquam ignarum (qui non statim doceat quæ agenda sunt) aut alia cogitantem, & cerebrosum vocent. Tantum error potest Populi, & improborum artificum malignitas. In judiciaria autem [calumnia] exerce illud: (de hoc autem supra actum est:) scilicet, repetita interrogatione post aliquot dies; quod si justus sit judex, accusator, & testes pœnas luent; si improbus, opprimeris. Sed talia judicia ira Dei subsequi solet. Quum etiam coarctata loco & tempore fuerit calumnia, facile refellitur, aliud probando, eodem loco & tempore [à te factum aut dictum fuisse:] at sic etiam negans oratio probari solet, scilicet per affirmantem oppositam. Dubitatur autem, an melius sit, accusari, & absolvi in judicio, an non esse accusatum? an per calumniam accusatum absolvi, ut innocentem, an
non

non accuſari? an intentari judicium, ſed omiſſum deſperatione, an non intentari? an nominari; an in ſuſpicionem veniſſe, nec nominari? an veniſſe in ſuſpicionem; an prorſus non cogitaſſe quemquam de hoc? Et ſane in his quæ effectum notum habent, ut occidiſſe hominem, melius eſt per calumniam accuſatum, & innocentem pronunciari: nam ad alia judicia multum confert abſolvi; at alia ratione deterius eſt, quam non accuſari, quum gratia, pecunia, vi oratorum defenſus videri poſſit. At in criminibus quæ effectum apertum non habent, ut hæreſi, concubitu puerorum, nullum eſt auxilium ab innocentia: ideo melius eſt bona Fortuna uti, ut ne in ſuſpicionem quidem cadas: adeo enim quædam maligna ſunt & exitialia, ut etiam cogitatio propria labefactare, & polluere hominem videatur: velut ſi quis de Deo male cogitare poſſe ſibi perſuadeat. In populari autem opinione omnis etiam ſuſpicio maculam affert: aut enim flagitioſus eſt, aut odioſus, & ob id hujuſmodi feruntur. Quamobrem nec dolori indulgens, queraris [te] petitum veneno, vel ferro: exiſtimationtm enim minuit, & animos inimicis & æmulis addit: videris

deris

deris enim talis, in quem audere licuerit: (Persuasum est enim imperitis, egregios viros etiam à cogitatione tutos esse debere:) Sed sufficiat queri de gravibus persecutionibus. At in judiciis, si æqui sint judices, quæ non probant, ubi de noto effectu agitur, ad opinionem calumniæ juvant. Absolutum autem de jure esse, ut indifferens est, ita ad innocentiam numquam trahi potest. Sic trifariam distinguendum: Si tu, tamquam non cures rem, queraris publice, fabricatam in te pulcherrimam technam, de re de qua ne cogitaveris quidem; hoc autem breviter narrabis, cum risu indignationis pleno: Aliter vero etiam si ad non amicum, tamquam ad amicum singularem, narrabis commentitiam fabulam, capita argumentorum tangendo, solum non enarrando; dolebis Fortunam tuam, mores hominum; quereris nullam esse his rebus propositam legem, aut saltem non observari: omnia autem cum indignatione, ira, fremitu, verborum paucitate: nam hæc innocentiæ sunt indicia. Adjicere potes, quanto damno tibi sit; & criminis magnitudinem augere. Quanto enim majus à te fingitur, tanto quisque ab illo te [longius] velle abesse crediderit.

Noli

Noli tamen adferre probationes, nec proferre experimenta, quasi confisus in innocentia tua; sed expende amici opinionem, an à te, vel ab alio potius sit persuasus: Frigide consolabitur ab alio persuasus, aut tacitus manebit: si à te, ad ultionem incitabit te, & operam suam pollicebitur. Si ab alio persuasus est, ab ejus amicitia prorsus te subduces. Neque enim honesta vel utilis amicitia esse potest ejus, qui de te male sentit: sed aut fraudulenta est, aut ob timorem solum te cogit. Sic vero agendo, utriusque improbitatem testaberis, & tuam tueberis existimationem. At si stultitiæ te insimulent, jam hoc majus est æmulatione atque calumnia, &c. sed si hostilis insectatio: publiceque provocandus in judicium; & vindicanda quovis modo injuria. Nihil enim non licet contra tanti sceleris autores: quin etiam proscribere, atque vulgare maledicta de illis, factionem suscitare; & beneficio uti injustæ calumniæ si non potes, nihil melius, quam concessis à populo id ostendere. Est autem id: *Nullus majorum meorum stultus fuit: inde ridere.*

Vbi de religione agitur (quoniam hodie in ea summum est periculum.) ne umquam detegas te errasse: sed melius

lius eſt omnino prætermittere; quum ſecus agendo, nec magis pietatem colas; velut veſtis diebus primis quum impeditus ſero ad ſacrificium iveris, plus jacturæ affert quod videaris contemſiſſe, quam auxilietur pœnitentiæ opinio. Et ideo ne acceſſeris: ſed poſtridie, aut alio die, quaſi duplicato fœnore & re & exemplo utrique ſatisfacies. Hocque tutius apud plebem, honeſtius etiam apud nobiles: quorũ ut non eſt ſimplicitas garrula, ita maximum decoris ſtudium. Porro huic negotio maxime ſtudere debent vere ſapientes: nam nulli magis obnoxii populari calumniæ; ut optimi pro peſſimis, & præſtantiſſimi pro imperitis habeantur tot falſorum criminum ſeminatoribus:adeo ut nulli magis fiant obnoxii legibus, maxime tyrannorum; quibus innocentes opprimuntur, improbi elabuntur.

Quandoque juvat in aliis cauſſis petere præſidium coram multitudine, aut prorſus contemnere rem, atque negligere. Quandoque enim ex compacto te oppugnabunt; ut ſi renitaris, turpiter cadas. Oſtende itaque te veritatis tantum ſtudioſum. Multum juvat hæc tenſa [prætenſio.] Quinetiam contemtum, ut dixi, oſtendendo, magnitu-

gnitudinẽ præferes. Quum vero quicquam multitudini invisum facere in animo est, ne antea queraris; sed potius laudibus evehas, optareque simules. Sic enim omittendo quæ laudasti; quæ optare visus es; id necessario fecisse videberis; nec maledictis virulentarum linguarum subjicieris. Solent autem hæ occurrere calumniæ, his, qui conjunctis sanguine destituti sunt, & in principiis sementis hujus exitialis parum diligentes fuerunt, & virtuti, & persuasioni de se nimis confisi sunt. Quodsi per potentes viros, & aperte, æmuli te calumnientur, potentiores opponere oportet; indicia, &c. nam & illa potentibus prosunt, &c. turbas in populo suscitare: tum vero æmulum forsan (raro enim hoc genus insectationis à pluribus pendet) facilius fuerit evertere, quam resistere potenti. Vbi calumniæ fundamentum verum sit, res tamen ipsa dolo agitur; ut si medico philosopho aut eloquenti (neque enim prorsus imperitus omnium esse potest) objiciatur quod novit, ad existimationem in arte elevandam; non negabis (quod stulti faciunt,) sed optare hanc gloriam simulabis: inde aliquo facto optare non esse, ostendes. Horum altero existimabunt se nõ nocere,

cere, ob idque desinent; altero totus videberis principali negotio intentus, & solum in eo perstare [aut præstare.] Nec versaris in periculo, ne non invertant exemplum, opinionis in principale; quoniam in eo acrem propugnatorem te esse oportet. Quid enim magis nocet existimationi, ut nullus sis, quam profiteri, & non præstare; verum turpiter vinci, atque nullum te exhibere? Si ergo hoc ipsum simulaveris, nonne omnem opinionem de te vulgatam eximes, atque eradicabis? Vbi vero indictis, & de calumnia doctrinæ, calumnia vulgetur maximæ adversus professores, juvat non è directo petere, neque sine occasione, sed transversim, & quasi per ænigma, perque occasionem, & brevi sermone, nec sine autoritate, si potes; & tacite illos ad certamen invitare. Quod (etsi postmodum parum præstiturus) agebat recte Cavenagus: *Veluti quum dicerent æmuli, me fucatam doctrinam, atque coloratam, sed neque veram, neque ex veterum sententia, sed novam, spargere; dixit, tria genera animalium esse, quæ singula armavit Natura: viribus hæc, illa fuga, alia dolo: in quo [postremo genere] sunt serpentes. Ob hoc Aristotelem dixisse, leonem esse ingenuis moribus, quod viribus*

suis

suis confidat. Non occulte, si quid habent, insusurrent in discipulorum aures: Facile intellecturos, qui cervos se credunt, saltu esse asinos. Legant quæ de hujusmodi viris scripsit Galenus (etiam producto loco:) nam & idem certamen imperitorum & stupidorum adversus illum fuisse. Prodeant, prodeant [vel prodant,] si quid habent, dicebat Cavenagus; geminato verbo. Certum est quicunque nunc profitentur Papiæ, esse è nostris discipulis; nostraque scripta jam ubique legi: Tyrannicum esse, imo impudentium, maledicere, non adjecta ratione: Voces esse sparsas à quibusdam medicis, qui videant brevi futurum, ut si discipuli audire pergant, non solum se futuros longe superiores, sed etiam illos vera doctrina in lucem prodeunte, apud Populũ contemtui habendos. Propterea sua interesse, ut quanto plus illi urgent, ac dissuadent, tanto acrius his studiis incumbant. Sed neque voto potientur. Nam si qui modo decepti verbis eorum, discedent; hi solum erunt qui imperiti sunt, & ob id desperabunt se posse eo pervenire ut illos superent. Nam qui præstant ingenio, non dubito quin sint perseveraturi. Talibus verbis & ipsi autores machinæ absterrentur. Quum vero numquam satis adversus hoc malum, quo præcipue omnes virtute præditi (velut asilis delphini)

 phini)

phini) urgentur, [muniti ſimus,] id maximum eſt calumniæ argumentũ, de pluribus generibus accuſari. Nam ſi falſa ſunt, calumnia fere palam eſt; ſi vera, quorſum tot, quæ ægre poſtmodum probari poſſunt, inculcare; quum in uno conviciſſe ſufficiat? tum præſertim [quum eum] in eodem genere multis exemplis peccaſſe, demonſtraverit. Atque hæc excuſatio plus habet efficaciæ apud magiſtratus, & ſapientes; & magis ſeria eſt illa apud populum; quæ inanis ac levis, [&] omnino fucata. Nihil autem efficacius in reſpondendo, quam ſi coram populo vel judicibus, ad certamen provocaveris. Quod mihi bis feliciter contigit: Primum quidem ſimpliciter Mediolani; poſt Bononiæ; propoſita conditione, quum de lectionibus conquererentur, ſimulata accuſatione, dixi: *Si omnes una ex his [calumniatoribus, tam] profeſſores, quam diſcipuli, vel paginam [unam qualem ego] ſcripſeram, ſuper eodem libro (profitebar autem tum ſecundum Hippocratis Epidemiorum librum) conficere potuiſſent, gratis me velle per annum profiteri: Sin non poſſent, ſtipendium trecentis augerent coronatis, & in poſterum à calumnia deſiſterent.* Nemo nec in prima, nec in ſecunda oblatione

tione ausus est conditionem recipere; sponteque victos se fassi sunt. Potest & contorqueri conditio ad solos æmulos: idque tanto honestius, quanto prior efficacior, & gloriosior.

Porro scommatibus in his locus datur, tum etiam fabulis, sed brevibus admodum. Velut quum quidam gravitatem maximam immerito præ se ferret, dixi, Vt plures sibi sapiunt! ille probandus est, qui pluribus sapit. Quum aliquando non pro dignitate libri Epidemiorum, quem explicaturus eram, orassem, dixi, Bonum pannum numquam pulchrũ habere limbum. Alteri dixi, Conon [aut Codrus] Rex mortuus est ut servaret exercitũ, &c. quod non blandirer discipulis; nec equus, qui domini servat vitam, sed canis inutilis. Quum existimarent rarum me habiturum auditorium, respondi, Plures venduntur Donati, quam Virgilii; & Virgilii, quam Aristoteles. Observandum est in his, ut non solum rem ipsam honeste excuses, sed autores calumniæ simul graviter accuses; & ut facto ipsi simul medearis: & ut, si res aliter cedat; (velut quum postmodum pleno auditorio legi) ne eam partem inconsultius improbes. Verba humilia, vel res obscenæ numquam

conveniunt, nisi indignabundis, & in injuria manifesta, quum ipsi alioquin graves habeantur. Nullum enim est tam exiguum discrimen in sermone apud multitudinem, quod evidentem non faciat varietatem.

At quum res in angusto fuerit, op pugnaverintque te, hinc urgendo, il linc per suppositos astantes; tunc opus est summa mansuetudine, patientia, sollicitudine, ac gravitate; diligente omnia considerando, & librum ha bendo depromptum, omnia conti nentem: & nihil est mali, nisi jactu ra temporis: sed si potes, (ubi nec illos flectere vales, nec cives intelli gunt, sed sunt dementati) ne illo rum vestigia sequaris, ac Deum offen das, melius est locum abominabilem relinquere. Verum si aliam sustine provinciam, velut profitendi, & ib (maxime ob ambitionem discipulo rum) viget hoc malum, ut nec reti nere tuto possis, nec honeste relinque re munus, suscita sensim (si potes) juvenes aliquos, eos ad rectam viam dirigendo: aut gregarium te medicum exhibe: hoc enim exoptant; & nil aliu primum cupiunt. Verum nec id suffi cit. Nam facilius ex secundo loco a ultimum te rejicient; quam ex prim

ad se

ad secundum. Necesse est igitur favere junioribus, atque illos instruere; & vitare truculentorum carnificum consuetudinem, ne in aliquod magnum malum importunitate sua te ingerant. Est enim difficillimum cum illis pugnare; nisi apud Principem aliquem optimum & prudentem sis: quum id accidat [in hoc negotio] quod dimicantibus cum illis qui vitam suam desponderunt: nam hi non vitam, sed animæ suæ curam abjecerunt.

Si injuria publica sit, & per pueros aliorum, in te, aut tuos, (maxime autem in usu sunt nomina insaniæ, ebrietatis, pædiconis, mœchæ mariti, aut deformitatis in corpore, tum ignavi,) nec pœna proposita publice est, velut Bononiæ, ac Romæ (ut mirer contra criminis inustam falsam notam solam actionem civilem relictam esse) Dominum, non illos, si vales, solus solum, de summa injuria, quæ nunc habetur in uxoris impudicitia, saltem dolore afficies, perterrefaciesque. Si cum præfracto negotium est, & tu per pueros idem ages, sine luce, per inanimata; inanimatis animata ulcisceris: post r. c. l. f. noc. ap. si potentior sit, ita ulcisceris in suis, ut non solum te cogatur relinquere, sed etiam perpetuo

in mœrore vivat. Digni enim ejuſmodi homines ſunt, quorum ſtirps prorſus extirpetur, ab omni humanitate atque virtute alieni. Illud diligenter cave, ne ex tribus præſidiis perperam unum pro alio eligas. Quod ſi lege agere licet, nullo alio præſidio uti debes; non ſolum quia melius multo, ſed quod Rempublicam bene conſtitutam eſſe id doceat; ac illam non violare decet, quæ te tuetur. Et qui peccat, minori pœna dignus eſt; quoniam haud ex licentia id agit.

Specialiter autem ſi te inſanum eſſe divulgaverint, quod (ut dixi) ſummum eſt omnium convitium, dicas: Si opinionem illorum de me, Dei eſſe arbitrarer, utique ex hoc ſermone, &c. me ſuſpenderem: Verum quum hanc opinionem contrariam eſſe mihi perſuadeam illi, quam de me Deus habet (ut qui inimici Dei ſint) gratulor mihi ipſi non parum: Et tamen cum hoc ipſo etiam, ſi quando occaſio detur, meritas illis gratias agam.

CAP. CX.

De contentione.

IN contentionibus anſam præbent improbi & æmuli, & qui te oderunt, injuriam inferendi. Summa eſt, ut paucis ver-

cis verbis utaris, nec irascaris; & ut eo refugias, ut roges, an velit quicquam plus quam jure illi concessum? Si negat, respondeas, Igitur vim inferre paras: audite qui adestis: neque tu ergo, te ipso teste justus es vir. Si concedit, dices. Iam convenimus: neque ego quicquam aliud volo. Hæc maternæ linguę sunt accommodata, nō ut Latine proferantur. At si cum sycophanta res sit, versa vice eisdem ille te obligat verbis, ut te decipiat. Respondebis igitur, Te velle sane quod jus æquumque præcipit: sed quale illud sit, videre te cupere: nam hoc titulo illum inique agere atque injuste.

Quidam adeo sunt impudentes, ut etiam ab incognitis quæ neganda essent amicis, petant; &, si neges, minentur. Vbi tales videris, tempus petas ad deliberandum. Quod si velit in longum producere sermonem, ne feceris. Ipse enim paratus consilio, (& forsan vi etiam,) venit. Vbi respondendum est, meditata oratione paucis, & coram Principe, vel magistratu, vel potentioribus amicis, sermonem habeas: alium omnem recuses. Propterea obniti decet quantiscunque viribus, ne ulla ex parte te de tuo deturbet statu.

CAP. CXI.

De injuria accepta.

INIVRIAS ergo minores hoc in casu ulcisci debemus acriter & obstinate: sed ita, ut aliud quidvis potius, quam hoc, agere videamur. Blandum te inimico ostendes; & levibus etiam officiis quibusdam ita eum prosequeris, ut facilior ulciscendi occasio detur. Sed nec ulcisci injurias temere conaberis in levibus. Primum, quod turpis est vindicta, quæ offensæ non ex toto, neque maxima ex parte respondet. Dici enim solet, Inimico ad lumbos tenus demerso; manum præbe; ad scapulas vero usque, præcipitem age. Sed nec in quibusvis tentabis. Submittet enim forsan amicos, etiam potentes, qui tuum animum explorent. Vnde primum illum cautum reddes, ne in posterum amplius queas illi insidiari, aut ægre; & forsan ille præoccupabit. Inde & illos qui ei amici sunt, concitabis; & ut improbum & vindicem gravem existiment. Neque est recta talium sententia: sed amici saluti potius consulunt, quam quod justum sit, judicent. Ob id ignotis hominibus numquam communicabis animum tuum, nec fides. Et quanto occasio pulchrior esse

esse videtur, fac ut aviculæ, &c. quæ suspectam, habent pinguiorem escam, verba vero quæ infamiam, aut jacturam magnam tibi non pariunt, noli vindicare: est enim furiosi. Non est vindicta tentanda, nisi quum tanta & talis fuerit, ut illum saltem de statu suo dejicias. Quinimo si te rogant, noli (ut stulti solent) medium tenere; aut alacriter juva, aut omni studio illum perdere delibera. Si quis filium aut filiam [tuam] injuria affecerit (clam tamen, & illis non repugnantibus) non palam ulcisci oportet, quod absconditum est, &c. nec inultum sinere possit gloriari, &c. sed ubi glorietur, aut ingratus sit, tunc clam, & ipso in scelere erga tuos, aut alienos, tamquam injurium & desertorem ulcisci illũ oportet: hoc autem facile est, implicitum flagitiis & amore seductum. Si quis improbum te dicat, trifariam solent satisfacere; vel negando, his verbis; Non veritatem dicis; hoc honestius: illud acrius, Mentiris: tamen æquivalent. Tertium est, Sum probus: hoc majus est, quam si dicas, Non. nam fieri potest, ut nec improbus sis, nec probus. Et quamquam ita sit, non tamen satisfacit: ut si dicas, Vera non dicis; licet plus dicas, quam si respon-

deas, Non, & neges: nam illud superadditum, Probus sum, non repugnat illi. Quia quum dicit, Improbus es, duo comprehendit, vel quod improbus sis civiliter, id est, malus; vel ἀφιλότιμος apud Principes, vilis animi: hoc non negas, quum dicis, Probus sum; sed incumbit onus probandi tibi: ideo injuria affectus es. At duorum priorum modorum altero, ille ideo injuria affectus est; quod si adjicias dicto, Probus sum sub omni sensu & significato, honeste ultus es injuriam; quia incumbit munus ei probandi. At si cum periculo sis, melius est tacere, aut dicere, Sum. nam dissimulantia præsupponitur: incumbit tamen munus probandi tibi; nam injuriam fateris. Melius est hoc, quam respondere, Probus sum: irritas enim, & non satisfacis. Callidissime agitur, si audeas dicere, Probus sum, addita generali nota, ut dixi (modo enim sensus maneat, nil referunt verba:) nam si adjiciat, Mentiris, putabit injuriam fecisse, quum acceperit. Neque enim post juriam relatam licet amplius inferre, aut excutere verbis; sed judicio aut facto opus est. Minor autem, & in potestate aliena, injuriam non dicitur accipere, maxime in periculo, vel di-

gna ira,

gna ira, vel justa suspicione ex verbis contumeliosis, aut levi facto, ob exempli utilitatem, & necessitatem rei. Quodsi quis præoccupet, dicendo Mentiris, nec ille injuriam dixerat; sufficit respondere, Quod sit improbus; relataque est injuria: nec juvat eum, si denuo repetat, Mentiris: sed injuriam accepit; quia lex, & communis hominum consensus favet referenti. Et multum etiam refert, an dicas, Verum non est; &, Vera non dicis. Nam ex communi consuetudine fertur primũ; nec dicit, illum scire, & fallere; sed potius falli. Cum prudentibus plurimum refert, ubi te onerent verbis, illud deesse tibi testari, quo maxime superbiloquentiam exercent. Velut si opulento dicas, Tametsi pauper sum; (perito literarum, imperitus;) non tamen debeo à te contemni; aut efficacius, injuriose me compellere debes. Nam & per ironiam dicta suspicantur; etsi serio pondus hujusmodi verba habeant, quasi ei caussæ & tuo juri confisus hoc agas, & superbe se gerat. Vnde confessione illa, & tam ancipiti verbo, huc illucque animo distorquetur.

Injurias Principum æquo animo feras; ne te præcipitem agas. Memento quã nihili singulos mortales faciant, qui

qui non pari ſint poteſtate. Exemplum illud Proregis Neapolis noſtris temporibus, te moneat; qui tres pueros (quorum natu maximus ſextum decimum annum non exceſſerat) nulla cauſſa, nec inimicitia privata, quum non potuiſſet invenire qui damnare judicio vellet, jugulari juſſit; & pedibus in campum qui ante arcem erat, trahi. Hæc quum cogitaveris, nullã tibi à Principe injuriam fieri poſſe, puta.

In univerſum, injurias Principum & aliorum leves, ſpernendo prorſus obliterabis, quum te id alto animo facere intelligant: graves preme, ut opportune vindicare poſſis. Sic Aſtyagis Harpagus, Cambyſis Prexaſpes: quum unus [patri] unicum filium epulandum dederit; alter nulla cauſſa filium coram patre ſagitta per cor directa occiderit.

Injuriarum autem, quæ in verbis conſtant, maximæ ſunt, impietas & inſania. Prior periculoſior; præcipue his temporibus; poſterior ſemper damnoſa in omnibus actionibus, atque apud omnes. In priori, ſi ſemel in calumniam incideris, neglige, ſi abſque judicio ſit; ſi accuſatus, fac ut judicio libereris: deinde accuſatorem ita tractabis, ut exemplum præbeat aliis. Neque

que enim inultum quicquam ex his sinere oportet. Interim vero sic vivas, ut nullam de te suspicionem præbeas; & ut contemnere [calumniatores] videaris.

CAP. CXII.

De judicio.

IN his vero qui judicio publico ipsi, vel in suis, perculsi sunt, nec desinunt æmuli infamia illos aspergere, mutatio loci necessaria est: aliter Hydra fiet Lernæa; & si pati etiam velit,

Veterem ferendo injuriam, invitat novam.

Si conetur ulcisci, aut resistere, quid inter tantos? aut etiamsi cedat, dicent, In minoribus fervidus & impatiens, majora æquo animo tulit. Hoc est senum delirorum opprobrium. Aut igitur patienter omnia ferre, & Cynico more contemnere oportet (quod non est præsentis instituti) qualecunq; sit, aut mutare locum necesse est, & in voluntarium cōcedere exilium, magnorum exemplo virorum; (Nasicæ, Metelli, Solonis, Lycurgi: qui tamen tolerabilia passi sunt) ne te, velut ignobiles canes, vulgus, & despecti homines, gloriæ inimicorum tuorum minime participes, prosequantur: à quibus si

vexe-

vexeris, ad quos recurres, ut dedecus propulſes? Liceat (ut mihi ſeni, & æterna molienti, non ut recte agenti, ſed ut minus male) rebus ſuis conſulenti differre aliquantulum. Semper enim, ubi de ſpe æternitatis agitur, omnia alia contemnere non ſolum licet, ſed etiam expedit: tum eo magis, quod propoſitum hujus libri eſt, hominem (quantum fieri poteſt) ab exterioribus damnis reſtituere [vel immunem reddere.]

At generoſioris ſpiritus fuerit, ſi calumnia publica opprimaris (nam ſine ea ut inimicus tractandus eſt) exemplum ſequi Alcibiadis, & Coriolani, Sertorii, ut [ad inimicos,] non ad amicos Reipublicæ tuæ refugias, apud quos inimici tui plurimum potuerũt; &, ſi ibi cadas, tua culpa cecidiſſe videberis; juſtamque priorem injuriam dicent; velamenque ſceleri obtendent; & utcunque res cedat, ultionis ſpe carebis; quum neceſſarium eſſe conſtet, ut quietus vivas: Nam ſi adverſis poſthæc premaris, duplici modo afficieris, & contemneris miſer. Si felix [fueris,] quanto felicior [fuiſti,] eo magis luctus dolor augebitur: Vt in hujuſmodi caſibus nullum ſit ſolamen, præter vindictam; in aliis omnibus (velut Cæſar

de regno dicere ſolebat) pietatem cole. Ita ergo liberali animo remitte, & ignoſce. Sed neq; ad impotentes (quibus præter omnia hęc mala illud accedit, ut non habeant quod dent;) ſed ad inimicos & potentes [confugiendum:] apud quos ne negligaris, aut opes, aut inſignis facti gloriam tecum feres. Vix poſſis hoc facere, ſi inops abieris. Inde totus in vindictā publicæ calumniæ intentus, & in commoda Regis tui, ne quicquam anceps, aut timidum, aut vile, aut ambitioſum, aut contradicendi ſtudio cogitare videaris; ſed grandia, utilia, prudentia. Etenim ulciſci pravos, liberare miſeros aut ſervitute aut morte, forſan Deo ingratum non erit, ſi te magno animo juſtam ulciſcentem injuriam foveat, & actum ſecundet: (nam ſine ejus numine quis dubitat hæc fieri nō poſſe?) id tecum meditare, *Me evexit in apicem, illos excæcavit, ut mihi injuriam inferrent; & mihi animos addidit, & ut ulciſci poſſim, effecit. Sequamur igitur ea, ad quæ favor Dei, & inimicorum injuria nos invitat. Solatur me Philoſophi dictum: Pulcherrima mors eſt in bello: & Virgilius,*

——— *pulchramque petit per vulnera mortem*

& rur-

& rursus,

—— *Pulchrumque mori succurrit in armis.*

Quum accusatus in quęstionem veneris, obfirma animum recta ratione Philosophorum: (Parum differt hoc ab illo:) Inde contra finem: aut fugias damnationem, in qua omnia continentur mala, supplicium, dedecus, irrisio, jactura rei, contemtus tuorum, verecundia, servitus. (Damnatorum enim corpora pro mortuis habentur; nec sunt suorum, sed publicata:) Demum adversus interrogationem. Veluti quendam amicum, quum accusatus esset, quod puerum corrupisset, illo etiam vehementer læso, quia de facto constabat, testis deerat, interrogarunt quanto tempore non concubuisset cũ femina (erat autem in juventutis flore) & ille miser dixit, jam quadriennium intercessisse: quum hoc responso non solum criminis suspicionem augeret, sed videretur jam pæderastes. Multum autẽ interesse videretur apud leges, an quis scelus admiserit, an sceleratus sit. Constat enim (si res apud justos judices agatur) longe gravius hoc puniri. Nam punire scelus, est inimici, non judicis, aut judicis, prorsus corrupti avaritia vel gratia aliorum; ut sce-

aut ſceleratum dimittere impunitum, judicis nullius pretii, aut infamis. Ergo in hujuſmodi dicere debuit, Se mulieribus uſum. Sed ſi [plura] quærant ſubjiciat, Hoc non eſſe arbitrii ipſorum, divinam confeſſionem exprimere: (quum etiam in illa nomen non requirant:) cum pluribus etiam potius quam cum una rem ſæpius habere te, melius fuiſſet dixiſſe. In principali autem admirationem præferre oportet. Velut illud, Non puto hoc umquam dixiſſe [quemquam,] nec dicturum eſſe. Vbi affirment; vocetur coram. (Neganti nulla poſſunt abſque comprobatione adhiberi tormenta.) Vbi adfuerit, tuæ ſolertiæ [erit,] ut omnes credant, te inſontem eſſe. Hoc autem alias docuimus (in Dialectica.) Per frequentes interrogationes etiam ſi factum conſtet, conjectura mendacii erit apud minus ſolertem, modo Iudex æquus ſit.

In litibus, ab initio (ſi potes) conare excindere teſtes, corrumpendo, & judicem adverſariumque leniendo, vel deterrendo. Si non potes, aut ſufficere non exiſtimas, acriter procuratoribus obſta; judicem non fatiga. Aut enim majore crimine obſtrictum, aut majoris lucri rem eſſe putabit. Sed ut medi-

camentis concoctum morbum, non amicis levibus, sed pecuniæ imperio eradicabis [adversarium.]

Oportet etiam qui aliquid velit impetrare, scire mores eorum à quibus obtinere debet. Sunt autem proprii, & communes. Utrosque igitur scire decet, & propriorum media propria, & à quibus: potentium, & judicum, (nam & hi potentium, quod ad tempus attinet, è numero sunt.) Potentium igitur & semper, & nunc, qui medii sunt, & horum qui (ut dixi) proprii sunt. Ergo hujus ætatis (melius enim est, propius accedere) voluptas scopus est. Ad voluptatem autem via pecunia. Sed & gloriam sub voluptate collocarunt. Quicquid sub horum altero non est, extra aleam est. Porro sub gloria, potentiam collocant. Quumque ea se dignos existiment, non metuunt, neque infamiam, & sunt voces, neque facta aliorum; unde minis non moventur, sed irritantur. Propter voluptatem autem molles effecti, & nolentes de morte cogitare, illam, contemnunt, & quæ ad illam, & quæ propter illam. Quamobrem quum propriam vitam negligant, alienam nihili ducunt. Itaque misericordia non moventur, neque justitia, neque æquo; ideoque neque preci-

precibus; ſed in faſtidium vertuntur. Amicitia autem, quoniam ambitioſus non habet, &c. niſi quos vult eſſe pares; neque familiaritate, neque beneficiis amicum definit. Non ergo moventur aut juſtitia, aut amicitia, neque metu, nec miſericordia (ſunt enim duri cordis,) neque precibus. Ergo quibus [movebuntur?] his quæ ſecundum voluptatem, & his quæ ad illam, & ambitioſa actione (ſub qua etiam & contentio æmuli, & ultio continetur;) & demum reliquiis juris; ob id quod hoc eſt prædium judicum & tabellionum: ob id etiam audaces & improbi (ſed neque id ſemper) violare audent [jus.] propria autem uniuſcujuſque ex communibus diſcere licet.

CAP. CXIII.

De hoſtibus: ubi de Reconciliatione.

INIMICOS non prius inimicos eſſe, detegas, quam ulciſci illos poſſis: antea vero, non ut amici, ſed nec ut inimici tractandi ſunt. Præſtiterit autem de illis utilitatem captare; velut in libris de Vtilitate capienda ex adverſis, dictum eſt. Porro de illis numquam ſermonem facere decet; ſed eorum actiones obſervare. Cave autem in omni contentionis genere, ne ordina-

rios judices relinquas; ſed illis inſiſte; & quantum potes, benevolos tibi redde. Plurimi enim dum ad ſupremos refugêre, periclitati ſunt. Sed ſi inimicus per exploratores te tentet, numquam deſiſtet; viamq; nocendi inveniet tandem; niſi effecerit, ut ſuo ſe ipſe malo conficiat. Quod effeceris, vel exploratore ſuppoſito, qui tuus ſit; aut eo, quo utitur, decepto. Præterea occultum inimicum ne apertum feceris. Qui enim occultum ſe putat, & mitius agit, dum detegit timet, & facilius opprimitur: cujus rei innumera ſunt exempla. Itaque diſſimulare inimicitiam, prudentiſſimorum hominum eſt. Et ſcias quod ab inimicis furibus, &c. parum de vita timendum eſt: maxime ſi te non imparatum invenerint.

Quodſi inimico reconciliari expediat (quum non exitialis eſt,) ad tempus, ſeu pro occaſione, quum improbi eſt animi; aut etiam perpetuo, quum generoſi; id optime ages communi excitato in tuum inimicum hoſte. Vnde qui inductus eſt, pœnam facile luit, quum per eos per quos inductus eſt plectatur. Velut Fr. Sfortia ſecundus, quum Rhetos in Iacobum Medicem excitavit; inde junctus Rhetis, ad deditionem illum coëgit. Propterea per

alios

alios id faciunt, ne proditores dici possint. Sfortia licuisse sibi dicebat, tamquam in rebellem. Ideo recte animadvertere oportet, pro quibus pugnare decreveris. Quum vero sint duo genera offensarum, publicum & privatum, reconciliatio in utroque per paria effici debet: nam privata, in publica offensa, non satisfacit injuriam passo; nec tuta est ei, qui fecit: Publica autem reconciliatio, in privatis inimicitiis, scenici quid habet. Tutissima vero in unoquoque genere [reconciliatio fit] per amicos, potentes, generosos: primo per potentes & generosos, ideoque per magistratus; post per amicos generosos; inde per amicos potentes; post per generosos, si vere tales sint; post per amicos; post absque intermediis; pessime & inique per solos potentes, aut alios, qui neque generosi sint, neque amici.

CAP. CXIV.

De inimico exitiali.

QVODSI quempiam ex illis exitialem tibi imminere cognoveris, nec te supinum projicias; (nulla enim in misericordia spes; postquam neque à Principibus, neque à ministris parcitur viduarum infantibus, frigore vel

fame morituris:) neque contemnas, quod tot modis, & tam facile cuique paratum exitium eſt à quovis domeſtico per venenum: Sed enitere ut illum tam fortiter, quam etiam ſapienter, ſuperes his quibus potes modis. Tum primum, quod melius ſit ulciſcendo mori, quam inultum. Suppone igitur amiciſſimi tui amicum, tamquam inimicum tuum, in illius familiaritatem receptum: quem adhortationibus potentioris, officiis, pollicitationibus onuſtum, imo etiam pecunia corruptum, impelle ad detegendum omnes illius machinas, conſilia, vimque ejus frangendam. De te numquam verbum habeat. Loco ſolitario condat epiſtolas, obſcuris deſcriptas verbis, non tamen alienis notis, ne in ſuſpicionem læſæ majeſtatis incidant: viciſſim & alias accepturus epiſtolas, atque pecuniam: obſervato, ne quis alius tollere poſſit: quum obviam factus ei fueris, certo ſigno accepiſſe quiſque alteri, aut non accepiſſe, ſignificabit. Hujuſmodi rationibus ampla multiplexque via patebit ad ſecuritatem tuam; totque modis, quot ſunt moriendi. Verum fac, ut & ipſe timeat: & quam pluribus potes ac gravibus negotiis illum diſtine, &, ſi

clam id agere non potes, minus odiosis.

Quum pugnandum est cum impari conditione, &c. si ferro superior evades; vel mora, si plures conspiraverint; vel diversitate armorum; vel imparatos aggrediendo; vel carptim; vel robustiores imbecillioribus opponendo, vel necessaria intercipiendo; vel per suasmet [artes, vel per suosmet] opprimendo; vel deducendo ad iniquum locum. Summum autem in periculis adjumentum est, impræmeditatos aggredi, & maxime admirandis consiliis. Porro totam hanc tractationem in quincto libro Fabularum docuimus; dum vafre facta, Stratagemata, callidasque technas enarraremus.

In reconciliatis autem inimicis delectus habendus: non in quibus non fidas, sed de quibus omnino non confidas, ut de veteri inimico, velut in proverbio: de viro improbo, si caussa manet odio: de ambitiosis, si tu humili sis conditione; (quod pleriq; non norunt,) si periculum ei à te imminet, vel subditus aliquando illi fueris.

CAP. CXV.

De ultione.

EXPEDITIVS est autem eos qui proprii sunt, & semi corruptos, sæ-

pius urgendo corrumpere; ut ſicciſſimorum humidiſſima, &c. & cœnam largiorem, &c. ſectari. Natura enim pauperibus tot telas ad juſtas ultiones ſubminiſtraſſe non perperam videtur: ſed ut intelligeremus [eam,] modo fortes ſint, ac prūdentes, magis illis, quam potentibus, cum ſuis ſtipatoribus, fuiſſe auxilio. Sed, ſi potes abſque hoc in tam brevi vita, & fragili conditione, plenaque periculis, melius eſt civilem viam ſequi, modo non ſis viribus valde inferior: per amicos, ſub inimicitiæ ſpecie ſuſpectos, & fidos miniſtros, &c. reddes, & colloquiis fictis. Contra inſidiis captos, iratos, avaros, inconſtanteſque dignoſces. Vltionem, [inquies,] libenter dimitto; ſecuritatem mihi: meiſque quæro. Nam amicum fingere, non inimicum ſe oſtendere, decet, qui ulciſci ſatagit. Aliud præterea eſt metuere, aliud eſt dolere. Neceſſaria eſt ultio, ob ſecuritatem: Dignus eſt venia, qui juſtum ulciſcitur dolorem. Lege Naturæ par pari referre licet. Vt non male declamator ille finxerit pauperem filios divitis ad pœnam expoſcentem. Propterea inanis gloria in ultione, quando juſta non eſt. Quum enim ultio ſit ob ſecuritatem, & juſtum dolorem, quorſum quærere

famam,

famam, ut ſecuritatem amittas? Solum ea ratione convenit, quum conjunctum ulciſci volumus, non ignotam illi eſſe vindictam, ut eum graviore dolore afficiamus. Et, ſi ultio publica ſit, cauſſa ejus eſſe debet, in quem ultio dirigitur; non ergo gloriæ.

Quinque ſunt genera exitialium inimicorum: Qui ſolum volunt; quos permittere ſuo dolori par eſt: Qui poſſunt, & ſciunt, non tamen audent; tuum eſt, in his an experiri tuo periculo velis: Quique audent; quos cogeris ulciſci: Qui etiam luctum intulere; ut non poſtea ſit timendum; quibus, quod tuum non eſt, condonare nequeas; & (ut dixi) in quibus maxima pars ultionis eſt, ut eam intelligant: Demum quum etiam perſequuntur; ut duplici ratione compellaris ulciſci: nec tunc parcendum eſt propriæ vitæ.

Vltio autem generoſa ſit, contemptis legibus, nec obnoxia: velut ſi [quis] clam ſolus occidat inimicum: deinde purpura veſtitus in publicum prodeat. Sic quidam quum adulteram uxorem veneno ſuſtuliſſet, illam (tametſi potens, & in magiſtratu) nullo funere dignatus, ſed per veſpillones ſolos extulit. I nunc; dic veneno ſuſtuliſſe: ubi indicia? non ultum injuriam; ſatis con-

ſtat nece, & contemptu cadaveris. Generoſior, contra leges, cum ſecuritate; ut in alieno loco. Generoſiſſima, vi hominum, & temporis occaſione, ſecuritate parta; cęterum aperta, & contra leges.

CAP. CXVI.

Ubi in arbitrio ſis negotiatoris.

UBI in arbitrio ſis negotiatoris: veluti quum diſceſſurus, ſtatim aurum velles, aut à publica perſona, aut à debitore; [quod] ille pluris longe vult exiſtimare, quam valeat; ſi recipis, magna jactura afficieris; ſi non recipis, modus non eſt, ut perficere negotium poſſis: nec litem intendendi tempus. Tunc bonis verbis agendum eſt. Noli diſſimulare, quod occultare non potes. Sic ego in hujuſmodi cauſſa apud miniſtrum Regis teſtatus ſum neceſſitatem; ut, ſi vellet, etiam cogerer accipere, longe deteriore conditione: ſed ſcire, nobilem eum eſſe; facturum quæ nobilem deceant: me beneficii memorem futurum. Dices, Quid obſtabat, ne quantum poſſet, arroderet? Pudór primum, & quod tantilla re non fiebat dives, & nomen ſuum ac exiſtimationem profanabat: inde quod accepta pecunia poſſem queri apud

apud præfectos; atque ita coactus esset reddere ad quadrantem usque; ut nihil illi superfuturum fuisset, præter dedecus: denique, quod si perstitisset in pretio intolerabili, poteram accepto argento invenire aliquem, qui longe meliore conditione aurum in argentum illud commutasset. Dictum est autem superius de aliis hujusmodi: sed non par ratio, quum illi nil pensi habeant, honoremque jam prostituerint; & occasio magis sit momentanea. Negotiatorem superbum & iracundum cave; etiam procuratorem. Nihil enim aliud quærit ira illa injusta, quam tibi juste non liceat irasci; imo nec queri. Hos igitur homines, ut pestilentissimos, devita.

Nec credas pecunias trapezitis, quantumvis fama opulentis, qui sumptus supra conditionem faciunt. Aut enim velare cariem, qua exesi sunt, cupiunt; aut stulti sunt. Sed & pecunias creditas, ubi hæc videris, (dico canes, equos, aleam, convivia, regiam supellectilem) repete.

CAP. CXVII.

Ubi omnia tibi sint adversa: & de mœrore.

QVUM vero quasi irato Deo omnia tibi adversa contigerint (velut mihi

mihi anno MDLXIII filius æmuli domeſtici) ne te ſupinum abjeceris, nec tibi defueris, neque ſpem abjicias. Cogita Deum cuncta diſponentem, cœlum, aſtra, aëremque communem, Fortunæ volubilitatem; & ut ſæpe maximis calamitatibus, tum multiplicibus incommodis magna ſuccedunt commoda. Vitæ contemplare brevitatem; & quod illi eo perventuri ſunt quo tu, licet alia via. Nihil denique gratius his qui te oderunt, cõtingere poteſt, quam ut intelligant te ſuccubuiſſe dolori, ceſſiſſe, & pedem è pugna retuliſſe. Dum Fortuna admodum contra te ſævit, omnino quieſce, aut velociſſime cuncta age. Immota enim non tam facile læduntur, à procellis; nec quæ ſua velocitate prævertunt ventorum impetum. Sed & inciſiones omnino aut lentæ, aut celeres admodum, dolorem non afferunt.

Sed quoniam triſtitia ſolet opprimere homines in hujuſmodi caſibus; unde negotia abrumpuntur, vigiliæ ſuccedunt, corporiſque ac virium conſumptio; & in ſenibus perſæpe attonitus morbus, aut reſolutio, tum cæcitas, aut ſurditas, vel oblivio, aut ſtultitia; in juvenibus vero inſania, aut febres malignæ, ex quibus moriuntur:

præ-

præterea [accidit] ut indignatione permoti erumpant in verba aliqua, unde occaſionem arripiunt inimici, ſceleratique magiſtratus, aut Tyranni, perdendi illos: Ideo adverſus hæc omnia præmunitum eſſe oportet: corporis cruciatu: mordeas: brachia unguibus diſcerpas, ad dolorem vehementem uſque: [Nihil melius eſt, quam per tormenta corporis, animi lenire anxietatem:] Præterea inedia, abſtinentia vini, ratione; potiſſimum ea admirabili quæ ante diſſolutionem nulla videtur; ubi diſſoluta eſt, demonſtrat: Aut enim nihil à morte nobis ſupereſt, atque ita prope nihil ſumus; in eo vero quod prope nihil eſt, nil magnum contingere poteſt: (Et quamquam quidem fingant magna, ut in ultionibus, pompis, atque hujuſmodi; ubi tamen refrixerint, & ipſi idem ſentient, etiam in proſpera Fortuna, & quantumvis ſecundis rebus:) Sed ſi animus eſt ſuperſtes, multo minus aliquid hic eſſe fingi poteſt, per quod beati vel miſeri in hac vita poſſimus exiſtimari: ſed omnia ad aliam vitam referenda erunt, cogitatione in Deum, quum vix dici ullus poſſit, qui deteriora patiatur his quæ fecerit, vel obfirmato animo feciſſet, ſi potuiſſet: tum illius benigni-

tatem

tatem considerare. Iuvat & in hoc Martyrum vitam, & supplicia indigna, & patientiam legere, ac contemplari. Croci etiam potu expertus sum levari curas. Sed & diuturna [prosunt] pedum balnea calentis aquæ. Princeps [Avicenna] recitat de Hyacintho [lapide pretioso:] non contigit mihi experiri, an adeo præstet. Et dicitur etiam de Insulæ succo, cum vino. Orientales maxime gaudent suo Opio: quo etiam fortes in bello, & ad Venerem prompti evadunt. Hujusmodi tamen, præter necessitatem, violenta sunt, & vitæ obsunt. Plurimum ex Philosophia commodi habebis, dum oblivisceris malorum omnium. Bona solum speres: in virtute felicitatem constituas; & ut ex malis bona decerpas. Difficillima tempora sunt, habitatores iniqui; non jus, non modus servatur: uxor contumax, filius perditus: dic, Quam felicior ceteris vivam cum aliis? Aleam non laudo: nam primum fit jactura nimia temporis; & homo assuescit ei vitio, etiamsi sine tristitia cogatur ludere; & si certet de parvo pignore, non tollit curam; & si exponat multas pecunias, quum vix sufficiat, &c. liber amicus, &c. ad victoriam occupatus, disperdet omnino, & abjiciet eas.

Sed redeo ad primum. Quum in desperatis casibus juvet tentare Fortunam absurda ratione, quæ quandoque utilior est, quod inexpectata (velut in Agathocle;) ideoq; hæsitatio & communicatio omnino inutilia & periculosissima sint, & tota spes in audacia reposita sit; inutilis tamen, nec tentanda servis; (nisi quum alii multi in eodem discrimine fuerint, ut Spartaco;) neque tuta admodum privatis; Regibus solis persæpe necessaria; quibus non pugnare periculosius, quam pugnare. In universum acrem esse oportet.

CAP. CXVIII.

De his qui gravibus vitiis obstricti sunt.

QVICVNQVE scelerate aliquid agere cogitat; primum respicere debet, ne contra leges id agat, pœnasque det: deinde si tuto etiam id agere liceat; cogitet an eum revocet à fine proprio humanæ vitæ, de quo dictum est. Insania enim mera est, maxima mala minimis deliciarum voluptatibus commutare. At ardeo, pereo, si illa non servantur. Non est amare hoc, sed furere. Propterea furorem cura; non exple libidinem. Ferri possunt

quæ-

quęcunque ad finem bonum ſunt; non meretrix ſterilis, multo minus puer. Hic magis abominandus; illa damnoſior. Sed priore conſuetudine nihil deterius: fœditas, tot impedimenta, periculum, odium, & quod è directo pugnat cum principali felicitate. Ita in decipiendo ſpes ſaltem magna ſit, ne fallas pro Caridionis, &c. Sit ergo flagitium ſemper cum fine atque virtute conjunctum: ut concubina, cum prolis ſpe. In aliis occaſioni ſerviendum, non pertinaciter inhærendum; neque etiam tum ſine aliqua virtutis & finis humani ſpecie: Vt raritate dedecus, & infamiam; virtutis facto, conſcientiæ morbum ſopias. Neque enim illud Tragicum probaverim,

Per ſcelera ſemper ſceleribus tutum eſt iter.

Κακοτροπίαν omnino fugias; in qua exitus infelix inſitus eſt. Velut qui cum uxore divite divortium fecit, quod præpoſtere concumbere cum eo nollet: inde infamis; paulo poſt, etiam mœrore conſumptus eſt. Minorum aliqua in domo; aliqua extra admittere, minus malum eſt. Nam concubinam melius eſt ad ſecuritatem prolis habere in domo, & quæ excuſari poſſunt; meritricem extra: utraque enim

con-

conditione caret. In domo si habeas, habeas & custodem prudentem & fidum, qui illarum impetus effrenes coerceat: Nec quicquam magnum committas, sed sub specie honoris: In disciplina semper intenti, &c. sint, ut locus non detur malę cogitationi. Philosopho cuidam noto, quum nihil horum servaret, meretrix aufugit, expilata tota domo: inde etiam accusatus ab eo qui illam abduxerat, diu fuit in vinculis. Vt habeas, lenone scito, & pecunia opus est, aut possideas: nisi vis tibi placeat. Multæ enim cogi volunt; virgines præcipue. Fertur enim illud Nasonis:

Aut numquam tentes, aut perfice. Tollitur index,
Quum semel in partem criminis illa venit.

Cave etiam ne grandia pollicearis. Nam quod præstare debent, etiam majus existimabunt. Si dederis, exhaurieris; & ut glorientur, diffamabunt: si non dederis, discedent, aut perpetua molestia te afficient. Cave [eas] cum quibus non solum negotium sit: Nam quæ habent fratres, aut amatores violentos, in magna te incommoda protrudent. Cautum etiam in conversatione esse oportet; & magis

leviusculis donis perſæpe, quam ſpe, vel pecunia, allicere præſtat. Si rem iniquam tentaveris, querunturque, amanda, velut iratus, proxenetam. Melius eſt etiam amarulentia continere, quam ſe exponere periculo levitatis, aut avaritiæ illorum, aut alicujus æmuli tui inſidiis. Verum ita tempera factum, ut ſecuritati tuæ caveas, & licentia moderate utaris. Memineris quodcunque malum, magnum eſſe; magna, dura: Dura mollia fiunt conſuetudine intermediorum, &c. nimium docemus: ſed ſi pudorem occupas, parcas dedecori. A ſævitia abſtineas: temperatus ſis, nec ingratus. Tot modis etiam apud Deum forſan veniam ſperare poſſis.

Porro quum tria ſint bonorum genera; animi & corporis, ac fortunæ; id malum inter vitia proprie dici meretur, quod omnia hæc ſimul evertit, & etiam parens eſt aliorum omnium vitiorum: id vero eſt gula. Nam & fortunæ bona diſſipat; & corpus languidum reddit, & infirmum; & animum vitiis replet. Nec quemquam ex his non ſumme turpem invenies: Infinitiſque id confirmatur exemplis.

CAP.

CAP. CXIX.

De filiorum cura.

EX his autem quæ extra nos ſunt, nulla eſt major cura, quam filiorũ. Eorum enim amoremDeus nobis inſinuavit, & opum: qui quamquã ob immoderantiam, malorũmultorum cauſa ſit: neceſſarium tamen eſt, illum eſſe, ac ſemper fuiſſe. Eſt etiam utilis: nam ob opes, artes coluntur; ob vitam, & filios, lucrum: ob filiorum etiam, vitam, & lucrum, ipſi erudiuntur. Porro filiorum cauſſam omni pecuniæ anteponendam cenſeo. Quodſi unicus ſit, quis ambigit? At ſi unus inter plures, nonne etiam ex illo continuata ſtirpe, quum (ut alias declaratum eſt,) orbis Dominum naſci neceſſe ſit, plus habebunt quam quicquid quod amiſiſti, etiamſi regnum ſit. Qua etiam ratione, quum proportio infinita ſit omnium, ad partem quamvis, & perpetui, ad idquod aliquando finem habet; palam eſt etiam in dubiis poſthabendas omnes opes, (etiamſi ſint centum millia coronatorum Philippeorum) filiorum periculis. Excipere debemus eos filios, qui extra ſpem ſunt in poſterum propagandæ ſtirpis: nam etiamſi certo perituri ſint, nihil hac

caussa curabis: Etsi opum amissio pluribus aliis, vel tantundem, id est, exitium pro exitio, aut periculum pro periculo afferat: pensanda denique diligenter; quum unius certum exitium si tollatur hac jactura, quæ periculum vitæ afferat pluribus, aut si plurium periculum, uni, opibus amissis, exitium afferat certum. Si qui vero ad vitia ardentes sint, & à patris obsequio alieni (quod etiam in fratribus & amicis utile est, & ferme unicum præsidium) illos accende adversus inimicos suos veros, aut fictos. Commune enim, aut grave odium, & quanto majus fuerit, conciliat animos. Narratur fabula de duobus canibus pugnantibus, & lupo adveniente. Secundum auxilium peti debet ex his qui moribus cũ eis communicant; improbitatem autem & infamiam eandem nõ habent: Nam ab illis qui eis se credunt permutantur; quum alia perturbatio à contrario violenta sit. Habet autem hoc rationem Alexipharmaci. Verum ubi aliquid boni inchoaverint, si damnes, spém & ardorem extingues; si laudes, vanos efficies, & ridiculos. Vna est ergo via; studium, promptitudinem, finis electionem probabis; tum quædam in singulis tamquam absoluta eliges,

quæ

quæ laudes egregie. Docebis autem pauca, & quam leviter in ſingulis partibus; multa ut ſint in omnibus, atq; ea una ratione comprehenſa: Vt in pictura, primum totius ſchema, inde majorum partium, & ad totum & per ſe, & inter ſe delineationem; poſt partium in quibus illæ perficiuntur, & per ſe, & ad partes majores, & inter ſe proportionem. Tum ad minores devenies: inde ad exiguas: poſt ad minimas: ultimo ad umbras, fines, & inſenſiles notas. Triplicem illam rationem obſervant. Demum ab initio repetens, ad colores totius devenies, partiumque maximarum; inde ad ſequentes, ac minores, exiguas, minimas, ac reliquas, quæ quaſi termini ſunt, & fines, & pathemata. Ita magna leviter, & plurima paucis docẽdo, illum ad multa & magna errata corrigenda induces; quum in paucis ac levibus ſe defeciſſe, & ſibi ſolum, perſuaſerit. Vt vero tradas magiſtris, eos eligas, qui ſciant docere, & qui hoc velint: Magnus enim labor, tœdiumque majus. Rem tamen & ab experimento in aliis dijudicabis. In ludis, laborioſos ſolum permitte: nam perſeverãdo robuſtiores fiunt; & facilius deſiſtent, qui ſunt molliores. Ita indulgẽtia hæc illis aut utilis erit, aut pa-

rum noxia;certe laudabilis. Quod præceptum est, generale esse debet. A ludis sedentariis arcere oportet, ne discant; ubi didicerint, occupatos adeo tenere, ut dediscant; fido socio etiam apposito: aliter tam diu habere in vinculis, & obscuro loco, ut visus jacturam faciant. Nihil enim atrocius ludo aleæ, qui mane divitem, sero [vespere] possit efficere mendicum. Absint denique blanditiæ omnes, & maxime ab educatoribus. Eorum loco perpetua sint benefacta. Sed & omnes blandidicos, & blandiloquentes summoveas: tum quia hæc nihil juvant, & sunt improbi animi indicia certa; tum quia assuefaciunt animū juvenilem ad hæc veneficia. At si extra domum in spem collocare velimus: gratiosos, & efficaces, cum Principibus; solertes, & laboriosos, cum opulentis mercatoribus; ingeniosos, cum magnis artificibus; mansuetos & æquales, cum filiis ditiorum, ut simul erudiantur; cum osoribus suorum, &c. senibus præcipue, atque avaris, obsequiosos, patientes, sagaces, sed experitos [aut expeditos.] Secus stulte: nam non plura genera sunt, nisi propter conjunctionem sanguinis. Porro pro studiis liberalibus adhibenda (communi et-

iam

ſiam regula in electione puerorum) initia Geometriæ, pro rerum memoria: nam vocant imaginationem; ſyllogiſmos, pro ratione; orationibus ſolutis experieris memoriam verborum. Ratio alterutri memoriæ bene copulatur; ipſe inter ſe minime. Sine ratione neminem ſtudiis, imo ne negotiis quidem, adhibebis. Memoriæ ergo verborum [inſerviunt] oratoria, grammatica, leges, hiſtoriæ; rerum, omnes ferme reliquæ diſciplinæ liberales, tum artes mechanicæ. Communes quaſi, geographia, & ſimplicium cognitio. In docendo, &c. quæ jucunda eſſe præſtat, repetitione, addito ſemper decore; quæ jucunde & celeriter, intendendo exercitationem, admirabilem fructum paries. Quum vero duo ſint modi pueros ad virtutem inducendi; per blanditias, & vim; blanditiæ conſtant verborum lenitate, æmulatione, adhortatione, rationibus, promiſſis, ac præmiis: vis, timore, verberibus, carcere, fame. Meliores ſunt, in univerſum, blanditiæ, vi: & in vi, fugere oportet verbera: nam etſi proficiant, ex his, ubi defecerit ætas, impleto cerebro lachrymali materia, ſtulti aut improbi evadunt: ut niſi militiam exercitaturis, ob doloris patientiam, nõ

conveniat. Fames autem valde convenit: nam non ſolum curat, mutatque temperaturam, & gravia flagitia emédat, omnemque contumaciam frangit; ſed in conſuetudinem verſa, etiam adulta ætate plurimum auxilii ad moderationem morum affert. Metus autem medius eſt inter vim & blanditias. Carcer non, niſi fame adjuncta, convenit. Filias ne nuptui des, ante vigeſimum annum. In puerorum quoque inſtitutione literaria, gravem propone ſententiam, quæ diligenter penſitanda eſt: quam eleganter vertant, recta ratione ſcribendi, charactere pulchro, & in ſyllogiſmum convertant. Ita moribus, facundiæ, orthographiæ, ſcribendi exercitationi, & demum dialecticæ proſpicimus. In his etiam cavenda ſunt duo maxima vitia, de quibus magiſtri grammaticæ (veluti virtutibus) gloriantur: unum eſt, ut pueri excipiant notis quæ illi docent; nam ſcribere dediſcunt: alterum eſt, ut ſine mora interrogatis reſpondeant; quo fit, ut inconſulti evadant, & linguæ præcipitis.

Ei autem qui plures habuerit filios, & maxime jam adultos, & ſi laboret invidia, aut locus ſit factioſus, aut tyrannica adminiſtratio, [ultile eſt,] ut

non

non ſolum dividat binos ac binos extra domum, ſed ditionem: ne uno veneno, ruina domus, ſeditione, rixa, accuſatione, terræ motu, fulmine omnes perant: ut Vgolino olim [evenit;] & noſtra tempeſtate illi qui ſeptem habuit filios, quos inimici exilio damnarunt, corrupto pecunia judice; inde ſtatim circumdata domo ignibus, acceptos ſub fide omnes jugularunt. Nec audebunt in paucos; quum ſciant ad vindictam ſupereſſe multos. Eruntque tamquam ſpeculatores; & plura noſcent: Nec, ſi unus peccet, adeo animi illorum commovebuntur in omnes; nec cogentur [aut conabuntur,] etiamſi poſſent, cunctos occidere; vel ſi non occidant, ut vindicare honeſte nequeant, qui vitam acceptam habēt. Sed ſi parvi ſint, etiam melius erit, majores extra domum habere. Multis hoc profuit. Sed & ſi duo; & habeas cui alterum eorum committas.

CAP. CXX.

Quum duæ conditiones ſimul repugnantes proponuntur.

IN electionibus vero, quum duo proponuntur, aut plura, quæ ſimul haberi non poſſunt; aut, ſi unum habeas, aliud melius loco ejus conſequi velis,

multi modi ſunt: in quibus plerique decipiuntur. Verum unus tantum ſecurus eſt, ut non abjicias unum, antequam alio potiaris. Sed quia retinendo, verſaris in periculo, ne non cogaris poſtmodum continuare in priore conditione; oportet aliquid, quantitate ſolum differens, interponere, cui poſſis aſſentiri, aut renuere: velut petendo mille, illi offerant ſexcentos; differ promiſſionem, donec cum ſecundo exegeris concluſionem, tum ſi obſtrictus, &c. fueris, tacite convenias; & eo uſque obdura, donec libereris à conventione. Si autem non potueris convenire, illis cede, & conventionem retine. In univerſum, in hujuſmodi etiam fidem frangere licet. Nam in his turpius eſt, decipi, & ſtultum eſſe, quam perfidum.

CAP. CXXI.

De contrariis indicationibus.

QVVM vero contrariæ fuerint indicationes; ut pote à genere, diverſa ei quæ à ſpecie, vel magnitudine, aut numero, aut modo, aut occaſione, aut multitudine generum; medicis facile eſt ſe explicare ab hac difficultate, dicentibus, Eſſe obſervandam potentiorem. At non tam perſpicuum

eſt in

est in hac caussa. Vtar autem exemplo: Lucius Mutinensis, à secretis Principis Ferrariæ, vir moribus ornatissimus, res meas sine vectigalibus transsmitti curavit: Ego quum postridie Ferrariam venissem, memor beneficii, quod tanto gratius mihi erat, quanto minus illi notus è facie eram, nec ulla cum eo intercesserat consuetudo; hæsitabam (quod togam non haberem) an illum inviserem. Officium ad pecuniam pertinebat; sine toga esse, ad honorem. Vincebat species generi juncta, genus solum: nam genere tenebar. Præcipuum enim genus est, gratiam reddere. Sed quia erat de pecunia, & pauca, etiam vincebat ratio existimationis. Quamobrem in hujusmodi maxime oportunæ sunt excusationes, etiamsi veræ non sint: velut morbi, celeritatis nimiæ; venisse, sed invenisse; aut illatum impedimentum, quod ego dicere poteram vere. Nam quum gratiam soleam anteferre omnibus, adieram hominem; sed non sum admissus à familiari, quod illum diceret ægrotare. Prima ergo ratio generis est, gratiæ, inde honoris; posthabenda est ratio cæterorum. Nec potest constitui generalis regula: quia ubi parva est differentia magnitudinis officii,

ficii, genus numero & ſpeciei præferri debet, tum etiam generum multitudini: ſpecies ubi genus imminuat, & occaſio, velut prodire palliatum coram magiſtratu, plurimum poteſt: ob id officium in magnitudinem, perſonam illius, tuamque, occaſionem præſentem, & quæ immineant, & quæ expectes, in recte judicando conſiderare diligentiſſime oportet. Semper autem non agendo melius eſt peccare, quam perperam agendo; & in his quæ emendari poſſunt quavis via; & quæ à periculo multum, ab honeſto parum abſunt; & ubi de vita tua, aut filiorum, aut omnibus opibus non pericliteris.

Contingit etiam aliquando caſus multipliciter involutus: qualem exemplo nunc demonſtrabo. Quum Boloniæ eſſem, ægrotabat frater ejus, qui legatus fuerat apud Pontificem alias, quum ægre ac vix obtinui conditionem minus honeſtam, profitendi Bononiæ munus: tum vero nec ille adfuerat in ſecunda electione, quod, ut dixi, tamquam ſuffragium, &c. me poſuerit, &c. haberi poteſt. Ego tamen memor prioris officii, & quod frater ejus inter primarios haberetur, & cõparandæ bonæ famæ cauſſà; pecunias repudiaram; tum quia minime de exi-

tu cer-

tu certus essem. Tum vero alius medicus me inferior, omni ratione nitebatur locum occupare, & me antecedere. Quum ergo vocatus essem, missionem fecisse illius, æger simulavit: sed postmodum apparuit, illum ut simul mecum colloqueretur, vocasse: atque ille pecunias accipiebat. Is autem imperitus admodum erat; ut morbus hujusmodi nec ab illo, nec socio, qui cum eo colludebat, curari posset: sed neque ego certe sperabam, me illum sanare posse. Itaque, si negassem, quum tam paucis antea diebus, consensu miro senatus, muneri profitendi addictus essem; verebar, ne ingratitudinis me insimularent: si accederem, multa obstabant: dedecus quasi, quum ego precario [aut gratis] operā meam, ille cum præmio collocare videremur: deinde existimatio multis modis imminuta, pugna; quum ego præponi inferiorem nollem, ille digniores antecedere vellet: præterea quod etiam arcana esset intellecturus mea [medicamenta,] nec quicquā ægro profutura, contradicente illo: demum, quod maximum erat, existimationem recuperaturus [esset ille] societate mea, quam dissidio funditus everterat: præterea si cum ipso colloqui volebam,

nec

nec propalare arcana, nec quo morbo laboraret, patefacere, impium erat: & etiam quod gloriari posset, me supervocatũ nihil profecisse: inde ut everteret jam partam de aliis bonam famam: & maxime, quod fratres, & dispensatorem domus in suam sententiam traxerat. Ergo in hujusmodi difficultatibus optimum est, aliquando invisere ægrum, bona consilia dare: Ita locum retines eundo; existimationem, raro adeundo: Si quid boni evenerit, particeps es laudis; si quid sinistri, immunis es ab accusatione: quinimo ægrum coges illis [aliis] relictis, in manus tuas se committere. Memento autem præceptorum superiorum.

In hoc casu est dedicatio librorum Principibus: nam si veterem sequi morem velis, ut si te Summo Pontifici præponas, præter id quod rideberis, non ferent: novam consuetudinem sequi velis, exsibilabunt te Grammatici, ut barbarum; & inconditam facies orationem: si mediam sequi, ut plerique faciunt, rationem, nec uni nec alteri satisfacies. Huic tamen difficultari viam aperuit Plinius Cæcilius; & eam tulit Trajanus, Princeps alioquin modestissimus, ut Dominus appellaretur, quum esset hoc nomen maxime Roma-

Romanis invisum: Quapropter illum sequamur, ut sit brevissima: eo enim nomine, in quo omnia continebantur, merito uterque contentus fuit; & ut hic de majestate nihil minueret: & ut ille ambitiosus non videretur. Simili mediocritate in Epistola ad Principem uteris : ut negando id facere posse;quod Vesalius ad Carolum quintum scribens, pulchre observat; nec exiguus, aut negligens, nec adulator videberis. Nam aliud est munus, Epistolam ad illum dirigentis; aliud historiam omnibus narrantis; aliud ejus, qui vitam illius narrando, quibus eum potest modis post obitum laudare instituit, quum nec legere possit. Tum enim eo latior est ad laudationem via, quo minus ille potest intelligere se laudari.

CAP. CXXII.

Opes, an honor, præferenda.

QVAERI autem solet, an cedendum potius honori; an fortunis omnibus? Sit senex (ut ego jam nunc sum) falso accusatus, nec judices vindicent: ut vel transmigrandum sit, si honori consulere velis, atque omnia evertere, aut stando contumeliam ferre; quid agendum? Excusat sane ætas: sed

ſed non in Philoſopho, & ſapiente; nec ob levis exilii metum. Quid ſi fugiendo etiam, præter damnum, dedecus ſubeas, ut ferunt tempora? Deinde quomodo conſulam nepoti? Ergo propter ſpem immortalitatis, quieſcendum. Eſt enim, ut alias dixi, res infinita: Mutantur magiſtratus, & regna, & imperia; æternum manet in omnem ſpem. Propterea talibus quieſcendum eſt. Si hæc ſpes non adſit tranſmigrandi ſtatim, ſemper honeſtioribus conſulendum. Honeſtiora autem ſunt neceſſaria, & perpetua. In reliquis honos præferendus eſt: ſed ſi fugiendo ſervare poſſis ſtirpem, conſidera quid illi magis conducat. Neque enim par eſt illos [liberos] deſerere; aut, ſi neque errarunt, neque peccarunt, tuis infortuniis affici. Vita enim tua tranſibit; illorum manet. Omnia iſta dedecora tempore obliterantur, & delentur; poſteri tui in tua patientia aut gloriabuntur, aut ſaltem ſtabunt, ac vivent. Imitare animalia bruta, ſed generoſa; quæ pro catulis ſuis ac prole pugnãt: quanto magis, ſi te & illos ſervare poſſis? Sed ſi manendo idem periculum fuerit, ob contemptum, nec tunc tuis conſulueris. Æqua igitur lance hęc perpendenda ſunt. In univerſum: Pro ſe
ipſo

ipſo ſolo, honori; pro ſuis, utilitati (quandoquidem dedecoris ex alterius facto nemo particeps ſit) conſulendum eſt.

CAP. CXXIII.

De gloria.

DVBIVM ſane ſatis eſt, an melius illud λάθε βιώσας, ut dicebat, Epicurus ille, ſeu Epicureus fuerit. At qui gloriam præferunt, velut Plutarchus, ſcire debent, quid ſit gloria: neque enim aliter eam adipiſci poterunt, niſi noverint quid ſit. Et quamquam ab Ariſtotele definiatur, obiter tamen quaſi; à Cicerone autem (licet de ea duos conſcripſerit libros,] quum non eſſet ſui muneris, non adeo definiri potuit: cujus indicio eſt, quod plures de gloria tradidit diffinitiones, & etiam multas illius ſpecies fecit; quod recte definienti, minime conveniebat. Eſt ergo gloria, admirandæ virtutis celebris fama. Itaque opum nulla eſt gloria, neque roboris, nec honorum, neque magiſtratuum, ſed fucata; quoniam non ſunt virtutes hujuſmodi; unde etiam neque perennia. Virtus autem triplex: vulgaris, ut fortitudo militis legionarii; hæc gloriam non parit, ob multitudinem exemplorum: excellens,

lens, velut L. Petrosidii aquiliferi; nam etsi obrutus multitudine hostium, fortiterque pugnans, aquilam intra vallum, ne ea hostes potirentur, projecerit; non tamen fuit mors ejus cum gloria, quia multa talia exempla indies accidunt: [tertia, mirabilis;] nam Coriolani, Curtii, Coclitis, duorum Scævolarum admiranda sunt fortitudinis exempla: sed Crispini gloria nulla, quia pro factione pugnavit, nec virtutem exercuit. Rursus virtus duplex: in actu, velut fortium virorum; & in habitu, velut sapientum; & justorum. Videtur autem gloria potius esse actus secundi, quam habitus solius: nam Aristides & Ptolemæus non celebrantur ob habitum; sed quoniam alter justitia in exteros patriam decoravit; alter monumenta sapientiæ suæ reliquit. Quum famam vero dico, apud multitudinem gloriam cõstare perspicuum est: quum vero celebrem, ut constans sit, atque diuturna, & cum affectu ac lætitia, atque gratulatione, qualis in Deorum ceremoniis, sit necesse est. Quare nulla mors damnati, gloriam parere potest; (sit quantumvis exculta innocentia, fortitudine, atque sapientia;) quoniam cum exultatione esse non potest, neque jure celebrari, tametsi injusta sit damna-

damnatio. Sed sufficit ei, qui sic ut decet moritur, ne gloriam jam partam violet: velut Socrates, aliique multi, qui damnati publico judicio periérũt. Atque id satis est. Neque id mirum: quum gloria duobus constet; facto ipso, quod in nostra est potestate; & multitudinis assensu, qui in aliorum. Vnde gloriam parare, non est nostri arbitrii; sine dedecore mori, in nostra est potestate. Eas enim mortes, quanto injustiores sunt, quia involuntariæ [aut injustæ] videntur, commiseratio [tanto major] sequitur; quæ contraria est è regione gloriæ: illa enim, ut dixi, exultat. Ergo ut gloriam consequaris, necesse est fructum edere singularis virtutis; idq; tempore, & loco; atq; adeo plene, ut in hominum animis admirabilem illum affectum, & constantem pariat. Quo fit, ut etiam levium non sit, oporteat: quamquam enim admirabilis sit, levium, aut, si sine deliberatione fuerit, exolescit ex animis hominum, & neque celebratur factum: quare gloria non est, sed gloriosum factum, quod per se dignum est gloria, non tamen gloria ex illo consequitur. Et certe hujus expressam habem⁹ imaginem in Deo; unde Ecclesia optime decantat, Gloria in excelsis Deo. Est

enim vel illius solius gloria, aut saltem multo præstantior: ut differat tamquam immortale à mortali; & ut Solis lux, ab igne. Ergo gloriam sequitur dilectio multitudinis, fides; ut honore dignum putet eum qui illam habet, ut Cicero ait (2 de Officiis.) Ideo fructus hic est insignis virtutis optimus; & summum quod homini consequi in hac vita concessum est.

CAP. CXXIV.

Quæsita circa gloriam.

IVRE autem merito quis dubitabit; (omissis his quæ ex ipsa consequi solent commodis; velut potentia, amicorum copia: quæ etiam ampliora sine illa ex opibus & aliis esse possunt) quid boni in gloria esse possit. Nam quod de me eam habeant opinionem, quod ad illos attinet, nihil interest meę felicitatis; quod ad voluptatem meam, etiam falso imaginari si velim, eadem sequetur voluptas: ut nulla subjici solidæ felicitatis portio possit. An forsan quod velut in opibus, hoc differt vera opinio à ficta, quod hic habet imaginem vanam; ille tamquam lucem ex Sole firmam, & quæ substantiæ naturam quandam habeat: ita opinio percepta de gloria, quum subjectam habeat

beat

beat laudationem; amorem multitudinis, potentiam, ac memoriam, non ergo gloria neque in opinione noſtra (quia etiam ea falſa eſſe poſſet;) neque in fundamento, celebratione (quoniam non noſtrum eſt;) neque in fructu (tum quia aliud eſt, tum quia ex aliis colligi poteſt;) ſed in ipſa opinionis ſubſtantia, cujus fundamentum id ipſum eſt. Quod vero quis moriendo laudatur, an ad gloriam pertineat, quum non ſit jam ad locum hunc, &c. determinare non pertinet. Forſan illud magis conveniet; in quo tandem differt gloria ab honore? Eſt autem gloria ſupereminens honor; nec eſt viventis ſemper, ut honos: & honoris latior eſt ſeges, velut opum, magiſtratus; gloria autem ob ſolam virtutem. Eſtque honoris proprium, beneficium, aut factum, aut quod ſperatur, aut pro exemplo habitum. Quapropter honor eſt uniuscujuſque, omnium autem ob id; gloria autem omnium, & ob id ſingulorum. Patet autem ex hoc, gloriam extingui, & augeri; ac minui factum, aut glorioſum perpetuo eſſe. Vnde multa quę videntur invicem adverſari, in nullo diſcrepant. An vero ad communem illam gloriam, quæ inextinguibilis videtur, faciat aliquid, ſi

adverſo caſu opprimaris, magnitudo & gloria adverſariorum, videtur ſane hoc probaſſeCicero in ſecundo deGloria, verſibus illis Homericis, ſub Ajacis perſona:

Hic ſitus eſt, vitæ jam pridem lumina linquens,
Qui quondam Hectoreo perculſus concidit enſe:
Fabitur hoc aliquis: mea ſemper gloria vivet.

Sed quoniam in hoc genere multa tradita ſunt alias (in libro de conſcribendis libris,) hucuſque dictum ſit.

CAP. CXXV.

Quantum decipiamur circa finem.

PORRO circa finem noſtrum multa ſunt, in quibus homines invicem diſcrepant: & (præter leges) id peſſimum eſt, in quo multitudo convenit. Lex enim Dei cultum, & prolis curam, & in parentes obſequium, ac juſtitiam (quæ optima ſunt) ſuadet. At in reliquis cenſet vulgus meliora eſſe bona Fortunæ & corporis, quam animi, injuriam inferre, quàm accipere; quum utrumque peſſimum ſit. Sed ſi quis etiam inter peſſima ordo eſt, pejus etiam eſt inferre injuriam, quam accipere. In hoc enim læditur corpus, & fortu-

na; in illo animus ſauciatur, & Deo inviſi ſimus. Similiter putant plenitudinem vacuitate, & otium laboribus; & multitudinem amicorum, quam paucitatem; potiora eſſe; & voluptate frui, quam abſtinere; & innumera ejuſmodi: & decipiuntur; dico etiam ſecluſa omni ſpe ſuccedentis vitæ. Itaque conſuluerim quietem agendam, nec fruſtra niti; quibus Fortuna favet, aut Genius, amplectendam occaſionem. Sed [hoc] non ob id magis dictum eſt, verum potius, ut homines in unoquoque negotio ſapientes ejus rei conſulerent: velut philoſophus de optimo ſtatu, qui eſt diu & incolumem vivere; medicum vero; quomodo hæc adipiſcantur. Nunc in utroque errant homines; & quoniam brevem voluptatem longo dolori præferunt; & putant ſine arte poſſe diu vivere, & incolumes; nec exiſtimant longævæ vitæ artem ullam peculiarem eſſe. Simili ratione conſules Iurisconſultos pro litibus, aut emendis fundis; pluresque fabros, quum quid agendum eſt, quod ad illorum artem pertineat: ut ſit etiam non ſolum univerſalis finis neceſſaria dignotio, ſed & modi adipiſcendi, tum etiam uniuscujuſque actionis. Etenim eſt errare circa finem, non

ſolum in eligendo, & inadipiſcendo, ſed in ſciendo, ſcopum illum communem, qui propoſitus eſt pro adeptione omnium. Verum illud neſcire (quod præcipuum eſt,) te nolo, quæ maxima homines arbitrantur, nec eſſe [quidem] mediocria: dico regna, & potentiam. Nam reſpice tot Regum finem; & temporis brevitatem, in quo perierunt; meliuſque de rebus tuis ſtatues; nec diſcruciaberis.

CAP. CXXVI.

De παραδοξοποιοῖς: *& faſcino.*

EST etiam modus quidam quaſi ſupra naturam, & admirandorum effector; quem Galenus ſibi laudando tribuebat, παραδοξοποιὸν ſe vocari dicens, qui legum latoribus proprius eſt, mirabilia facere, mirabilique modo; tum etiam mirabiliora dicere. His convenit, præter perſuaſam multitudinem, quæ etiamſi non ſuccedat factum tuetur, &c. At ad civilem potentiam, eatenus, quatenus, &c. Regibus enim Principibuſq; felicibus vanæ præſtigiæ favent plurimũ, & decoræ ſunt. Sycophantiæ etiam cõducunt ad tempus; plerunque tamen ad perniciem deducunt, ut de Sertorii cerva, & Syllæ ſimu-

ſimulacro Apollinis [memorant.] Nam dementavit eum, & ut crudeliter victorias exerceret, & fructus earum ſponte amitteret [Sylla.] Sic Piſiſtratus, ſic Minos infelices in felicitate, ira Deorum facti ſunt. Privatis autem perſonis generaliter talis opinio abeſt. Nam ſi fallat experimentum, in ludibrium res vertitur; ſi ſuccedat, obnoxius fit ſuperſtitionis apud ſacerdotes. Artificibus quoque invidiam parit; ut quibus lucrum his præſtigiis perit: vellentque omnia ad artis præcepta reduci; ſemperque de dolo ſuſpicantur. Omnibus præterea inviſum hoc genus eſt: quod ſi vera dicat, non ex hominum ordine eſt, ſed velut alienum; ſi falſa, ambitioſum, & mendax. In humanis enim optimum eſt, humana ſolertia mediocris, & ſumma artis ſcientia; ut maximæ exiſtimationis, ſcientia mediocris, ſumma ſolertia. Itaque bonum eſt habere, ſed occulere; omnia enim divina non ſolum maxima ſunt, ſed optima. Profiteri enim talia, odioſum eſt, & maledictis obnoxium, atq; periculoſum. Vt contra, perfectio ſumma quædam peculiaris partis in arte, honeſta & glorioſa; ut pulſuum in Galeno. Vmbram vero divinitatis incertæ præferre juvat

eos qui infamia injuſta premuntur à populo, & qui plures habent inimicos. Vſus autem[ejus] eſt,quum naturalem inventioné occultare propoſuiſti, aut quum celerrime, apud turbam exiſtimationem quærere; vel quum quid importunius petitur; aut ſi conſulant quæ è re tua non ſunt,nec tamen quur nolis, dicere velis: in hujuſmodi caſibus religionem oppoſuiſſe tutum eſt, atque honeſtum. Eſt etiam quippiam divinitate minus,natura admirabilius, quod ex induſtria non vulgari proficiſcitur: quod nec diſſimulari omnino debet, nec promulgari. Cave autem, ne fungorum quorundam inſtar, pediculum habeas tenuem, & capitulum amplum. Eſt enim indecens, & non diuturnum,neque ſecurum. Sic qui tenuibus initiis volunt mirabiliter evehi. Forſan vero nec inutile erit gemmas quaſdam feliciores, aut prudentiam, aut gentes, ſi quæ ſunt, ſecum deferre; & cum bene fortunatis verſari; & ſupplicationibus Veſtalium virginum, quæ tunc ſanctiſſimæ habentur, protegi. Videntur enim aliquid prodeſſe.

Faſcinum autem horum eſt, quum in eo excellant, [aut eos antecellant,] qui majora poſſunt: quum & ſectarum

autores,

autores, tum alii, tam bene alliciant hominum mentes, & maxime professores, ut illas omnino fascinare videantur; & ut ipsos (his relictis quos sciunt esse præstantiores) sequantur. Et hoc est de quo Galenus suis tẽporibus querebatur: quum id agant, ut omnium aliorum dicta irrideant & calumnientur; perpetuo vero contineant illos in sui admiratione, atque exercitatione. Vnde etiam Maumethi cultores, & maxime in Aphrica, adeo in illius religione firmi sunt. Est autem fascinatio, res quædam inter mortalia supra naturam: quamquam hæc quæ sola calliditate hominum fit, non sit vera fascinatio: illi enim deprehensi & divitias & vitam & filios exponunt; quod hi facere nolunt. Est ergo vera fascinatio solum tum horum tum eorum qui natura divina prediti sunt: de quibus paulo post dicemus. Est & tertium [genus] quorundam ad quosdam, ob naturæ similitudinem: quæ est quasi posita in medio omnium illorum, in amicitia, aut in quadam ratione in imperando. Vnde qui ad amicitiæ hoc genus apti sunt, etiam ipsi fascinantur; non ab omnibus, sed ab aliquibus, qui plus possunt apud illos, quam illi ipsi. Hocq; genus fascini ad unam gentem solam ex-

extenditur. Eſt autem duplex: amoris & odii unaquæque. Et amoris quidem inſtrumentum præcipuum, ſunt verba etiam arte carentia. Cauſſæ autem utrorunque ſunt, Cœlum, & Natura inferior. Et non faſcinantur niſi corpora per ſe, & animæ imbecilles, tum quia minus munitæ ratione, tum quia parent corporibus.

CAP. CXXVII.

De Axiomatibus.

CONSTITVENDA autem ſunt unamquamq; diſciplinam tractanti quædam principia; quę pro Axiomatibus ſunt habenda. Axiomatum præcipuum eſt, ut ſint generalia, clara, & certa: atque horum quædam ſpectant ad cognitionem, quędam ad operationem. Ea omnia potius caſus oſtendit, quam ratio. Ea propter hoc ſolum caput, & de Exemplis, imperfectum relinquetur; tamquam habitura incrementum indies.

1 Primum igitur Axioma eſt: ut credas multa in dies mutari, non ſolum res ipſas, (hoc enim nimis aſſiduum,) ſed etiam cogitationes hominum; &, (quod majus eſt,) tuam de negotio ipſo exiſtimationem. Propterea ne præceps ruas, niſi occaſio prætereat.

2 Se-

2 Secundum; auxilia paria debere eſſe malis: ut nec pro levi re, magnis exclamationibus, aut actionibus, aut defenſionibus utaris; aut in magna re, levibus,

3 Tertium: conſidera locum, leges, dominos, uſum, cum quibus negotium ſit, qualeſque fuerint; tuas vires, ætatem; inimicos, ſeu æmulos; fortunam in negotiis, demum cauſſam.

4 Quartum: tibi præfige felicitatem in Deo, & in virtutis operibus, & moderatione, & minori ſpe, quam jure ſperandum eſſet: & conſidera æternitatem, & longitudinem temporis, in qua everſi ſunt non ſolum Reges, ſed etiam ſtirpes eorum: & vitæ præſentis brevitatem; ut non doleas,

5 Tuta conſilia præpone majori expectationi; & utilia ambitioſis. Primum enim, etiamſi ſuccedat, quid eo indiges? Paucis enim deeſt ſumtus ad vitam; quod ſupereſt, tot modis evertitur, ut in malis plerumque reponi poſſit: Secundum autem, ſi præterita revolvas, nil omnino eſſe comperies.

6 Difficillimum omnium eſt tenere medium; dico Geometricum, non æqualitatis: ob id neceſſitas aliquando utilis eſt; quæ vel monſtrat quod utile eſt, vel excuſat, ſi erres.

7 Sed

7 Sed in reliquis ita te ante præpares, ut non poſſis errare. Quodſi neque hoc poſſis; maximum eſt, hominum mores agnoſcere, aut ex actis, aut ſtudiis. Qui enim veritati ſtudent, plerumque boni ſunt; qui ſimulant, peſſimi. Quomodo enim fidem habebis eis qui ſimulationem queſtum eſſe putant; aut qui ex dolis vivunt? ſic & his qui ex paupertate ad ingentes divitias pervenere?

8 Artem tibi para occultam, ad ulciſcendum injurias graves, & omnino ſine cauſſa factas; non potum, ne fortis verſuram facias, dum uſuram recuperare ſtudes; neque fulmen, ne te ipſum perimas; ſed dicas [vel diras] obnunciatas; aut, ſi non audes, per querelam ſignificatas: velut illud, Spero non defuturum divinum jus, ſi humano mihi uti non licet. Inde omnibus argumentis animam illius vexa, donec pœnas det, ſed cave ne maximam, rem ut ludum tractes. Ad eos enim convertatur ſolum, qui prorſus te evertere, & non etiam magno ſuo emolumento, ſtudent. Nam horum eſt vindex Natura occultior.

9 Cave ne te in Labyrinthum injicias: vel ubi exitus obſcurus ſit, vel nullus ſit; vel ubi procedendo regrediaris:

diaris: velut qui ſervili officio funguntur, ut autoritatem adipiſcantur.

10 Res male cœptæ malum ferme ſemper finem ſortiuntur: nam ſi male terminantur, cadunt illi; ſi etiam bene, ſtulta confidentia audientius progrediuntur, & ruunt. Quin etiam non ſolum hoc ipſo ſunt difficiles & periculoſæ, quod multa deſint; ſed quod neceſſe ſit, vel neceſſitate agi, vel deficere judicium.

11 Vndecimum: ne verſeris cum æmulis tuis, aut invidis: (Nam tempus tandem occaſionem præbebit, ut te evertant; ſi præoccupes, proditor videberis:) Neque cum his, qui natura ſeu moribus contrariis ſunt velut tardus cum promto, bonus cum malo. Tractu enim temporis errabis ſæpe; & propriam naturam exues, nec alienam indues quæ illi (ut reliqua vitioſa cum nobis nata) utilis eſt, aut ſaltem non adeo damnoſa. Etenim non minus errabit aſſuetus prompte agere, ſi differatur; quam meditate, ſi cogatur extemplo deliberare. Sed tamen in hoc majus eſt incommodum. Et quovis modo eorum fugies converſationem, cum quibus errores aut calamitates contingunt: ſeu enim manifeſta ratione id eveniat, ſeu quia genius tuus

illius

illius genium reformidat, male tibi cessura est.

12 Res præterea maxima in humanis est, quod dum homo potest, non experitur extrema, quia sperat; quum desperat, non amplius potest. Medium hoc inane captant improbi, lactantes te verbis, dum potes te tueri, aut ulcisci. Propterea, quum res sit violenta, nisi omnino securum te reddant, pugnando fortiter aut depelles injuriam; aut conditionem tutam offerant; aut, si vincaris, non adeo pigebit te victum esse neque ita turpe erit: tum tu ludificando illos vicissim, fidemque eis habere simulando, & verba dando, meliore conditione negotiaberis; quum saltem te credere sperabunt: cui tu rei operam, quam diligenter poteris, dare debes; quũ in hac parte nihil turpe sit.

13 Quum vero actionum aliæ sint propriæ animo, ut intelligere; aliæ corporis solius, ut ob gravitatem descendere; aliæ totius hominis, de his solis tractatio est, quod prima ad hanc referatur; de secunda autem omnino non consideret liber hic. Operationum igitur quæ hominis sunt, aliæ quidem ad animam & in se referuntur, de quibus etiam superius dictum est, velut amare; aliæ autem extra tendunt,

dunt, ut emere, decipere; & comprehenduntur ambo genera ſub actionis nomine. Verum primum non proprie eſt de quo inſtitutus eſt ſermo; ſed de ſecundo, tum factione; cujus duplex eſt ratio: Vna, quæ ex nobis magis pendet; velut ambulare, canere, literas eradere: alia ex re ipſa; velut inſtrumentorum ſubtilium tractatio, ut horologiorum, & lapidum motio. In omnibus ergo his tribus quicquid dure fit, ſi efficere coneris, vix à magno inconvenienti evades; ratione habita ſubjectæ rei: ideo conari non debes. Eſt enim regula generaliſſima; nec exceptionem patitur, niſi quum negotium fuerit cum avaro. Sed & tum non evades ſine jactura, niſi vi agas. At & vi agere, periculoſum eſt, ubi ſecundum leges vivitur.

14 In maximis rebus maxima auxilia proſunt, ut dicebat Hippocrates. Propterea alterum extremorum in his amplecti oportet: præcipue quum negotium eſt cum Principibus.

15 Qui non dat, aufert.

16 Si vis amari, ama. Ad Solomonem enim refertur.

17 Omnis homo ſervus (dico civili ſervitute) eſt: nam omnes ſuperioribus parere cogimur, præter Principes;

inopes præterea his qui dant; divites, ut servent, operam præstare: quæ semper major est, quo plus habent. Ob id Principum [servitus] adeo magna, ut nisi consuetudo illam leniret, nemo laborem & tœdium ferre posset. Adolescens ergo qui libertatem habere dicit cupere se, pessimus est; ac statim in compedes conjiciendus; fame, verberibus, ac labore annuo[aut assiduo] macerandus. Quid enim aliud est, dicere se optare libertatem; quam sine labore velle vivere, aleæ & furto deditum? qui quum honestam refugiat servitutem, carnifici pareat. Licet commutare servitutem, non optare libertatem: nam servitus optima est, honesta, amabilis, cum spe certa præmii.

18 Est compendium temporis (quoniam fugere non possumus ne serviamus amicis profitentibus, &c. etiam in sermone familiari) ut discamus aliquid, aut quid discendum non fuerit. Ergo in omnibus est quod discas, seu quod agas, seu non agas.

19 In nullis inutilibus tantum progrediaris, ut regredi non possis.

20 Denique caussa infelicitatis nostræ, quod ad homines pertinet, ad hæc duo redigitur, scilicet errores nostros, qui maxime proveniunt ex avaritia,

ritia, ambitione, amore, odio, & inconſtantia quadam naturali; atque in pluribus etiam ignavia; qua vel non agimus, vel per alios agimus; ut fides, autoritas, celeritas & cognitio deſiderentur: his fit, ut poſtmodum damna ſarcire cupientes, perfidia utamur. Vnde inviſi Deo & hominibus, neceſſe eſt ut ruamus.

21 Omnia demum ad hoc unum rediguntur, ut quantitatem noris omnium. Nam aut bona duo, aut mala duo, in quibus electio cadit; aut, quod facere vis, bonum & malum continet. Ergo qui quantitatem noverit, omnia, velut Apollo quidam, optime faciet: quia omnia ad duo rediguntur, aut ad unum, in quo duo, inter quæ electio cadit; licet vita noſtra multa habere videatur. Aberrant autem trifariam: vel quia conſultationem negligunt, ob animi perturbationem, præſertim voluptatis, iræ, vanæ ſpei, aut timoris inanis: vel quia negligunt conſultationem, ob inertiam, vel ob laborem: vel quia ſe ſcire multum putant: vel quoniam non tanti referre putant: aut quoniam non ſciunt quæ neceſſaria ſcitu forent; idque frequentiſſime accidit.

CAP. CXXVIII.

De geniis, Fato, Astrologia, & Fortuna.

HAEC igitur dicta sunt, quantum Prudentiæ lumine inveniri poterat. Cæterum id supererat considerandum, an esset aliquid ulterius? Et certe omne id ad quatuor capita reduci potest: Genium, Fatum, Astra, & Fortunam. Et de his diverso modo inquirere decet: generaliter quidem de omnibus; an sint caussæ nostrorum eventuum? specialiter autem, an omnium, puta, aut majorum, aut eorum tantum quæ ad nostras non pertinent actiones; an omnibus hominibus conveniant? Nam Astra & Fatum aut sunt omnium, aut nullius: Genius, & Fortuna forsan, solum quorundam. An omnino inevitabilia sint? An plura, an omnia simul, an unum tantum ex his? Hoc autem ex præcedentibus manifestum fiet. Demum quomodo, si sint? Neque hęc tractanda hic tamquam ex instituto; sed solum ut ad deliberandi negotium pertinent. Ergo Fatum omnes Sapientes admiserunt; sed non ut rerum caussam: verum quia res ita futuræ sunt, ideo Fatum est: ut quod ad nostrum negotium attinet, nihil

afferat

afferat commodi, vel impedimenti. De Fortuna haud dubium eſt, eſſe bonam & malam; & non ſolum in diverſis hominibus, ſed in eodem homine, ad regiones diverſas, & homines diverſos comparato: eoſque quibuſcum male convenimus, refugere oportet. Quamobrem illud Ægyptii Magi: Tua, ô Marce Antoni, Fortuna per ſe illuſtris eſt, & ſplendida: ſed Genius tuus, ut video, in omnibus hujus juvenis (Octavianum deſignabat) Genium reformidat: quare diſcede ab illo. Sed & idem homo, ad eoſdem comparatus, & in eiſdem negotiis diverſo tempore bene maleque fortunatus reperitur. Adeo ut conſulam hominibus ut fugiant has occaſiones. Franciſcus Galliæ Rex tempore noſtro cum Carolo Cæſare diu pugnavit: omnia ceſſerunt infeliciſſime; adeo ut in poſterum caute ſe gereret iu negotiis. Obiit Franciſcus: ſucceſſit Henricus; juvenili animo: qui quaſi ulturus paternas injurias bellum multis in locis ſimul accendit. Viſus eſt primum fortunate id agere. Dicebat mihi Prorex Gallus apud Scotos: Rex noſter cognovit Fortunam eſſe feminam; baculo debere domari: verberatam tamdiu venturam in partes noſtras. Nolui

contradicere. Visus est vera dicere; & Fortuna illi favere: adeo ut quum per licita & illicita transisset, in apice felicitatis consistere existimaretur. Iterum non contentus hac aura, voluit denuo tentare Fortunam. Succubuit. Inde factus est amicus: affinitatem contraxit: digito (ut dici solet) cœlum tangere videbatur. In nuptiarum festis occiditur. Galliæ regnum seditione totum devastatur. Filius primus morbo periit. De his satis. Quorum unum, ut dixi, nihil in hoc momenti habet, sed solum prævidetur, quia futurum est; non futurum est, quia prævideatur. Alterum vitare, aut sequi oportere docuimus: nullam certam rationem quærentes, quia incognita sit; &, si cognita foret, infinita esset. Venio ad Genium. Illum fuisse puto: quia est mihi; fuit Socrati & Plotino manifeste: existimant Dioni etiam, ut alias dixi, affuisse; & Synesio, tametsi Christiano, & Episcopo; tum vero Cæsari, & Augusto, & Syllæ, Marioque, & Marco Antonio: An omnibus sit, dubium est: sicut & illud, An magnis solum viris adveniat; an, ubi advenit, eos eminere faciat super alios. Hunc docere, & stimulis occultis impellere, retrahere, animos addere, instruere,

certum eſt. Quamobrem, poſtquam non magnum eſt negotium, conſulere innocentiæ vitæ, ciborum continentia [aut abſtinentia,] benefactis, ſumma in Deum dilectione, tum juſtitia, atque ſtudiis (nullis precibus, nullis ſacrificiis: abſit enim hoc) experiri ſi quid in nobis ſit; quale inveni ego, cui fortuito præſto adeſſem, &c. Valeant divites cum ſuis opibus, & bene fortunati cum potentia tanta; juveneſque cum ſuis voluptatibus; hoc ipſum majus (ſi contingat) regnis fore exiſtimo. Nam ducem habere viæ, quum Deum ſincera fide colueris, tutum, in tantis tenebris, res non mediocris eſt. Noli exiſtimare, ut dixi, maxima, quæ nec ſunt mediocria. Reliquum eſt, ut de Aſtrologia dicam: circa quam paullo plus eſt immorandum; quod celebre ſit illius nomen, & experimentis aliquibus confirmata ſit, nec naturali repugnet rationi. Igitur ſi cauſſis non indigeret ſecundis, fruſtra eſſent actiones noſtræ. Sin autem ad omnes cauſſas referatur, idem erit quod Fati principium: &c. deliberatio noſtra libera eſt igitur, non poteſt cogi. Videtur ergo Fatum ex duobus compoſitum: ex actione naturali, prout ab aſtris pendet; & volunta-

ria, prout à Deo. Quum ergo Cœlum non possit nostris animis imperare, non poterit de futuris decernere quæ ex voluntate fiunt. Solum ergo Cœlum ostendere poterit ea quæ ad caussam pertinent naturalem : velut quod non potero transire centum annos. Ab ortu ergo, usque ad centesimum annum, totum repositum est in potestate nostra; atque id clarum est. Exitus autem violentos decernunt, per caussàs importunas; veluti stultitiam, iram, impatientiam, ludos, lasciviam; tum vero connexionem quandā quam habent cum aliorum genesi. Veluti Sol est mihi dominus, oppositus Marti. Qui sub Marte sunt nati (hi autem violenti sunt, atque sicarii, ac latrones) me naturali odio prosequentur; audebuntque, &c. Quid aliud autem est periculum, quam naturale odium cum cassà audendi ? quo perseverante multæ occasiones incidunt. Non sunt ergo Astra caussæ eventuum, sed præparationum, &c. Eventus autem fiunt ex errore aut prudentia tractantium. Atque hæc consentiunt experimentis, consentiunt his quæ sapientes dixerunt; consentiunt etiam his quæ nostra lex tradit. Propterea (exempli gratia) si hoc anno habuero Solem in

Martis

Martis quadrato; in genesi vero in opposito; refricabuntur caussæ periculorum, tam ex parte aliorum, quam mei: & juxta multarum causarum concursus, ad mensem ac diem, & horam usq; significabitur occasio; velut etiam in naturalibus. An vero eventus futurus sit, eorum quæ sciuntur, talis exitus erit qualem nos esse volumus; quæ nesciuntur, erit, quoniam extra deliberationem sunt, & tamquã caussæ naturales. Similiter & circa opes idẽ ferme contingit. Et caussæ quidem quædam sunt determinatæ ad præparationem, & eventus in consilio repositi. Itaq; & Astrologia ad hæc utilis erit, ad prosequendum & fugiendum: & nihilominus nec inutilis opera nostra.

CAP. CXXIX.

De divina natura.

PORRO præter hæc omnia divinum quoddam est in nobis; uni majus, alteri minus, non solum ex Theologorum sentẽtia, & Academicorum, sed etiam Medicorum, scilicet Hippocratis, & Principis [Avicennæ:] quod quum liberatur à gravitate corporis hujus, non exiguum affert commodum, & per somnia, & vaticinationem, & prudentiam, sive idem sit Ge-

nius (quod non credo,) ſeu non ſit; idem ſecum bonam Fortunam affert; aut ſi malam effugere non poteſt, providentia præſtat. Plerumqe utile eſt ad ſecuritatem, ad tranquillitatem, ad vitæ longitudinem. Cæterum cibaria prava, velut legumina, carnes ſalitæ, atque piſces ſimiliter ſaliti, pravus panis, vinum corruptum, vigiliæ, invita continentia, tantum abeſt, ut quod divinum eſt in nobis liberent, ut etiam illud fœdis imaginibus obturbent. Talis fuit vita multorum Eremitarum, atq; Philoſophorum. Itaque nihil negligere expedit. Preces autem ad Deum (etiamſi homo per hæc præcepta profecerit,) ad inveniendum medelam infortunii, menſuram docent, quæ nulla arte tradi poteſt, nec humano judicio perpendi, in pleriſque etiam de finis deliberatione, in imperitis etiam modum: velut de Oratione B. Auguſtini, quadraginta diebus, nudis genibus, nondum prægustato cibo recitata, plures teſtimonium ferunt. Omnia hæc ex lumine in noſtram animam addito. Ideo cuncta ferme ſunt in nobis, quæ nos tamen in rebus ipſis, aut caſu eſſe putamus. Cauſſa autem cur hæc in imperitis nõ adeo poſſint, ut hæc operatio partim ex lumine, partim ex acquiſita

quisita animi sapientia pendere videatur, est, ut reor, quod non recte in sapientiæ contemptoribus lumen illud propagatur.

CAP. CXXX.

Exempla.

1 IOANNES Pont. Max. hujus nominis XXII. plus reliquit thesauri non solum quam quivis alius Pontificum aut Regum, sed etiam supra fidem. Quippe in pecunia centum octagies cẽties mille; in vasis & coronis septuagies centies mille aureorum coronatorum (quum etiam esset exutus patrimonio,) satis superque ad debellandos hostes omnes Christianæ Religionis; si mens aut cor successori non defuisset. Neque enim in alium usum congesta tanta pecunia fuit ab illo. Id autem sola parsimonia, & optione. Vbi enim vacaret pingue aliquod sacerdotium, optione permutabat: adeo ut trium aut quatuor sacerdotiorũ annuos reditus pro uno exigeret. Exẽpli gratia, Pontificatum reditus quatuor mille coronatorum datur habẽti Pontificatum, trium millium: illum habenti duo millia quingenta: illum rursus habenti mille septuaginta. Adeo ut quandoque ex uno sacerdotio quindecim millium coronatorum exigeret

geret

geret ex annuo reditu ſolito ſupra ſexaginta millia, ſex aut ſeptem factis permutationibus.

2 Exemplum aliud: Bernabos Barbovus Cremonenſis, quum vellet emere prædium intra pomœrium portæ Beatricis Mediolani, primum expectavit, ut illi vẽdere cuperent: deinde ſubjecit duos amicos qui ſe ſimularent emere velle. Vterque autem mediocre pretium, ſed alter minus offerebat, ipſe quoque, ſed etiam minus. Ita factũ eſt, ut omnes deterrerentur tũ multitudine emtorum, tum pretii vilitate; ipſe vero reſciſceret quanto plus ſimularẽt oblatum: nã non diſſimulabat ſe ſcire alterũ, ſcilicet qui minus offerret. Vnde etiam ex illo conjecturam faciebat de aliis. Vnus vero eorum, tum ipſe cum aliis emptoribus, doloſe colludebat: donec hi quum viderent falſo jactare ſe illos de pretio, fidem non habentes eis, infra ſubſiſtebant. Atque ſic multo minore pecunia amicus alter, ejus nomine emit.

3 Aliud præſtans argumentum, quo uſus ſum. Quidã volebat mihi vendere agrum ccxx nummis: ego dare volebam ducentos, dicens non mihi futurum reditum quatuor pro centum. Ajebat ille, decem me habiturum. Tum

ego,

ego, ut vel compos voti fierem, vel illius nequitiam coarguerem, dixi: Primum locabo emtum c c in singulos annos (ad novem usque) pro octo jam lucrifacis ultra id quod petis. Quum rursus negaret, proposui contraria ratione: Dabo c xx & locabo novem annis, ad octo pro centum. Ita, quum & hoc renuisset, agnitus est illius dolosus animus. Porro plurimũ juvat ut scias à quo emerint: nam tum vel à tabellione, quod tutissimum est, scire poteris, quanti emerint. Quo duce plurimum emolumenti habebis.

4 Quum domum Bononiæ emere vellem; nec venditor satis esset firmare, persuasit Iacobus Machellus, procurator litium, eruditus ac probus, mihi amicus, tribus illis quos vades pro portione obtulerat, ut quilibet in solidum constitueret: nam pro portione in solidum unum pro tota summa, grave illi in soli; dum unumquemque, postquam jus reliquitur illi contra socios, tutius. Ita mihi consuluit, ut pro uno tres haberem vades; & illi non plus quam ex spontanea oblatione gravabantur. Hæc autem sunt peritiæ legum admista solertia.

5 Quum Iacobus Sancti Pauli captivus esset Ludovici Gallorum Regis,

ejus

ejus nominis undecimi, adeo ſcite illi reſpondit, ut & arces, & latifundia, & Equitum præfecturã meruerit, quamvis frater hoſtis ac proditoris Regis. Cur autem, vide apud Argentonum [Cominæum:] Ibidem videbis quomodo legatos Conventualis deluſerit. Eaque via (quod maximum fuit) captum Conventualem ſecuri percuſſit: ut nec profuerit illi fratris gratia, nec fratrem ob id Rex reliquerit, nec Regi ob id ille venerit in ſuſpicionem.

6 Quum Petrus Nicolaus, Narnienſis Epiſcopus, Bononiæ Gubernator, negaſſet mihi petenti Phratriorum D. Dominici [Collegium, &c.] velle mea in medendo uti opera; ego vero ſcirem, eum antea pro alio rogaſſe: ſubriſi, quaſi nihili ducerem rem hanc; dixique, Nil referre: Id ſolum à me quæſitum (quod mea multum intereſſet,) eorum amicitia uti, ob librorum editionem longam inter nos familiaritatem, commodum publicum, ut diſcipulos docerem, re & verbis oſtenderam: meque dignum exiſtimare Collegium illud, propter nominis celebritatem, & multitudinem hominum: & incidiſſe in manus ejus, qui omni arte, induſtria, conatu curaſſet evertere autoritatẽ meam, & me loco

ex-

excutere, quum ferrent etiam vitæ insidiatum: nunc illi datam esse occasionem, ut hoc facto, & conspiratione omnium medicorum praxin docerem, nec exercerem, eandemque esse rem, oppugnare nos, & tam sævo hosti subministrare auxilia, quibus id facere possit. Apposui autem ex industria sermonem, &c. quo cum Principibus utendum est in querelis.

7 Quum adolescens è domo exisset, patri ostendi, è re sua esse, ut maneret; docuique caussas. Eo deduxi rem ad extremum. Si diffidit de re, vadem me præsto; & statim ostensurus sum, si, quod laboris pigeat, nõ redeat.

8 Bononienses pueri formosi sunt, elegantes, & plerique optimi musici, ut videantur omnibus Italiæ pueris præstare: nec tamen ea consequuntur bona, quæ multi alii longe inferiores, velut Mediolanenses & Florentini, consequi solent; scilicet ut fiant hæredes dominorum, aut saltem partis alicujus hereditatis participes, aut ut opima adipiscantur sacerdotia, vel ut præficiantur opulentis administrationibus aut mercaturis, vel ut ad insignem gradum virtutis aut dignitatem perveniant: quæ quatuor sunt magnæ felicitatis in hac vita fundamenta. Caussa

ergo

ergo eſt, primum avaritia parentum, & magiſtrorum: nam pueros illos locare ſolent, non ſecus ac domos. Vnde domini, tamquam ſoluto debito, nihil putant plus ſe debere; nec illos exigere aliud quicquam. Alia ratio eſt, voluptatis uſus. Quum enim à parentibus didicerint vivere in delitiis, amare nequeunt dominos, à quibus putant ſibi plus deberi libertatis, & voluptatum vitæ, quam à parentibus. Vnde domini, intelligentes, non ſe amari, ſed omnia ad lucrum dirigi, amare eos non poſſunt: illa vero omnia ad amorem vehementem pertinent. Tertia cauſſa eſt, quoniam jam effœtis viribus, ob muſicæ ſtudia nihil præclarum ad virtutem perficere ſuſtinent, aut poſſunt: unde dominis in gratiam arctamque conſuetudinem devenire nequeunt.

9 Quum aliquando ſanaſſem potentem virum: atque is in re juſtiſſima me pæne ad deſperationem compuliſſet, ubi obviam factus mihi eſt qui à ſecretis ejus erat, inquit, Cur non ad me potius ſcripſeras? ego te hac cura ſtatim liberaſſem. Quid fœdius? ſcripſeram ad dominum decies: hunc palam eſt interrupiſſe negotium: gloriabaturque. O miſeram illorum

uſque

ſque adeo felicitatem! Sed defendi po-
eſt, diviſa eſſe munia, ut ex condicto
rivata intimis relinquantur. Ergo vi-
les quomodo humanæ rès agantur; &
quæ rerum fortuna; & quid agendum.
us jam eorum eſt, tum illis majorum.
Sed ut reliqua peccata (ut reor) non
æqualia in omnibus, ſed majora in
ambitioſis, ignavis, & flagitioſis.

10 Quum Regis Gallorum Legatus primum locum occupaſſet in Concilio Tridentino, Legatus Philippi Hiſpaniarum atque Indiæ Regis, ſedit ante ſcribam, nullo ordine, ex adverſo Legati Pontificis, ne alteri cederet. Quumque judicium præcedendi Pontifex devitaret, ne alterius Regis offenſam ſubire cogeretur; quorum unus & amicus & potentior; alter iure prior, & alienato animo eſſe videbatur;) conſuluit Hiſpaniarum Regi, ut ſemper Epiſcopum mitteret, ſi Gallorum Rex Epiſcopum non miſiſſet, quod jure ſacerdotii præcedat Epiſcopus: aut ſi ille Epiſcopum, ipſe è Proceribus unum, ei ceſſurum jure ſacerdotii, non regni.

11 Quum legatus Epidaurienſium apud Turcas captivos quoſdam ut fugerent juviſſet, intercepto duce itineris periclitabatur. Dum recurriſſet ad purpuratum è primis, petiit, Vbi rem

cum illo tractasset? respondente eo, In cubiculo; jussit cuncta inverti. Itaque judicio ad purpuratos relegato, consuluit cæteris collegii ille, ut an verum esset indicium, ex conditionibus [cubiculi, &c.] quæreretur. Quum nihil eorum quæ prædixerat, inventum esset, palo infixus est; non solum ut delator falsus, sed ut qui pecunia corruptus, facinus perpetraverit. Equidem & illud considerandum, quamquam falso judicio oppressum, majore tamen in culpa illum fuisse, quam legatum.

12 Quæ mihi maxima detrimenta attulere, sex fuerunt: Simulasse simplicitatem usque ad vecordiam: Astrologiæ fidem adhibuisse: Ludus latrunculorum: Musica: Liberis procreandis minus operam dedisse: Caruisseque pædagogo.

14 Vincentius Toscus Cęsenas, medicus & philosophus, quum consenuisset, opibus comparatis, uxorem duxit: Vt vero ad Venerem accenderetur, cibos paucos sumebat, salaces, ut ova dura, avellanas ex saccharo, offasque ex aromatibus, vocant Mostacinos, vinique potentis parum; experiebaturq; commodiora: bulbos, carduos, tortas, caseum, pineas ex saccharo: inde suppositis lectis juxta ignem. Sæpius

pius enim per hiemem hæc agebat. Atque ita susceptis duabus filiabus, unoque masculo, ut se exhauriret, dum proli studet, finem huic conatui imposuit: novamque curam educationi adhibuit. Custodia autem mirifica circa uxoris pudicitiam utebatur: quam & nactus fuerat probam, & elegerat fœcundam. Ita singulari hac industria vitam felicem duxit; & tres liberos (qui etiam nunc vivunt) continuata prole reliquit heredes, & divites: Vt diligentiæ nihil negatum sit.

14 Quum Caraffa Cardinalis eligere nollet Angelum Medicen in Pont. Max. sponsionem accepit CL M aureorum. ut ajunt, sane C M à Florentiæ Principe; quæ res ei exitio fuit; quum jam magnorum criminum accusationibus urgeretur. Præstabat vel liberaliter suffragia exhibere, vel nõ omnino exhibere: hoc ipso tutus; illo securus, ob verecũdiam tanti accepti beneficii.

15 Quod autem nulla potentia erroribus par esse possit; & quod ex hujusmodi genere vitæ etiam Principes ruant, duorum Principum vita, inter cæteras, nos docet: una Lud. Sfortiæ, Ducis Mediolani. qui in carcere mortuus est; altera Ludovici XII Gallorum Regis. Ille dum fallere omnes vult,

& à suis proditus, ab aliis deceptus, oppugnatus: hic dum fœdere junctu Venetis, ipsos ambitiose contracta c aliis Principibus societate, solus pro fligavit. Vnde illi & invidia, & jactura & parum constantis animi opinio ol fuit: ut, pari exemplo, ab omnibu aliis, perfidiose in unum consentienti bus Mediolanensi principatu privatu sit, maxima jactura etiam in Regno accepta; ut Fr. Guicciardinus narrat in Historia legi digna.

CAP. CXXXI.

De senum vita, pro exemplo.

QVONIAM hujus libri propositum est omnibus prodesse; longumque esset singula calamitosorũ genera describere; hoc unum, quod diu vivendo neque Principibus ipsis effugere [licet,] pro exemplo describemus. Nam seu Principi filii sint, seu nepotes, seu alii heredes, seu nulli jure, ut Antistitibus, & his qui per electionem creati sunt; contingit ut vel ab illis, qui hæreditati inhiant, aut qui rem totam in manu habent, ut solent Principes, velut dixi, unum habere, qui non contentus eo quod nimis habet,&plus habere quam possit, humanam cõditionem secutus, habere vult; aut omnino, si vir sit gnavus, qui cuncta per se efficere velit; ab omni-

mnib9 irrideatur: quanto magis me-
ocris conditionis ſenex? Quod ſi ſe-
ectuti orbitas & paupertas, aut mor-
us, aut vitium animi adjungatur, vel
ultitia, nulla ſpes reſidua eſt, præter-
uam in morte. Nihil tamen prohibet
nem, etiam pauperem, felicem eſſe, ſi
lios bonos habeat, aut incolumis ſit,
c ſapiens. Ergo ſeni injuria gravis eſt,
um quod ea nullo ſuo merito infer-
ur, tum quod ad ulciſcendum minus
paratus eſt; &, ut dicebat Laberius,

Veterē ferendo injuriam, invitas novam:

quod graviſſimum eſt in hac cauſſa, at-
que inevitabile malum, etiamſi ferre
quamcumq; injuriam paratus ſis. Mo-
leſtum eſt ergo ferre: ſiquidem ira tri-
ſtis eſt, & magis dolor: ſpiritus autem
triſtis exſiccat oſſa, ut Sapiens dixit.
Tertium incommodum eſt ex contu-
melia, quod tui reddūtur difficiles erga
te; & pares te accuſant ut ſegnē; & in-
feriores te contemnunt, fiuntq; contu-
maces: ut ea ætate non poſſis vivere.

Auxilium igitur à prudentia, patien-
tia, potentia atq; loco ſumendum eſt;
ut velis vivere in bene inſtituta Repu-
blica. Ea eſt, ubi ſenibus honos habe-
tur. Olim felix vita [erat ſenibus] apud
Lacedæmonios, & Romanos; contra
miſerrima apud Athenienſes, cum ſua

Philoſophia. [Felix] ergo Reſpublica ubi per ſenes cuncta adminiſtrantur. Vbi autem petulantia viget, etiam ſi magiſtratus juſtiſſimi ſint; quis cohibebit petulantiam horũ; & quantumcumq; leges ſeveræ proponantur, mille modis eas eludunt. Cogitatione vero patientiam indues: quum ejuſmodi inſolentes dignos miſericordia potius, quam ultione, exiſtimabis: nam cito in aliquam magnam calamitatẽ incident. [His] diebus adoleſcens lictor inſultabat aurigæ meo (anno MDLXX, Iunii initio) & ad portam terrebat equas, quæ carpentum quo vehebar, illudens equabus, quod paulo macilentiores eſſent; reprehendentibus publicanis. Iraſcebaturque mihi ex hoc auriga, quod cauſſam præberem huic injuriæ, quam receperam. Idem triduo poſt retulit, eundem lictorem interfectum. Cogita ergo felicitatem eſſe in ſapientia; finis propinquitatẽ eſſe optimum, quum ad ingreſſum melioris vitæ ſpectet. Societatem ineas cum Philoſophis; non cum Grammaticis, aut Poëtis. Neque etiam verum eſt quod Cæcilius in Hephæſtione dicit;

Tum etiam in ſenectute hoc deputo miſerrimum,
Sentire ea ætate eſſe odioſum ſe alteri.

Et

t illud Varronis initium deteſtabile: *Homo eſt bulla, eo magis & ſenex. Annus nim octogeſimus admonet me, ut ſarcinas colligam.* Quin potius Senecam audiamus, dicentem (Epiſtola 26.) *Viget animus in ſenecta, & audet. Hunc ait eſſe florem ſuum.* Et alibi: *Quemadmodum quod in mellis imo, dulciſſimum eſt; ita vitæ extrema pars jucundiſſima: in qua extinctis perturbationibus, ſuaviſſime ea frui licet.* Et Plato inquit; *Senectus ſi in hominem modeſtum & facilem incidat, minime laborioſa eſt; ſin contra, & ſenectus & juventus his [moroſis & immodeſtis hominibus] difficilis eſt. Et quamquam pauperi ſenectus moleſtior ſit, non tamen majus eſt præſidium in divitiis, quam quod perturbationibus carens, quietiorem vitam degat.* Et in nono de Legibus, (juxta finem) *Senior non parvo intervallo anteponendus eſt, & apud Deos, & homines qui feliciter victuri ſunt. Cædi ergo ſeniorem à juniore, & turpe eſt, & odio à Diis habetur. Quemlibet ergo ſeniorem decet & re & verbo à juniore coli; &, ſi major ſit* xx *annis, velut patrem.* Ariſtoteles quoque ait (30 Ploblem 4.) *Seniores magis mente valent. Si ergo mens eſt quicquid boni homo habet, manifeſtum eſt, ſenem eſſe beatiſſimum; ſi ei honos habeatur, nec ab aliis inquietetur: Ei vero jure*

 debe-

debetur [reverentia; ut idem testatur 9 Ethicorum, cap. 11.

Quare tota res in nobis est, [ut habitationem inveniamus, amicos quæramus similes. Multum enim prosunt, imo necessarii sunt, ut [idem Aristoteles] ibidem docet, (8 lib. cap. 1.) Patria ergo, opes, amici, studium in his quæ parte maxime valet, scilicet mente, nō exercitatione corporis, aut musica; sociis Philosophis, aut Theologis, præcipue senibus. Neque enim senex senem irridebit ob ætatem. Domestici acres sint viri; partim ob tutelam, partim ob morum similitudinem. Neque sine horum custodia umquam prodibis in publicum. Abstinebis à vitiis, & dissimilium conversatione, tum conviviis. Nam loca ipsa amœna numquam te irridebūt. Piscatio, & etiam aucupium, voluptates honestæ sunt. Latrunculis cum paribus certare [potes.] Ne tamen umquam res eruditioni, eruditionem ætati, ætatem moribus anteponas. Veteris pueris, ad servitutem. Promptiores enim ad munia, & à contemtu tui remotiores. Cum cęteris autem caveas loquacitatem (quæ senes reddit despectos, & nimis familiares) cum quibus versaris; acris magis, quam levis. Principum & magistratuum gratiam pro-

merearis

merearis magis, quã aucuperis. Quodvis dictum petulantis adolescentis ita calide & pertinaciter prosequaris, ut exemplo aliis sit. Exercearis aliquo in negotio, in quo præstes omnibus. Solum etiam te delectare poterunt plantæ, lapilli, ectypa, figuræ, atque ejusmodi; & propria stirps

Vt vero (quod summum est) neque contemnaris, neque odiosus sis, illum per quem omnia tractas, cave ne læseris. Imperio, non consilio, utitor. Spem cum re conjunge: ut donec vivas, plus habeat, quam te mortuo. Sed & inexspectatis beneficiis, illius rem augebis.

CAP. CXXXII.

Peroratio.

HÆc igitur de his dicta sunt, quatenus scribi potuerunt: nam in opere ipso sunt conjunctiones, & comparationes, & occasiones; & moderatio, quæ ex generalibus regulis habetur; & amicorum monita, & exempla eorum qui plurimum possunt, & qui sunt prudentes, & usus ipse in omnibus dux. Quod etsi damno afficiaris, noli existimare, te ob id non profecisse; aut hæc quæ scripta sunt, non recte se habere. Etenim quidam adeo sunt stulti, ut seipsos cum aliis perdant, ira, improbi-

tate, ignorantia: quorum occursum, conversationem, ac cum illis negotiationem prorsus fugere oportet. Sed tamen metuendum, est tibi, quum qui damnum intulit, ex damno lucri quid fecerit. Signum enim est, te non recte egisse. Memento autem in omnibus, ne immortalem rem, vel impetu animi, vel lenocinio præsentium bonorum, aut quæ speras, cum mortali ac volatili ulla ratione commutes. Plurimum autem juvant epistolæ Principum: in his enim plurima cognoscuntur quæ hic scripta non sunt: tum exercitatio horum præceptorum, atque usus. Prodiit autem in publicum liber earũ primus: in quo mediocria sunt plura, quędam etiam bona valde, multa insulsa. Hæc sic dignosces: Quæcunq; scribuntur à ministris magnarum rerum, & de rebus secretis, optimæ sunt: Quæ de magnis rebus, etiam ab iisdem, licet manifestis, sunt etiam bonæ: Similiter & quæ à Principibus ad hujusmodi viros. Oportet autem, ut dixi, etiam delectum habere: ut in quibusdam exemplũ actionis etiam sumamus; in nonnullis modi agendi; in quibusdã etiam solum excusationis exemplum. Natura quoq; ineptis, quum vel non totam artem didicerint, vel non sensim, ut in

naturam tranſeat, vel non accurate eam quantum oportet tractarint; vel ſi omnino ſimplices fuerint, tantum abeſt ut profutura ſint hæc præcepta, ut ridiculi futuri ſint, & tum ob conſenſum, tum ob confidentiam majoribus damnis, atque turpiori dedecori obnoxii: Fruſtraque accuſabunt hanc diſciplinam: cujus tamen utilitatem, quanta ſit, nos exemplo, quamdiu fuimus Bononiæ, oſtendimus, tametſi omnibus oppreſſi incommodis, multiſque infamiæ falſis notis, quum omnia in contrarium vertendo hoſtes longe lateq; ſuperaverimus intra quinque menſium ſpatium; re & celeritate miraculo ſimilibus. Verum illud cogitare decet, quod hæc non ut traduntur exerceri poſſunt, tum quia obſtant mores, conſuetudineſque, tum leges perperam editæ: & quod qui præſunt, non rem ex tua ſed ſua ſententia tractare volunt & cupiunt: & ob id ſæpe continget, ut niſi loco, tempori, tum vero rationi tractandarum rerũ (quæ ſcribi nullo modo poteſt) te ipſum præceptaque hæc accommodare noveris, fruſtratum te his, eademque inania eſſe exiſtimes. Quum vero hæc boni cauſſà ſcripta ſint; nec fieri poſſit, quin optima etiam in malos uſus trahi

queant, velut feliciſſime venena inſalutaria medicamenta; quicunque (ſine neceſſitate ſumma) male his præceptis utetur, præter conſcientiam ſceleris, metum futurorum, & Adraſtiæ, ſciat, laxatis rationis & pietatis frenis, ſibi, & perturbationibus animi hoſtilibus indulgendo (quum cupido ſit infinita, mortales caſus varii & incerti, natura fragilis & imbecilla) male pereundum. Sunt præter hæc quædam quaſi conjuncta, & ad argumentum rei facientia, velut qui præferuntur libri de Antonini vita, ad oſtentationem ſcripti, quum illam maxime vituperent. Quorſum enim ſe adeo laudare, atque hæc ſcribere, quorum plurima manifeſte falſa deprehenduntur, ſi ſua latere voluiſſet? Ideo cum maxima cura legendi ſunt. Difficillimum eſt enim inter multa perperam dicta, pauqula oportuna ſeligere. Sed & in privatis affectibus Muſica multum poteſt, & antiqua in mentem revocat, eandemque percellit, ſicut in publicis rebus flamma illa cœli, & Cometæ, generaleſque conſtitutiones, quæ mirum in modum hominum mores inſtitutaq; mutant. & quæ ſequuntur ad illas, magna mole cogitantes incitantes, & vim inferentes. Memento etiam receſſuum,

cessuum, & reflexionum, tũ redituum atque remissionum nostrarum.

Quę vero extra & supra artem sunt, tria sunt præcipue: in naturalibus juvenescere, in privatis negotiis, quod jam periit aut prope est, ostendere potuisse non perire; quod in medicina maximum esset: & in publicis rebus, fœdera sancire, ut tuta essent ab utraque parte. Sed primum fucata ratione peragimus, vitam futuram pro præsenti subjicientes: eam quæ superest, diligenter custodientes, filiorum cura, tamquam imagine nostra, & gloria. Privatorum negotiorum Galenus jactat se modum quendam invenisse, (10 Artis curat. cap. 3.) Probo exemplum illud: sed magna felicitate opus est, ut in hujusmodi occasiones incidas: & qualecunque fuerit, in tam ardua re laudo inventum; quando nil melius excogitari possit. Sed adeo multa requiruntur, ut vix è pluribus uni vel semel contingere possit. In publico fœdere quæsiti sunt viri probi, communes amici, in quorum manibus arces pro pignore deponerentur: aut Respublicæ, quibus mercatores (ibi negotia habentes) pro magna summa auri ex utraque parte pollicentur. Sed difficile est integrum virum invenire: & si

sit,

ſit, etiam ut uterque ei ſe credere velit. Demum potentioris metus, vis diſcrimen non leve afferunt. Reſpublicæ quantum delinquant, novimus Romanorum exemplo, qui agrum, cujus judices eſſent, ſibi adjudicarunt: (Val. Max. lib. 7. cap. 3.) Sed & decernere longum, poſtquam per calumniam litigator negat prius à conventis diſceſſiſſe. Sed tamen melius eſt hoc, quam ſimplici juramento fidere. Eſt etiam quartum, ſed non abſolute deſperatum, verum difficillimum, quum indefeſſi hoſtes, & plures, ac potentes. Herculeus labor Hydra Lernæa repræſentatus: à quo vel vi, vel fatigatione, vel tædio, vel deſperatione, vel caſu vinci, etſi ſæpe viceris, neceſſe eſt: ut Troja à Græcis, Numantia à Romanis, & nos hic Bononiæ pertinacia hoſtis victores vincemur. Auxilium etiam Hydræ; exurendum eſſet caput, non ſolum amputandum. At nobis non licet. Quamobrem hujuſmodi viris eligenda eſt, ut dixi, civitas, in qua Princeps inhabitet. Aliis, qui primum non poſſunt, ſecundum non obſervarunt, non alia eſt via, quam non ulciſci, ſed ex inimicis amicos, & factionem (ut dixi) ſuſcitare. Sed primatum deponere oportet, & alteri cedere.

Quo-

Quorum duorum unum mihi non liceet, ob dignitatem; alterum non possum, ob ætatem & ſtudia. In hujuſmodi occaſioné expectare melius eſt; interim remorari. Deniq; quamquam finis noſter hic non ſit, proximus tamen illi eſt, quem boni malique Principes, ac privati expetivêre; & in quo omnia, præter naturæ dona, bona conſtituta eſſe videntur; eſt Veneratio: ut contra continere hominum ſtudia in hoc difficillimum. Ob idque illa etiam difficillima. Venerantur Deum & Principes, & familia bene conſtituta herum ſuum. Complectitur autem quatuor illa conjuncta & indiviſa ſimul; amorem, timorem, affectum naturalem, & opinionem maximam probitatis, ſapientiæ, atque potentiæ. Efficiunt autem venerationem maxime conſuetudo, religio, & juramentum. atque hæc ubi deſit, parum boni adeſſe poteſt: minus tamen obeſt Principibus. Hoc ipſum deeſſe quid timent? Poſt metum eſt amor. Exemplum amoris abſque veneratione, eſt parentum in filios. Verum ne illud forſan admireris, quod multa eſſe dixerim, quibus univerſum hoc negotium tribuatur, velut ſcientia animi, veneratio, perſuaſio, movere affectus, potentia,

tentia, & tranquillitas: Id accidit dupliciter. Primum ut finis ipſe diverſa ratione accipitur: ideoque ut, modo illum adeptus fueris, nihil referre [putes:] veluti tranquillitas alia eſt habere quod velis, alia ut his quæ habes contentus ſis. Ita ergo duo erunt, quibus adipiſceris finem, prorſus diverſa, & pene contraria. Secundum: ut cauſæ ſint ordinatæ, atque perfectæ ſingulæ: velut ex animi ſcientia accidit ut affectus moveam; ex quo perſuaſio, ex perſuaſione veneratio, ex veneratione potentia; ex qua adeptio quorumcunque atque tranquillitas. Optimum igitur eſt, unum ex hujuſmodi aſſequi. In reliquis imitare optimos Muſicos: qui tamdiu concinunt donec melodia ſtare utcunque poteſt, quum non poteſt, deſinunt; indignum putantes, vel alios corrigere, vel aliena culpa dedecus incurrere.

LIBRI DE PRUD. CIVIL.

FINIS.

